6
Yakın Tarih Dizisi

FIRTINALI DENİZİN KIYISINDA

Şansal Dikmen Kitabı

Söyleşi: Derviş Aydın Akkoç

AYRINTI
Yakın Tarih

2. BASIM

FIRTINALI DENİZİN KIYISINDA Şansal Dikmen Kitabı • Söyleşi: Derviş Ayd

788

Şansal Dikmen: 1942 yılında Giresun'un Bulancak ilçesinde doğdu. Liseyi Vefa Lisesi'nde okudu. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1963'te mezun oldu. 1967 yılında Bulancak'ta avukatlığa başladı. 1994-2004 yılları arasında on yıl süreyle Giresun Baro Başkanlığı yaptı. Avukatlığa Giresun'da devam etmektedir. Evli ve iki kız çocuğu babasıdır. 29-30 Ekim 1970'te Ankara'da yapılan TİP'in 4. Büyük Olağan Kongresi'nde TİP Genel Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiş ve TİP'in 20.07.1971'deki Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasına kadar geçen zaman zarfında bu görevine devam etmiştir. 1975'te başlayan ve 12 Eylül 1980'e kadar süren II. TİP döneminde, partinin Giresun İl Başkanlığı görevini yürütmüştür. TİP'in 24 Şubat 1979'da İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda yapılan son büyük kongresinde divan başkanlığını yapmış ve bu kongrede Merkez Yönetim Kurulu yedek üyeliğine seçilmiştir. 12 Eylül sürecinde tutuklanmış ve TCK'nın 141. maddesinden yargılanarak beş yıl hapis, bir yıl süreyle Kayseri'de zorunlu ikamet cezası almıştır. Toplamda iki yıl çeşitli cezaevlerinde kalmıştır.

Derviş Aydın Akkoç: 1982'de Adıyaman'da doğdu. İstanbul Bilgi Üniversitesi'ndeki tarih öğreniminden sonra, aynı üniversitenin Hukuk Fakültesi İnsan Hakları Kürsüsü'nde yüksek lisans yaptı. *Birikim* dergisinde yazıyor. Redaktörlük yapıyor.

Ayrıntı: *788*
Yakın Tarih Dizisi: *6*

Fırtınalı Denizin Kıyısında
Derviş Aydın Akkoç

Yayıma Hazırlayan
İlbay Kahraman

© Derviş Aydın Akkoç, 2014

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
TİP Kongresi'nde Behice Boran'la

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2 Topkapı/İstanbul
Tel.: (0212) 612 31 85 - 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: İstanbul, 2014
İkinci Basım: İstanbul, 2014

Baskı Adedi 1000

ISBN 978-975-539-826-6
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım Tic. San. ve Ltd. Şti.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

Fırtınalı Denizin Kıyısında

Şansal Dikmen Kitabı

Söyleşi: Derviş Aydın Akkoç

Bu kitap bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinin ölümsüz kahramanı Behice Boran'a; mücadelenin dokusunu, ipek böceği sessizliği ve karınca kararlılığıyla ören Nihat Sargın'a; sosyalizmin ışığını bilge kişiliğinde yansıtan Sadun Aren'e ve TİP güzelliğini yaratan, yaşatan, katılan, TİP'e gönül vermiş herkese armağan edilmiştir...

Şansal Dikmen

İçindekiler

Önsöz 7
Sunuş 9

BİRİNCİ BÖLÜM
Çocukluk, Aile, Çevre 13

İKİNCİ BÖLÜM
Lise ve Üniversite Yılları, Solla Tanışma 39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
I. TİP'e Üyelik ve Aktif Siyasetin Başlangıcı 73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Taşrada Siyaset: Giresun ve Bulancak'ta TİP Örgütlenmesi 105

BEŞİNCİ BÖLÜM
Mart Darbesinin Etkileri, II. TİP Dönemi ve 12 Eylül'e Doğru 144

ALTINCI BÖLÜM
12 Eylül Darbesi ve Cezaevi Yılları 189

Fotoğraflar 228

Önsöz

Her insanın, hatta her canlının hayatı eşit derecede önemli ve değerlidir. İnsanın hafızasında, onu dinleyen kulaklara anlatacağı en az bir hikâyesi mutlaka vardır. Bütün hikâyeler dinlenilmeyi hak eder ya da etmeli. Hikâyeleri dinlenilmeye değer addetmemek hikâyenin öznesinin hayatını hiçler ki, bu da bir hayatın boşa gittiğini söylemek demektir. İnsan kendisini önünde sonunda hikâyesinde açık eder. Bu dünyada hayat macerasını sürdüren, bir mühlet sonra yaşayanların arasından çekip gidecek olan her tekil varlık emsalsizdir. Deneyimlerle yüklü bu emsalsizlik büyüleyicidir. Kendi hikâyelerimize çekidüzen vermek, yeniden anlamlandırmak biraz da başkalarının hikâyelerini dinlemek, başkalarının hayatlarına bakmak, onları anlamaya çalışmakla mümkün.

Ne var ki, bu dünyada hikâyelerini anlatma imkânına sahip olanlarla olmayanlar var. Tarih, sadece belli başlı adları yâd ederken insafsızdır. Peki ya köşelerde, kenarlarda konumlanmış insanların adları, hikâyeleri, deneyimleri? Adları unutuşun seline kapılan insanların haletiruhiyesi dün olduğu gibi bugün de Gülten Akın'ın şu kuvvetli dizesinde ifadesini buluyor bence: "Çağın en karmaşık yerinde durduk / Biri bizi yazsın." Bilhassa sol-sosyalist düşünce bahsinde yazılmayı, kulaklara aktarılmayı bekleyen pek çok hikâye var Türkiye'de. Birbirleriyle temas halindeki hikâyeleri kayda geçmek, tarihin akışıyla ilişkilendirmek, deneyimleri geçmişin toprağından çekip çıkarmak "hafıza" oluşturmaktır. Solun siyasal ve kültürel hafızası maalesef dağınıktır, geçmiş ve şimdi arasında bağlantılar kuracak olan deneyimler oraya buraya saçılmış vaziyettedir.

İşte "sözlü tarih" çalışması olarak nitelendirilebilecek bu kitapta, Türkiye'nin sol-sosyalist semasında, deyim yerindeyse bir kuyruklu yıldız gibi parıldayıp geçen ve ardında yığınla hikâye bırakan, kendinden sonraki sol siyasetleri bir şekilde etkileyen TİP'e odaklanılmıştır. Fakat büyük siyasetlerin ve "büyük" adların yer aldığı merkeze değil, aksine çepere; mekânsal olarak yine büyük kentlere değil, taşraya bakarak bir anlatı geliştirilmeye çalışılmıştır. Sol-sosyalist anlatıların *sadece* büyük adların etrafında

geliştirilmesine yapıcı bir itirazdır bu kitap. Taşrada siyasal örgütlenmenin hangi zorluklarla ve nasıl yürüdüğünü bir hayatın dökümünü yaparken gözler önüne sermek, merkeze taşradan bakmak anlatının esas stratejisidir. Hayatını TİP'e vakfetmiş bir öznenin, Giresunlu Şansal Dikmen'in Karadeniz sathındaki TİP faaliyetlerini eksen alan, bir hayatın başka hayatlarla ilişkisini kurmaya çalışan, gündelik hayatı da dert edinen bu kitaba, "aşağıdan tarihçiliğin" sol açısından mütevazı bir örneği olarak bakılabilir. Dileğim kitabın TİP çalışmalarına, solun müşterek hafızasına küçük de olsa bir katkıda bulunması ve dahası bu türden çalışmaların çoğalması. Kitap bu çalışmalara bir örnek teşkil edecekse ne mutlu bana…

Hafızasının kapılarını tereddütsüzce bana açtığı için Şansal Dikmen'e, Giresun'da bir hafta beni her akşam ağırlayan, Erzincan çorbasıyla yüreğimi şenlendiren sevgili Nurdan Dikmen'e, kitap çalışması için beni bulan Pınar Dikmen'e ve kardeşi Zeynep Dikmen'e, çalışmaya bir sunuş yazısıyla katkıda bulanan Fikret İlkiz'e, kitap fikri belirdiğinde kendilerine danıştığım ve koşulsuzca cesaretlendirildiğim Akif Kurtuluş'a ve Tarık Ziya Ekinci'ye, kitapla hevesle ilgilenen İlbay Kahraman'a çok teşekkür ederim.

Derviş Aydın Akkoç

Sunuş

Anlatmadığı o kadar çok şey var ki, anlattıklarından anlıyorum.

Öyle hayatlar vardır ki, yazılır. Öyle hayatlar vardır ki, anlatılsa ve yazılsa bile yaşananları anlatamaz; çünkü onlar sadece yaşanabilir, anlatılamaz.

Bu topraklar üzerinde yaşanmış bazı hayatlar bir nehir gibi akar gider ve su gibi hayatlardır.

Çocuksunuz ve kocaman evde insan yok, zaman geçmiyor, ne yaparsınız?

Kitap okursunuz. Reşat Nuri'nin Çalıkuşu ile tanışırsınız. Sonrası ise artık sizin dünyanızdır. Roman kahramanları siz olursunuz birden ve Michel Zevaco'nun *Pardayanlar*'ını okuduğunuzda artık şövalyesinizdir ve adalet dağıtıp dünyayı değiştirecek güce ulaşırsınız.

Onun neden Panait Istrati'nin kitaplarının tiryakisi olduğunu ve neden Romanya'ya gidince, İbrail'deki evini bulmaya çalıştığını ustaca sorulan sorulara verdiği yanıtlarda gizlenmiş hayatını okuduğumda anlıyorum.

Balkanların Maksim Gorki'si olarak bilinen Romen yazar Panait Istrati'nin *Arkadaş* adlı romanı Onu nasıl etkilemişse, beni de *Baragan*'ın *Dikenleri* çok etkilemişti. Bunca yıl sonra aynı yazarı çok sevmenin ortak paydasında buluşmuş olmak, herhalde hayatlarımızın bilinmeyen taraflarının bize bir armağanı ve gülümsemesidir.

Eminim size de gülümseyen pek çok taraf olacaktır bu kitapta.

Trabzon Vilayeti Salnamesi'nin Bulancak'la ilgili kısmı bir belge olarak hala onda duruyor. 1305/1887 tarihli Salnamenin Akköy (Bulancak) ile ilgili Dâ'ire-i Belediye bölümünde, belediye meclis azalarının üç tanesi Rum, biri Türk olan Hacı Mustafa Ağa, İstefan oğlu Dimitraki Ağa, Nikolaki Efendi ve Keşiş oğlu Yani Efendi. Merak eder ve Ona sorarsanız bu Salnameyi bulup çıkarır ve size gösterir.

Akköy'deki avukatlığı sırasında basit bir tapu evrakı gibi görmediği için saklamıştır bu Salnameyi. Belki de Mustafa Ağa'nın, Dimiktari'nin, Nikolaki ve Yani Efendi'nin Bulancak'ta yaşanmış saklı hayatların güzelliği kaybolmasın diyedir.

Hiç merak etti iz mi bu topraklar üzerinde yaşanmış "saklı hayatları zenginliklerini?

Bir nehir sesiyle birlikte anlatılmış gibi şırıl şırıl akan bir hayatın zenginliklerinin ve insan sevgisinin güzelliğidir bu kitapta anlatılanlar.

Anlattıklarından öğrendim. Çocukluğunda içinde oynadıkları Kilisenin papaz evini hatırlıyor ve meğerse onu da hapishane yapmışlar. Bulancak Hapishanesi. Kiliselerden hiçbir iz kalmamış.

Bulancak Hapishanesi neye üzülsün? Yıllar sonra Onu hapsetmesine mi yoksa yaşanmış saklı hayatların yok olup gitmesine mi?

Onun için Giresun masal şehri, İstanbul'da...

Sözüm ona okumak için gider masal şehri İstanbul'a. Vefa Lisesi yılları ve ardından İstanbul Hukuk Fakültesi. Onlara "yaylacı ekip" denirmiş. Bir numaralı anfide en arkada otururlarmış ve "hoca ne anlatıyor" diye dersi dinledikleri zamanlar da olurmuş!

1961 Anayasası'nın kökleri olan "İlk Hedefler Beyannamesi" üzerine anlattıkları ve Türkiye'nin 60'lı yıllarında talebe olmak... Yürüyüşler ve Türkiye'de ilk kez atılan "Katil iktidar" sloganları ve sonrasında Nazım Hikmet'in "Beyazıt Meydanındaki Ölü" adlı müthiş şiirinin yazılmasına neden olan olayların tam ortasında bulunup yaşadıklarını anlattığı bu kitaptaki anıları Onun bir dönem Türkiye tanıklığıdır. Aslında en sancılı, en zor ve en acılı üç dönemin tanıklığıdır anlattıkları.

Benjamin Franklin cuntası... Onun içinde yer aldığı bu "cunta" Marksist ideolojiden gelmiyor ve henüz işçi meselesine yönelmemişler ama "özgürlüklerden" yana hareketler içindeler.

Marksizm ve bilimsel sosyalizm Hukuk Fakültesinde sadece "ders" olarak dinlense bile bu ders sayesinde "gözümüzdeki perdeler kalkıyordu" diye anlatıyor o yıllarını...

Cağaloğlu'nda, Vilayet'in yanında, dördüncü katta bulunan TİP'in Genel Merkez binasına ellerinde bir buket çiçekle gidişlerini ve sivil polislerin gözetlemesi altında binadan içeri girdikten sonra "güler yüzlü" Mehmet Ali Aybar'la nasıl tanıştıklarını anlatıyor. Bir grup öğrenci olarak Kavel işçilerine destek ziyaretinde bulunuyorlar. İşçilerle ve işçi haklarıyla ilk temasları... Ardından 274 ve 275 sayılı sendikalar, grev ve toplu sözleşme haklarıyla ilgili ilk kanunların kabul edilmesi geliyor. Anlatıyor: "275 sayılı grev ve toplu sözleşme kanunundaki lokavt [toplu işten atma] da anayasaya aykırıydı. Anayasa tarafından işverene böyle bir hak verilmemişti. Her neyse hak ve adalet duygumuz işçilerden yana gelişiyor, işçi sınıfının hukuki

problemleri siyasi problemler haline geliyordu ki, bu noktada da örgütlü siyasal mücadele kendisini dayatıyordu."

1963'lü yıllar ve askeri darbelerin ve cuntacıların tartışıldığı zamanda Behice Boran'ın *Vatan*'da yazdığı "Kestirme Yol Yok!" başlıklı yazısı için "sosyalizme kestirmeden gidilemeyeceğini anlatıyordu Behice Boran. "Zinde kuvvetlere" yaslanarak siyaset sürdürülemeyeceğini, işçileri, emekçileri, geniş halk yığınlarını örgütlemek gerektiğini, siyasal mücadelenin demokratik esaslara dayanmasının şart olduğunu, dolayısıyla kestirme, yani tepeden inmeci yöntemlerle siyasal iktidara gelinemeyeceğini düşünüyordu Boran. Söz konusu yazı bize büyük bir güç vermişti, içimizdeki tortuları silip süpürdü," diyor.

TİP'li yıllar... Onun hayatını etkileyen "herkes birlikte üretiyor ve tüketiyor," diye özetlediği sosyalizm öğretisi. "TİP'te olgunlaştık, piştik, çok şey öğrendik, sosyalist kişiliğimiz oluştu. TİP'te öğrendiklerimizi daha sonra memleketlerimize döndüğümüzde uygulamaya döktük," diye anlatıyor.

Askerlik bittikten sonra Bulancak'a dönmüş ve TİP'te öğrendiklerini yerelde pratiğe dökmek için kolları sıvamış... TİP 1965 seçimlerinde 15 milletvekili çıkardı ve bu büyük bir başarıydı: "TİP büyük şehirlerde kısmen de olsa önyargıları kırmış, kara bulutları dağıtmış, hatta kendinden sonraki sol-sosyalist politikaların yolu üzerindeki buzları eritmişti ama taşrada durum bu kadar iyimser değildi, iğneyle kuyu kazmak gerekiyordu." O, hayatı boyunca iğneyle kuyu kazdı ama başardı. İğneyle kuyu kazılır.

Gerilla Zeki'nin, *Devrim Bize Yakışırdı* adlı kitabında yazdığı gibi; "Denebilir ki, Şansal Dikmen Giresun ilinde, devrimciliği halk nezdinde meşrulaştıran ilk isimdi. Onun TİP'li olduğunu herkes biliyordu."

O "dünyanın ilginçlikleri işte" diyor. TİP içindeki mücadelelerin yaşandığı yıllar için "Güler yüzlü sosyalizmin savunucusu asık suratlı Mehmet Ali Aybar'dı; güler yüzlü olmayan sosyalizmin savunucusu ise güler yüzlü Sadun Aren'di," sözünün ne anlama geldiğini bilenler bilir.

1972'de Kızıldere olayı.. Ünye'deki radar üssünden üç İngiliz teknisyenin kaçırılıp Niksar'ın Kızıldere köyüne götürülmesi hakkında ilk kez anlattıklarını çok ilginç bulacağınıza eminim.

12 Mart Muhtırası sonrasında TÖS üyesi öğretmeler gözaltına alınıp Ankara'ya götürüldüklerinde kendisinden başka ilgilenen avukat olmadığı için yardım istenmiş ve zaten o dönemde solcuları savunacak başka avukat da yokmuş. Ama o şöyle anlatıyor: "Bir cesaret meselesiydi savunmayı üstlenmek ama ben sosyalist ve TİP'liyim. Giresun'a geldim, TÖS binasına girdim, arkadaşlara moral vermek istiyorum bir taraftan da. Hukuken yapılacak bir şey var mı, yok mu onu diye araştırdım. TÖS binasına girdiğimde trajik bir şeyle karşılaştım."

Trajedi ve çocukluk hastalığı denilen benzer trajediler bu kitapta anlatılmış...

Aynı yılarda kendi hataları ile hayatlarının tehlikeye atıldığı zamanlarda silahlarını çeken patronların doğrulttuğu namlular karşısında "Bir tetiklik zamanımız kalmıştı" dediği anı unutmuyor ve nasıl kurtulduklarına hala şaşırıyor...

Sonra "Sosyalizmin Bayrağını Meclise Dikeceğiz!" demişlerdi, olmadı.

Onu öldürmeye karar vermişlerdi, olmadı.

Cezaevindeyken ekmeğini paylaştığı karşı görüşten bir Ülkücü tahliyesi sırasında bakın ona ne der: "Kapıda benimle karşılaştı, kimse yoktu yanımda, "abi seninle helalleşmek istiyorum, şöyle biraz uzaklaşalım mı, bir şey söylemek istiyorum sana: beni bağışla abi, sana can ve şükran borçluyum," dedi. "Abartma, neden affedeyim," diye sordum. Bir an sustu ve "bizimkiler senin ortadan kaldırılman gerektiğine inanıyorlardı. Bütün solcuların başı, olayların yöneticisi olarak seni görüyorduk. Karar almışlardı, sen bir yerde kıstırılacaktın, burada senden gördüklerimden sonra kendimden utandım, demek gözlerimizde perdeler varmış, hakkını helal et," dedi. Helal ettim."

12 Eylül 1980 faşist darbesinden sonraki yargılamalar ile cezaevinde yaşadıklarını okurken bazı cümlelerin tam ortasında durun, nefes alın ve sonra okumaya devam edin.

Onun anlattıklarını okuduğumda anlatmadıklarının daha çok olduğunu anlıyorum.

Onun hayatı; bir nehrin suları gibi akıp giderken karşılaştığı kayaları verdiği özgürlük mücadeleleri ile aşmasını bilen ve ardından yarattığı güzel limanlardan sessiz sedasız kalkacak gemilerin yolcuları için yazılmış masallardır.

Nesilden nesile anlatacak masalları yaratan ve hayatları olan insanlar içindir anlattıkları.

Bu topraklar üzerinde toprak olmadan önce herkesin anlattığı öyle güzel anıları vardır ki; tıpkı onun anlattığı gibi sadece insana dairdir.

Onun anlattıkları, herkesin daha güzel ve yaşanabilir bir hayatı olması adına yaşadıklarıdır. Bir eksik, bir fazla ne fark eder! Hayatı, başkalarının hayatı içindir.

Bağımsızlık, demokrasi ve sosyalizm mücadelesinde her sözün, her anının yeri vardır ve Onun anlattıkları bu topraklar üzerinde yaşayan herkes içindir.

Fikret İLKİZ
22 Nisan 2014 , Göztepe

Çocukluk, Aile, Çevre

Edip Cansever* "Mendilimde Kan Sesleri" *adlı şiirinde "insan yaşadığı yere benzer," der: "O yerin suyuna, o yerin toprağına benzer / Suyunda yüzen balığa / Toprağını iten çiçeğe..." Bu dizelerde bir hakikat payı var bence. İnsan nereye giderse gitsin yaşadığı yeri bir şekilde kendinde taşıyor, çoğaltıyor çünkü. I. ve II. TİP'le yoğrulan siyasal hayatımızla ilgili konuşmadan önce, çocukluğunuzun geçtiği Giresun'un Bulancak ilçesi hakkında konuşalım istiyorum. Hafızanızı yokladığımızda Bulancak deyince neler canlanıyor gözünüzde?

Sevgili Derviş, madem söze şiirle başladın, ben de şiire müracaat edeyim. Nazım'ın "Mavi Gözlü Dev" şiirini bilirsin, şiirde "bahçesinde ebruliii / hanımeli açan bir ev" ifadesi geçer. Bu ifadeleri ne zaman hatırlasam aklım çocukluğumun geçtiği Bulancak'a gider. 1942'de Bulancak'ta doğmuşum. Evimiz iki katlıydı, geniş bir de bahçesi vardı. Bahçenin üst kattaki balkonunun bir sütununda ebruli-hanımeli çiçekleri, diğer sütunundan da kıpkırmızı bir sarmaşık gül uzanırdı yukarıya; ikinci kata çok güzel kokular yayılırdı. O kızıla kesmiş güllerden Mayıs ve Haziran aylarında şurup yapardık. Herkes gibi ben de, içinde çocukluğumun geçtiği evi özlüyorum. Bu evde uzun yıllar tek başıma yaşamama rağmen.

Neden tek başınıza yaşadınız ki? Anne ve babanız, kardeşleriniz nerdeydi?

Ben evin ikinci çocuğuyum. Aslında biz altı erkek kardeşiz. Bizimkiler beni çocuğu olmayan amcama evlat olarak vermişler.

Daha sonra, bahçesinde ebruli-hanımeli açan o evi bırakıp başka bir eve taşındıklarını hatırlıyorum. Bizim evimiz Rumlardan kalma bir ev değil. Rumlar gittikten sonra ailem evin arsasını satın almış. Yani diğer bazı Bulancaklılar gibi bırakılıp gidilen bir Rum evine el koymamışız. Ama tapu kayıtlarından öğrendiğime göre, evin eski sahibi Rum. Her neyse, işte bu geniş evde yapayalnız büyüdüm ben. Zamanla amcamı baba, yengemi de anne bildim.

Kaç yaşında amcanızın yanına geçtiniz?

Beni amcama, altı aylık bebekken verdiklerini öğrendim sonradan. Ben doğmadan önce ailece verilmiş bir karar bu. Söz konusu kararın mal mülk başkasına kalmasın düşüncesiyle de bir alakası var. İhsaniye Mahallesi'ndeki bahçesinde ebruli-hanımeli açan o evde yaşarken, babam, annem ve kardeşlerimse Bulancak Mahallesi'nde bir eve taşınmışlardı. Amca-babam Ömer Dikmen ticaretle uğraşıyordu, ekonomik durumu iyiydi. Yenge-annem Zehra da çok iyi, çok müşfik bir kadındı. Beni öz evladı gibi sever, bağrına basardı. Ne var ki, Zehra annem akşam oldu mu yemeğini yer ve uyurdu. Amca-babam da geç gelirdi. Koca evde insan yok, zaman geçmiyor, kitaba yöneldim ister istemez.

Neler okuyordunuz o yalnızlık yıllarında?

İlkokul beşinci sınıfta Reşat Nuri'nin *Çalıkuşu* romanıyla tanıştım, okuduğum ilk romandı bu. *Çalıkuşu*'ndan önce Hz. Ali Cenkleri, Kerem ile Aslı, Tahir ile Zühre gibi kitapları okumuşluğum vardı. Ardından Michel Zevaco'nun *Pardayanlar*'ını okudum sanıyorum. Şövalye romanı, müthiş dünyalar açıyor önünde. O zamanlar kütüphane yoktu. Arkadaşlar arasında kitap alışverişi yapılıyordu. Amca babamın kitapla ilgisi yoktu. Okuryazarlığı askerde öğrenmiş, işini görecek kadar bilirdi. Asıl babam okuyan birisiydi. O da benden uzaktı. Anlayacağın diğer pek çok hususta olduğu gibi kitap hususunda da kendi yolumu kendim buldum. Yalnızlığım beni kitaba ve daha da önemlisi arkadaşa itmişti. Arkadaşlığın çok faydası oldu bana. Ortaokulda Sabri Tiryaki adlı çok çalışkan bir arkadaşım vardı, sınıfın yıldızıydı diyebilirim. Benden üç yaş büyüktü Sabri. Ailesi önce hafızlığa, sonra okula yollamış, o nedenle geç başlamıştı okula. Sınıfımızın yaşça büyüğüydü. Tanıdıkça bana sempatik gelen bir kişi, bir tür abi arka-

daştı benim için. Çok yetenekliydi, başta matematik olmak üzere bütün derslerde başarılıydı. Benimle çok ilgilendi Sabri. Bugünkü tabirle söylersek onunla "kanka" olmuştuk.

Aile üyeleriyle iletişiminizin çok güçlü olmadığı izlenimini edindim, bu ayrı evlerde yaşamakla ilgili mi?

Ayrı evlerde ve ayrı dünyalarda. Tek başına kurulmuş bir dünya benimkisi. Şimdi bu dünyada Sabri ile öyle bir yakınlık kurdum ki, sınıfta, teneffüste, dışarıda beraberiz. Kitap vermeye başladı Sabri bana. İlk verdiği kitabı da hatırlıyorum: Somerset Maugham'ın *Renkli Peçe*'si. Çok zor ve karanlık bir romandı. Sabri'ye mahcup olmamak için okuyordum. Merak da vardı tabii. Amerikan yazarlarından söz etti ve peşinden John Steinbeck'in *Alev*'i geldi. Arkasından Dostoyevski... Dostoyevski'den sonra zihnimin ve hayal gücümün kapıları açıldı zaten. Tolstoy'lar sökün etti ardından. Henüz ortaokul öğrencisiyim. Geceler uzun, zaman bol. Dersler de iyi gidiyordu bir taraftan. Bulancak'ta kütüphane olmadığını söylemiştim. Kitapçı da yoktu. Yine Sabri'nin verdiği, Panait Istrati'nin *Arkadaş* adlı romanı benim için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kitabın bende uyandırdığı keyifle Panait Istrati'nin kitaplarının tiryakisi oldum. O kadar sevdim ki, yıllar sonra Romanya'ya gidince, Ibrail'deki evini bulmaya çalıştım Istrati'nin. Ortaokuldan sonra Sabri ile yollarımız ayrıldı. O tarihlerde Giresun ilinde lise yalnızca Giresun merkezindeydi, Bulancak'tan gidip gelmek çok zordu. Sabri parasız yatılı imtihanını kazandı ve Trabzon'a gitti. Yaz tatillerinde bir araya gelmeye başladık. Sabri liseyi bitirdikten sonra Sümerbank'ın yabancı ülkelere öğrenci gönderme programına katıldı ve imtihanı kazanarak İngiltere'ye gitti.

Ailenizin ekonomik durumu nasıldı?

Ailemiz Bulancak'ın çok varlıklı değil ama iyi ailelerindendi. Babam Nafi Dikmen, tek parti döneminde Bulancak Belediyesi'nin kurucu muhasebe işleri müdürüydü. O zamanlar zaten bir belediye reisi, bir odacı, bir muhasebe müdürü, bir müdür yardımcısı ve "kalfa" denilen bir inşaat teknisyeni vardı belediyelerde. Babam kurucusu da olduğu belediyede yazı işleri ve muhasebe müdürlüğü, nikâh memurluğu gibi çeşitli görevler y:

pıyordu. Memur olmak her ay gelen bir maaş demek. Bütün bunların dışında, kasabaya 3-4 km. uzaklıktaki bir mahallede fındık bahçelerimiz vardı. Dönemin şartlarına göre aydın bir aileydik. Evimiz her zaman yoksullara açıktı. 2. Dünya Savaşı'nın kıtlık döneminde babam belediyede suyun başında bir memur olmasına rağmen, yoksullara karne dağıtır, onlara buğday ekmeği verilmesi için canla başla uğraşırdı. Seveni çoktu babamın, eve gelip gidenler hiç eksilmezdi.

Eve gelip gidenler çok deyince radyo geldi aklıma şimdi. Radyo taşrada insanları bir araya toplama işlevine sahip. Var mıydı sizin evde de radyo?

Evet, vardı. Haberleri radyodan takip ediyordu bizimkiler. Bulancak'ta radyosu olan aile çok azdı o zamanlar. Bu nedenle radyolu ev çok itibar görürdü. Her yılın 31 Aralık gecesi Milli Piyango bileti çekilişi yapılırdı. Radyodan dinlerdik bunu. Mahalleli, ellerinde biletleriyle bizde toplanırdı. Çekilişi sunan kişinin, sanırım ismi Muhteşem Öksüzcü'ydü, gayet tok bir sesi vardı: "Şimdi yüz bin lira kazanan kişiyi okuyorum," diye seslenir, herkes heyecanla beklerdi. Radyo en büyük eğlence kaynaklarımızdan biriydi. Yurttan Sesleri dinlerdik. Muzaffer Sarısözen Yurttan Sesler korosunu idare ediyordu. Halk türkülerini derleyen emekçi ve güzel bir insandı. Hamiyet Yüceses, Perihan Altındağ, Müzeyyen Senar falan çıkardı radyoda. Zevkle dinlerdik bu sanatçıları. Hamiyet Yüceses o muhteşem sesiyle "Bakmıyor Çeşm-i Siyah"ı söylerdi. Radyo sürekli dinlenmezdi ama. Radyonun işini bu kez hikâyeler görürdü. Uzun kış gecelerinde çok hikâye dinlemişimdir. Evlerimizde kedi çoktu, çünkü fare çoktu. Kedi üzerine masallar dinlerdik. Kedinin evin sahibine karşı yaptığı iyilikler falan anlatılırdı. Kedi önemliydi. Annemin ve babaannemin kedileri vardı.

Karadeniz'in yaylaya çıkmaları da meşhurdur, çıkar mıydınız yazları yaylaya?

Çıkmaz olur muyuz hiç! Bulancak halkı, Mayıs sonu, Haziran başı toplu olarak yaylalara çıkardı. Sıcaktan, nemden duramazdın şehirde. Bulancak'ın Bektaş yaylası özellikle çok güzel bir yerdi, büyük bir yaylaydı. Şimdi orayı kaba saba, çevreyle uyumsuz yapılarla doldurdular. Yayla biz çocuklar için masalsı bir yer, bambaş-

ka bir diyardı. Dağlardan ve ormanlardan geçiyorduk, yolculuk bir gün sürüyordu. Üzerinde türlü oyunlar oynadığımız sahamız olurdu. Bazen bilinmeyenlerle dolu ormanların içlerine doğru koşardık. Bulancak'ın yerli ailelerinin nerdeyse hepsinin evleri vardı yaylada, bizim de vardı. Sonradan sattık ama. Bulancaklılar Bektaş'a, Giresunlular da Kulakkaya yaylasına taşınırlardı. O kadar boşalırdı ki Bulancak, kimse kalmazdı şehirde. Kaymakamın ailesi bile yaylada ev tutardı. Kaymakam ve Bulancak'ın erkekleri hafta sonları gelirlerdi. Jandarma Karakol komutanı ve ekibi de yaylaya taşınırdı. *Hayat Ansiklopedisi*'nde Bulancak maddesinde Bulancak iki bin kişilik bir ilçedir, şu tarihte kurulmuştur falan dedikten sonra "ilçe halkı yaz olunca toplu halde Bektaş yaylasına çıkar," diye yazıyor. Yayla bizim için eşsiz bir güzellikti.

Bulancak'ın nüfus yapısı nasıldı çocukluk döneminizde?

Giresun'un en büyük ilçelerinden biri olan Bulancak, yaklaşık 250 yıl kadar önce Gümüşhane'den gelen Rum aileler tarafından kurulmuş bir yerleşim yeri. Karadeniz sahilindeki tüm kentler çoğunlukla Rumların yaşadığı yerlerdir zaten. Rumların ikamet ettiği, ama Türklerin de yer aldığı sahil kentlerinden söz ediyorum. Bulancak'ın diğer kentlerden şöyle bir farkı var ama: Bulancak tümüyle Rumlar tarafından kurulmuş. Şehrin merkezinin yaklaşık onda sekizi Rumlardan, geri kalanı da Müslüman Türklerden oluşuyor. Bulancak'ın Gümüşhane'den gelen Rumlar tarafından kurulduğunu, ilk olarak, Selanik'te buluşup tanıştığım Bulancaklı Rum hemşerilerimden aldığım bilgilerden öğrendim. Bu bilgilenmenin yanı sıra, avukat olduktan sonra, kadastro davalarından ötürü kentin tapu kayıtlarını inceleme imkânım oldu. Tapu kayıtlarında şu türden ifadelerle karşılaştım: Şarken Dimitri oğlu Bavli yahut garben kuyumcu Haralambos, cenuben Timyos veledi Dimitri gibi isimler. Resmi belgelerden olan Trabzon Vilayeti Salnamesi'nde okuduklarım da bu bilgileri doğrular yöndeydi. Salnamenin Bulancak'la ilgili kısmı bir belge olarak bende duruyor hâlâ. 1305/1887 tarihli salnamenin Akköy (Bulancak) ile ilgili Dâ'ire-i Belediye bölümünde, belediye meclis azalarının üç tanesi Rum, biri Türk olarak belirtilmiş. İsimleri de Hacı Mustafa Ağa, İstefan oğlu Dimitraki Ağa, Nikolaki Efendi, Keşiş oğlu Yani Efendi olarak yazılıdır. Resmi kayıtlarda Akköy olarak geçen Bulancak ismini daha ziyade Türkler kullanmıştır.

Sizin etnik kökeniniz nedir?

Büyüklerimiz bizim Dağıstan'dan gelen bir Türk ailesi olduğumuzu söylerdi. Bizim şehre inişimiz Rumlar gitmeden hemen önce olmuş. İlkokul dönemimden aklımda kalan iki tane Rum kilisesi var. Bizim oyun mekânlarımızdı bu kiliseler. Sahildeki Rum kilisesinin içinde oyun oynardık. Diğer kilisesinin tavanı yıkılmıştı. Onun sadece tabanı kalmış, kırık dökük, üzerinde haç olan taşlarının üstünde oynardık. Bu kilisenin bir de Rum mektebi varmış, ki bu mektebin binası hâlâ duruyor, Barbaros İlkokulu olarak eğitim veriyor. Ben 1948'de bu binada bir yıl kadar okudum. Rumlar buradan gidene kadar Bulancak'taki tek mektep bu Rum okuluymuş. Bulancaklı Müslüman Türklerin gideceği, Bulancak kent merkezinde başka mektep yok tabii. Bulancaklılar kent merkezinin 7-8 km. doğusunda Ayvasıl denilen mahaldeki mektepte öğrenim görürlermiş. Bu mektepte ayrıca Rüştiye eğitimi de yapılırmış. Nafi babam da o Rüştiyede okumuş. Sonuç olarak kiliseler, sarnıçlı, hamamlı, bahçeli evler Bulancak'ın esasında bir Rum kenti olduğunun göstergesi. Senin de bildiğin üzere, şoven milliyetçi eğilimler nedeniyle görmezlikten geliniyor bu.

Rum ailelerden kalanlar olmuş muydu sizin çocukluğunuzda?

Maalesef Rumları görmedim ben. 1942 doğumluyum. Rumlar zaten 1922'de gitmişler, en geç 1923.

Tek tük de olsa hiç Rum aile kalmamış mıydı peki?

Müslüman olarak kalan bir iki ailenin olduğu söyleniyor. Bu aileleri biliyorum ama burada anlatmak istemem. Çocukları, torunları var, rahatsız olabilirler bundan. Bulancak'ta Ermeni Madam adlı bir kadın vardı ben çocukken. Sıkı sıkıya kapanmış, yani tesettürlü bir kadın olan Madam'ın Şebinkarahisar Ermeni kıyımından kaçanlardan biri olduğu söylenirdi. Bu söylentilerden hatırladığıma göre Ermeni kıyımı esnasında Madam'ı Bulancak eşrafından Gedikalizadelerden bir aile himaye etmiş ve yaşamasını sağlamış. Ne zaman öldüğünü hatırlamıyorum ama ölene kadar Bulancak'ta yaşadı. Çocukluk hatıralarımda ayrı bir yeri vardır Madam'ın. Küçükken sık sık hasta olurdum. Bir de-

fasında ateşli bir hastalığa tutuldum. Zehra annem hastalığımı geçirmek için en son çareye başvurdu: Madam Teyze'yi eve çağırdı ve iyileşmem için beni ona okuttu. Madam Teyze'nin eve geldiğini, kendine özgü ritüellerle, gayet ciddi bir görev havasıyla beni okuyup üflediğini çok iyi hatırlıyorum. Annem yapılan işlemlerden memnundu. Okumalar ve üflemeler bittikten sonra kendisine yemek ikram edip bir miktar da para verdi. Annem iyileşmemi Madam Teyze'nin okuduklarına bağlardı hep. Bu, bugün Müslüman bir aile için çelişkili görünebilir. Ama değil. Çünkü bizimkilerin inancına göre "gâvurlar" şeytanla ve cinlerle işbirliği yapan insanlardır. Şayet işbirliği yapmasalardı Müslüman olurlardı zaten. Hastalığımın nedeni cinlerin, şeytanların benimle uğraşması ise bir gâvurun, yani burada Madam'ın beni okuması çok normaldir. O tarihten sonra annem Madam'ı mütemadiyen eve çağırıp ağırladı. Bugün inanılmaz görünen bu durum, o zamanlar doğaldı. Hatta hatırladığım kadarıyla o tarihlerde Ordu ilinde bir miktar Ermeni nüfusu vardı. Ruhsal hastalığı olan çocukların, aileleri tarafından Ordu'da okunmak üzere papaza götürüldüğünü biliyorum. Komşumuzun çocuğu sık sık Ermeni bir papaza okutulmaya götürülürdü. Gidip gelmelerden sonra iyileştiği söylendi.

Anladığım kadarıyla mübadele sonrasında Bulancak'ta etnik olarak Türklerin ağırlıkta olduğu homojen bir yapı örgütleniyor. Aleviler var mıydı peki Bulancak'ta?

Tamamen homojen bir yapı. Aleviler yoktu. Üstelik bilgimiz de yok Alevilerle ilgili. Alevilikle tanışmam erken yaşlara tekabül eder. 1955 yılı falan olmalı. Bulancak'ta su tesisatı yapılıyordu. Tesisat öncesinde Bulancak'ta kuyular vardı. Bizim kapımızda da kuyu vardı. Herkesin kapısının önünde ya kuyu ya da çeşme vardı, su şebekesi yoktu henüz. Kuyusu olmayanlar kuyuya gelir ve su çekerlerdi. Kuyubaşı muhabbetleri olurdu akşamüstleri. Bir gün su tesisatı kurmak için bir ekip geldi. Döşeme ekibinde su mühendisi olarak çalışan Çorumlu bir teknisyen vardı. Babam yemek için eve davet ederdi bu teknisyeni. Hoşgörülü bir insandı babam. Eve uğradığımda bu adamla karşılaştım, Ali Ünal'dı adı. Aleviymiş Ali abi. Ben Alevilik nedir bilmiyorum tabii. Başka yerlerde olduğu gibi Bulancak'ta da Alevilik denilince o sevimsiz ve

çirkin "Kızılbaşlık" algısı vardı bir tek. Ali abi sohbete meraklı, ben de konuşmaya ve dinlemeye meraklıyım. Aleviliği anlatırdı bana. Çok ilgimi çekti. Alevilikle ilgili kitaplar vermeye başladı sonra. Baskı ve zulüm görmüş olduklarını anladım Alevilerin. Bilgi edindikçe, bize anlatılan Kızılbaşlık hikâyelerinin, mum söndü laflarının falan, saçma sapan uydurmalar olduğunu fark ettim. Babam da Ali abinin Alevi olduğunu biliyordu. Bilgilendikçe, tavrım ve bakış açım hepten değişti. Eskiden çarşıda kitap sergileri olurdu. *Kerbela Vakası* adlı bir kitap getirmişti bana sergiden Ali abi. Okudum, çok etkileyici bir kitaptı, ikinci kitap daha da etkiledi, *Kerbela'nın Öcü*. Sonra Ali abinin Bulancak'taki işleri bitti. Babamın yakın bir akrabasının güzel bir kızı vardı, Ali abi bu kızla evlendi. Babam Ali abinin Alevi olduğunu hiç kimseye söylemedi. Sonradan öğrendiler ama. Bir Kızılbaşla evlenmiş diye laflar edildi arkalarından.

Çocukluk döneminize damgasını vuran etmen esasında Rumların Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki göçlerinin ardından yaşanan gelişmeler. Çocukluğunuzda ve hatta ilk gençliğinizde, etnik saiklerle işleyen toplumsal bir dönüşümün artçı etkilerini deneyimleme imkânınız olmuştur sanıyorum. Bulancak'ta oluşan toplumsal yapı nasıldı?

Bilindiği üzere, Lozan Antlaşması'nın Ahali Mübadelesi eki uyarınca İstanbul ve İmroz hariç Türkiye'deki Rumlarla, Batı Trakya hariç Yunanistan'daki Türkler arasında bir değiş tokuş süreci yaşandı. 1922-1923 yıllarında Bulancak'taki Rum nüfus mübadele antlaşması nedeniyle gitmiş ve yerlerine Selanik'in Kayalar köyü sakinleri getirilmiş. Bulancaklılar Türkiye'ye gelen Yunanistan Türklerine, "mübadiller," der. Hükümet, mübadil Türkleri; sadece Bulancak'ta değil, neredeyse tüm Karadeniz'de; Rumlardan boşalan yerlere, arazilere yerleştirmiş. Mübadil Türklerin, Bulancak'ın "yerli halkı" ile ilişkileri başlangıçta gerilimli ve çelişkili olmuş tabii. "Sonra gelenler" ve "önceden orada olanlar" arasındaki çelişkiler saflaşmalara yol açmış. Çocukluk yıllarımda bu ayrımları gözlemleyebiliyordum. Bu çelişkiler, ilerleyen yıllarda, sol-sosyalist siyaset de dahil, Bulancak'taki sosyal oluşum ve gelişmelerde de etkili olmuştur.

Neydi o çelişkiler?

Anlatayım. Mübadilleri Bulancak ahalisi epey süre sindirememiş. Bir kere kıyafet açısından onları yadırgamışlar. Bulancak ahalisi "aba zıpka" denilen yerli bir kıyafet giyiyor o zamanlar. Ama mübadil Türklerse beli kırmızı kuşaklı ve şalvarlı, yani tipik Rumeli kıyafetleri içindeler, fes de takıyorlar üstelik. Bulancaklıların gelenek ve göreneğiyle Rumeli insanının gelenek ve göreneği farklı; bu nedenle uzun süre kaynaşma olmamış aralarında. Aslında karşılıklı olarak birbirlerinden tedirgin de olmuşlar. Kültürel yadırgamaların sosyo-ekonomik bir temeli de var tabii. Bulancak merkezindeki o güzelim Rum köşk ve konakları mübadillere (muhacirlere) verilince, Bulancak'ın yerlisi bu durumdan çok huzursuz olmuş, hatta buna öfkelenmiş. Konakların yanı sıra, Rum beylerinin bahçeleri, arazileri ve dükkânları da mübadillere verilmiş, bu da, yerlilerde haksızlığa uğramışlık duygusuna neden olmuş.

Kültürel huzursuzluğun mülkiyetin el değiştirmesiyle bir alakası olabilir, sosyo-ekonomik temelden kast ettiğiniz sanırım bu.

Kültürel ve psikolojik huzursuzlukların yaşanmasında, sosyo-ekonomik nedenlerin de etkili olduğu kanısındayım. Bunu biraz açayım istersen: Bulancaklı yerlilerden bazıları, zamandan istifade etmesini bilen Türkler, Rumlar gidince, boşalan ev, konak ve bahçelere el koymuşlar. Ama el koyamadıkları el koyduklarından çok daha fazla. El koyamadıkları, yani kalan boş ev, konak ve fındık bahçelerinin kendilerine verilmesini beklemişler. Fakat konaklar ve araziler Trakya'dan ve Yunanistan'dan gelen, bizim Bulancaklıların tabiriyle, "beli kırmızı kuşaklılara" verilince, büyük bir öfke ve hayal kırıklığı yaratmış bu. Şöyle düşünmüş olmalılar: Milli Mücadele sırasında Bulancaklılar ve Giresunlular büyük bir gönüllü alayına katılmışlar. Gönüllü alayı da Topal Osman diye bilinen Osman Ağa'nın alayı. Osman Ağa'nın alayıyla mücadeleye katılanlar kayıplar vermiş. Bu durumda Bulancak'taki konakların, verimli fındık bahçelerinin kime verilmesi lazım? Bunların bakış açısına göre, bu vatan için mücadele edenlere tabii ki. Ne var ki, vatan için hiçbir şey yapmamış olarak düşündükleri "beli kırmızı kuşaklılar" sonradan geliyor ve bütün varlıkların üzerine oturuyor. Öfkenin ve kıskançlığın temelinde büyük oranda bu psikoloji yatıyor.

Yerlilerin hayal kırıklıklarını anlattınız ama mübadiller bu durumu nasıl karşıladı acaba, onu merak ettim?

Onlar da türlü zorluklar çekiyor; vatana değil de, bir düşman ortamına geliyorlar sanki. Öte yandan, mübadiller geldikleri yerde tahıl üretimiyle, çiftçilikle uğraşan insanlar. Kendilerine verilen fındık bahçeleri ekonomik bir anlam ifade etmiyor onlar için. Daldan para kazanılmaz diye düşünüyorlar. 1922-23'lerden söz ediyoruz, fındık şimdi olduğu gibi para etmiyor. Dahası fındık ekmek olarak yenmez ki. O zamanlar tahıl ürünleri daha önemli. Mübadiller de bu durumdan rahatsız olmuşlar. Üstüne üstlük geldikleri kentin insanları da kendilerine karşı hiç şefkatli, hoşgörülü değil. Doğal olarak onlar da –bir tür azınlık psikolojisine bürünerek– içe kapanmışlar. İçe kapandıkça da, kendi aralarındaki dayanışma yoğunlaşmış, bu yoğunlaşma sonucunda mevcut popülasyondan soyutlanmışlar ve tepki çekmişler. Bu durum 1950'lerden sonra tedricen değişti ama. Aradaki kültürel buzlar çözüldü, karşılıklı olarak kız alıp vermeler başladı. İlişkilerin iyileşmesinde toplulukların birbirlerini tanımalarının yanı sıra, önemli bir başka etmen daha var: 1950 öncesinin kapalı toplumsal-ekonomik yapısı tüm Türkiye'de olduğu gibi Bulancak'ta da kırılmıştı. Büyük oranda 1950'den sonra gerçekleşen köyden kente göçlerle birlikte şehrin demografik yapısı değişti. Devletin FİSKOBİRLİK eliyle fındık alımlarına müdahale etmesi, fındıktan elde edilen rantın önemli boyutlara ulaşmasına neden oldu. Süleyman Demirel'in ifadesiyle "teşkilatlanmamış kredi piyasası," yani tefecilik iki topluluğun yoksul kesimini birlikte vurdu. Bir çeşit kader birliği yarattı bu. 1960'lı ve 70'li yıllardan sonra ise gerek dünyada gerekse Türkiye'de yükselen sol rüzgârlar, "sonradan gelenlerle" "önceden bulunanların" ikinci ve üçüncü kuşak gençlerini başka bir düzlemde, yani sol-devrimci bir düzlemde birleştirdi. Politik bir kavganın içinde, omuz omuza "tek yol devrim" sloganları ile "oligarşiye" (sömürü düzenine) karşı ortak bir mücadele platformunda yer aldı insanlar. Bu yeni kuşakta oluşan bütünleşme, ideolojinin de etkisiyle, kenetlenmeye dönüştü zamanla. "Netekim" 12 Eylül askeri darbesi Bulancak'taki solcuları tek tek toplarken, bunlar mübadildir, şunlar yerlidir ayrımı yapmadı. Bulancaklı solcular olarak askeri gözetim evlerinde, cezaevlerinde birlikte aynı kaderi paylaştık. Baskıları, zulümleri birlikte göğüsledik.

İktisadi ve kültürel ayrımların siyasetteki karşılıkları neler oldu peki? Çocukluk döneminizde CHP ve DP arasında -her yerde olduğu gibi- bölünmüş bir Bulancak var. Sözünü ettiğiniz ayrımları da düşünürsek, siyasal partilere katılım nasıl şekillendi Bulancak'ta? "Sonradan gelme" ve "önceden orada bulunma" hallerinin siyasetteki yansımaları nelerdi?

Bulancak'ın Milli Mücadele'den sonra mal mülk sahibi olmuş yerlileri, CHP'nin tabii örgütünün elemanları olmuşlar. 2. Dünya Savaşı sırasındaki kıtlık zamanında, yani neredeyse her şeyin, gazın, bezin, tuzun vesikayla verildiği dönemde dağıtım yapanlar -suyun başını tutanlar da- CHP'nin kasabadaki yöneticileri. Tek parti döneminden bahsediyorum. Suyun başını tutmak için CHP'li olmak şart. CHP'nin yöneticileri, ilçe başkanları, fırka başkanları vb. hep yerli eşrafa mensup. Bunların bazılarına Bulancak'ta "ofis zenginleri" de denirdi. Peki mübadillere bir şey kalıyor mu bu tabloda? Kalmıyor. CHP'de yer var mı? Yok. Çok partili döneme geçildiğinde, Demokrat Parti'nin Bulancak'taki kurucularından çoğu da mübadiller olmuş. Aralarında "bizi bu güzel memlekete getiren CHP'dir," diyerek CHP'li olanlar da vardır ama yüzdesi azdır bu kesimin. Mübadillere mal dağıtılmış ama onlar eşraftan değiller, zengin olmak eşraf olmak değil. Eşraflık, bulunduğu yöredeki insanlar üzerinde nüfuz sahibi olmayı gerektirir. Mübadillerin paraları var ama toplum üzerinde nüfuzları varlıklarıyla orantılı değil çünkü dışarıdan ve sonradan gelmişler. Mübadillerin zenginlerine CHP yönetiminin kapıları kapalı. Kentin yönetiminde söz sahibi olabilmeleri için bir başka siyasi partinin kurulması gerekiyordu. DP bir anlamda bunun için boş kadroları ile mübadillere açıktı. Mübadillerin birçoğu da bu fırsatı değerlendirdiler.

Babanızın belediye çalışanı olmasından ötürü sizin aile CHP'li tabii...

Bizimkiler CHP'li. Babam Milli Mücadele'ye yaşı nedeniyle katılamamış, Bulancak'ın idealist delikanlılarından biri. Milli Mücadele'ye katılamamanın eksikliğini siyasette kapatmaya çalışmış bir bakıma. Şöyle ki, parti olacaksa içinde babam da var. Babam ve yakın arkadaşları Bulancak'taki Halk evini, Bulancak Spor Kulübü'nü kurmuşlar, kurucu üyeleri olmuşlar. FİSKOBİRLİK'e

bağlı kooperatif kurulmuş, babam ve arkadaşları yine içinde. Anlayacağın babam Cumhuriyet projesinin Bulancak'taki aktif çalışanlarından biri. Öz annem olan Hamdiye annem de CHP'li bir ailenin kızı ve o da Bulancaklı. Dayımlar da CHP'nin önemli kişileri arasında yer alıyorlardı. Ekonomik olarak güçlüydüler; fındık ihracatı yapıyorlardı. Büyük dayım da CHP'nin ilçe başkanıymış bir zamanlar. Kısacası CHP'li bir aile kültüründe yetiştik, yanında yetiştiğim amca babam da CHP'liydi. Dedem Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi'nde, Erzurum'da donarak ölenler arasında. Dedem öldüğü için, babaannem altı çocuklu bir evin reisi olmuş. O da Milli Mücadele'nin sonuçlarından memnun çünkü Rumlar, yani "gavurlar" gitmiş ve Bulancak Müslümanlara kalmış. Babaannem Rumların olmadığı bir Bulancak'ta yaşayan koyu dindar bir Müslüman ve CHP'li.

Hem koyu dindar hem de CHP'li? Şimdiden bakınca bir paradoks gibi görünüyor.

Genç Cumhuriyet'e ve onun tek partisine mensup olma nedenleri, memleketin türlü yerlerinde türlü şekillerde cereyan ediyor. Giresun ve Bulancak da bunlar arasında. Babaannem fanatik dindar bir kadındı. Beş vakit namazını kılar, namazını bitirdiğinde "Allah İsmet Paşa'yı başımızdan eksik etmesin," diyerek dua ederdi. Böyle pek çok aile vardı Bulancak ve Giresun'da.

Neden Atatürk için değil de İsmet Paşa için dua edilirdi?

Bulancak'ın CHP'li ailelerinde İsmet Paşa sevgisi çok baskındı. Bizde de İsmet Paşa sevgisi Mustafa Kemal sevgisinin önüne geçmiştir. İsmet Paşa'ya dualar okunur, sevilir ve sayılırdı. Ahali İsmet Paşa'yı kendine daha yakın hissetmiş olmalı, hâlbuki İsmet Paşa daha diktatördür. Ama o bizim aileye göre diktatör değil ki, İsmet Paşa mazbut görünümlü, ama Mustafa Kemal daha yukarılarda bir yerde, saygı duyulan ama daha sembol ve ulaşılmaz bir simaydı. Ezanı Türkçeleştirmiş bir CHP olmasına rağmen İsmet Paşa denince akan sular dururdu. Bu algılamada 1950 sonrası İsmet İnönü'nün muhalefet lideri olarak DP'ye karşı verdiği mücadelesinin etkisinin de çok olduğu kanısındayım. Bu anlamda bizimkiler, bizim gibi birçok CHP'li aile İsmet İnönü ile mücadele ekseni etrafında bütünleştiler. Çocukken yatak odamın karşısın-

da İsmet Paşa'nın bir fotoğrafı asılıydı. Ressam İbrahim Çallı'nın veya Feyhaman'ın olduğunu sandığım, koltukta oturan meşhur İsmet Paşa fotoğrafı. Bu fotoğraf bizim evde kutsal bir fotoğraftı, tıpkı İsmet Paşa gibi. Evimizde Atatürk'le ilgili hiçbir fotoğraf yoktu. 1950'lerden sonra, tam tarihini hatırlayamıyorum, İsmet İnönü seçim gezileri sırasında Bulancak'a da geldi. Kendisini görmek için dersten kaçtım. CHP ilçe merkezinde kalabalıkta konuşuyordu. Kendisini merakla izliyor, dinliyordum. Hiç böyle ufak tefek bir İsmet Paşa beklemiyordum, çok şaşırmıştım. Eve *Ulus* gazetesi girerdi ve gazetede bazen İsmet Paşa'nın ailesiyle çekilmiş fotoğrafları da yayımlanırdı. Evde politika kazanı hep kaynardı. Siyasal anlamda bilinçlenmem 1949-50'li yıllarda olmuştur.

Sekiz dokuz yaşlarında siyasetin farkına varmak... Gazetelerden, fotoğraflardan hareketle siyasal bilincin yavaş yavaş şekillenmesi... Siyaset açısından erken yaşlar doğrusu...

Çocuk aklımla militan bir CHP'liydim ben de. Bir anımı anlatmak istiyorum bununla ilgili. DP kurulmuş ve biz ilkokul sıralarındaki bebeleriz daha. 1950'li yıllar. O çocuk aklımla –aile içindeki konuşulanların da etkisiyle– CHP'nin gümbür gümbür yıkıldığını hissedebiliyorum. Bulancak meydanlarında toplantılar olurdu ama CHP'lileri dinleyenler neredeyse hiç yoktu. Köylüler DP'nin çekim alanına girmişlerdi ve onların konuşmacılarını dinliyorlardı. Çok ağırımıza gidiyordu bu bizim. Ben ve kuzenim –o da CHP'li bir ailenin çocuğu– ilk politik eylemimizi gerçekleştirdik. 1951 yahut 1952 olmalı. CHP'nin yıkımına karşı, kuzenim İhsan Karaman'la kafa kafaya vermiş, ne yapabiliriz diye düşünüyoruz. DP'ye nasıl bir kötülük yapabiliriz derdindeyiz. DP'nin Bulancak ilçe binası deniz kenarındaydı. Bu bina daha önceleri halkevi idi. DP'nin mitingi olacaktı yakınlarda. Öfkemizden kuduruyoruz, mitingin kalabalık geçeceğini biliyoruz. İlçe binasına yollandık. İlçe teşkilatının kahvecisi DP'li ve mübadillerden sevimli bir adam. Bizi görünce, "Abe hayrola, ne işiniz var," dedi. Ailelerimizin CHP'li olduğunu biliyor tabii. "Haydar amca size faydamız olsun diye geldik," dedik. DP'nin yakaya iğnelenen kâğıt rozetleri var o zaman. Planımız şuydu: bunları dağıtma işini üstlenecektik. "Dağıtım için kimseniz var mı," diye sorduk. "Yok," dedi Haydar amca. DP iktidara gelmiş ama insanlar hâlâ yanaşmakta kaygılı. İsmet Paşa'nın gadrine uğra-

rız diye korkuyorlar. Biz onları dağıtabiliriz diye teklifte bulunduk. "Abe helal olsun size yahu, siz babalarınıza benzememişsiniz, akıllı çocuklarsınız," dedi. Hemen açtı, sandık gibi bir şeyden, ne kadar DP rozeti varsa çıkarıp bize teslim etti. Sırtımızı sıvazladı, çok mutlu ve hoşnut bizi uğurladı. Biz de akşam Bulancak iskelesine gidip o rozetlerin hepsini denize attık, kendimizce güya mitingi sabote ettik. Hiçbir etkisi olmadı bu eylemimizin, millet akın akın DP mitingine katıldı, çok üzüldük. Sıkı DP karşıtıyız anlayacağın. Yine bir gün, Bulancak'a DP'den ayrılan Millet Partili vekiller geldi. Ahmet Tahtakılıç diye bir milletvekili vardı. Konuşmasını alkışlamak için sınıftan kaçtık. DP'ye karşılar ya, bizim için yeterli. Kim DP'ye karşıysa onu alkışlamaya gidiyoruz. Tahtakılıç DP aleyhine konuşunca DP ilçe başkanı hareketlendi, ortalık bir anda karıştı. Onu hatırlıyorum, hafif bir arbede yaşandı.

CHP'li ailelerin dindarlığı meselesini merak ettim, günümüzün moda tabiriyle, "yaşam tarzı" manasında bir dindarlık mıydı bu?

Bulancaklı CHP'liler çoğunlukla dindar insanlardı, ilginçtir hâlâ öyledirler; örneğin ben 1950'den önce, yani CHP döneminde "sübyan mektebi"ne gönderilmiştim. Sübyan (ya da sıbyan) mektebi bugünkü terminoloji ile söylersek *Kur'an* kursuydu. *Kur'an* kursunda *Kur'an*'ı hatim ettim. DP'liler o zaman bu gibi konularda daha ılımlı, daha toleranslı idiler. Ezanın DP tarafından tekrar Arapçalaştırılması bizimkileri çok mutlu etmişti mesela. Buna rağmen yine de ailem DP'ye hiç sempati duymadı. Ezan demişken, DP'li çocuklar da vardı bizim sınıfta. CHP'li çocukların başını ben ve kuzenim İhsan çekiyorduk. Çenemiz durmuyor, tartışıyoruz, mücadele ediyoruz ama yıkık vaziyetteyiz, vurgun yemişiz. DP'liler bize saldırırdı ezan hususunda. CHP döneminde ezan Türkçe okunurdu: "Tanrı uludur, Tanrı uludur, Tanrı'dan başka yoktur tapacak. Bilirim, bildiririm, Tanrı'nın elçisidir Muhammed. Haydin selaha, haydin felaha, haydin namaza." DP'liler bunu bizi öfkelendirecek şekilde değiştirmişlerdi. Dalga geçerlerdi bizimle.

Nasıl değiştirmişlerdi ezanın Türkçesini?

Şöyle söylerlerdi: "Tanrı uludur, Tanrı uludur, memurlar İsmet Paşa'nın kuludur, vatandaşlar taş.klarının kılıdır. Haydin şekere,

haydin pirince." İllet ederlerdi bizi bu sözlerle. Devamı da vardı bu sözlerin ama aklımda bu kadar kalmış.

DP'nin iktidara gelişi ailede nasıl yankılandı? Bir dönemin sonu olmalı bu?

1950'de DP'nin seçimleri kazanması bizim evi yasa boğdu. Ama DP'li olan komşularımızda bir bayram havası vardı. Bu da bizim evin yasını arttırıyordu. Dedim ya bizim evin geleni gideni çoktu, kapımız yoksullara sonuna kadar açıktı; aile geleneğiydi bu, gelenler doyurulurdu. Semer yaparak geçinen semerciler vardı. Komşumuz Hüseyin dayı da bir semerciydi. Kızı boşanmıştı ve kulübe misali yoksul baba ocağında oturuyordu. Bulancak'ta yoksul kadınlar başlarına yahut bellerine peştamal sararlardı, içlerinde de bir entari olurdu. Durumu iyi olanlar da şal yahut eşarp takarlardı. Zengin aileler, mantonun üzerine eşarp geçirirlerdi. Semerci Hüseyin dayının yoksul kızı Fadime abla da peştamal takardı. Bizim evin müdavimiydi bu insanlar da. Ailece rahatça gelirler, bizde yer ve içerlerdi. Seçimlerden sonra Hüseyin dayının evinde de coşku alıp başını gidiyordu. Diyebilirim ki Bulancak'taki yoksulların çoğu DP'yi destekliyordu. Bizimkiler şaşkınlık içinde, dışlamamışız, kıtlıkta destek olmuşuz, ofis döneminde ekmek karnesi vermişiz, un vermişiz; yasımızdan neşe duyuyorlar diye bakıyorlar, siyasi değil, tamamen duygusallar. Amcam ve babam çok üzüldüler buna. DP milletvekilleri toplu halde Ankara'ya gidiyorlardı. Yolları Bulancak'taki bizim evin önünden geçiyordu. Otomobil konvoylarını görüyorduk. Millet evlerden alkışlarla çıkıyor, sokaklara inip el sallıyordu. Semerci komşumuzun dul kızı, zaman zaman bizimkiler tarafından iaşesi sağlanan Fadime abla da sokağa çıkmıştı. Fadime abla DP milletvekillerini taşıyan konvoyun önüne atıldı, kucaklıyor, kurtardınız bizi diye bağırıyor, DP milletvekillerine sarılıyor, arabaların camlarını öpüyordu. Çok doğal bir tepkiydi bu, onlar açısından DP umuttu, kıtlıktan uzaklaşmaktı. Ama bizimkileri yaraladı bu sevinç. Sonra konvoy gitti. Babam haber gönderdi, Fadime'yi bana çağırın diye. Koşarak geldi Fadime abla. "Ne oldu abi," diye sordu? "Sen ne yaptın," diye gürledi babam. "Ne kadar nankörsün sen, İsmet Paşa'nın devrilmesine nasıl da seviniyorsun?" Şimdi çok doğal geliyor ama İsmet Paşa'nın devrilmesi lafı çok korkutucu bir laf.

"Ben ne yaptım ki abi, sadece vekilleri kucakladım." "Senin haberin yok, bunlar İsmet Paşa'yı devirmeye gidiyorlar." "Ben İsmet Paşa'yı çok seviyorum, *Kur'an*'a el basayım ki İsmet Paşa bizim babamız, anamızdır," dedi ve korkarak ayrıldı evden. Fadime abla gibi birçok insan, DP kazanmış olmasına rağmen İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanlığı'ndan devrileceğini hiçbir şekilde düşünmemişlerdir, CHP'den kurtulduk ama İsmet Paşa başımızda duracak düşüncesinde olmuşlardır.

DP'nin iktidara gelişi manen bu kadar etkiledi yani ailenizi?

Evdekilerin tabiriyle, "ayaklar baş oldu" çünkü. Nasıl oldu bu? Üç sokak ilerde yaşayan mübadillerden, Bulancak eşrafının, CHP'lilerin adam yerine koymadıkları Hamdi Çavuş (halen hayattadır asıl ismini açıklamıyorum), DP'nin ilçe başkanı oldu. Bir gün duyduk ki, Hamdi Çavuş savcıyı yolda tokatlamış, olacak şey değil bu. Savcılar, valiler, kaymakamlar hep CHP'li o dönem. Hayretler içinde kaldı herkes. Tokatlanan savcı da ses çıkarmamış, hakkında bir şey yapmamış üstelik. DP'nin gücünün yansımasıydı bu. Önemsiz bir insan birdenbire DP ilçe başkanı olup itibar sahibi oluyor, savcı tokatlıyor. Bu savcıya ne oldu biliyor musun ondan sonra? Savcı bir sonraki 1954 seçimlerinde Tokat'tan DP milletvekili oldu. Hatta Hamdi Çavuş, "abe yeğenim benim tokatımla adam milletvekili oldu" diyerek dalgasını geçerdi. DP iktidara gelene kadar bizde buğday ekmeği çok kıymetliydi, çünkü buğday üretilen bir bölge değildi burası, daha ziyade Mısır üretilirdi, mısır öğütülür ve ekmek yapılırdı. Yoksullar mısır ekmeği, durumu iyi olanlar somun ekmeği yerlerdi. Ama DP geldikten sonra, gözle görünür şekilde bu durum değişti, Amerikan buğdayları geldi. Hatta çok ucuza köylüye ve yoksula dağıtıldı, halk da buğday yemeye başladı. Mısır ekmeği kalktı, buğday ekmeği yaygınlaştı, bu büyük bir dönüşümün işaretiydi bana sorarsan. Bugün ilginç görünecek bir duruma değinmek istiyorum; son yıllarda mısır ekmeği yeniden gündeme geldi ama bu kez lüks restoranların spesiyalleri arasında sunuluyor. Mısır ekmeğini şimdilerde yoksullar değil, varlıklılar yiyor. Anlayacağın mısır ekmeğinin de sınıfsal konumu yer değiştirdi.

İlkokulu Bulancak'ta okudunuz değil mi?

Rumlardan kalma bir okul sonradan Türk okulu olmuş, bir yıl o okulda okudum. Sonra deniz kenarındaki, içinde oynadığımız o kiliseyi yıktılar, onu hatırlıyorum. Kilisenin taşlarıyla ikinci bir okul yapıldı ve ona da Atatürk İlkokulu dendi. Orada bitirdim ilkokulu. Bulancak'ta bir ortaokul vardı ve o da sanırım 1948-49'da açılmıştı. Ortaokulu da Bulancak'ta okudum.

Kilise kaldı mı hiç Bulancak'ta?

Yok, hiç kalmadı. Kilisenin papaz evini hatırlıyorum, onu da hapishane yaptılar: Bulancak Hapishanesi. Kiliselerden hiçbir iz kalmadı.

Dersleriniz nasıldı okulda, okulu seviyor muydunuz?

Derslerim iyiydi. Hep öyle derler ama benimki hakikaten iyiydi. O zaman iftiharla geçme diye bir şey vardı ve üç karne alınırdı. Hem yaramazdım hem de çalışkan. Okulu çok seviyordum. İkinci siyasi eylemim de ortaokul yıllarımda oldu bu arada.

Neydi ikinci eyleminiz?

DP iktidara geldikten sonra Eylül 1950'de belediye seçimleri oldu. CHP bütün Türkiye'de yıkılıyor. CHP Bulancak'ta da belediye seçimini kaybetti. DP iktidarının ikinci dönemine rastlayan yıllarda, 1955'te belediye seçimleri oldu. İkinci yerel belediye seçimleri. Babam belediyede olduğu için bizi ilgilendiriyor bu, evde sürekli konuşuluyordu. Aynı evde oturmuyoruz ama birbirimizden haberdarız. CHP, MP gibi muhalefet partileri DP'nin seçimle ilgili kısıtlamaları yüzünden baskı altında. Bu baskılardan ötürü CHP ve MP, anti-demokratik olduğunu iddia ederek 1955 yerel seçimlerini boykot ettiler. Seçimlere gidiliyor, Bulancaklı CHP'liler belediyeyi geri alma azmi içindeler. Ama partileri seçime girmiyor boykottan ötürü. Bağımsız adaylar gösterilerek seçimlere girilmesine karar verilmiş CHP Genel Merkezi'nde. Oy pusulaları o zaman bugünkü gibi birleşik değildi. Birleşik oy pusulası uygulaması 1961'den –27 Mayıs'tan– sonra başladı. DP herhangi bir ihtimale karşı bağımsızlar seçimi almasın diye oy pusulalarının matbu olarak basılmasını yasakladı. Bu sefer daktiloyla çoğaltma gündeme geldi. DP bir ka-

rar daha çıkardı ve daktiloyla çoğaltmayı da yasakladı. Babamları bir telaş aldı. Oy pusulalarının ancak el yazısıyla yazılacağına karar verilmiş. Hatırladığım kadarıyla kopya koymak da yasaktı. Yani tek tek oy pusulası yazılarak seçimlere girilecekti. İşte bize bu hususta görev verildi. Arkadaşlarınızı toplayın, eve getirin dediler. Okul arkadaşlarımdan yoksul olanlar vardı, hepsini örgütleyip bize getirdim. Birkaç gün evde karargâh kuruldu. Tanesi bir kuruşa elle oy pusulası yazıldı. Seçimi CHP'lilerin listesi aldı. O zamanlar belediye başkanını belediye meclisi seçerdi. Belediye başkanı olarak da CHP'li Züfer Eriş seçildi.

Ortaokul yılları memleket genelinde anti-komünizm rüzgârlarının estiği yıllar. Bulancak'ta bu rüzgârın etkileri oldu mu? Komünizm hayaleti Bulancak'ta da dolaşıyor muydu, var mıydı komünist diye bilinen kimseler?

Bizim böyle bir kavramdan haberimiz bile yoktu. Osman Turgut Pamirli adında bir ortaokul edebiyat öğretmeni vardı, nispeten uzun saçları olan biriydi. Ayrıca aydın ve kültürlü bir insan olduğunu hatırlıyorum. Bu öğretmen için "komünisttir," derlerdi. Adamcağızın komünizmle bir ilgisi yoktu bence, saçları yüzünden böyle adlandırmışlardı. Komünizm o kadar şekli anlaşılıyordu: Ense tıraşı olmamış, kabarık saçlı bir öğretmen. Komünizmi yaşım gereği bu bölgede hissetmedim ben. Fakat Fethi Naci'nin komünist ithamı altında olduğu için Giresun'dan kaçtığını ve bir daha geri dönmediğini TİP'li olduktan sonra öğrendim. Yeri gelmişken söyleyeyim: Fethi Naci'ye eleştirilerim var. Biliyorsun, Fethi Naci TİP'li. TİP'in ilk kongresine kadar da TİP'li kalmış ve hatta Genel Yönetim Kurulu üyesi olmuş. İzmir'de yapılan kongreden sonra bazı arkadaşlarıyla TİP'ten ayrılmışlar, ama hâlâ sosyalist. Buraya geldiği zaman, eski arkadaşlarıyla buluştuğunu duyardık. Biz de Giresunlu bir hemşerimiz TİP'lidir diyerek, ona çok ulaşmaya çalıştık ama her defasında kaçtı bizden. Bin türlü bahane öne sürerek biz Giresunlu TİP'lilerle görüşmek istemedi.

Neden böyle davranmış olabilir ki?

1950'den önceki travma olabilir ama artık TİP meşruiyet kazanmış, propaganda yapıyorsun, Meclis'te vekillerin var. Bu uzak-

lığı ve vefasızlığı Fethi Naci'ye yakıştıramadım hiç. Ama bir başka Giresunlu var, İdris Küçükömer. O bizimle olmaktan çok mutluluk duyardı. Rahmetli Küçükömer hocanın üzerimizde çok emeği var. TİP'in yüksek noktalarında görevliydi. Bizi bir anlamda ideolojik olarak etkisi altına almıştı. Küçükömer, bizimle olmaktan keyif duyardı. İnsani yaklaşımlarının yanı sıra, İdris Küçükömer'in görüşleri de bizi çok etkilemiştir. *Düzenin Yabancılaşması* diye bir kitabı vardı mesela, okuduk ve uzun süre etkisinde kaldık. Yalçın Küçük sonradan eleştirisini yaptı bu kitabın. Kitabın mantığı yanlış kurulmuştu, Süleyman Demirel'den devrimci çıkıyordu.

Ortaokul bittikten sonra lise faslı başlıyor bu kez. Bulancak'ta lise yok dediniz, ne yaptınız, Giresun'a mı geçtiniz? Bulancak'tan bakınca Giresun nasıl görünüyordu sizin için, neticede daha büyük bir yer, imkânları, yaşayışı daha başka...

Ailemizin bize verdiği istikamet gereği okumaya mecburuz. Fındık bahçeleri şu an için yetiyor ama altıya bölündüğünde, ilerde ekonomik yaşamımızın düzeyini korumamız çok güç bir hal alacaktı. Ortaokul bittikten sonra lise eğitimi gündeme geldi. Abim benden önce gitmişti Giresun'a. Sıra bana gelmişti. Giresun bir tür masal şehriydi o zamanlar benim için. Abimle bir ev tuttuk. Lisede de kitap okumayı sürdürdüm. *Varlık* dergisi ve Varlık yayınlarının çıkardığı kitapları takip ediyorduk. Sınıfımızda yine bizden yaşça büyük ve edebiyata meraklı öğrenci arkadaşlarımız vardı, kitap tedarik ediyordum bu arkadaşlardan. Giresun'da sade ve sakin bir hayat vardı. Giresunlular eğlenmeyi ve muhabbeti sever, dingin bir şehirdir. Bizim esas eğlencemiz sinemaydı lisede. Sinemaya okul müdürü yahut idarecilerin tahsis ettikleri günler dahilinde, Cumartesi yahut Pazar günleri giderdik. Neriman Köksal meşhurdu. Çok hoşumuza giderdi Köksal. Mayolu bir filmini hatırlıyorum, dizlerinin altını gördük ki, alkış kıyamet koptu birden sinema salonunda.

Lisede dersleriniz nasıldı, okul sevginiz devam ediyor muydu?

İnek öğrenci değildim ama iyi bir öğrenciydim. Eğlenecek zamanım hep oldu. Ortaokul ve lisede öğretmenler öğretiyorlardı zaten, dersi dinlemen ve akşam eve gittiğinde tekrar yapman kâfiydi. Otuz kırk kişilik sınıflar, sırada iki kişi otuyorsun, öğret-

men canla başla anlatıyor, bir daha anlatıyor, ödev de vermiyorlardı pek, çok rahattım.

Lisenin birinci sınıfında on beş yaşlarında olmalısınız. Giresun'un havası nasıldı sizin açınızdan? Kültürel ve toplumsal olarak hayat nasıl akıyordu?

Giresun'un merkezi burjuvaziye dönüşmüş aristokrat tabiatlı bir yer. Giresun'da daha 1870'li yıllarda tiyatro var mesela. Vasfi Rıza Zobu'yu duymuşsundur belki, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları müdürlüğü yapmış eski bir aktör. Anılarında "Giresun'a geldik, orada tiyatro olduğunu gördük ve çok şaşırdık," diye yazar. Giresun diğer Karadeniz illerine nazaran kültürel olarak ayrı bir şehir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Giresun'un fındık ihraç merkezi olması. Trabzon'da fındık çok daha sonra gelişiyor. Ordu'da –belli yerler hariç– fındık dikilmez. Kuruluş yıllarında fındığın olmadığı Rize de açlıkla çırpınıyor. Çay sonradan, tam olarak İsmet Paşa döneminde dikilmeye başlanmış. Bir ziraat mühendisi olan Zihni Derin, "Batum'da çay var, biz neden çayı ithal ediyoruz, oysa aynı iklim burada da var," demiş ve bir çay fabrikası kurmuş. Hükümet, çay fidanlarını Batum'dan getirmiş ve diktirmiş. Bir çay fidanının verimli hale gelmesi üç dört yıl sürer, Rize 1945'li yıllara kadar ancak belini doğrultmuş. Giresun'da fındık hep olmuştur ama. Liman da yapılmış Giresun'a. Yabancı koloniler varmış. Bunu şundan söylüyorum: Katolik kilisesi var Giresun'da. Rum kilisesi olması normal ama Katolik kilisesi neden var? İtalyan yahut Fransız Katolik Levantenler yaşamış Giresun'da. Alman firmaları da var. Bu durum Giresun kentlisisin de yaşamını etkilemiş, tiyatro gibi kurumların bulunması biraz da bununla alakalı. Aristokrat-burjuva yaşam kentteki aileler arasında yaygın. Giresun zenginliği ve kültürel birikimi ölçüsünde fındık rantı olan, ihracatçıları, fındık fabrikatörleri olan bir kent.

Giresun'un tiyatronun yanı sıra, meyhaneleri de meşhur sanırım, Rumların işlettiği meyhaneler?

Tabii buranın meyhaneleri meşhurdur. Hatta şarkılarımız, türkülerimiz meyhane üzerine kuruludur: "Sokak başı meyhane, asmadandır kapısı." Giresun şarkısıdır bu. Meyhane muhabbetleri

çoktur burada. Doğu Karadeniz bölgesinin en büyük ve en güzel restoranı buradaydı, Mehmet Efendi Lokantası.

Sizden bir kuşak önce Bulancak'ta yahut Giresun merkezde sözünü ettiğiniz Rumlar, Ermeniler var, yani çok kültürlü ve çok dilli bir hayat söz konusu. Bugünden baktığımızda bu insanların kaybını hem Giresun hem de Türkiye açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

Kültürümüz gitmiş, hatta kentin ruhu çekilmiş bana sorarsan, sadece buranın değil, Türkiye'nin ruhu çekildi. En fazla Konya ve Niğde civarında olmuş mübadele. Ama bu mübadeleyi sadece Ankara Hükümeti değil, Yunan hükümeti de istemiş, hayret. Ankara'yı zora sokmak için istemiş ama yanlış yapmış bence.

Bulancak'tan ve Giresun'dan giden Rum ailelerle Selanik'te görüştüğünüzü belirttiniz. Nasıldı tepkileri, ne düşünüyorlardı mübadeleyle ilgili? Onlar ne gibi zorluklarla karşılamışlar?

Ben seyahat meraklısıyım. 1971'de Giresunlu bir avukat arkadaşım ve Almanca ve İngilizcesi çok iyi olan bir başka arkadaşımla arabayla yurtdışına çıktık. Bulgaristan'dan girdik, Avrupa'yı dolaşıyoruz. Bulancak'tan çıkmadan önce, buradan giden Rumlarla bağlantılı olan bir ailenin hayatta kalmış bir ferdinden, merakım gereği adres almıştım. İki isim verdi bana: Tısidurus Pavlos, burada Çıtıroğlu ismiyle anılıyor. Öbürü de, Yasonides Polikarbos, Yasinoğlu diye biliniyor bu da. Tapudaki isimleri de böyle. Türkiye'ye dönüş yolunda Atina'da birkaç gün kaldık. Verilen adres üzerine Selanik'teki Bulancaklı Rumlarla buluştuk. Bir sevgi kıyameti koptu, kucaklaştık, öpüştük, sarıldık. Bir akşam oturduk, yemek yedik, rakı içtik, rakı içmeden olmaz. Çıtıroğlu amca bizim Bulancak şivesiyle konuşuyor, seksen küsur yaşlarında falan, ama hâlâ diri. Yasinoğlu ile de buluştuk sonra. Bulancaklılar gelmiş diyerek herkes birbirine haber verdi. Esnaflar da geldi. Çaylar, kahveler içildi. Gözleri yaşardı buluştuğumuz insanların, çok özlemişlerdi Bulancak'ı. Bir akşam da Yasinoğlu bizi misafir etti, Çıtıroğlu amca da geldi. Bir açık hava lokantasında oturduk, yemekler, rakılar, türküler... Unutamayacağım bir akşamdı. Çıtıroğlu amca Bulancak'ı anlattı. "Bulancak yaylalarının çiçeklerini özledim. Bir gün bir fın-

dık ağacı gördüm, fındığın yapraklarını sevip ağladım," dedi. Kederle konuştu, samimiydi, insanı etkiliyor tabii. "Burada o çiçekler yok," dedi ve ekledi: "Bak şimdi yeğenim burası gâvur memleketi, buranın insanı Rum olsun, Türk olsun, adam değil," dedi. Çok şaşırdım "gâvur" sözünü işitince. Sonradan araştırdım, gâvurun Hıristiyan yahut Müslüman olması fark etmiyor. Yabancı olmakla, bir yere uyum sağlayamamakla ilgili bir söz aynı zamanda.

Çıtıroğlu amca da herhalde buradakine benzer ayrımlara uğramış olmalı.

Onu anlattı zaten bana. Yunan hükümeti sanırım şöyle bir imkân tanımış Bulancak ve Giresun'dan giden Rumlara: İsteyene para, isteyene arazi verilmiş. Giresun ve Bulancak arasındaki ayrım orada da devam etmiş. Giresunlu ve Bulancaklılar pek anlaşamazlarmış geçmişte. Sonra Yunanistan'daki vaziyeti anlattı Çıtıroğlu amca: "yeğenim Giresun'dan gelenler, sandılar ki buranın toprakları Giresun'unki gibi verimli. Toprak istediler hep, kıraç topraklardı ama hepsi. Ama biz Bulancaklılar zaten Bulancak'ta da ticaret yapıyorduk, para istedik. Parayı işlettik, konfeksiyon mağazaları falan açtık, para kazandık, halimiz vaktimiz yerinde." Bulancaklı mübadiller nasıl ki DP'yi savunuyorlarsa, Selanik'tekiler de DP'nin muadili olan, Karamanlis'in Yeni Demokrasi Partisi'ni destekliyorlardı. 1950'lilere kadar Yunan vatandaşlarının Türkiye'ye geliş gidişi pek yoktu; DP bu durumu değiştirdi, kapıları açtı. Çıtıroğlu amca ilginç bir şey daha anlattı. Bulancak'ın büyük emlak sahiplerinden İpekçioğlu de mübadelede Çıtıroğlu amcalarla beraber gidenlerdenmiş. "Bizim ağanın oğlu komünist oldu," dedi. 2. Dünya Savaşı'nda, Alman işgali sırasında, Kuzey Yunanistan'da komünist partizanlar anti-faşist bir hükümet kurmuş. Bizim bu Bulancaklı emlak sahibinin oğlu da Komünist Partisi'ne üyeymiş. ABD müdahale etti ve bu hükümeti devirdi. Komünist militanların çoğu zindanlara atıldı. İpekçioğlu'nun oğlu da zindana atılmış. Çıtıroğlu amca, "neticede oğlan Bulancaklı, kimsesi yoktu. Biz ona ekmek, yemek götürüyor, para veriyorduk," dedi. Bulancaklı olması komünist olmasından daha önemli. İşin ilginç yanı, Bulancaklı mübadillerden, koyu AP'li bir babanın oğlu da Bulancak'taki sol bir siyasi çizginin lideriydi 1970'li yıllarda. 1970 ve 1980'lerde Erzincan'da birlikte yattık.

Başka insanlarla da görüştünüz mü bu gezi esnasında?

Selanik'e gitmeden önce birlikte seyahat ettiğimiz arkadaşım Yılmaz Sütlaş'ın babasının tanıdığı Melbo teyzeyle de Atina'da buluştuk. Yine yemekler yedik, Turko limanında içtik, ağırlandık. Güzel bir muhabbete tutuştuk Melbo teyzeyle. Melbo teyze Giresun'a gelip gitmiş sonradan. Laf arasında, "Yılmaz, şu bizim İlya'nın karısı ne yapıyor?" diye sordu. İlya kim dedik biz de? Giresun'da Rum "dönmesi" mi var? Merak ettik. Burada adını bildiğimiz biri var, "dönme Ahmet" derler ona ama İlya kimin nesi? "Ali," diye cevapladı Melbo tezye. Sonra da Ali'nin hikâyesini anlattı. Giresun'un lüks lokantalarından birinin işletmecisi 1965'lere kadar, benim de bildiğim, Ali Efendi adlı biriydi. Göbekli bir adamdı, kasanın başında otururdu hep, arkasında İsmet Paşa'nın fotoğrafı asılıydı. Onu soruyormuş meğer Melbo teyze.

Neymiş Ali Efendi'nin hikâyesi, öğrenebildiniz mi?

Biraz Türk filmi gibi bir hikâyeydi doğrusu. Ali'nin babası bir lokanta işletmecisi. Bu şahıs lokantayı bir Rum ortakla işletiyor. Mübadele öncesi yıllar. Lokantada, mutfakta çalışan bir Rum kadın var. Lokanta sahibinin yakışıklı ve genç oğlu olan Ali, lokantada çalışan bu Rum kadının kızına âşık olmuş. Normal koşullarda bu gayet sıradan. Evlenirler, ikisi de Giresun'dalar ne de olsa. Ama savaş bitip de Rumların gönderilmesi söz konusu olunca Giresun'daki Rumların gemilere binip gitmeleri gündeme gelmiş. İkisi de birbirine sevdalı. Şimdi, çözüm ne? Sevdiği kız, Rum kızı. Giresun'da kalması için Müslüman olması gerek. Annesi hayır demiş bu seçeneğe, koyu dindar bir kadın. Kızını ikna etmiş ve kalmasını engellemiş. Geriye ne kalıyor çözüm olarak? Erkeğin, bizim Türk ve Müslüman erkeğin, yani Ali'nin Hıristiyan olması. Ama Giresun'da mümkün mü bu, adamı öldürürler vallahi. Gizlice mübadil Rumların gemisine biniyor Ali. Sevdalısının peşinde, Atina'ya gidiyor ve orada dinini değiştiriyor, ismi de İlya oluyor. Giresun'da evlatlıktan reddediliyor tabii. Atina'da çok çile çekiyor. Karısı fakir bir Rum. Sokaklarda çöpçü yahut kaldırım taşçısı olarak çalışıyor. İki de kız çocuğu oluyor bu esnada. Derken bir gün canına bağrına tak ediyor, dili ve dini yabancı, fakirlik almış başını gidiyor, evlendiği kız zengin bir Rum olsa belki dayanılır ama yıllar yüküyle gelir. Memleket özlemi

de başlamış bir taraftan. Arada bir Pire Limanı'na gelen Türk bandıralı gemilere beni de götürün diye sızlanmaya başlamış. En sonunda bir gemiye biniyor ve tekrar Türkiye'ye dönüyor. Ailesini ve kızlarını geride bırakıyor. Giresun'a geliyor ve eski ismini alıyor; lokantaya giriyor ve çalışmaya başlıyor yeniden. Melbo teyze, "arada bir Giresun'a gelirim. Her defasında Ali'ye uğrarım," dedi. O da çocuklarını soruyormuş. Birinin ismi Maria idi, ötekini unuttum. "Çocuklarından haber verirdim ama hiç ilgilenmezdi," dedi. "Ben o defteri kapattım Melbo," dermiş hep. "O kadar katı adam görmedim," diyordu Melbo teyze. Ali burada başkasıyla evleniyor ama çocuğu olmuyor, evlat ediniyor bu nedenle. Ali'nin öldüğünü Ali'nin kardeşi telgrafla bildirmiş Melbo teyzeye: "Maria'ya söyle, babası öldü, kanuni varisi odur, gelsin mirasına sahip çıksın." Bu haberi alınca Melbo teyze, Atina'nın mübadiller mahallesine yollanmış. Varoş mahallesi, kötü yerler; derme çatma bir evde oturuyormuş Maria. Kilolu ve iriyarı bir kadınmış. Haberi ulaştırmış Maria'ya. Bunun üzerine Maria bağırarak ağlamaya başlamış, saçlarını yolup babam diye hıçkırarak ağıt yakmış. Babasının fotoğrafı konsolun üzerine duruyormuş. Maria fotoğrafı alıp öpmüş. Ağlama faslı geçtikten sonra, Melbo teyze, "kız sabahtan beri bağırıp çağırıyorsun, kalk, hemen bilet al, mirasına sahip çık. Çok zengindi baban. Dava açar ve kazanırsın. Hazırlan, Türkiye'ye git, amcan seni istiyor," demiş. O yoksul Maria "ben bana sağken yüzünü göstermeyen babanın mirasını istemiyorum, ben onu istiyorum," demiş. Melbo teyze, "o aptal Maria fakirlikten kıvranıyordu ama gitmedi," dedi. Hikâyesi böyleydi İlya'nın.

Hakikaten biraz Türk filmi gibi ama etkileyici bir hikâye. Bir şeyi merak ettim: Rumların gidişi ve ardından oluşan toplumsal ve siyasal dengeler bahsinde Bulancak için söyledikleriniz Giresun için de geçerli mi? Siyasal dağılım, mallara el konulması, CHP ve DP arasındaki tercihler?

Bulancak'taki dönüşüm ve bunların yarattığı çelişkiler Giresun'da olmadı. Bunun esas nedeni Giresun'da Bulancak'taki kadar Rum nüfusun olmaması. Oran olarak yarıdan daha az olduğunu sanıyorum, Türk nüfusu daha fazlaymış. Rumlardan bazılarının ellerindeki emlak henüz Giresun'dalarken el değiştirmiş. Nedenini bilmiyorum. Giresunlu mütegallibenin çoğu bu şekilde

mülk, emlak sahibi olmuşlar. Tabii Rumlar gittikten sonra da mal mülk sahibi olanlar epey vardır.

Giresun ve Rum nüfus hakkında konuşurken ister istemez akla Topal Osman geliyor, kimdir Topal Osman, Giresunlular tarafından nasıl algılanır? Rumları diri diri ateşe attığı, katliamlar yaptığı söylenir?

Topal Osman'la ilgili bir şerh düşeyim: Dönemin TKP lideri, kendisi de Giresunlu olan Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Topal Osman tarafından öldürüldüğüne dair yanlış bir bilgi var. Mustafa Suphi ve arkadaşları Trabzon'da İttihat ve Terakki'nin adamlarından balıkçılar kâhyası Yahya tarafından öldürülmüştür. Topal Osman Giresun'da ve tabii bizim evde de bir efsane, bir kahraman olarak görülürdü, pek çok aile için hâlâ da böyledir bu. Bu sempatinin nedeni Rum çetelerini bastırması ve İstiklal Savaşı'na gönüllü olarak Mustafa Kemal'in yanında katılmasıdır. Rumları sindirmek için elinden gelen her şeyi yapmış, Türkleri Rumlara karşı silahlandırmıştır. Osman Ağa (Giresun'da bu isimle anılır) Balkan Savaşları'nda vurulduğu için ayağını bütün atarmış, bu nedenle Topal Osman diye bilinir. Osman Ağa Milli Mücadele sırasında bir alay kurarak savaşa katılmış, çok ölen ve yaralanan var o alaydan. O alay sonradan Mustafa Kemal'in muhafız alayı oldu. Mustafa Kemal'e karşı aşırı bir hayranlığı var Osman Ağa'nın, vatanı kurtaran insan olarak bakıyor ona. Meclis'teki siyasi kavgaların, Mustafa Kemal ve Ali Şükrü arasındaki münakaşaların faturası Topal Osman'a kesilmiş. Ali Şükrü'nün Osman Ağa tarafından öldürüldüğüne inanıldığı için olmuş bu. Atatürk, bana sorarsan kendini kurtarmak adına, fedaisini feda etmiş. İşin garibi Giresun'da Osman Ağa'yı feda ettiği için Atatürk'e karşı bir dargınlık, bir husumet yoktur. Ne yapsın Atatürk, Osman Ağa'yı feda etmeye mecburdu diye düşünülür buralarda.

Topal Osman'ın ailesi de CHP'li sanırım, öldürülmesine rağmen CHP'ye destekleri kesilmemiş mi?

Osman Ağa'nın ailesi dediğin gibi CHP'li. Ama sonradan bu süreç değişti. DP'nin kurucuları arasında ailesinden insanlar yer aldı. Topal Osman'ın oğlu İsmail Ferudun, hatırladığım kadarıyla, DP dönemi in ilk belediye başkanı oldu. İsmail Ferudun'un

çocuklarından birinin adı Çankaya idi, buna göre düşün Cumhuriyet'le olan manevi bağların gücünü. Osman Ağa ailesi Atatürk'e saygılıdır, bu saygı hep devam etmiştir. Torunlarını tanıyorum Topal Osman'ın. Fazla konuşmak istemiyorum, yanlış anlaşılmak istemem. Ailesi sonradan DP ile ters düştü ve tekrar CHP'ye döndü. Kin gütmedi Osman Ağa ailesi. Modern ve cumhuriyetçi bir ailedir. Atatürk, Giresun'a gelince Osman Ağa'ya güzel bir anıtkabir yapılmasını istemiş ve yapılmış da bu. Bu talimatı vermesi bile ailesini mutlu etmeye yetmiş.

Giresun'da başladığınız lise eğitimini İstanbul'da devam ettiriyorsunuz, neden İstanbul'a düştü yolunuz? İstanbul'a gitme duygusu sizde ne yarattı?

Lise birden ikiye geçtiğim yıl, abim Türker Dikmen liseyi bitirmişti ve yüksek öğrenimi için İstanbul'a gitmesi gerekiyordu. Hem Giresun'da hem de İstanbul'da ev tutmak çok zordu bizim için. O zamanlar İstanbul'da yurt falan da yoktu pek. Ortak ev tutuldu ve birlikte İstanbul'a taşındık. İstanbul'a, küçükken, sanırım 1950'de bir kez gitmiştim. Ama hayal meyal hatırlıyordum. Çok heyecanlaydım. İstanbul benim için tıpkı Giresun gibi masal kentti. Bir masal kentten bir başka masal kente gidiyordum: Tramvaylar, vapurlar, gemiler, büyük binalar... Taşrada yaşayan bir insan için İstanbul hayranlık vericidir. Hiç üzülmedim Giresun'dan ayrıldığıma, İstanbul imkânı coşturdu beni. Abim İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne, ben de İstanbul Vefa Lisesi'ne girdim. Hayatımda siyasal yönelimlerimi de şekillendiren yepyeni bir dönem başladı İstanbul sayesinde.

Lise ve Üniversite Yılları, Solla Tanışma

İstanbul şairi Orhan Veli, Anadolu'dan gelenlere hitaben, "Gemliğe doğru / denizi göreceksin / Sakın şaşırma," der bir şiirinde. Bu dizeler sizi bağlamıyor ama. Çünkü zaten denizle içli dışlı bir kentten yola çıkıyorsunuz. O vakitler sanıyorum vapurla yolculuklar yapılıyor, siz de vapurla mı gittiniz İstanbul'a?

Vapurla gittik, İstanbul'a otobüsle gidilmiyordu. Akdeniz-Karadeniz adlı lüks gemiler Cuma akşamları kalkardı rıhtımdan. İşte böyle bir Cuma akşamı yüklerimizi ambarlara koyduk: Tenekelerle turşular, kavurmalar. Yolculuk iki gün sürdü. Pazar günü öğleden sonra Galata rıhtımına ağır ağır yanaştı gemi. Kaldığımız kamara ikinci mevki ama lükstü. Geminin salonları da çok güzeldi, piyano bile vardı. İlk gençlik dönemimde yaptığım bu ikinci İstanbul seyahatinde ilginç deneyimler yaşadığımı hatırlıyorum. Yemeğe gidiyorduk mesela. Garsonlar beyazlar içinde, eldivenliydiler. Tabağın sağ tarafında iki kaşık, iki çatal; sol tarafında iki tane bıçak duruyordu. Allah Allah, fazla koymuşlar diye düşünüyordum. Garson önce çorba getiriyor: görmediğim, kremalı çorbalar. Çorba kâsesini değiştirmek için geldiği zaman, kaşık yine lazım olacaktır düşüncesiyle garsona kaşığı vermedim. Kaşığın bir tarafından ben, bir tarafından da garson çekiştiriyordu. Çatal için de aynı şeyi söyleyebilirim. Her halükârda hülyalı yolculuklardı bunlar, İstanbul'a yaklaştıkça heyecanım artmıştı, kalbim kıpırdıyordu.

Abiniz sizden önce gittiği için yalnızlık çekmemiş olmalısınız, nerede tutulmuştu ev?

Abim hukuka başlamıştı. Mimarlık istiyordu ama kazanamadı, bir yıl sonra kazandı. Fatih'te Tramvay Caddesi üzerinde küçücük bir evdi bizimki. Kiralık ev bulmak zordu. İstanbul'da Menderes'in meşhur imar siyaseti başlamıştı. Fatih, Aksaray tarafları istimlâk alanıydı. Evler yıkılıyor, geniş caddeler açılıyor, ağaçlar kesiliyor, bulvarlar oluşturuluyordu. Nitekim bizim oturduğumuz ev de istimlâk edildiği için, kış ortasında Yenikapı'ya taşındık. Şimdiki sahil yolu açılırken Yenikapı'daki ev de istimlâk edilmişti. Biz bu kamulaştırmadan önce tekrar Fatih'e, daha doğrusu Hırka-i Şerif semtindeki eve geçtik.

İstanbul'da okula lise ikinci sınıftan devam ettiniz. Okulu nasıl karşıladınız, Giresun'daki liseyle kıyasladığınızda farklar nelerdi?

Giresun'da çalışkan bir öğrenciydim ama Vefa'da sınıfın başarısız öğrencilerinden biri oldum. Yirmi beş otuz kişilik bir sınıftı, öğrenciler süperdi. Geri kalmamın önemli bir sebebi öğrencilerin çoğunun çok zeki olması, çalışkanlığıydı. Diğer bir neden de şu: Taşradan geliyorsun ve İstanbul'un cümbüşü seni çekiyor, her taraf eğlence. Vefa Lisesi Vezneciler'de. Şehzadebaşı Cami'nin avlusuna bakardı okul. Camiden Beyazıt'a giden cadde üzerinde çok sinema vardı. Filmler saat on birde başlardı. Yan yana üç tane sinema vardı. Üç dört film, tekmili birden geceye kadar sürerdi. İstanbul taşradan gelmiş bir genç için baştan çıkarıcı, dersleri unutuyorsun. Vefa Lisesi matematiği, geometrisi, fiziği, kimyası ağır olan bir okul. Bu müfredata ayak uyduramadım başlangıçta. Bir karne aldım ki, beş altı tane zayıf var, bütünleme sınavlarına kaldım. Eylül ayında bütünleme sınavlarına girip dersleri verdim. Üçüncü sınıfta da bu böyle oldu.

Öğretmenler nasıldı Vefa'da?

Giresun'daki öğretmenlerimiz şefkatliydi, öğrencilerini seviyorlardı, öğretmeye de çalışırlardı. Fakat Vefa'daki öğretmenler elli beş altmış yaşlarına gelmiş, meslekten ve öğrencilerden soğumuşlardı. İster öğren ister öğrenme, hiç ırgalamıyordu onları. Sen

kendini aşabiliyorsan, yani derslere ve kitaplara ayak uydurabiliyorsan ne âlâ. Fen bölümünü tercih etmiştim ama anam ağladı.

Giresun ve Bulancak'ta olduğu gibi İstanbul'da da memleketin siyasi havasını takip edebiliyor muydunuz, zaman kalıyor muydu derslerden?

1957'de lise ikinci sınıf öğrencisiydim. Politik bir ortamdan geldiğim için siyaseti takip ediyordum. Eve *Cumhuriyet* gazetesi alırdık. Büyük ölçüde gazeteden izliyordum gelişmeleri. 1957'de bir seçim oldu ama bu seçim sırasında büyük suiistimaller olduğu söylendi. DP'nin baskı dönemleri başlamıştı. Tek iletişim aracı olan radyo DP'nin kontrolündeydi. Radyoda Adnan Menderes konuşuyor, sürekli muhalefeti suçluyordu. CHP'nin radyodan buna cevap vermesi mümkün değildi. 1957 seçimlerine DP'nin baskıları eşliğinde girildi. Hatta seçim normalde 1958'de olacakken, DP ne olur ne olmaz diye erken seçim kararı aldı. Bu arada enflasyonist politikalar nedeniyle paranın değeri düştü ve kıtlık yeniden başladı. İthal edilecek şeyler ithal edilemiyordu. Örneğin İstanbul'da peynir ve tuz almak için kuyruklara girerdik. Yemek gaz ocaklarında pişirilirdi o zaman, pompalı ya da pompasız ocaklardı bunlar, bu ocaklar için gaz gerekirdi. Gaz yağı için de kuyruğa girerdik, güç bela bulunurdu. Menderes, "kopsun bu kuyruklar," derdi. Sanki insanlar keyfinden kuyruğa giriyormuş gibi. Nereye gitsen kuyruk. Kahve de yoktu. Nohuttan kahve yapılıp satılmaya başlandı. Hatırlıyorum, ismi "Köpük Kahvesi" idi.

Bu kuyrukların, ekonomik sıkıntıların seçimlere yansıması nasıl oldu? "Çoğunluk sistemi" işliyor ve DP kendini garanti altına almış bir vaziyette.

Çarpık kapitalistleşmenin sonuçları siyasi baskıları doğuruyordu. DP'nin "her mahalleye bir milyoner," sloganı ters tepmişti. 1957 seçimlerinin yapıldığı sabah, hiç unutmuyorum, radyo erken saatlerde seçim sonuçlarını bildirmeye başladı. Oysa seçim yasasına göre propaganda yasağı vardı. Ama DP radyosu bu yasağı dinlememişti ve şöyle yayın yapmaya başladığını hatırlıyorum; İli Bursa, ilçesi Umurbey, açılan sandık sayısı 10, oyların partilere göre dağılımı: DP 250, CHP 3, MP 0, HP 0. Bu yayın, oyunu henüz kullanmamış seçmenleri tek taraflı etkilemek içindi, nitekim bunun da

kararsız seçmen üzerinde etkisi oldu. Sandıkların beşe kadar açılmaması lazım, açılsa bile sonuçların söylenmemesi lazım. Sözgelimi İstanbul'da azınlıkların yaklaşık iki yüz bin civarında oyu vardı, azınlıklar DP'ye oy vermezlerse, baskı gelir diye düşünüyorlar. 6-7 Eylül olaylarından sonraki dönem olması nedeniyle bu düşünce normal. DP, İstanbul'da örneğin otuz milletvekili adayı varsa, hepsini aldı. Bu durum DP'nin bir türlü değiştirmediği –senin de işaret ettiğin üzere– çoğunluk sisteminin çarpıklığının sonucuydu. Türkiye çapında muhalefetin aldığı oylar DP'den daha fazla olmasına rağmen DP çoğunlukla iktidara geldi. Bazı illerde seçim sonuçları DP lehine değiştirildi diye yürüyüşler oldu, halk sokaklara döküldü ama hiçbir etkisi olmadı bunların. Kanımca bu seçim sisteminin adaletsizliği DP'nin de sonunu hazırlamıştır.

Siz o esnada DP'ye karşıydınız ama CHP üyesi de değildiniz, öyle değil mi?

İlk üye olduğum parti TİP'ti. Baskılar var, öğrencisin ve bunlar seni etkiliyor, somut olarak görüyorsun adaletsizlikleri. 1957 seçimlerine ilişkin Vefa Lisesi'nde okuduğum yıllardan aklımda kalanlar bunlar. Bu arada lisedeki arkadaşlarım da apolitiktiler, sadece dersleri düşünüyorlardı. Politikayla ilgileri çok zayıftı ve bu nedenle pek arkadaşım olmadı lisedeyken.

Giresun'daki yaşantınızdan daha değişik bir ortamdasınız İstanbul'da ve yine yalnızlık...

Evet, öyle denebilir. Vefa Lisesi'nde arkadaşlarımın olmadığını söyledim. Ama arkadaşlık bahsinde şu da var: İstanbul'a Giresun'dan gelen fakat başka liselerde okuyan arkadaşlarımla buluşurdum, bir çeşit hemşericilik. Kabataş Lisesi'nde, Haydarpaşa Lisesi'sinde okuyan arkadaşlarım vardı. İstanbul'a geldikten sonra edebiyat okumalarım azaldı. Hani Firüzan'ın "Benim Sinemalarım"da anlattığı gibi, zamanı sinemalarda geçiriyorum daha ziyade. Sadece sinemalar değil, başka eğlence yerleri de var, mesela Beyoğlu'na gidiyoruz hafta sonları. İlginç bir tarih öğretmenimiz vardı, Nimet Bey. Bizden para toplardı, ucuz öğrenci bileti alır ve bizi toplu olarak tiyatroya götürürdü, sonradan operaya götürmeye başladı. Opera bizim için bir işkence. Hocanın hatırı için gidiyoruz, ayıp olmasın diye, tabii gidersem iyi not alırım psi-

kolojisi de var. Operaya önce görev olarak gidiyordum, gide gele sonradan sevmeye başladım. Beyoğlu o zamanlar başlı başına bir eğlence mekânıydı. 6-7 Eylül olaylarından geriye kalan Rumlar ile diğer azınlıklar bulunuyordu İstanbul'da. Bu durum özellikle Beyoğlu bölgesinde görünüyordu. Atlantik diye bir mekân vardı, sahibi ve kasiyeri Rumdu, değişik bir nüfusla tanışmanın, üzerimizde başka bir kültürel etkisi oluyordu. Başka zaman geçirme biçimlerimiz de vardı, ergen delikanlılarız o dönem, kızlara meraklıyız. Liseler kız ve erkek olarak ayrılmıştı: Örneğin, Kabataş Erkek Lisesi, Haydarpaşa Erkek Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi, Vefa Erkek Lisesi; İstanbul Kız Lisesi, Çamlıca Kız Lisesi, Nişantaşı Kız Lisesi, Kandilli Kız Lisesi gibi. Bu ayrılıktan ötürü kızlara hasrettik tabii. Dersler saat dörde çeyrek kalaya kadar devam ediyordu. Dersten beş dakika erken çıkar, koşa koşa İstanbul Kız Lisesi'nin önüne giderdik. Kalabalık bir öğrenci grubu düşün, polisler düdük çalar, dağılmamızı söylerlerdi. Sadece bakıyoruz aslında. Sürüyle erkek, mal gibi gider ve dikilirdik. Kızları seyre gitmek de bizim açımızdan bir eğlenceydi anlayacağın.

Vefa Lisesi öğretmenleriyle de meşhur bir lise, var mıydı sizin dönemde tanıdık öğretmelerden?

Üçüncü sınıfta tarih öğretmenimiz Reşat Ekrem Koçu idi. *İstanbul Ansiklopedisi*'ni çıkaran çok çalışkan bir tarihçiydi, ismini duymuştuk. Enteresan bir tipti, saçı başı karman çorman ama sevimli bir ihtiyardı. Yazılı yaparken, kitabınızı açın, 1600'lü yıllarda İstanbul'daki önemli camilerin hangileri olduğunu kâğıdınıza yazın derdi.

Sınav bundan ibaret, ne güzel. Öğrencileri zorlamıyordu anlaşılan.

Kalender meşrep bir insandı Reşat hoca. Bitirme sınavında, o zamanlar ortaokul ve liselerde bitirme sınavları vardı. Öğretmenlerden oluşan bir kurulun önünde sınava girilirdi, mümeyyizler denilirdi onlara. Tarih sınavında bir soru sordu Reşat Hoca, cevabını hiç dinlediğini sanmıyorum. Sınav esnasında karşımda oturmuş ve benim resmimi yapmış. Çok da güzel yapmıştı, resmi imzaladı ve bana verdi. "Tamam, sen geçtin," dedi. Reşat hoca

bir kültür adamı, kim diye merak ediyorsun, kitaplarını okumaya başlıyorsun, ufkun açılıyor.

Edebiyat dersleri nasıldı, onu merak ettim, neler yapıyordunuz, hocalarınız nasıl insanlardı?

İki yılda iki kez edebiyat öğretmeni değiştirdik. Lisenin edebiyat öğretmenleri arasında Fikret Ateş de vardı. Kadın bir hocaydı. Vefa Lisesi'nde öğretmenlere lakaplar takılmıştı. Bizim derslere girmeyen bir tarih hocasına Teodora denirdi. Ne için deniyordu, bilmiyorum. Biyoloji hocasına tavşan derlerdi, tavşan geldi, tavşan gitti. Bir resim öğretmeni vardı okulda, sallana sallana yürüdüğü için olacak ismini "samba" koymuşlardı. Anadolu'da görmediğimiz bir şeydi bu. Fikret Hanım'ın ismi de, Küfe Fikret idi. Küfe denirdi çünkü iriyarı bir insandı. Küfe Fikret, Allah rahmet eylesin Toktamış Ateş'in annesiydi. Vefa Lisesi'ni beraber okuduk Toktamış Ateş'le ama sınıfı benden gerideydi. Toktamış Giresun'a geldiğinde, annen bizim öğretmenimizdi diye konuştuğumuzu hatırlıyorum. Fikret Hanım yaşayan edebiyatçıları okula getirirdi. Ders dışı etkinlik olarak, hafta sonu davet ederdi bu edebiyatçıları. Bir defasında Halide Edip Adıvar'ı davet etmişti konuşma yapması için.

Halide Edip o ara İstanbul Üniversite'sinde hocalık yapıyor olmalı.

Sanmıyorum, emekli olmuştur. Fikret Hanım'ın kocası Ahmet Ateş İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde profesördü. Onun vasıtasıyla getirmiştir herhalde. Çok mutlu olmuştuk, tabii Halide Edip o sıralar bir efsane.

Halide Edip neler konuştu, hatırlıyor musunuz?

Konuşma yaptı ama aksi bir insan izlenimi bıraktı bende nedense. Saçlarının mavi olması dikkatimi çekmişti, bir anlam veremiştim buna. Daha sonraları, torununun *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan bir röportajında, babaannesinin, yani Halide Edip'in saçlarını çivitle boyadığını söylediğini hatırlıyorum. Sorular sorduğumuz zaman kızmıştı Halide Edip. Örneğin, sınıf arkadaşlarımdan biri, "sizin roman kahramanlarınızın aşağı yukarı hepsi

kadın, bunun özel bir nedeni var mı?" diye sordu. Makul bir soru bu. *Sinekli Bakkal*'dan tut, *Handan*'a, *Ateşten Gömlek*'e kadar hep kadın karakterler... Birden parladı Halide Edip, "nereden çıkardın bunu," diye gürledi. Kızdı ve arkadaşımı azarlardı.

Halide Edip dışında gelip gidenlerden hatırladığımız var mı?

Haldun Taner'i getirmişti bir keresinde de. Yahya Kemal'i getirecekti, bunu konuşmuştuk fakat Yahya Kemal hasta olduğu için getiremedi, zaten bir hafta sonra mı neydi, Yahya Kemal vefat etti.

Yahya Kemal demişken, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı da davet etti mi Fikret Hanım?

Ben sadece bahsettiğim isimleri hatırlıyorum. Edebiyat ve tarihin yanı sıra, resim derslerimiz de ilginçti. Seçmeli ders olarak resmi seçmiştim. Beşi alır geçerim kanısındaydım, yanılmışım. Çok zordu. Örneğin sandalyeye öğrencinin birini çıkarır ve bunu çizin derlerdi. Resme eli yatkın olmayan biri açısından zor tabii. Resim dersim de kötüydü anlayacağın. Resim dersi hocasıyla ilgili bir anımı da anlatayım. Bir gün bir sinema bileti almışım. Bir saat evvelden gitmiştim, zaman geçirmek için İstiklal Caddesi'nde dolanıyordum. Beyoğlu şehir galerisinin önünden geçerken Saime Belir'in bir resim sergisi olduğunu gördüm. Saime Belir bizim resim öğretmenimiz! Kıyafetine özenmeyen, dağınık görünümlü bir kadındı. Allah rahmet eylesin, ojeleri dökük, dudakları boyanmış, rujlar dudaklarından taşmış, kiraz, vişne yemiş gibi. Sanatçı dağınıklığı olduğunu sonradan öğrendim. Allah Allah dedim, resim sergisi de mi varmış bizim hocanın? Girdim içeri. Sergiyi açan ressamın masası olur, hocayla yüz yüze geldim, resimlere bakar ve giderim diye düşünüyordum, meğer ressamı da oradaymış. Beni görünce "1956 sen mi geldin?" dedi. Nasıl keyifli ve neşeli. "Evet hocam," dedim. Çok sevindi. "Bizim sınıftan, hatta okuldan sergime gelen tek kişi sensin," dedi. Elimden tutup sergiyi gezdirdi sonra. Soyut resimler, hiç anlamıyorum ama dinliyorum, şu figür şu manaya gelir, renklerin şöylece buluşması önemlidir falan, anlatıyor. Ben de "tabii hocam," deyip başımı sallıyorum. "Beğendin mi?" diye soruyor, "nasıl beğenmem hocam," diyorum. Beğenmemek ne mümkün? O da mutlu ben de. O sergiden sonraki ilk resim dersinde rahmetli hocam, "bu sınıfa teessüf ediyo-

rum, sergim açıldı ama hiç kimse gelmedi, bir tek 1956 geldi. Bir tek sanatsever oymuş, teşekkür ederim 1956," dedi. Benim resim notu yediye çıktı bu arada. Sekiz oldu ama on olmadı hiçbir zaman. Diğer sergi açılışlarını da haber verip davet ederdi, çaresiz giderdim. Bu mecburi gitmelerin resim algım üzerinde çok olumlu etkisi olmuştur.

Taşralılık hissini nasıl attınız üzerinizden, arkadaşlarımız nasıl karşıladı sizi?

Başlangıçta zor oldu bu. Düşünsene Bulancak'ta yaptırdığım takım elbiseyle okula gitmiştim. Sınıfa bir girdim ki, herkesin üzerinde montlar, serbest kıyafetler. Kravat bir tek bende var. Utandım tabii, herkes bana bakıyordu. Taşralı olduğum her halimden belli. Fen derslerini laboratuarda yapardık, her iki öğrenciye üzerinde deney tüpleri, hava gazı borusu olan bir mermer masa düşüyordu. İşte şu kadar miligram iyodu alacaksın, bilmem neyin üzerine koyacaksın o tentürdiyot olacak. Notlarım düşük, öğretmenler acımasız. Laboratuarımız, Vefa bozacısına bakıyordu. Okula başlamanın üzerinden üç dört gün geçmiş. Tek başına oturan bir öğrenciyim, kimse kimseye yüz vermiyor. Fizik ve kimya derslerimiz peş peşeydi. Birini bitirdik, on beş dakika teneffüs var, herkes dışarı çıktı. Bozacı tarafına bakan evler de vardı hemen karşımızda. Pencerelerimiz birbirimizi görecek kadar yakındı. Sınıftan çıkmadım, oyalanıyorum. Neyse ikinci ders başladı. Bir müddet sonra kapı açıldı. Okul müdürü tuhaf bir adamdı, edebiyat hocamız oldu sonradan. Yanında filmlerdeki gibi, böyle başı annemizin başörtüsü gibi bir örtüyle sarılmış bir kadınla içeri girdi. Öğretmenimiz buyur etti içeri ve ders durdu. Müdür, "sizi terbiyesizler," diye bağırdı. Ben üstüme alınmıyorum. "Bu sınıftan biri, koridorun penceresinden bu kadının kızına laf atmış," dedi. Laf atanlar "koca karı sen içeri gir de kızın çıksın pencereye," demişler. Kadın teşhis için gelmiş, tek tek baktı ve bana yaklaşıp "bu," dedi. Dondum kaldım, kendimi savunamıyorum. Taşralılığın verdiği bir mahcubiyet var. Kalkıp, ben değilim demesini dahi beceremedim. Müdür, "kalk bakalım ayağa terbiyesiz," dedi. Teyit etmek için kadına bir daha sordu, kadın tasdik etti. Ben sus pusum. Derken önümde oturan bir öğrenci yerinden kalktı ve "Müdür bey bir şey söyleyebilir miyim?" dedi. Müdür izin verdi.

"Bu arkadaş bu sınıfa yeni geldi, birkaç gündür burada. Bu derste, teneffüste dışarı çıkmadı, ben bunu biliyorum," dedi. Bunun üzerine durum anlaşıldı ve ben böylece kurtuldum. Benim için konuşan bu öğrencinin daha sonra Anavatan Partisi'nden Bakan olan Tınaz Titiz olduğunu hatırlıyorum. Belleğimde öyle kalmış. İyi bir insandı. Turizm bakanı oldu Tınaz.

Sonradan temasınız sürdü mü Tınaz Titiz ile?

Ne Tınaz'la ne de bizim sınıftaki diğer öğrencilerle temasım oldu. Vefa Lisesi'nde klasik anlamda, en azından benim için, sınıf arkadaşlığı olgusu oluşmadı. Bu nedenle de daha sonra o sınıftan başka kimseyle temasım olmadı. 1980 darbesinde cezaevine girdim, tahliye olduktan sonra hakkımdaki dava devam ediyordu. 141 ve 142. maddelerden yargılanıyordum. Mahkûmiyet oldu ama dava Askeri Yargıtay aşamasındaydı. Anap'ın 141 ve 142. maddeleri kaldırma lafları ettiği bir dönemdi. Başka bir arkadaşımın, sonradan o da AKP'de kültür bakanı oldu, Ertuğrul Günay'ın Ankara'daki yazıhanesinde savunmalarımı hazırlıyordum. Maddelerin kalkıp kalmayacağını Tınaz Titiz'den öğrenebileceğimi söyledi Ertuğrul. Yıllar sonra bu nedenle temas kurdum Tınaz ile.

Ertuğrul Günay da sizin lisede mi okuyordu?

Hayır, Ertuğrul benden beş altı yaş küçük, TİP'in gençlik kollarından tanıyorum onu. Af meselesini Tınaz'dan öğrenebilirsin deyince, 1959'dan beri Tınaz'ı bir daha görmedim ki, şimdi gidip onu görmem yağcılık olur, bana uygun değil diyerek reddettim önce. Ertuğrul beni ikna etti. "Ne olacağına dair en azından bilgi getirirsin bize," dedi. Ertuğrul'un yazıhanesinden telefon açtım bakanlığa. Bakanın il dışında olduğunu söyleyen özel kalem müdürü ismimi ve telefon numaramı aldı. Akşam sekiz buçuk otobüsüyle Ankara'dan Giresun'a döneceğim, biletimi de almıştım. Gitmeden önce Ertuğrul'a bir uğrayayım dedim, Ertuğrul'un avukatlık yazıhanesi Kızılay'daydı. Yazıhaneye girince Ertuğrul, "neredesin, bakanlıktan seni aradılar, saat beş buçukta seni bekliyormuş Bakan bey," dedi. Beş bucuğa neden saat vermiş ki diye düşündüm. Burnumuzdan kıl aldırmıyoruz ya neyse kalktım gittim.

Nasıl karşıladı sizi eski lise arkadaşımız?

Günün en son randevusunu bana vermiş, kapıda bekliyorum. Özel Kalemdeki kadın, "Bakan bey sizi bekliyor," dedi. Girdim. Beklemediğim bir sıcaklıkla karşıladı beni, kucaklaştık. "Şansal'cığım aklına ne geldi bilmiyorum ama herkes gitsin ve sakin bir şekilde oturalım diye seni sona aldım, iyi ki geldin," dedi. Oturduk, samimi bir sohbete tutuştuk. Laf arasında 141 ve 142. maddelerin kaldırılma ihtimali var mı diye sordum, bu maddelerden yargılandığımı da belirttim. Bakanlar Kurulu'nda, arkadaşlar arasında konuşuluyor diye cevapladı beni ve ardından "bana sorarsan sıcak bakıyorum ama Turgut Özal bir türlü karar veremiyor çünkü peşinden 163. madde de kalkacak," dedi. 163. madde de siyasal İslamcıları mahkûm eden madde. İdam cezaları kaldırılacak mı diye sordum. O sıralar Türkiye'nin gündemine yavaş yavaş girmişti bu konu. Tınaz, "Ben idam cezalarına karşıyım; Özal da karşı, ama bunu bakan arkadaşlarla tartışıyoruz," dedi. Ardından ülkücülerden Veli Can Oduncu örneğini verdi. 12 Eylül'den önce eline silahı almış, solcuların bulunduğu bir kahveye girip herkesi taramış. İnsanlar öldü, yaralandı bu saldırıda. "Şimdi biz bunu nasıl affedebiliriz," diye sordu bana. Bu minval üzere konuşup ayrıldık. Sanıyorum Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu dönemde 141 ve 142 ile onun rehini olan 163. maddenin üçü birden kalktı. İyi ki de 163. madde varmış, çünkü o olmasa belki 141 ve 142. maddeler de kaldırılmayacaktı. Ama bana faydası olmadı bunun.

Lise son sınıfta üniversite öğrenimini düşünmeye başlamış olmalısınız, hangi saiklerle karar verdiniz hukuk tahsili görmeye?

Vefa'da fen bölümünde okuduğum için teknik üniversiteye girme fikri baskındı bende, bunda çevrenin de etkisi oldu tabii. En cazip meslek mimarlık ve mühendislikti o zamanlarda. Bu itibarla, teknik üniversiteye müracaatımı yaptım. İstanbul Üniversitesi'nin imtihanlarına da başvurdum, İTÜ'yü kazanamadım. İstanbul Üniversitesi'nin imtihanında dört fakülte yazdım: Kimya Mühendisliği, Jeoloji Mühendisliği, Hukuk Fakültesi ve son olarak da Fransız Filolojisi. Puanım hukuku tuttu ve 1959 senesinin Ekim ayında fakülteye kaydoldum. Ama şunu söyleyeyim, hukuka geçici olarak bakıyordum. Fakültesiz kalmayayım,

aylaklık yapmayayım diyerek girdim bölüme. İTÜ'ye gitme niyetindeyim. Eve kapanacak ve bir dahaki senenin sınavlarına hazırlanacaktım. Fakülteye arada bir uğruyordum. Bir nolu amfisi vardı fakültenin, bin kişilik bir amfi. Hoca derinde, aşağıda kalırdı. Arkadan da giriş vardı amfiye. Biz arkadan girer, yukarıda gazete falan okurduk, "yaylacı ekip" denirdi bize. Hoca ne anlatıyor diye dersi dinlediğimiz de olurdu arada.

İlginizi çeken hocalar var mıydı?

Medeni Hukuk dersinin hocası olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu vardı örneğin. Çok güzel konuşurdu, dersleri muhteşem işlerdi. Arada bir isim vermeksizin DP hükümetine dokundurur, hükümetin hukuksuzluk yaptığını ima ederdi. Ama bizi asıl ajite eden hoca, Teşkilat-ı Esasiye [Anayasa] dersine giren Hüseyin Nail Kubalı idi. Hüseyin Nail, ateşli bir DP muhalifiydi, hatta bu yüzden fakültede hakkında soruşturma açılmış, kahramanlaşmış bir hocaydı. Bizim yaylacı ekip Kubalı'nın derslerini takip ederdi, alkış kıyamet kopardı derslerde. Çok ustalıkla, şu anda hükümet baskı rejimini getirmektedir anlamında konuşur ve bizim politik duygularımızı beslerdi. O tarihte beni etkileyen başka da hoca hatırlamıyorum.

DP karşıtlığı ile şekillenen siyasal ilginiz derslerle de devam ediyor anlaşılan. Gazete okumalarınız ne âlemdeydi, o yıllarda Vatan gazetesi de gündeme geliyor, takip ediyor muydunuz bu tür yayınları?

Vatan gazetesi o zamanlar iktidara en fazla muhalefet yapan gazeteydi. *Cumhuriyet*'i takip etmeye devam ediyoruz ama *Vatan*'a kıyasla daha oturaklıydı. Kim daha fazla muhalefet yapıyorsa oraya ilgi gösteriyorduk. Basın üzerinde iktidar baskısı vardı. Örneğin, bir haber yayına verilmeden önce Emniyet Müdürlüğü'nden geliyorlar ve bu haberi yayınlayamazsınız diyorlar, sansürlüyorlardı. Bunun üzerine haberin yer aldığı bölümler beyaz çıkardı. Haberiniz olsun ey okur, iktidar baskı yaptı ve haberi çıkardık anlamına gelirdi sütunların boş çıkması. DP'nin baskısı karşısında doğal olarak bilenirdik. Hukuk fakültesi öğrencisiyiz bir taraftan da. *Vatan* gazetesinin dili keskindi. Emil Galip Sandalcı, Orhan Birgit gibi yazarlar vardı.

1960'lara doğru DP'nin Türkiye sathındaki uygulamaları giderek sertleşiyor, basın da bundan nasibini alıyor haliyle.

Vatan Cephesi oluşturuldu. Vatanını sevenler bu cephede birleşecek deniliyordu. Cephe DP'yi desteklemek için oluşturulmuştu. Radyoda –haberlerden sonra– Vatan Cephesi'ne katılan yüzlerce insanın ismi okunurdu. İnsanlar isimlerinin radyoda okunması ve Vatan Cephesi'ne geçtiklerini söylemek için mektuplar gönderiyordu. Sanıyorum DP'yi zor duruma sokmak için yaşamayan insanların isimleri de verilirdi, muhalefet gazeteleri dalga geçerdi bununla. Baskılar hızla artıyor ve genelleşiyordu. İsmet Paşa'nın Kayseri'de Himmet Dede İstasyonu'nda önünün kesildiğini öğrendik, hiç unutmuyorum bunu. Gazeteler bir subayın İsmet Paşa'ya yapılan bu hareketi engellediğini ve yolu açtığını yazdı.

Uşak'ta da benzer bir teşebbüs oluyor yine o aralar.

Valinin de desteklemesiyle, İsmet İnönü'nün önünün kesildiği, taşlandığı, linç edilmeye kalkışıldığı yazıldı. Tam hatırlamıyorum ama CHP eğilimli bir derginin başyazısının başlığı şuydu: "İsmet Paşa'ya Vur Demiş İktidarın Uşak Valisi." Topkapı'da da benzer bir linç teşebbüsü yaşandı. Bu tür saldırılardan sonra CHP'nin muhalefeti yükseldi. Öte yandan, baskılar muhalefet güçlerini özgürlüklerle ilgili açılımlara yöneltti. O eski ceberut CHP'nin yerine daha liberal, özgürlüklere daha sıcak bakan demokrat bir CHP görünümü oluştu kamuoyunda. İlk Hedefler Beyannamesi yayınlandı. Tarık Ziya Ekinci de anılarında anlatır bu faslı, hatta onun hazırlanmasında kendisinin de katkısı olduğunu belirtir. Artık CHP grev hakkından söz ediyor, toplu sözleşme istiyor, "sol" lafını etmeksizin özgürlüklerden yana tavır alıyordu, CHP'den beklenmeyecek bir şeydi bu. Bu açılımlardan ötürü insanlar CHP'ye yönelmeye başladı. DP'yi kızdırıyordu tüm bu gelişmeler.

CHP'nin İlk Hedefler Beyannamesi'ni –sonradan solun da serpilmesine vesile olacak– 1961 Anayasası'nın bir tür ilk "taslağı" olarak düşünmüşümdür. Anayasa'ya dahil edilecek pek çok hak ve özgürlüğün zikredildiği bir metin neticede.

Aşağı yukarı aynı fikirdeyim seninle. 1961 Anayasası'nın kökleri İlk Hedefler Beyannamesi'nde aranmalı. CHP'nin bu çıkışına

paralel olarak demokratik hak ve özgürlükler çekim merkezi olmaya başladı. Aydınların da ilgisini çekti bu. *Akşam* gazetesinde Aziz Nesin yazıyordu. Nesin gibi CHP döneminde çok çekmiş aydınlar bile yavaş yavaş CHP'ye sempati duymaya başladılar. Politikada samimiyet aramak ne kadar doğrudur bilmiyorum ama CHP bu yönelimlerinde bana kalırsa samimiydi. Diğer yandan baskılar seyrelmedi, tersine arttı. Adım adım 1960'a ilerleniyordu. Ekonomik durum giderek kötüleşiyor, politik güçler kıskaç altına alınıyor, muhalefete nefes aldırılmıyordu.

Aydınların yanı sıra, subaylar da siyasal gelişmelerden rahatsız. 1960 öncesinde "gazozcu" deniliyormuş subaylara. DP hükümeti karşısında "Genç Subaylar Rahatsız" söylemleri uç veriyor bir taraftan da.

Subayların ekonomik durumları enflasyon nedeniyle berbattı. "Gazozcu" lafı, doğrudan ekonomik duruma işaret ediyor. Gittikleri lokantalarda içki ısmarlayamadıkları için "gazozcu" denmiş. Subaylar, o zamanlar hali vakti yerinde olan insanlar değillerdi. Geçinemezler diye kız verilmediğini duymuşluğum vardır. Siyaset 1960'a doğru ilerlerken muhalefet de sertleşmeye başladı. DP'nin anti-demokratik uygulamalarına Meclis'te ve dışarıda CHP ve diğer muhalefet partileri karşı çıkıyordu. Bundan ötürü CHP milletvekillerine üç beş celse ya da daha fazla Meclis'ten atılma cezaları verilirdi.

Muhalefet güçlerinin topyekûn baskı ve denetim altına alınması için Tahkikat Komisyonu'nun kurulması gündeme geliyor. İsmet İnönü, "gidişiniz kötüdür, sonra sizi ben de kurtaramam," diyerek eleştiriyor DP'yi. Komisyon öyle görünüyor ki, bardağı taşıran son damla. TİP'in temel simalarından Nihat Sargın, Tahkikat Komisyonu'nun kuruluşuna ilişkin -bana siyaseten mantıklı gelen- şu tespiti yapıyor: Yasama, yürütme ve yargı erklerinin tek bir elde toplanmasına yol açan ve parlamenter demokrasiyi ilga eden bir oluşum. Hukuk Fakültesi'nde tartışılıyor muydu bu türden gelişmeler?

Hukuk Fakültesi'nde siyasal gelişmeleri yakından takip ediyorduk. Bu arada hukuk benim için önemli olmaya başlıyor, hızla ilgi alanıma giriyordu. Tahkikat Komisyonu'nun kurulduğunu derste

işittim ilk. Sınıfın yine yaylacılar bölümündeydim, kürsüde Velidedeoğlu konuşuyordu. Bir iki gün önce falan Tahkikat Komisyonu kurulmuştu. Velidedeoğlu yanlış hatırlamıyorsam, "çocuklar bugün hukukçunun yüzünün gülmediği bir gündür," mealinde sözler etti. Derse böyle başladı ve ardından dersi işlemekten vazgeçti. Bugün dersi falanca hoca verecek diyerek çıktı sınıftan. Biz yahu neler oluyor diye mırıldanıyoruz kendi aramızda. Sonraki derste Kubalı, çok keskin bir konuşma yaptı. Diktatörlüğe giden yolun açıldığını ima eden bir konuşmaydı bu. Destek alkışlarıyla karşılandı Kubalı'nın konuşması. Tahkikat Komisyonu, Meclis'te kurulan on beş kişilik bir komisyon. Bu komisyona –gazeteleri kapatma, yazarları tutuklama, milletvekillerini sorguya çekmek de dahil olmak üzere– neredeyse her türlü yetki verilmişti. Bir nevi yargı organı gibi işleyen bir komisyondu. Diktatörlüğün ilk adımı denebilir buna, çünkü hukuku askıya alıyorsun ve yargı ile ilgilisi olmayan on beş kişi istediği her şeyi yapabiliyor.

Sonradan 1961 Anayasası'nı yapan komisyonun üyesi olan Kubalı, derslerinde açıkça "diktatörlük" lafını ediyor muydu?

Doğrudan bu lafı etmedi ama anlam oraya gidiyordu. "Diktatörlük" lafını Kubalı'dan değil ama ertesi günkü derste bir başkasından işittik. İsmet İnönü sözünü ettiğin o Meclis konuşmasından sonra birkaç celseliğine Meclis'ten atılmıştı. Atıldığı günün ertesi günü çok iyi hatırlıyorum: 28 Nisan 1960. Bu Perşembe sabahı benim açımdan bir milattır. Her zamanki gibi bir gündü, okula her zaman gitmezdim, yaylacının derste ne işi olur? Ama memlekette neler olup bittiğini arkadaşlarımla konuşmak için okula yollandım o gün. Baktım kürsüde hoca yok. Nuri Yazıcı, sonradan Kastro Nuri olarak tanınacak bir öğrenci lideri, hocanın kürsüsüne çıkmış, elinde mikrofonla konuşma yapıyordu geniş bir öğrenci kitlesine. Sanırım hukuk üçüncü sınıf öğrencisiydi. Sakallı olduğu için bu adı almıştı, Rizeliydi. "Dikta" lafını işte ilk ondan duydum. "Ülkemize dikta rejimi gelmiştir, Menderes diktatörlüğünü ilan etmiştir, İsmet İnönü Meclis'ten atılmıştır," diyordu. Konuşmasının bir yerinde, "DP diktaya doğru gidiyor, diktatörlüğe göz mü yumacağız arkadaşlar?" diye sordu. "Hayır!" diye hep birlikte bağırdık. "Atatürk anıtının önünde diktatörlüğü protesto etmek için toplanıyoruz," diyerek amfideki öğrencileri

bahçeye çağırdı. Bunun üzerine amfiden kalkıp anıta doğru protesto yürüyüşüne geçtik.

Bildiğim kadarıyla, 27 Mayıs'a kadar devam edecek olan öğrenci hareketlerinin ilki de böylece başlamış oldu. Sizin de ilk öğrenci eyleminizdi bu, öyle değil mi? Eyleme nasıl bir atmosfer hâkimdi, olaylar nasıl gelişti? Sadece hukuk öğrencileri mi vardı eylemde?

Evet, ilk eylemimdi. Hukuk ve iktisat öğrencileri, bir de tıp öğrencileri vardı, dışarının henüz haberi yoktu ama yine de kalabalıktık. Kastro Nuri'nin çağrısı üzerine amfiden çıkmış ve anıtın önünde toplanmıştık. İstiklal Marşı okumaya başladık. Marş okunurken, Kazancılar kapısından polis arabaları üniversiteye girdi. Arabalar öğrenci kalabalığına doğru ilerliyor, kitle o panikle dağılıyor ama hızla yeniden toplanıyordu. Çok net hatırlıyorum: Arabasının içinde bir polis, bir öğrencinin kravatından tutmuş onu Kazancılar'a doğru yerde sürüklüyordu. Yuhalıyoruz, protesto ediyoruz ama başka polis ekipleri geliyordu kapıdan. Tam o sırada ateş açıldı. İnanamadım. Açılan bu ilk ateşlerde kimse yaralanmadı sanıyorum. Fakat silah seslerinin duyulmasıyla fakültelerin tüm amfileri boşaldı, sesi duyanlar bahçeye iniyorlardı. Hocalar fakültenin penceresinden endişeyle bakıyorlardı bize. Bu hengâmede, Kastro Nuri'nin ve diğer öğrenci liderlerinin bir işaretiyle, aşağıya, yani Beyazıt Meydanı'na zapt edilemez bir sel gibi akmaya başladık. "Katil Menderes" sloganları atılıyordu. Meydana inerken silah sesleri yeniden duyuldu. Bu ikinci ateşte Orman Fakültesi'nde öğrenci olan Turan Emeksiz, Beyaz Saray düğün salonunun önünde vurulmuş.

Turan Emeksiz hemen o meydanda mı öldü?

Çok kalabalık, kimin ya da kimlerin yaralı ya da ölü olduğunu bilmiyorsun ki. Göz gözü görmüyor, Hüseyin Onur, Cengiz Ballıkaya adlı Hukuk Fakültesi'nden iki öğrencinin polis tabancasından çıkan kurşunla yaralandığını sonradan öğrendik. Kalabalıklar arasında, "ölen var, yaralanan var!" nidaları atılıyordu. Bu nidalardan ötürü heyecan ve öfke daha da artıyordu ve öğrenci seli Aksaray'a doğru yürüyüşe geçti. Saraçhane bulvarından Fatih'e, oradan da Unkapanı'na geçtik. Köprüden Beyoğlu'na çıkmayı dü-

şünüyoruz, köprüyü hemen açtılar tabii. Bu sefer Unkapanı'ndan Eminönü istikametine döndük. "Katil iktidar" sloganları atılıyor. Türkiye'de ilk defa atılıyordu bu slogan. Biliyorsundur muhakkak, Nazım Hikmet'in "Beyazıt Meydanındaki Ölü" adlı müthiş şiiri de, işte bu öğrenci eylemleri nedeniyle kaleme alınmıştır. Polis kurşunuyla vurulan Turan Emeksiz'in ve diğer muhalif öğrencilerin direnişlerini iddialı bir sesle anlatır Nazım:

Bir ölü yatıyor
on dokuz yaşında bir delikanlı
gündüzleri güneşte
geceleri yıldızların altında
İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda.

Bir ölü yatıyor
ders kitabı bir elinde
bir elinde başlamadan biten rüyası
bin dokuz yüz altmış yılı Nisanında
İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda.

Bir ölü yatıyor
vurdular
kurşun yarası
kızıl karanfil gibi açmış alnında
İstanbul'da, Beyazıt Meydanı'nda.

Bir ölü yatacak
toprağa şıp şıp damlayacak kanı
silâhlı milletimin hürriyet türküleriyle gelip
zaptedene kadar
büyük meydanı.

Sevdiğim, güçlü bir şiirdir bu. Enver Gökçe'nin de Turan Emeksiz ile ilgili bir şiiri var keza: "28 Nisan'dı yavru hey / Ham meyvayı kopardılar dalından." Öğrenci hareketleri açısından bir tür başlangıç noktası teşkil ediyor bu eylem. Tan matbaası olaylarından sonra da protesto gösterileri düzenleniyor ama ilk defa bu denli geniş katılımlı bir eylem -hem de kendiliğinden- gelişiyor. Siyasal iktidarı da kaygılandırıyor

bu durum. Nitekim İstanbul'da sıkıyönetim ilan ediliyor. Dönemin Örfî İdare Komutanı olan Emin Fahrettin Özdilek, 28 Nisan'da patlak veren eylemlerin sonlandırılmasında görev alıyor. Askerler nerede kesti kitlenin önünü?

Eminönü'ne varmıştık, oradan Vilayet'e yürümeyi düşünüyorduk. Ne var ki, askerler biz Vilayet'in yokuşuna doğru ilerlerken Sirkeci garı civarında yolları kesmiş, barikat oluşturmuşlardı. İster istemez durduk. Sonradan Milli Birlik Komitesi'nde yer alacak olan Fahri Özdilek cipin üzerine çıktı ve "arkadaşlar, ben Örfî İdare Komutanı Orgeneral Fahri Özdilek, sıkıyönetim ilan edildi, derhal dağılın!" diye bağırdı. Bunu da kendimizce protesto ettik ama asker olunca daha edilgen davrandık, askere yönelik bakış açımızla polise yönelik bakış açımız aynı değil o sırada. Sonuçta dağıttılar bizi. Herhangi bir müdahale olmadı.

Ankara'da da Turan Emeksiz'in öldürülmesini protesto etmek için 29 Nisan'da öğrenciler toplanıyor. Ankara'nın Örfî İdare Komutanı olan Namık Argüç, Fahri Özdilek'e göre acımasız. Öğrenciler polis baskısını protesto etmek için "Ordu, Ordu Çok Yaşa!" diye sloganlar atmasına rağmen Namık Argüç'ün talimatıyla Hukuk Fakültesi taranıyor, duvarlar delik deşik ediliyor. Bu olaya kendisi de TİP'li olan gazeteci Ahmet Abakay'ın* Hoşana'nın Son Sözü *adlı anı kitabında da rastladım. Sanıyorum bu kurşunlanma hadisesinden sonra, Başbakan Menderes SBF Dekanı Fehmi Yavuz'u arayıp, "aradan kaç gün geçti, fakültenin duvarındaki kurşun izleri hâlâ duruyor, bunları kapatın, bunlar okulun utanç belgesi gibi duruyor," diyerek Yavuz'u azarlamış. Fehmi Yavuz da, "Sayın Başbakan, o izler bizim için şeref belgesidir," cevabını vermiş ve izlerin kapatılmasına müsaade etmemiş.

Ankara'daki gelişmeleri daha sonra duyduk. O zamanki bilgim İstanbul'la sınırlı. Fahri Özdilek'ten sıkıyönetimin ilan edildiğini öğrenmiştik, dağılıyoruz ama nereye? Tekrar toplanıp İstanbul Üniversitesi'nin bahçesine geldik. Okulda "Kahrolsun DP!", "Katil İktidar!" sloganları atılıyordu. Polisler geri çekilmişti ve bu kez askerler gelmişti. Namık Argüç'ün kötülüklerini buradakiler yapmadı. İstanbul'da 27 Mayıs'ı yapacak subaylar, bu işe daha müsamahalı bakıyorlardı herhalde. Her neyse o akşam üniversite-

nin bahçesinde toplanıldı, erzaklar dağıtıldı. Her taraftan destek grupları geliyordu, liselerden bile. Gece de oradayız. Hafif uzun burunlu, biraz da uzun boylu, zayıf bir kadın çıktı yüksekçe bir yere ve Arnavutköy Kız Koleji'nin desteğini açıklıyorum diyerek mesajını okudu, alkışladık.

Kimdi bu kadın?

Tomris Uyar. O zaman tanımıyorum Tomris Uyar'ı. Tabii ki kızlık soyadı Uyar değildi. Kendisiyle sonradan akraba olunca "o konuşmayı yapan bendim," dedi. O gece bu türden etkinliklerle geçiyordu ki, askeri birliğin başında duran bir komutan geldi ve "arkadaşlar, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emri var, sizleri gözaltına alacağız, dışarıda cemseler [askeri araçlar] sizi bekliyor, sizi Davutpaşa Kışlası'na götüreceğiz," dedi. Buz kesildik tabii. Bahçeyi boşalttılar. Hakikaten de Beyazıt Meydanı'nda cemseler bekliyordu. Ama çıkan herkesi gözaltına almadılar. Büyük olasılıkla, hükümetin tepkisini çekmemek için kendilerince yeterli gördükleri kadar öğrenciyi –özellikle de öğrenci liderlerini– aldılar, hepsi bu. Bu esnada "gidin evinize, ne duruyorsunuz," diyenler de vardı. Ben de o gidenlerdendim.

Bu ilk eylemin üzerinizdeki etkileri neler oldu?

Bugünden bakınca bir dönüşümün başlangıcıydı diyebilirim bu eyleme. Hak, adalet ve özgürlük için meydanlara çıkılabilir, gösteriler düzenlenebilir, polislere ve otoritelere karşı gelinebilir fikrinin cesaretini verdi bana. Sıkıyönetime rağmen, 29 Nisan'da liselilerin de katıldığı büyük bir yürüyüş daha yapıldı. Öğrenci muhalefeti sürüyordu. Öğrenci liderleri, sözgelimi bugün Saray Sineması'nda bildiri dağıtılacak diye duyuru yapıyorlardı. DP'ye karşı toplu yerlerde gizlice bildiri dağıtılıyordu artık. DP bu hassas süreçte üniversiteleri ve yurtları kapattı. Yurtlarda kalan öğrenciler memleketlerine dönmek zorunda kaldılar. Evimiz olduğu için bizim açımızdan bir sıkıntı yoktu.

29 Nisan'daki yürüyüşte bir lise öğrencisi de tankın altında kalarak ölüyor, Nedim Özpolat.

Evet, Nedim Özpolat. 28 Nisan günü İstanbul Teknik Üniversitesi'nden gelen öğrencilerin yollarını kesmek için köprüler kaldı-

rılmıştı. 29 Nisan'daki yürüyüşümüz sırasında, Ankara'da şu kadar SBF'li ölmüş falan deniliyordu. Abartılı ve ajite eden haberlerdi bunlar. 27 Mayıs'a yaklaşıyoruz. Okullar bir aylığına kapatılmış. Benim öğrencilik hevesim birdenbire kabardı. Özünde çalışkan bir öğrenciyim. Bir ay sonra sınavlar başlayacak. Beş dersin hiç değilse üçünü çalışayım dedim; hem ders de yok, arkadaşlarım da memleketlerine dönmüşler. Dışarıda fazla zaman harcamıyorum, polislerden de endişe ediyorum, polislerin insanları alıp götürdüğü söyleniyordu. Birinci sınıfta beş ders vardı, ikisini sınıfı geçecek şekilde çalıştım. Üç dersi de Ekim bütünlemesinde veririm diye düşündüm. O sırada gazeteler bembeyaz çıkmaya başladı. Rektörümüz Sıddık Sami Onar, İdare Hukuku dersleri veren saygın bir hocaydı. *Milliyet* gazetesinde sanıyorum bir resmi çıktı, altında haber yok, yalnızca resim var. Polisler sürüklemişler, yüzünün bir tarafı bantlıydı. Rektör yerlerde sürükleniyorsa, işler çığırından çıkmış demekti. Çetin Altan'ın *Milliyet*'teki yazısı, "Bugün canım yazı yazmak istemiyor," diyerek tek bir cümleyle çıkmıştı.

Ankara Kızılay'da, Cemal Süreyya'nın şiirini de yazdığı, 555K yürüyüşü gerçekleşiyor yine o arada.

555K da Türkiye'de bir ilk. Bilmeyenler için hatırlatmak istiyorum. "555K"nın açılımı: 5. Ayın 5'inde saat 5'te Kızılay'da. Harp okulu öğrencileri yürüyüşe geçmişler Kızılay'da. Alt rütbeli subayların, yani "gazozcu"ların muhalif halkla, öğrencilerle buluşması ve bunun eyleme dönüşmesi söz konusu. Buradaki en etkin unsur ordu tabii. Bizim elimizde silah falan yok, iktidarı deviremeyiz. Herhangi bir yerde örgütlü değiliz. İstanbul Üniversitesi içinde CHP Gençlik Kolları falan çalışma sürdürüyordu. Öğrenci liderlerinin çoğu CHP'liydiler sanıyorum, okulda DP'li öğrenciler neredeyse hiç yok gibiydi.

Tam da bu belirsizlikler ortamında 27 Mayıs darbesinin gerçekleştirildiğini Alparslan Türkeş radyodan kamuoyuna duyuruyor ve Milli Birlik Komitesi yönetime el koyuyor.

Bir sabah uyandık ki radyoda bir asker konuşuyor. Konuşması hâlâ aklımdadır: "Güvendiğiniz Türk Silahlı Kuvvetleri iktidara el koymuştur." Alparslan Türkeş'in ismini de daha sonradan öğrendik. NATO'ya ve CENTO'ya bağlıyız beyanı edildi. ABD işin

içinde değildi belki ama 27 Mayıs'ı yapanlar ABD'ye karşı temkinli hareket ediyorlardı sanırım. Bu ilandan sonra sokağa çıkma yasağı kondu ama millet sokaklara taştı.

27 Mayıs'ın ilanından sonra özellikle büyük şehirlerde "orduya şükran mitingleri" gerçekleştiriliyor.

O gün zaten halk sokağa çıkma yasağını dinlemedi. Ben de çıktım. DP'den kurtulmuş olmanın sevincini yaşıyoruz. Daha sonraki günlerde orduya şükran mitingleri yapılmaya başlandı. İlk miting Beyazıt Meydanı'nda yapıldı. Nasıl bir kalabalık vardı anlatamam. Hatırlıyorum, şair Behçet Kemal Çağlar bir konuşma yaptı, aklımda birkaç dizesi kalan bir de şiir okudu konuşma esnasında. Şiirinde polisin alnına ayakkabısıyla vuran bir kız tasvir ediyordu: "Kızım, gülüm, bir tanem / Hürriyet olsun adın / O alçağın alnını damgaladın / Saçının bir teline kurban olsun bin Yezid / Hürriyet kavgasının Kerbelası Beyazıt." Şiirde geçen kız, Turan Emeksiz'e ateş eden polislerin alnına vuruyor bu tasvire göre.

27 Mayıs'ın hayatınızda nasıl bir etkisi oldu, bir taraftan da öğrenciliği sürdürüyorsunuz?

27 Mayıs olunca Milli Birlik Komitesi, gençler çalışmaya vakit bulamadılar diye düşünerek üniversite sınavlarını bir ay erteledi. Ben de dört ders verdim o arada. İmtihanlarda da, hocalar biraz müsamahalı davrandılar. Daha önce sınavlarda notu kıt olarak tanınmış hocaların çoğu da 1961 Anayasası'nın hazırlık komisyonunda olduklarından, yerine bakan doçent ya da asistanları iyi notlar verdiler ve dersleri geçtim.

Yazın ne yaptınız, memlekete mi döndünüz?

Şu kararı verdim: Başka bir fakülteye gitmeyeceğim, hukuku sevdim. Kaldı ki, 27 Mayıs'tan sonra iki meslek grubu Türkiye çapında ilgi odağı oldu: hukukçuluk ve subaylık. Tatilde Bulancak'a döndüm. Herkes etrafımı çeviriyor, Bulancak'tan Hukuk Fakültesi'ne giden birkaç öğrenciden biriydim. Anayasa nedir diye soruyorlar. Havalardayım tabii, iri laflar ediyorum. O yaz 27 Mayıs'ı ve DP'nin yaptıklarını anlatmakla, insanlarla konuşmakla geçti.

Darbeden sonra Yassıada duruşmaları gerçekleşiyor, Adnan Menderes'in asılması gündeme geliyor. O dönem bir hukuk öğrencisi olarak bu tarz idam cezalarını nasıl karşılıyordunuz, tartışıyor muydunuz kendi aranızda?

Duruşmalar başladığında ben ikinci sınıftaydım. Gitmek istedim ama olmadı. Bir kez yeltendim ama Dolmabahçe'den kalkan gemiye yetişemedim, neticede tarihsel bir olay. Yassıada duruşmaları ikinci sınıf boyunca bizi çok etkiledi. Radyodan ve gazetelerden takip ediyorduk. Her ne kadar DP'lilere öfke duysak da hukukçular olarak içimize sindiremediğimiz şeyler olmaya başladı. Türk Ceza Kanunu'nda 65 yaş üzerindekilerin idam cezası infaz edilmez diye bir hüküm vardı, idam müebbede çevrilirdi. Milli Birlik Komitesi kanun koyucu idi aynı zamanda. MBK bir kanun çıkardı ve bu maddeyi ilga etti. Yaşı 65'ten fazla olan Yassıada davası sanığı kim? Celal Bayar. Bunlar Celal Bayar'ı asacaklar demek ki diye düşündük. Kanunlar geçmişe yürümez, geçmişe uygulanamazdı diye öğrenmiştik ama başka şeyler oluyordu. Eski deyimle "makâble şamil" bu dedik. Elbette Celal Bayar'ı sevmiyoruz, ama 65'ten fazla olan bir tek o var. Hukuka aykırıdır diye geziniyoruz ortalıkta, her şeyi bilir havalarındayız tabii. Ceza hukuku hocamız da Sulhi Dönmezer'di. Derste içimizden biri kalktı ve hocam bir sorum var diyerek bu durumu sordu. Sulhi Dönmezer fakültenin DP yanlısı hocalarından biriydi.

Nihat Sargın* Davalar, Savunmalar: Cezaevi Anıları *adlı kitabında Sulhi Dönmezer'den de söz ediyor. Sargın komünizmle yargılanırken, bilirkişi raporunda Sulhi Dönmezer de yer almış ama doçent o ara; çekingen, ürkek biri. Bu dava bizi aşar yönünde bir rapor yazıyor.

Sulhi Dönmezer 1960'tan sonraki birçok –TCK'nın 141, 142 maddeleriyle ilgili– davada, yani komünizm propagandası yapmak ya da bu yönde örgüt kurma davalarında bilirkişi olarak hep sanıkların aleyhine rapor veren birisiydi, sağcı bir adamdı. Adalet Partisi'ne temayüllü idi. Bunun altını çiziyorum, soruyu ona sordu arkadaşlarımız. DP'nin düşürülmesinden, darbeden en fazla rahatsız olan tiplerden biri olmasını beklersin. Sulhi Dönmezer DP'lidir, Ali Fuat Başgil de vardı, onu da DP'li bilirdik keza. Her neyse bu soru soruldu. Öğrenciler olarak vicdanımız rahatsız. Fa-

kat Dönmezer'den, kanunlar geçmişe yürümez, dolayısıyla Celal Bayar'a uygulanamaz demesini beklerken, tam aksine "çocuklar, biliyorsunuz infaz yasaları yürürlüğe girdiği anda uygulanır, bu değişiklik de infazla ilgilidir," dedi ve bir anlamda idam fetvası verdi. Çok şaşırmıştık. Daha sonra Adnan Menderes'in idam edilmesine de üzülmüştük. Şimdiki oturmuş hukukçu kimliğimle geriye baktığımda Yassıada duruşmalarında hukukun çiğnendiğini daha net olarak söyleyebilirim. Bana göre anayasayı değiştirmekle yetkili TBMM üyelerinin, yani milletvekillerinin "anayasayı ihlal etmekten" yargılanması ve hüküm giymesi TCK'nın 146. maddesinin hem özüne hem de sözüne aykırıdır. Nitekim daha sonra 12 Mart 1971'de Darbe Hükümetinin emrine giren adalet, Ceza Kanunu'nun 146. maddesiyle bu kez 3 Fidan'ı [Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan] haksız yere darağacına gönderdi. Adaletin siyasetin emrine girmesi bu gün dahi yaşanmakta.

27 Mayıs'tan sonra, 20 Aralık 1961'de Doğan Avcıoğlu'nun da içinde yer aldığı haftalık Yön dergisi çıkmaya başlıyor, dergi Aydınlar Bildirisi'ni yayınlanıyor, kıpırdanmalar başlıyor, bu türden siyasi gelişmeler nasıl yansıyordu peki fakültedeki siz genç hukukçu adaylarına?

Yön bizi çok etkiledi. Siyaseten arayış içindeyiz. Elimizde *Yön* olunca birbirimize hafifçe gülümsüyor, selamlaşıyorduk. *Yön*'ü okuyanlar sınıfta beş on kişi ya var ya yok. Sayı bu kadar az olunca daha sıcak ilişkiler kuruyorsun, hele imza atmış biriyle karşılaşmışsan daha bir sarıp sarmalıyorsun. Memleketin her sorunu bizi ilgilendiriyordu artık. *Yön*'ün bildirisine ben de imza atmıştım. Kendi açımdan siyasallaşma sürecim başlamıştı. Bu arada, sadece *Yön*'de değil, genel anlamıyla basında da kimi gelişmeler oluyordu. 27 Mayıs'ın getirdiği özgürlük ortamında artık kimi sorunlar daha rahat konuşuluyordu. Yeni anayasa yapılıyordu ve ilk defa "sosyal adalet" lafı gündeme oturdu. İşte bu sıralarda *Cumhuriyet* ve *Vatan* gazetelerinin yanı sıra, *Yeni Tanin* diye bir gazete çıkmaya başladı. Bilinçlenmemizde hayli etkisi oldu bu gazetenin. *Yeni Tanin*'in sahibi CHP'nin eski Genel Sekreteri Kasım Gülek'ti. İsmet Paşa dışlamış onu sekreterlikten. Adanalı ve parası var. Esasında solcu falan da değil. Sonradan öğreniyoruz, *Ulus* gazetesinden ayrılmış solcu bir grup, Kasım Gülek'i günlük bir gazete

çıkaralım diye kafaya almışlar. Biz, yeni sözlere susamışız adeta, gazeteyi yutuyoruz. Dönemin Aziz Nesin, Orhan Kemal gibi ünlü solcu isimleri yazıyor, haberler de çok etkili. Sol kavramı gündemimize *Yeni Tanin*'le girdi.

Yön dergisi ile Yeni Tanin gazetesini mukayese ettiğimizde Yön aydın eksenli bir yayıncılık yapıyor; Yeni Tanin ise daha sol eğilimli bir gazete.

Doğru, senin de bildiğin gibi *Yeni Tanin* günlük gazete, *Yön* ise haftalık çıkan bir dergi. İşlevleri aynı değil. *Yön* Kemalist yanı ağır basan, ulusalcı, bağımsızlıktan yana yazılara yer veriyordu. Bugünden bakınca Yön'le ilgili şunu söylemek mümkün sanıyorum: *Yön* Türkiye'nin kalkınmasını işliyordu ama hakça bir dağıtım ve bölüşüm gibi konulara daha az yer veriyordu. Kemalizmin bir anlamda sol versiyonuydu diyebilirim. Devlet iş açacak, devlet okutacak, devlet düzeltecek. *Yön*'de Sadun Aren, Mümtaz Soysal gibi isimler yazıyordu ve bu türden yazarları takip ediyorduk. *Yeni Tanin* ise aydınların tercihlerinden ziyade toplumun daha alt kesimlerinin sorunlarını yansıtıyordu. Aziz Nesin'in, hiç unutmuyorum, okuduğumuzda tüylerimizi ürperten bir yazısı çıkmıştı: "Ben Solcuyum, Ne Olacak?" başlıklı bir yazı. Bir insan solcu olduğunu açıkça yazıyor. Bu tarz yazılar bizi sarstı, solculuk kötü bir şey değilmiş, solculuk insanların ezilmemesi, eşitlik –fırsat eşitliği– istemekmiş. Şimdi basit ve sıradan gelen bu sözler o dönemde insanları tedirgin ediyordu. "Sosyal adalet" sözünü *Yeni Tanin*'de okudum. 27 Mayıs Anayasası'nı yapan Kurucu Meclis'te, "sosyal adalet" kavramı anayasaya girsin mi girmesin mi tartışmaları vardı. Yeni Tanin'de, insanlar arasında sadece hukuki anlamda değil, ekonomik anlamda da adalet geçerli olmalıdır, yani basitten karmaşığa giden, içine yoksulları da alan bir adalet kavramı tartışılıyor, bu sayede siyasi bilincimiz "adalet" kavramından "sosyal adalet" kavramına doğru yöneliyordu. Adalet mücadelesini DP karşıtlığıyla yapıyorduk ama sosyal adalet sözü başka türlü çınlıyordu kulağımızda. Sosyal adalet kavramıyla paralel olarak sosyalizm lafları edilmeye başlandı *Yön* ve *Yeni Tanin*'de. Dünyada olup bitenlerden de haberdar oluyor, Castro'ları, Che'leri, Vietnam savaşındaki gelişmeleri duyuyorduk.

Sizi sosyalizme yönlendiren saikler iktisadi olmaktan ziyade anladığım kadarıyla sosyal adalet, fırsat eşitliği türünden etik değerler ve tercihler?

Üniversite öğrencisiyiz, yani aydın denebilecek bir konumumuz var, çoğumuz sınıfsal olarak yoksul da değiliz, sosyalizm kavramına senin de dediğin gibi etik değerler üzerinden yöneliyoruz. Edebiyat okumalarım da değişti bu evrede. Örneğin Jack London gibi yeni romancılar girdi gündemime, *Demir Ökçe*'yi yutarak okudum, müthiş etkiledi. Steinbeck'in *Gazap Üzümleri*'ni ortaokulda okumuştum ama hiçbir şey anlamamışım meğer. Kitabı ikinci kez okuyunca adam Amerikan kapitalist sisteminin yoksullar üzerindeki etkisini anlatıyormuş, eşitlik ve adalet derdindeymiş diyerek şaşırdım.

Yeni anayasa yazım sürecinde, sosyal adalet yahut insan hakları kavramlarının yanı sıra, toprak reformu fikri de tartışılıyor, ağalık müessesi yeniden gündeme geliyor. Yön toprak reformuna destek veriyor.

Yön Kemalist ideolojisinden ötürü toprak reformunu destekledi. Bu, burjuva demokratik devriminin bir gereği. Diğer yandan *Yön,* birçok tabuyu da yıktı. Örneğin, Nazım Hikmet'in *Kuvayi Milliye Destanı*'ndan bazı şiirleri yayınlamıştı. Toprak reformu demişken, Yaşar Kemal de tıpkı Steinbeck gibi tam anlamıyla anlamadığım yazarlardanmış. *Teneke* adlı kitabından söz ediyorum. Yaşar Kemal ağalar tarafından teneke çalınarak yollanan bir kaymakamın hikâyesinde meğer ağalık sisteminin Çukurova'daki baskı ve ağırlığını anlatıyormuş, *Sarı Sıcak* hikâyeleri ve *İnce Memet*'ler de keza böyle. Bu kitapları yeni baştan okuyunca taşlar yerine oturdu bende. Bu arada ikinci sınıfın sonlarındayken, *Teneke*'de anlatılanlara benzer bir olay cereyan etti Türkiye'de. Adana'nın Kadirli ilçesinin kaymakamı, hatırlıyorum, Mehmet Can diye biri, pat diye gündem oldu. Mehmet Can, ağaların çeltik işinde köylüleri ezmesine karşı, çeltik komisyonunda ağaların aleyhine bir karar çıkarmış. İktidarda Adalet Partisi'nin de olduğu koalisyon hükümeti var, İsmet Paşa da başbakan. Mehmet Can, Kadirli ağalarının isteği üzerine o zamanlar Kars'a bağlı olan Tuzluca ilçesine sürüldü. Üniversite öğrencileri olarak Mehmet Can'a destek telgrafları çektik. Hukuktan arkadaşım rahmetli Bülent

Tanör'le beraberiz. Bülent "Bu yaz, Tuzluca'ya gideceğim, gelmek isteyen varsa gelsin, kaymakama destek için yazımızı orada geçireceğiz," dedi. Gitti mi gitmedi mi, tam hatırlamıyorum şimdi ama kararlıydı. Mehmet Can daha sonraları Bülent Ecevit hükümetinde Adalet Bakanlığı yaptı.

Hazır Bülent Tanör'den söz açılmışken, üniversitedeki arkadaşlık ilişkileriniz nasıldı? Nerede buluşuyor, neler yapıyordunuz?

Arkadaşlarla oturup sohbet ettiğimiz, memleket meselelerini tartıştığımız yer Hukuk Fakültesi'nin kantini yahut amfisiydi. Toplumsal adaletin olmadığı yerde ve zamanda adalet kavramının havada, soyut kalacağını anlamıştık. Sosyal adaletin ancak sosyalist bir düzende mümkün olabileceğini düşünüyorduk. Bu nedenle sosyalist teoriyi öğrenmeye yöneldik. Mücadelenin örgütlülükle olabileceği yönünde bizi aydınlatan, yönlendiren arkadaşlarımız Bülent Tanör ve Taner Beyko isimli arkadaşlardı. O tarihte Hukuk Fakültesi'nde bu iki arkadaşımız da dahil olmak üzere bir çekirdek grubumuz oluşmuştu. Hukuk Fakültesi'nin boş bir amfisinde bu sorunları görüşüyor, ne yapmalıyız üzerine tartışıyorduk. Çok dar tuttuğumuz bu gruba içimizden bir arkadaşımız Benjamin Franklin cuntası adını takmıştı. Bugün bu ismin ne alakası var denilebilir. Ama benzetecek başka bir örnek de bilmiyorduk. Amerikan'ın İngiltere'ye karşı verdiği özgürlük mücadelesinin önderlerinden biri olan Benjamin Franklin'in özgürlüğü temsil ettiğini düşünüyorduk. Zamanla arkadaşlık zincirine yeni halkalar eklendi. Bu halkalardan biri de Turgut Kazan'dı. Adanalıdır Turgut. Tanıştığımız günü de hatırlıyorum. İlhan Darendelioğlu adlı İslamcı ve sol düşmanı bir yazar vardı. İslamcıların lideri olarak meşhurdu. Herkesi komünist, solcu diye suçlayan, tipik bir sol düşmanı. Kantine geldi bir gün. Bir masaya Darendelioğlu, diğerine de Kazan çıktı ve tartışmaya başladılar. Turgut bir savcı gibi yargıladı. Sağlam mantığı, diyalektik yaklaşımı, düşünme biçimiyle Darendelioğlu'nu pes ettirdi. Turgut bizim grubun önemli bir elemanı oldu o günden sonra. Öte yandan, DP düşmanlığından başka hiçbir tavrı olmayan, 27 Mayıs'a körü körüne bağlı öğrenciler de muhabbetlerimize katılıyorlardı. Ama biz sosyalizme sempati duymaya başlamış ve meselenin DP'nin iktidardan

düşürülmesi olmadığını fark etmiştik. Hastalıklı cuntacı gruplar, kişi ve öğrencilerdi. Yeni bir askeri darbenin Türkiye için doğru olabileceğinin altyapısını oluşturmaya çalışıyorlardı bunlar. Örneğin 27 Mayıs Derneği diye bir dernek kurulmuştu. Kantindeki sohbetlerimize katılan bir kısım arkadaşın da dahil olduğu 27 Mayısçı bir ekip bizi cunta düşüncesi doğrultusunda etkilemeye çalışıyordu. Bazen çaylarımız olurdu. Bir yerde çay yapılır, öğrencilere davetiye satılırdı. Hem öğrenci derneklerine bir gelir hem de toplanmamıza vesile olurdu bu. Alkol işleri yok, hoş bunun için paramız da yok zaten. Mustafa Ünaltay adlı bir öğrenci en cuntacı tipti. Altay Ömer Egesel'le bugün şunu konuştum falan diye gelip anlatırdı.

Yassıada duruşmalarının başsavcısı Altay Ömer Egesel...

Evet evet, o. Hatta Mustafa Ünaltay, Altay Ömer Egesel'in yeni eşini bize tanıştırdı bir gün. Kısacası hepsi 27 Mayısçı ve yeniden bir 27 Mayıs isteyen, askeri rejimin başta kalması hayallerini kuran insanlardı bunlar.

O ara Birinci Talat Aydemir olayı gerçekleşiyor. Çevrenizdeki bu insanlar sanırım bu teşebbüsü sevinçle karşılamış olmalılar?

Doğru söyledin, Birinci Talat Aydemir olayı oldu. Cuntacı diye tanımladığım öğrenci arkadaşlar çok mutlu olmuşlardı, gün gibi hatırlıyorum bunu. Talat Aydemir'in 27 Mayıs'tan sonra Harp Okulu'nu peşine takıp darbe yapmaya kalkması İsmet Paşa tarafından engellendi. 27 Mayısçılar yapılanların eksik olduğunu düşünüyorlardı. 27 Mayıs'ı yapan subaylar mitoslaştırılmıştı. Türkiye'nin kurtuluşu yeniden ve tam bir askeri cuntadan geçiyordu bu insanlara göre, doğrudan böyle konuşmasalar bile hava buydu. Yeni bir darbe ortamı olması için –darbe lafını ben kullanıyorum çünkü o dönem bu kelime kullanılmıyordu– birtakım öğrenci hareketleri ajite edilmeye çalışılıyordu. Etkili de oldular doğrusunu söylemek gerekirse. Nitekim o sırada DP'lilerin affı meselesi konuşuluyordu. Affa karşı nümayişler yapıldı. DP mensuplarının affı için lehte yazılar yazan *Yeni İstanbul* gazetesini protesto etmek için öğrenci liderleri bir yürüyüş düzenledi, Şişhane'ye yüründü, biz de öğrenciler olarak katıldık buna. Şimdi

düşünüyorum da affa karşı olmuşuz, tüyler ürpertici! Af yok diyoruz. DP'nin yargılanma biçimini ve sonuçta verilen idam kararlarını demokrat ve çağdaş bir hukukçu olarak onaylamam mümkün değil. Şimdi Ergenekon, Balyoz ve KCK davalarında da benzer hukuk ihlalleri yapılıyor. Daha önce verilmiş siyasi kararlara hukuki kılıflar uyduruluyor. Bu sokak hareketleriyle darbecilerin siyasetlerine yol açılıyordu bir bakıma. Askerler siyasetten elini çekmemişti, gölgeleri her yerdeydi. TİP'e girdikten sonra bunları çok daha iyi kavradım. Öğrenci eylemlerinin cuntacılar tarafından yönlendirilmesi konusunda Mehmet Barlas'a değinmek istiyorum.

Mehmet Barlas da arkadaş grubunuza dahil miydi?

Grubumuza Mehmet Barlas nereden ve nasıl geldi, hiç hatırlamıyorum. O da kantin sohbetlerinde bulunmaya başladı, farkında değildik ama sanırım bir çekim merkezi oluşturmuştuk. Kantin buluşmalarının dışında, Turgut Kazan'ın Fatih'teki bekâr evinde de bir araya geliyorduk, siyasi meseleler onun evinde de konuşuluyordu. Konuksever bir insandı Turgut. Bulgur pilavı yapardı hep. Bizim Karadeniz mutfağında bulgur pilavına pek yer yoktur, Turgut'un evinde, sizin meyhane pilavı dediğiniz bulgur pilavıyla karşılaştım. Sonradan anlattı bana, Adana'dan başka bir şey gelmediğini. Çok da güzel yapıyordu, istavrit ve hamsi de kızartırdı. Kendi çabalarıyla fakültenin son sınıfına gelmişti. Turgut'a giderken şarabımızı alırdık, rakı içilmezdi, şarap daha ucuzdu. Kısa bir süre sonra bir fikir ve tartışma mekânı haline geldi o ev. Turgut çok güzel şiir okurdu. Melih Cevdet Anday'ın Mehmet Ali Aybar için yazdığı, "O gün gelsin neşemiz tazelensin de gör / Dünyayı hele sen bir barış olsun da gör" şiirini; yine Melih Cevdet'in Behice Boran için yazdığı "İşte zindan / İşte hapis / İşte kavga / işte Dursun bebek bizim dünya" dizelerinin yer aldığı "Dursun Bebek" adlı şiirlerini okuduğunu hatırlıyorum. Bu şiirler sayesinde Melih Cevdet'i, Mehmet Ali Aybar'ı, Behice Boran'ı tanıyorsun, kim bu insanlar diye merak ediyorsun. Sonradan TİP'li olacak insanların yanı sıra, Mehmet Barlas da eve gidip gelmeye başladı. Mehmet bizden başkaydı, daha kültürlü ve bilgiliydi. Klasik müzik dinlemeyi ondan öğrendik mesela.

***Babası Cemil Sait Barlas CHP bakanlarındandı. Sosyalizmle ilgili bir kitabı da var hatta Cemil Sait Barlas'ın:* Sosyalistin Yolları ve Türkiye Gerçekleri.**

Evet, Cemil Sait Barlas'ın oğludur. Babasının yazdığı kitabı bize gösterdiğini hatırlıyorum. Yeniköy'de köşk yavrusu bir evleri vardı, bazen arkadaşları olarak giderdik. Ailesi çok konukseverdi. Babası yoktu zaten, rahmetli olmuştu. Annesi önemli misafirler gelmiş gibi özen gösterirdi bize. Baklavalar falan hazırlanırdı sinilerde. Babasının çıkardığı *Pazar Postası* diye bir edebiyat dergisi vardı, sayılarını önümüze sererdi Mehmet. Nazım'ın, Attilâ İlhan'ların şiirleriyle karşılaştım.

Mehmet Barlas da hukuk öğrencisi miydi?

O da hukukçuydu. Bir anımı anlatayım Mehmet'le ilgili. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Birliği genel kurulu yapılacaktı. Desteklediğimiz grubun ismi İlericiler Grubu idi. Karşı taraf, yani DP yanlısı taraf da Hür Hukukçular Grubu. Hukuk Fakültesi'ndeki bir mevziiyi ele geçirme mücadelesiydi bu seçimler. Kongre başladı. Hür Hukukçular çok kalabalıktı, böyle giderse seçimi alacaklardı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Birliği seçimini aldığın zaman, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği yönetimini de alıyorsun, derken Milli Türk Talebe Birliği'ni ele geçiriyor ve büyük bir öğrenci grubunun lideri oluyorsun. İlerici grup gençlik hareketleri içinde tabanını kaybediyordu. Çok önemli bir kongreydi bu açıdan. Kongre başkanı Doktrin Zeki denen, Hukuk Fakültesi'nin bizden kıdemli bir öğrencisi. Seçimler başladı, açık ara kaybediyoruz. Birdenbire Mehmet Barlas ile Aydın Hatipoğlu, şairdir o da, arasında bir kavga çıktı. Daha doğrusu biz öyle sandık. Peşinden herkes birbirine vurmaya başladı ve ortalık karıştı. Bunun üzerine kongre başkanı polis çağırdı ve bu şartlar altında kongrenin devamı olmaz diyerek kongreyi erteledi. Sonraki seçimlerde –Şubat ayında yapılmıştı– İlericiler kazandı. Çok güzel bir oyun oynanmış meğer. Yalancı bir kavgaymış bu çünkü. Ben bunu anlattığımda Mehmet Barlas böyle bir şey yapmaz dediler. Ama o olay sırasında orada bulunan bir başka kişi bir nedenle ya tv ekranında ya da bir köşe yazısında bu olayı anlatmış. Mehmet cuntacılara karşı oldu hep, bunu söylemem lazım. Öğrenci hareketleri kızıştırılıyordu yine. Sanıyorum Turgut

Kazan'ın evindeydik ve toplantı yapıyorduk. Ya ertesi gün ya da birkaç gün sonra bir miting yapılacaktı. Büyük ihtimalle bir el tarafından yönlendiriliyoruz ama bunun farkında değiliz. Farkında olan bir kişi var, o da Mehmet. Cağaloğlu'nda basın çevrelerinde bağlantıları vardı, oradan biliyordu herhalde bunu. Toplantıda Mehmet, "arkadaşlar, bir oyuna getiriliyoruz, kullanılıyoruz, sakın o mitingi yaptırmayalım, tertipleyenleri engelleyelim, böyle bir mitinge katılmayacağımızı söyleyelim, elimizden geldiği şekilde bunu önleyelim," dedi ve hepimizi ikna etti. Tarihsel bir görev yaptı Barlas. 1962 veya 1963 yılıydı. Şimdi, o dönemde, bizim aramızda darbe taraftarları cirit atıyordu ve biz de genciz ve bu isteklere yönelebilir ve doğru olduğunu sanabiliriz. Olurdu olmazdı ayrı bir olay ama Mehmet Barlas'ın o akşamki uyarısının birçok şeyi önlediğine inanıyorum.

Çekirdek grubunuzda yer alan Mehmet Barlas gazeteci oluyor, Bülent Tanör de saygın bir akademisyen. Tanör'ün babası da emekli bir albay. Cahit Tanör TİP'in Manisa İl Başkanlığını yapıyor hatta.

Bizi örgütlülüğe özendiren, hatta TİP'in kapısını çalmamızı söyleyen iki arkadaşımız Taner ile Bülent'in hiçbir zaman TİP'e üye olmadıklarını sanıyorum. İkisi de Galatasaray Lisesi mezunuydu. Ama Bülent Tanör, fikren ve cismen hep bizimle ve özellikle benimle bağlantısını hiç kesmedi. O sıralarda kafamızdaki kuşkuları kaldıran, TİP'e yönelik önyargılarımızı gideren bir etken de Bülent'in emekli albay olan babası Cahit Tanör'ün Manisa TİP İl Başkanı olmasıydı. Bülent, bu nedenle de bizi yüreklendirmişti. Zaman zaman Çengelköy'deki (Beylerbeyi de olabilir) evinde bizi konuk eder, söyleşirdik. Bir demokrasi kahramanı olarak yaşadı. Anayasa profesörü oldu, iki darbe yaşadı ama ezilmedi. Ölümünden birkaç yıl kadar önce Trabzon'a giderken Bulancak'ta durmuş ve bana uğramış. Ben yoktum, selam bırakmış. Uzakta olmama rağmen dostluğumuzu hiç ihmal etmedi. Yedek subay olarak Yarımburgaz'da askerliğimi yaparken o Anayasa Hukuku asistanıydı. Beni birliğimde ziyaret etti, çay içtik, top oynadık, saatlerce her zamanki gibi politika konuştuk, TİP'i konuştuk. Benim de geçirdiğim ama ameliyat sonucu atlattığım prostat kanserinden öldüğünü duyunca çok üzüldüm. Arkadaştan öte bizi motive eden,

önümüzü açan bir beyindi. Bülent aklı başında, kültürlü ve zeki biriydi. Bizden fazla okuyordu, yabancı dili vardı, okuma alanı genişti. Öğrencilerinin arasında Bulancak'tan yahut Giresun'dan biri olduğu zaman, "Şansal'ı tanıyor musun?" diye sorarmış. Öğrencilik yıllarımızda gittiğimiz yerlere gelir, bizimle olmaktan mutlu olurdu. Bizim de onunla olunca havamız değişiyordu, bir ruh ve kalite katıyordu. Çok ilkeliydi, o kadar ilkeli öğrenciye rastlamamıştık o zamana kadar. Kantinde saatlerce otururduk. Haliyle acıkıyorsun. Kaşarlı tost lükstü. Oturan arkadaşlardan biri kalkar "sen, sen, sen," diyerek sayar, paralarımızı toplayıp tost alırdı. Sözgelimi tost bir lira ise Bülent "ben tost sevmem, ayçöreği isterim," derdi, daha ucuzdu. Biz tost parasını düşünmeksizin onunla paylaşırız ama o kadar ilkeli ve gururluydu ki, ayçöreğini sevdiği için yediğini söylerdi ama o günkü bütçesinde tost parası ayırmadığı için böyle davrandığını bilirdik.

Bülent Tanör TİP'e üye olmuyor ama daha sonra Aydınlık'ta yazıyor, bunu neye bağlıyorsunuz?

Bülent'in Perinçek'le ilişkileri üniversite bittikten sonra gelişmiş olmalı. Doğu Perinçek de Ankara Hukuk Fakültesi'nde asistandı sanırım. Perinçek de TİP'liydi o zamanlar. Asistanlar Sendikası'nın buluşmaları sırasında, o toplantılarda Bülent'i etkilemiş olabilir.

Perinçek'in Maocu siyaset anlayışının etkisi olmuş sanıyorum Aydınlık meselesinde.

Ben de öyle düşünüyorum. Nitekim bunu Almanya'da tedavi gören Server Tanilli'yi ziyaret ettiğimde Tanilli hocadan da duydum. Parti görev vermişti. Bu ziyaretim TİP'in *Yürüyüş* dergisinde de haber olarak yayımlandı daha sonra. 1977 seçimleri mi vardı, tam hatırlamıyorum şimdi. Nihat Sargın ve Behice Boran, Almanya'nın Düsseldorf kentinde TİP üyesi bir arkadaşımız var, onu bul, o seni Server Tanilli'ye götürür dediler. TİP Genel Başkanı Behice Boran ve Genel Sekreter olarak Nihat Sargın adına geçmiş olsun dileklerini iletecektim. Geçmiş olsun dileklerinin yanı sıra, kendisini İzmir'den milletvekili ya da Senatör adayı olarak göstermek istediğimizi bizim adımıza ilet demişlerdi. TİP'li arkadaşı buldum ve birlikte gittik. Alparslan Telli idi ismi. Server

Tanilli Osnabrück kentinde bir hastanedeydi, tedavi görüyordu. Tekerlekli sandalyedeydi. Çok mutlu oldu bizi görünce. Behice Boran ve Nihat Sargın'a selam ve teşekkürlerini iletmemi, bunun güzel bir jest olduğunu, durumundan ötürü adaylığı kabul edemeyeceğini söyledi. Arada bir ayağa kalkıyordu, sanıyorum idrar yapma refleksi yoktu, ayaklarına sarılı bir torba vardı. Oraya yapıyordu idrarını. Kendisi açıkladı bunu da, şaşırmayalım diye. Bir iki saat oturduk, çok bilgili bir insan, dinlemeye doyamıyorsun. O arada laf döndü dolaştı ve Bülent'e geldi, çok sitayişle bahsetti Bülent'ten. "Hocam Bülent'in Sovyet karşıtı eğilimlerini bir türlü içime sindiremiyorum," dedim. Server Tanilli de, "ona öyle bakmayacaksın, Bülent sağlam bir demokrattır, evet Şansal, Bülent'in o eğilimini ben de biliyorum ama demokratlığına şüphe yok," dedi. Çok tatlı bir muhabbete dalmıştık, kalkmak istedik ama Server Tanilli bizi bırakmadı, biraz daha oturun, biraz daha oturun diyordu. Özlemiş tabii. Sohbetimiz koyulaştı. Bir ara Sovyetler Birliği'ni eleştirdi.

Ne tür bir eleştiriydi bu?

Server Tanilli bildiğin üzere faşistler tarafından üniversite kapısında vuruldu. Türkiye'de teknoloji yetersiz, tedavi ve terapi ekipmanı yok. Sovyetler Birliği, Server Tanilli'yi tedavi için SSCB'ye çağırmış. Özel olarak uçak biletini de göndermişler. Leningrad'ta imiş tedavi merkezi. Tanilli'nin SSCB'ye gidişini anlatışı çok coşkuluydu. Önce Moskova'ya sonra da Leningrad'a gidiyor, o zamanlar Sovyetler Birliği'ne gidip gelmek kolay değil, izinler lazım. "Devrimin yapıldığı kente geldim, öyle heyecanlandım ki, sorma. Arabayla geçerken, şurada Lenin konuşuyor, şurada Troçki ona cevap veriyor, işte bunlar canlandı gözümde," dedi. Sosyalist devrime olan hayranlığı yüksekti. Lenin'in konuştuğu meydandan geçerken duygulandığını anlattı. Ama iş sistemin işlemesine gelince bu hayranlık yerini hayal kırıklığına bırakmış. Doktorlar, asistanlar önem veriyorlarmış, bunda bir kusur yok ama bir evrak eksikliği canına tak ettirmiş Server Tanilli'nin. "Hastaneye geldim, basit bir işlem var, bir evrak lazım, Moskova'ya gidip imzalanması gerek. On beş yirmi gün oldu bu evrak gelmedi," dedi.

Çünkü bürokrasi var SSCB'de.

Meşhur bürokrasi. Tanilli, bir gün başhekime "burada on günde devrim yapılmış, dünyayı sarsan on gün burada olmuş, dünyayı değiştirmişsiniz ama benim bir evrakım Moskova'dan Leningrad'a yirmi gündür gelmiyor, bu nasıl bir bürokrasi!" diyerek çıkışmış. Hekimler gülmüşler, hak vermişler ama yapacak bir şey yok tabii. Sosyalist sistemin yıkılmasında bu bürokratik yapılanmanın yabana atılmayacak bir önemi var, Tanilli'nin başına gelenler de bunun küçük bir göstergesi.

Bülent Tanör değil ama çekirdek grubunuzdan Turgut Kazan sonradan TİP'e üye oluyor ve epey bir süre örgütlü mücadele sürdürüyor, kendisi de mahkûm oluyor hatta.

Tam emin değilim ama Turgut Kazan TİP'e benden sonra girdi sanıyorum. Turgut TİP'i özgürlük ve demokrasi mücadelesinin verildiği bir yer olarak gördü kanımca. Gönüllü olarak katıldı, Merkez Yönetim Kurulu'na kadar da yükseldi. TİP demokratik hak ve özgürlükler için savaşım veriyordu. TİP özgürlük kapısını açtı, CHP ondan sonra hizaya geldi, ortanın solu hikâyelerini falan biliyorsun. Turgut Kazan bizden önce mezun olmuştu. Bizim aramıza katıldığında avukatlık stajı yapıyordu. Ceza hukuku alanındaki en bilgili avukatlardan biridir. TİP davalarında pişti. 12 Mart'ta TİP Merkez Yönetim Kurulu üyesi olarak, Behice Boran'lar ve Sadun Aren'lerle yargılandı, sanırım 15 yıla mahkûm oldu. 12 Eylül'de barış davasının avukatıydı. DİSK davasında, cuntanın askeri hâkimlerine karşı hukuk savaşı verdi. Kaçmadı, bir köşeye çekilmedi. Barış davasının sonradan sanığı oldu. İstanbul Baro Başkanı iken, Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın bir sözünü eleştirdiği için yine sanık oldu, "Kazan Kazan'a karşı" diye yansıtmıştı basın bunu. Erzurum'da İlhan Cihaner'i savunurken yine sanık oldu. Moralini hiç bozmadı bütün bunlar olurken. Şunu da söylemem lazım. Turgut'u eşi Deniz'siz düşünemiyorum. Deniz'siz bir Turgut nasıl olurdu kestirmek zor. TİP'e adım adım ilerlediğimiz üniversite yıllarında Turgut'un nişanlısı olarak tanıdığımız, zeytin yeşili gözleriyle hayata gülen Deniz Baf hep Turgut'un yanındaydı, hâlâ da öyledir. Tasada, kıvançta, sevinçte dimdik yanındaydı. Nikâhlarının şahidi Mehmet Ali Aybar'dır. Deniz kazan ilk kızları Zeynep'i partide doğurmadı ama TİP'in çark başağıyla

kundakladı dersem ancak anlatmış olurum. TİP'in her toplantısında eğer Turgut varsa Deniz Kazan da oradaydı. Turgut Kazan 15 yıl hapse mahkûm olunca sarsıldı belki ama eşini hiç bırakmadı. Zeynep'ten sonra Aslı geldi dünyaya. Aslı Kazan da hukukçu olarak kâh Gezi'de, kâh Erzurum'da. Bütün bunları nakletmemin nedeni, bizim ve bizden sonrakilerin yaşamını TİP'in nasıl etkilediğini göstermek istememdir. Turgut'la okul bittikten hemen sonra da karşılaştık. 1964'te askere gittim. Tesadüfe bak ki, piyade okulunda altı ay aynı koğuşta kaldık Turgut'la. Muhabbetimiz askerde iyice pekişti.

Askerde TİP'li olmak zor olsa gerek o dönemin şartlarını düşününce, nasıl geçti?

Piyade okulunda askeri öğrenci olarak üç tane TİP'li vardı. Üçüncü TİP'li de İzmirli bir arkadaştı, adı İlhan'dı, soyadını hatırlamıyorum şimdi. TİP'li olduğumuzu çekinmeden açığa vuruyorduk. Bunu Turgut'a borçluyduk. TİP'liliği öyle güzel bir mizahla ortaya koyardı ki, meşrulaştırırdı. Askerde "çok çalışalım Şansal," dedi. O zaman yedek subaylık iki yıldı. Altı ayı yedek subay öğrencisi olarak Tuzla Piyade Okulu'nda yaptık, oradan asteğmen olarak mezun oluyorsun, sonra kıtada bir buçuk yıl devam ediyorsun. Ardından yıldız takıyorsun ve bir yıl da teğmen olarak askerliğin devam ediyor. "Bu okulun mezunlarının ilk beşine girelim," dedi Turgut. Neden diye sordum. Ben öyle hırslı bir öğrenci değilim üstelik. İlk beşe girersek, okulda kalma hakkı oluyormuş, bir yere gitmiyoruz yani. Ben de havaya girdim. Piyade okuluna başladıktan sonra çok sık hasta olmaya başladım, o gizlice çay demlerdi. Yasak tabii bu, askeri koğuşta çay demlenir mi, elektrik tellerini prize sokar, su ısıtır, içine kantinden ya da yemekhaneden aldığı çayı atar ve demlerdi. Başucuma gelir ve çayı ikram ederdi. Bu insani tavırları beni çok etkilemiştir. Her neyse, biz başladık çalışmaya, ilk beşe gireceğiz ya. Kuraya girmeden ben pes ettim, general olacak halim yok ya dedim kendi kendime. Turgut devam etti ama. Çoktan seçmeli usul olan sınavın soruları matbaada basılır ve ertesi gün sınavda dağıtılırdı. Biz dersleri serdik ama sınavdan çavuş çıkmak da var. Sakıncalı piyade olmaktan korkuyoruz. Koğuş yöneticimiz, o da bizim gibi yedek subay öğrencisi, "arkadaşlar matbaadaki askerlerden biriyle konuştum, soruları

satın alacağız, sonra da bir gün önce sınıfta okuyacağız," dedi. Sınav günü gelip çattı, paralar da sınavdan hemen önce toplanacaktı. Herkes diyelim ki, 90 kuruş verecek. Turgut "Ben parayla soru satın almaya karşıyım" dedi. İlkeli olmak bu işte. Turgut'la yan yana oturuyorum, "yahu sen ne yapıyorsun Turgut?" diye dürttüm. "Sınava çalıştım, hazırım ben. Bu yaptığınızı da doğru bulmuyorum," dedi. İkna etmeye çalıştım. Çavuş "katılmayacaksan buradaki soruları duymayacaksın," dedi. Turgut tamam diyerek dışarı çıktı. Herkese sorular dağıtıldı. Soruları vereyim dedim ama istemedi. Bu anekdotu Turgut'un kararlılığındaki sebatı nakletmek için anlattım.

Üniversitedeki arkadaşlarınızın bir kısmıyla yollarınız ayrılıyor, bir kısmıyla da devam ediyor. 27 Mayıs sonrası gelişen arayışlar, okumalar, tartışmalar, memlekette olup bitinler sizi bir mühlet sonra örgütlü mücadele sürdüreceğiniz TİP'le tanıştıracak. Bu karşılaşma nasıl gerçekleşti? Başlarda DP, 27 Mayıs'tan sonra AP karşıtlığınızı CHP'de değil de TİP'te mecrasına kavuşturma kararını hangi kanaatlerden hareketle aldınız?

Nasıl ki İstanbul'a gelmem hayatımda bir dönüm noktası olmuşsa TİP'e üye olmam ve çalışmalarına aktif olarak katılmam da şu yaşıma kadarki hayatımın en önemli dönüşümlerinden biridir. Büyük ve köklü bir dönüşümü TİP'le yaşadım. Karar vermem zor oldu. Muhakemeler, endişeler, korkular hâkimdi ama tüm kaygıları bir tarafa bırakıp üniversitenin dördüncü sınıfında, henüz çok genç bir delikanlı olarak, Türkiye'nin demokrasi tarihinde önemli bir yere ve işleve sahip olan TİP'e üye oldum ve örgütlü siyasi hayatım böylece başlamış oldu.

I. TİP'e Üyelik ve Aktif Siyasetin Başlangıcı

27 Mayıs darbesinden sonra demokratik siyaset normal işleyişine oturuyor. DP'nin yerine AP kuruluyor. CHP bildiğimiz CHP. Doğan Avcıoğlu'nun da içinde yer aldığı Çalışanlar Partisi girişimi var. Sosyalist Kültür Derneği gibi sol dernekler örgütlenmeye başlıyor, keza Sosyal Adalet Partisi kuruluyor. TİP de kurulmuş ama henüz sınırlı bir etki alanına sahip. TİP 11 Kasım 1962'de Beyazıt'taki Beyaz Saray düğün salonunda toplantısını yapıyor ve bu toplantı ırkçı çevreler tarafından basılıyor. TİP birdenbire gündeme düşüyor, üniversite gençliğinin de gündemine esas bu olayla girmiş olmalı diye düşünüyorum, yanılıyor muyum?

Ertesi gün çıkan gazetelerde okuduk toplantının yapıldığını. Aziz Nesin, Yaşar Kemal, Çetin Altan gibi isimler var. TİP'i biliyoruz ama henüz bir ilgimiz yok. Bazı arkadaşlarımızın toplantıya katıldığını sonradan öğrendim. İdeolojik olarak uzak bir konumdayım hâlâ. Öyle bir toplantının yapıldığından haberim de yoktu zaten. Fakat çıkan olaylar, yani ırkçı ve gerici çevrelerin linç teşebbüsleri büyük bir etki yarattı demokratik kamuoyunda, üniversitede de yankısı oldu bunun tabii. TİP'in parlaması senin de belirttiğin üzere Beyaz Saray olayıdır.

Linç kitlesi tekbir nidaları atarak salonu basmış. Bekleneceği gibi polisle de paralel çalışıyorlarmış. Toplantıya katılanlardan biri olan Nihat Sargın, toplantı salonunun karşısındaki bir otoparkta "mobil karakol kurulmuştu" diye anlatıyor.

Dedim ya gazetelerden okudum o toplantıda olup bitenleri, ayrıntıları Nihat Sargın kadar bilmem olanaksız. Ama şu var: TİP üniversitede birdenbire ilgi odağımız oldu. Beyaz Saray toplantısını arkadaş grubumuz arasında konuşup tartıştığımızı çok iyi hatırlıyorum. Olaylara büyük tepki duyduk, üniversitedeki sol eğilimli öğrenciler olarak. Arayış halindeyiz ama mecramızı bulamamışız. Sosyalizm düşüncesine yönelişimizin dönemeci oldu bu toplantı. Nasıl böyle bir saldırı tertiplenir, aklımız almıyor tabii. İçişleri Bakanı da CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata. Polisin nezaretinde gerçekleşiyor bu saldırılar, dehşete düştük. CHP ile herhangi bir organik bağımız yok. Yanımızda yöremizde CHP'li öğrenci arkadaşlarımız var, o kadar. CHP'lilerle tartışmaya başladık, hani siz demokrattınız? Kantin konuşmalarımızda CHP'lileri eleştirdik. Sosyal adalet düşüncesine etik ilkelerle bağlanmış öğrencileriz. Sosyalist bir geçmişimiz yok, işçi sınıfı arka planımız da yok. Türkiye'nin aydınları orada ve linç edilmek isteniyorlar, toplantıyı tertip eden TİP'in mağdur bir yapı olarak ilgimizi çekmemesi mümkün değildi.

Hukuk tahsilinden gelen belli bir hassasiyetiniz de var tabii, nitekim Celal Bayar'ın idamına da karşı çıkıyorsunuz 27 Mayıs sonrasında.

İşçilerden oluşan bir parti olarak TİP'e başlangıçta pek ciddi bakmadık; biz daha ziyade entelektüel taraftan ilerliyoruz, denize giden ırmakların aydın damarını oluşturuyoruz. Mehmet Ali Aybar önem kazandı. Gerici basında "Aybarof" demeye başladılar onun için. Aybar'ın geçmişini suçluyor, ağır şekilde karalıyorlardı.

Mehmet Ali Aybar da hukukçu, hatta doçent olarak çalışmış İstanbul Üniversitesi'nde.

Öyleymiş. Hukuk Fakültesi'nde Göksel Fertan (Erşahin) adlı bir arkadaşımız vardı. Öğrenciydi o da. Göksel bizim çekirdek grupta olmayan ama bize sempati duyan bir arkadaşımızdı, kantin sohbetlerimize o da katılıyordu. Mehmet Ali Aybar'ı merak ediyoruz, konuşuyoruz. Yine böyle bir konuşma esnasında Göksel, "ben Mehmet Ali Bey'i tanıyorum, ablamın arkadaşı," dedi. Nasıl olur, şaşırdık. "Bey" diye hitap ettiğine göre, yakın olmalılar diye düşündük. Ablası Necla Fertan da cesur bir avukat, TİP dava-

larına girdi sonraki yıllarda. Göksel'den bilgi almaya başladık, çok güzel şeyler anlattı, bu üniversiteden gelme olduğunu falan söyledi. Aybar büyütecimiz altına girince Yaşar Kemal, Orhan Kemal de TİP'te dediler. Türkiye'nin entelektüellerinin TİP'de olduğunu öğrenince mevcut ilgimiz sempatiye dönüştü. Mehmet Ali Aybar neyi savunuyor, pek bilmiyoruz ama. Bunu gazetelerde Aybar aleyhinde çıkan yazıları tersten okuyarak anlıyorduk. Aradığımız sosyal adalet burada mıdır sorusu belirdi içimizde. Marksist ideolojiden gelmiyoruz. Marksist ideolojinden gelen insanlar ideolojileri gereği işçi meselesine yönelirler ama biz özgürlüklerden hareketle yönelmişiz. Bunu şimdi bakınca daha iyi görüyorum.

O dönem dergi ve siyasi çevrelerde sosyalizm lafları edilse de, bir doktrin olarak Marksizm bahsi pek geçmiyor zaten.

Şöyle bir şey oldu ama üçüncü sınıfta. Bugün kamu hukuku denen amme hukuku dersimiz vardı. Devlet doktrinleri, bu dersin bir bölümüydü. Devlet doktrinlerine İlhan Akın diye bir doçent giriyordu, sonradan profesör oldu. Amme hukuku dersinin hocası normalde Recai Galip Okandan'dı. Fakat "147"ler diye bir olay olmuş, Milli Birlik Komitesi 147 öğretim üyesini üniversitelerden atmıştı, Recai Galip Okandan da atılanlar arasındaydı. İşte İlhan Akın onun yerine gelmişti. Akıcı Türkçesiyle, o anlaşılmaz doktrinleri derste işlemeye başladı. Doktrinler arasında Marksizm de vardı. Marksizm Hukuk Fakültesi'nde pek okutulmamış o zamanlara kadar. Kendisi sosyalist falan değildi ama iyi bir biliminsanıydı. Ütopik sosyalizm ve bilimsel sosyalizm ayrımlarını ilk kez onun dersinde duyduk. Öğrenmeye çalışıyoruz, meraklıyız. Öğrenip başkalarına da hava atacağız tabii. Saint-Simon, Charles Fourier, Robert Owen'ı ütopik sosyalistler olarak işledi. Sonra bilimsel sosyalistleri, yani Marksistleri anlatmaya geldi sıra. İlhan Akın bilimsel sorumluluk duygusu ve nesnelliği ile Marx'ı anlatıyordu. Hiç unutmuyorum, şunu söylemişti: "Bakın arkadaşlar, yanlış anlamayın, ben bir doktrini anlatırken, diyelim ki, Hegelci doktrini anlatıyorum, meseleyi Hegel gibi anlatırım, sakın beni Hegelci sanmayın." Marx'ı anlatırken de bir Marksist gibi anlatacaktı, kendince önlem alıyordu. Tarihsel materyalizm, diyalektik materyalizm, hümanizm gibi kavramları tane tane anlattı. *Devlet Doktrinleri* diye bir kitap da yazdı sonradan. Marksizm ve

bilimsel sosyalizm bu ders sayesinde ilgimizi çekti. Gözümüzdeki perdeler kalkıyordu.

Hukuk Fakültesi'nden İsmet Sungurbey de TİP'e girenler arasında, onun da bir etkisi oldu mu sizin üzerinizde?

Olmaz olur mu? İsmet Sungurbey bizi cezp eden bir insandı. Onun TİP'e girdiğini gazeteden okuduk. TİP'e olan ilgimizin yoğunlaşmasına vesile oldu bu. O sırada *Vatan* gazetesi çıkmaya başladı. Eski *Vatan*'dan değil, Giresunlu Naim Tirali'nin yönetiminde çıkan gazeteden söz ediyorum. Naim Tirali de hikâyecidir. Çevresinde Oktay Akbal'lar falan var. Behice Boran, Fethi Naci gibi isimler yazıyordu *Vatan*'da. Behice Boran ismini duyduk, TİP'liymiş. TİP'le ilgili haberler çıkmaya başladı. TİP'in haberlerini gazeteden alıyoruz. Gültepe'de yapılan kongre gericiler tarafından basıldı, sloganlar atıldı türünden haberler. TİP toplantıları hep olaylı geçerdi.

Merakla gazeteyi okuyanlardan biri de Nihat Sargın. O sıra doktor. Hastaneden çıkar, gidip gazeteyi alır ve bir kibrit kutusu kadar da olsa TİP'le ilgili haberleri dikkatle okurdum diye yazıyor anılarında.

TİP'le ilgili haberleri bir tek *Vatan* veriyordu çünkü. *Cumhuriyet* falan vermiyordu. Rahmetli Naim Tirali Giresun senatörüydü. Mecliste kendi gazetesinde komünistleri yazdırıyor diyerek Adalet Partililerin hakaretlerine uğruyordu. Naim Tirali sosyalist olmamasına rağmen özgürlükçü, liberal bir insandı. Toprağı bol olsun, edebiyata olan ilgisinden ötürü kimi aydınların orada yazmasına imkân tanıdı. Bu arada, Mehmet Ali Aybar'ın etkisiyle aydınlar Doğan Avcıoğlu ekibinden ayrılıp hızla TİP'e yöneliyordu. Bizim ufacık dereciklerimiz de yavaş yavaş TİP nehrine doğru akmaya başladı. Bizim gözümüzde TİP meşru bir partiydi. Meşruluk çok önemli, Moskova'dan emir alan bir parti olmaması gerekiyordu. Mehmet Ali Aybar'a ulaşmak, onunla tanışmak istiyoruz artık. Sonradan TİP üyesi olacak arkadaşlarla birlikte Aybar'la görüşme kararı aldık, kafamızdaki duvarları yıktık. İçimizde TİP korkusu vardı ama. TİP, AP yahut CHP gibi düzen partilerinden değil. Polis, MİT falan bizi araştırır; fotoğrafımızı çeker mi diye

tedirgindik. Buluşma kararını Göksel'e söyledik, hafızam beni yanıltmıyorsa, bu işi o halletti.

Aybar'ın avukatlık bürosuna mı gittiniz? O dönem bürosu bir tür siyasi üs gibi çalışıyor, geleni gideni çok fazla.

Hayır, Cağaloğlu'nda, Vilayet'in yanında, dördüncü katta bulunan TİP'in Genel Merkez binasına gittik. Çok güzel bir yerdeydi. Hem yukarıdan, yani Türbe'den gelirken hem de aşağıdan, yani Sirkeci'den gelirken tam karşına çıkıyordu bina, çift cepheli. Kocaman bir tabelası vardı: Kırmızı üzerine beyaz çizilmiş, çark başak. O tabela bile ürkütmüştü bizi. Hatırladığım kadarıyla yanımda Göksel Fertan, Kemal Kaya, Bülent Tanör, Nizamettin Üstündağ, Türe Uçarer ve Münir Göker vardı. Pek kalabalık değildik. Elimizde bir buket çiçek, arkamızda bizi kollayan sivil polislerin gözetlemesi altında binadan içeri girdik. Sivil polislerin bizi binanın arka kapısına kadar takip ettiğini hissetmek çoğumuzu ürpertmişti. Binanın asansörünün olup olmadığını hatırlamıyorum. Apartmanın üst katlarına tırmanırken, o sıralar Türkiye'de TİP için estirilen havayı daha rahat anlatabilmek için söylüyorum, sanki "demir perde gerisindeki" bir ülkenin elçiliğine giriyormuş hissine kapıldık. Genel Başkan Mehmet Ali Aybar'ın odasına alındık. Tam randevu saatinde varmıştık. Bizi memnuniyetle karşıladı, güler yüzlüydü. Tek tek tanıştı bizimle.

Neler konuştunuz Mehmet Ali Aybar'la, ilk izlenimleriniz ne oldu?

TİP'le ilgili merak ettiğimiz her şeyi soruyoruz. Toplumculuğu anlattı bize. O zaman "toplumculuk" kelimesi kullanılıyor, sosyalizm kelimesi çok nadir kullanılıyordu. Toplumculuk, sosyalizmin Türkçesi ama neticede pek alerji yaratmıyordu. Aybar seçim konuşmalarında kitleye, "işçi, köylü, esnaf, aylıklı, ücretli yurttaş, emekli, dul, dar gelirli kardeş, halktan ve emekten yana olan yurttaş, toplumcu aydınlar," diye seslenirdi. Kafamızda toprak reformu, Doğan Avcıoğlu'nun sıklıkla işlediği kalkınma meselesi gibi yığınla sorun var, TİP bunları nasıl çözecek diye tek tek soruyoruz Aybar'a. Gazeteci Aydın Engin de varmış o buluşmada, anılarında isim vererek bir anekdottan bahsetmiş. Siyasi ve toplumsal meseleler üzerine konuşurken bir arkadaşımız söz alıp, "cinsel prob-

lemlerimiz nasıl çözülecek," diye bir soru sordu Aybar'a. Sustuk ve gülüşmeye başladık. Aybar da tatlı tatlı gülümsedi ve yine tatlı tatlı cevapladı arkadaşımızı, soruyu hiç yadırgamadı. Açık fikirli bir insan. Aybar'ın üzerimizde bıraktığı izlemin çok iyiydi.

İrikıyım bir insanmış...

Lider izlemi yaratan, çok etkileyici bir insandı. Pos bıyıklı, yakışıklı, bilgili... Bildiğimiz siyasi parti liderlerinden çok farklıydı. Sorduğumuz her soruya cevap veren, sıkılmadan TİP'i anlatan, Türkiye'nin sorunlarını bilen, gençleri ilgiyle dinleyen bir insan. Aybar'ın odasına girdiğimizde, tuhaf karşıladığımız bir şey daha olmuştu: Odanın duvarlarını Balaban'ın, Nuri İyem'in tabloları süslüyordu. Atatürk'e "Mustafa Kemal" imajını veren kalpaklı fotoğrafı da asılıydı duvarda. Şimdiye kadar karşılaşmadığımız bir lider, karşılaşmadığımız bir ortam. Yanından ayrıldık ve bir başka odaya girdik. Rasih Nuri İleri ile karşılaştık. Kendisini tanıttığını hatırlıyorum. Odaları gezdirdi bize, ilçe odaları, gençlik kolları odası falan. Mütevazı bir binaydı. Bizi etkileyen bir başka insan daha vardı, Orhan Arsal. TİP'in Genel Sekreteri olarak tanıştırıldı bize. Avukattı. Orhan Arsal'ın daha sonraki radyo konuşmaları meşhurdur. O da bizi çok etkiledi. Ertesi günkü kantin sohbetlerimizde TİP'i ama daha ziyade Mehmet Ali Aybar'ı konuştuk, etkisinden çıkamamıştık.

Açık fikirliliği ve ilgisiyle sizi tabir-i caizse büyülemiş Mehmet Ali Aybar.

Aynen öyle! Mehmet Ali Aybar'ı masaya yatırdık, onu tanıyanları, geçmişini araştırıyoruz. İz sürdükçe çok güzel şeyler duyuyoruz onunla ilgili. Kayserili bir arkadaşımız vardı, "Mehmet Ali Aybar babamın arkadaşıydı," demez mi? Başlarda bunu söylemekten çekinmiş. Aybar askerliğini yapıyormuş Kayseri'de, arkadaşımızın babasının da kitapçı dükkânı varmış, sıklıkla oraya uğrarmış Aybar. Çok beğeniyormuş babası Aybar'ı. Her küçük bilgiyle TİP'e daha da ısınıyoruz. Hayatımızda hiçbir partiye üye olmamışız. Bir şeyi kırmak lazım ama kafamızdaki duvarlar henüz yerinde. Üye olmak, Moskof ajanlığıyla itham edilmek demek. Çalışanlar Partisi kurulmuş olsaydı ona daha rahat girerdik. Gün geçmiyor ki, TİP'le ilgili basında aleyhte haberler çıkmasın.

Gazetenin biri Mehmet Ali Aybar, *Zincirli Hürriyet* diye bir dergi çıkarmış ve komünistlikten mahkûm olmuş diye yazıyor mesela; bu türden haberlerle Aybar'ı itibarsızlaştırmaya çalışıyorlardı. İsmet İnönü'nün damadı Metin Toker'in *Akis* dergisi vardı, Aybar'la ilgili aleyhte yazıları en çok *Akis* yayımlıyordu. Hatta *Akis*'in son sayısının kapak resmi Behice Boran'a tahsis edilmişti. Behice Boran kapaktaydı ve üzerinde veya arkasında orak çekiç vardı. Dehşet bir şeydi bu! Sakın bu insana yaklaşmayın deniliyordu. İçerde yer alan yazının başlığını da hatırlıyorum: "Aracının Kızı Behice Boran." Bakmayın bunların sosyalistliklerine, Behice Boran tüccar çocuğu, Mehmet Ali Aybar paşa torunu demek istiyorlardı bu çirkin haber ve yazılarla.

Sizin TİP'le ilişki kurmaya çalıştığınız dönemde Türkiye işçi sınıfı hareketinin tarihinde önemli bir yer edinecek olan Kavel grevi gerçekleşiyor. 15-16 Haziran direnişinden birkaç yıl önce vuku buluyor bu. Demokratik kamuoyunda etkili oluyor bu direniş. Hatta şair Hasan Hüseyin Korkmazgil bir şiir kitabına* Kavel *adını veriyor. Türk-İş'e bağlı Maden-İş Sendikası'nda örgütlü 178 işçi, 31 Aralık 1962'de fazla mesailerini artık alamayacaklarını, kıdem tazminatlarının ödenmeyeceğini öğreniyor ve bunun üzerine grev kararı alıp direnişe geçiyorlar. Basında da yer bulan bu grev 62 gün sürüyor. TİP'te aktif siyaset sürdürme kararı almanın arifesinde olan sizlerde nasıl bir etkisi oldu bu grevin?

Haksızlıklara uğrayan herkesle ilgilenen bir grubuz. Bir kablo fabrikasındaki işçilerin grev yaptığını duyduk. İtiraf edeyim işçilerin eylemlerini pek takip etmiyorduk ama Kavel grevi gündemimize düştü. Sosyalizmden yanayız, TİP'e sempati duyuyoruz, demokratız ama Kavel öncelikle bir hukuk sorunu olarak karşımıza çıktı. Kavel Vehbi Koç'un İstinye'deki bir kablo fabrikası. DP grev hakkını tanıyacağız demişti ama grev yapanları içeri atmıştı. DP'den sonraki ilk grevdi bu. 1961 Anayasası grev hakkını tanımıştı. Anayasa'da açıkça yazılmıştı bu ama henüz grev hakkını tanıyan bir kanun yoktu, ayrıca TCK'da bir değişiklik yapılmadığı için grev yapmak suçtu. Anayasa sadece toplu sözleşme ve grev hakkı vardır diyordu. İstinye adliye olarak Sarıyer'e bağlıydı. TCK'nın grevi ceza kapsamına alan maddesi nedeniyle grev

yapan işçiler hakkında savcılık tutuklama istedi ve kamu davası açtı. Son sınıfa yaklaşan öğrencileriz. Bu işçiler suçlu mudur grev yaptıkları için tartışması döndü aramızda. Pozitif hukuka göre, normlar hiyerarşisi uyarınca en yüksek mertebedeki hüküm anayasanın hükmüdür. İşçiler anayasal haklarını kullanmışlardır ve bu hak suç kapsamına alınamaz sonucuna vardık. Grev TCK'ya göre suç ama anayasaya göre haktır. Biz bir grup öğrenci olarak, Kavel işçilerine destek ziyaretine gittik. İşçilerle ve işçi haklarıyla temasımız bu grevle oldu. Demokrasi mücadelesinin aslında emekçilerin mücadelesiyle paralel olduğunu, ondan kopuk olmadığını bize Kavel grevi öğretti. İşçi haklarıyla ilgilenmenin demokratlığın zorunlu bir cephesini oluşturduğunu fark ederek duruşmalara gittik, tezahüratta bulunduk. Sonradan beraat etti işçiler. Daha sonraki yıllarda İnönü kabinesinde Çalışma Bakanı olan Bülent Ecevit, Kavel'in de etkisiyle 274 ve 275 sayılı grev ve toplu sözleşme hakkını düzenleyen kanunu çıkarmak zorunda kaldı. Biz o kanunun da işçi haklarını kısıtladığını düşünüyorduk. CHP'lilere kızıyorduk. Nitekim pek çok grev kanunsuz ilan edildi, toplu sözleşme kanunu nedeniyle. 275 sayılı grev ve toplu sözleşme kanunundaki lokavt [toplu işten atma] da anayasada aykırıydı. Anayasa tarafından işverene böyle bir hak verilmemişti. Her neyse hak ve adalet duygumuz işçilerden yana gelişiyor, işçi sınıfının hukuki problemleri siyasi problemler haline geliyordu ki, bu noktada da örgütlü siyasal mücadele kendisini dayatıyordu.

TİP yasal zeminde işçilerin ve emekçilerin partisi olarak ortaya çıkmış zaten. Genel Başkanı ile de görüşmüşsünüz, Kavel grevinde olduğu gibi toplumsal ve hukuki meselelerin de etkisiyle dümeni TİP'e kırmak artık farz olmuş olmalı sizin açımızdan?

Yoğurdun yayıkta yayılması gibi ayran bir tarafa, yağ bir tarafa ayrıldı bizde. Korkular bir süre daha devam etti ama. Kendimizi aşarak, TİP'in Eminönü ilçe teşkilatına üye olmaya karar verdik birkaç arkadaşla. Nizamettin Üstündağ'ı hatırlıyorum bu arkadaşlardan. Bizi partiye götürmede önderimiz o olmuştu. Münir Göker de vardı yine. Hatırladığım kadarıyla Kemal Kaya da vardı yanımızda. İlçe teşkilatına gittik ve üye olacağız dedik. Gençlik Kolu Başkanı Münir Süer diye biri vardı, o karşıladı bizi. İlginç

bir kişilikti, bizi aldı, kayıt işlemlerimizi yaptı. Eminönü üyesiydik artık.

1963 yılı. Burada kısmen teorik bir tartışmaya değinmek istiyorum. Doğan Avcıoğlu grubunun, daha doğrusu YÖN grubunun ve daha sonra şekillenecek olan Milli Demokratik Devrim esprisini savunan grubun sürekli zikrettikleri bir "zinde kuvvetler/güçler" meselesi var. TİP demokratikleşme bahsinde ilk defa bir partinin temel kurucu unsuru olarak işçi ve emekçilere işaret ediyor. Behice Boran* Tan*'daki kısa fakat derinlikli yazılarında demokrasi tartışmaları sürdürüyor, daha eski yazılarında da demokrasi meselesi önemli bir yer işgal ediyor. Behice Boran demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişkiye, Mehmet Ali Aybar ise 141 ve 142. maddelerin kaldırılması talebinde olduğu üzere hukuk mücadelesine ağırlık veriyor. Hatta Aybar, Cemal Gürsel'e açık mektup yazarak bu maddeler yürürlükte olduğu müddetçe, Türkiye'de demokrasinin ve istikrarın sağlanamayacağını belirtiyor. Kısacası bir tarafta demokrasi ve sosyalizm, bir tarafta da hukuk mücadelesi sürdürülüyor ve bu üç hat demokratik siyaset paydasında birleşiyor. Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli gibi şahıslarsa "Filipin tipi" demokrasi ya da "cici demokrasi" türünden laflar ederek demokrasi mücadelesini bence hafife alıyorlar bu dönemde. TİP anladığım kadarıyla bunda ısrarcı, "zinde kuvvetlere" ise hiç itibar etmiyor. Kemalist solun cuntacı damarından kopuş çabasında TİP'in çok önemli bir yerde durduğunu düşünüyorum bu anlamda. İktidara geliş problemi merkezinde toplanıyor bu tartışmalar tabii. Bu tartışmaları nasıl takip ediyordunuz?

TİP'li olduktan sonra Doğan Avcıoğlu'na, *YÖN* hareketine ve Sosyalist Kültür Derneği'ne bakış açımız değişti. "Zinde kuvvetler"den kast ettikleri, senin de belirttiğin gibi özünde cuntacılardır. 22 Şubat 1962 ve 22 Mayıs 1963 Talat Aydemir kalkışmaları bunlara örnektir. Doğan Avcıoğlu bu kalkışmaları destekledi, Aydemir darbe yaparsa bunları alıp iktidara getirecek diye düşünüyordu. Dün gibi hatırlıyorum, Behice Boran *Vatan*'da bu kesimi çok kızdıran keskin bir yazı yazdı, başlığı dahi meseleyi açıkça ortaya koyuyordu: "Kestirme Yol Yok!"

"Kestirme" ifadesi, cuntacı yönelim ve arzuları ifşa eden çok yerinde bir söz doğrusu.

Sosyalizme kestirmeden gidilemeyeceğini anlatıyordu Behice Boran. "Zinde kuvvetlere" yaslanarak siyaset sürdürülemeyeceğini, işçileri, emekçileri, geniş halk yığınlarını örgütlemek gerektiğini, siyasal mücadelenin demokratik esaslara dayanmasının şart olduğunu, dolayısıyla kestirme, yani tepeden inmeci yöntemlerle siyasal iktidara gelinemeyeceğini düşünüyordu Boran. Söz konusu yazı bize büyük bir güç vermişti, içimizdeki tortuları silip süpürdü.

Özellikle Behice Boran'ın teorik müdahaleleriyle, darbeci eğilimlerle olan tüm manevi bağlarınız kesildi sanıyorum.

Tamamen öyle. TİP okuluna girdikten sonra dünyaya bakış açımız hızla değişmeye başladı. Adnan Cemgil'i, Rasih Nuri'yi falan dinliyoruz; her konuda merakla konuşuyor, tartışıyor, fikir alışverişi yapıyoruz. Aybar'la her istediğimizde buluşmak mümkün değildi tabii. Eğitim toplantıları oluyordu, Yaşar Kemal'le karşılaşıyorduk. Yaşar Kemal de partinin bizim gibi bir üyesi; genciz, 21 yaşındayım daha. Hâsılı gözümüzdeki perdeler açılıyordu. Fakültede beş altı kişilik bir TİP üyesiydik. Kötü gözle bakanlar olduğu kadar iyi gözle bakanlar da vardı. Sadece TİP'li arkadaşlarımız yok, CHP'liler falan da var yanımızda yöremizde, siyasetle hiç ilgisi olmayanlar da. Dansa, Belgrad ormanlarında pikniğe, çaya gidiyor, tecrit etmiyorduk kendimizi insanlardan. Bir gün TİP'in bir bildirisini sınıfın kapısına astık. Faşist dediğimiz bir çocuk geldi, yırtmaya çalıştı, müsaade etmedik. Yeniden iğneyle astık, sanıyorum Bülent Tanör de vardı yanımızda. Arkada duruyoruz, çocuk yine geldi, tam yırtacakken koştuk, elini tuttuk. Yandaşları çevremizi sardı, CHP'li arkadaşlarımız bize sahip çıktı.

Arkadaşlıktan devam etmek gerekirse, üniversitedeki solcu öğrenciler olarak daimi olarak gidip geldiğiniz, buluştuğunuz mekânlar var mıydı?

Olmaz olur mu! Sadece TİP'te yahut okul ve derneklerde görüşmüyorduk. Bizim için bir başka mektep de, Yenikapı'daki bir kahveydi. Kahvenin denize bakan tarafındaki taburelerde oturur sohbet ederdik. Yanı başımızda balıkçılar balık tutmuşlar, ayıkla-

yıp cızbız ediyorlar. Az bir parayla alırdık. 90 kuruşa bir şişe Güzel Marmara şarabı açıyorduk yanına. Bülent Tanör de aramızda olurdu. Cahit Irgat da geliyordu yanımıza, TİP'i konuşunca mutlu oluyordu, ilgileniyordu. Ali Poyrazoğlu ilk tiyatrosunu orada verdi, "Ağzı Çiçekli Adam" diye bir oyundu bu. Kahve de manyetik dalga yayan bir yer haline geldi. Ders çalışmaya giderdik güya ama hak getire. Muhabbet ediyorduk. Yeni yazarlar ve temalar giriyordu gündemimize. John Stenicbeck'in *Bitmeyen Kavga*'sını okumuşuz, elma işçilerinin greve gitmesini anlatıyor, tüylerimiz diken diken oluyor konuştukça. John Reed'in *Dünyayı Sarsan On Gün*'ünü okuyoruz. Herkes birbirine kitap öneriyor. İşte tam o sıralarda, adını daha önce hiç duymadığımız Türkiyeli bir devrimciyle tanıştık: Şeyh Bedrettin.

Nazım Hikmet de destanını yazmıştır Şeyh Bedrettin'in, Nazım'dan mı okuyup etkilendiniz?

Çok güzel bir şiir tabii ama o sıralarda Nazım'ın tüm şiirlerini okuyamamıştık. *Şeyh Bedrettin Destanı* henüz açıkça ve tam olarak yayımlanma aşamasında değildi. *YÖN* Kemalist çizgisinden ötürü *Kuvayi Milliye Destanı*'nı yayınlamıştı. Anlayacağın Nazım'dan duymadım Şeyh Bedrettin'i, o sıralarda bu şiirinden de haberim yoktu. Hayri Tütüncüler diye Gaziantepli TİP'li bir arkadaşımdan duydum ilk. Gaziantep'te TİP'li olmuştu Hayri. Bir gün sohbet ederken, "yahu Şansal, Şeyh Bedrettin diye biri var, biliyor musun?" diye sordu. "Şeyh" lafı zaten baştan itici benim açımdan. Yüzümü ekşittim ister istemez. Bunun üzerine Hayri "Komünist bir şeyh," dedi. Bezmi Nusret Kaygusuz'un *Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin* adlı bir kitabını verdi. Okudum ve şaştım kaldım. Meğer Şeyh Bedrettin Yıldırım Beyazıt'ın yenildiği 1402'deki Ankara Savaşı'ndan sonra, Anadolu'nun Batı taraflarında gerçekleşen bir ayaklanmanın ideolojik lideriymiş. İsyan sonrasında asılmış, derslerle dolu bir yenilgi yaşamış. Çok etkiledi beni, din adamı olması ayrıca önemli. Arkadaşlar da okudular ve onlar da benzer bir şaşkınlık içinde kaldılar. Şeyhin din bilgisi yüksek ve o zamanın şartlarında "sosyal adaleti" istiyor, hatta bir çeşit komünizm arzuluyor ve bunu İslamiyet referansıyla dile getiriyor. Bilinçlenmemde en etkili olan siyasi kişiliklerden biridir Şeyh Bedrettin.

Şeyh Bedrettin'i okuduğunuz dönemde, modern bir ideoloji olarak sosyalizm düşüncesini İslami kaynaklara atıfla tanımlamaya çalışan biriyle karşılaşmak nasıl etkiledi sizi?

Komünizm yok daha, lafı bile edilmiyor, eşitlik fikri var sadece. Dedim ya şaşırdım ve rahatladım. Demek ki, sosyalist mücadelede yer almak için ille de ateist olmak gerekmiyormuş, dini görüşlere sahip insanlar da bu mücadelenin, eşitlik ve sosyal adalet taleplerinin öznesi olabilirler. *Varidat* ve *Teshil* diye iki kitabını okudum Şeyh Bedrettin'in. Şeyh'in şu sözü mesela: "Bilcümle emlak, melbüsat [elbise] ve emval [mallar] umumun [herkesin] müşterek malıdır. Birtakım kimesnelerin 'bunlar benimdir' diyerek 'bunlara el koyması Allah'ın iradesine aykırıdır." Bu sözü zihnime yerleşmiştir.

Mülkiyete ilişkin çok radikal ve nadir bir yorum, sosyalistleri etkilememesi mümkün değil.

Elbette, kadınlar bundan müstesnadır diyor Şeyh. Kadınlar mal değildir çünkü Şeyh'e göre. Çok güzel düşünceler bunlar. Bu düşüncelerin tersini yapanlar İslam'dan çıkmıştır diyor. Sosyalizm bu! Herkes birlikte üretiyor ve tüketiyor.

Sırası gelmişken sorayım: TİP'in kuruluş döneminde ve sonraki çalışmalarında işçi sınıfının dinle olan ilişkisini konuşuyor muydunuz? Nasıl bir siyaset geliştirmiştiniz?

Din konusu gündeme gelmiyordu, hassas bir konuydu bu, ama aleyhte bir tutum da yoktu. TİP'e girdiğim gençlik yıllarımda, yani 1962-1963 yıllarında ramazanda orucunu tutan, teravih namazını kılan bir insandım, kimse neden oruç tutuyorsun, niye namaza gidiyorsun demez, yadırgamazdı beni. Asla böyle bir itham, ince bir yargılamayla karşılaşmadım. Kantin grubuyla Çiçek Pasajı'na gidilirdi derslerden sonra. Çiçek Pasajı o zamanlarda ekonomik olarak öğrencilere hitap eden bir yerdi. Hep beraber otururduk, mezeler, biralar söylenirdi. Ben oruçluyum, sohbetimiz başlar, top atılır ve orucumu açardım. İçki içmem tabii sonrasında. Ne ben o arkadaşlarımdan rahatsız olurdum ne de onlar benden.

1960'tan sonra İstanbul'da siyasi hareketlenmelerin yanı sıra, sanat hareketlenmeleri de var. İlişkiniz nasıldı sanatla, takip edebiliyor muydunuz?

Tiyatroya gitme alışkanlığını devam ettirmeye çalışıyordum. Beklan Algan'lar, Genco Erkal'lar, Ayla Algan'lar dönemi. Şehir tiyatrolarında Bertolt Brecht'in oyunları sahneleniyordu. Her oyun gürültü koparıyordu.

"İnsan ne ile Yaşar?" oyunu mu?

Gürültü koparan daha ziyade *Sezuan'ın İyi İnsanı* adlı oyunuydu. Oyun şehir tiyatrolarında sahnelendi ve kıyamet koptu. Ertuğrul Muhsin, şehir tiyatroları genel müdürüydü. Sezuan Çin'de küçük bir köy ismi. Masal formatında ilerliyor oyun. Tanrı'nın canı sıkılıyor bir gün ve yeryüzüne, yani Sezuan'a insan kılığında iniyor. Sahnede Tanrı somut biçimde görünüyor tabii. Bu bile başlı başına bir mesele. Almanya'da önemli değil ama burası neticede Türkiye. Tanrı acıkmış ve akşamüzeri bir evin kapısını çalarak "size misafir olmak istiyorum," diyor, ama Tanrı olduğunu söylemiyor. Evdekiler "sana verecek yiyeceğimiz yok," diyerek kapıyı suratına kapatıyorlar. Hangi kapıyı çalsa Sezuanlılar Tanrı'ya yiyecek vermiyor. Tanrı köyden çıkarken son eve de uğruyor. Derme çatma bir ev bu, kapı açılıyor. Tek başına bir kadın yaşıyor, "açım," diyor Tanrı. İçeri alıyor Tanrı'yı kadın, ilgi gösteriyor, yemek yediriyor, işte bu kadın Sezuan'nın tek iyi insanı. O da köyün fahişesi. Tanrı nasıl fahişenin evine gider, Tanrı nasıl insanlaştırılır diye oyun sonrasında gürültü koptu. Tepebaşı'ndaki tiyatro basıldı. Ondan sonraki piyes askeri koruma eşliğinde oynandı.

Solun kültürel canlanması tiyatronun yanı sıra, müzikte de kendini gösteriyor, sonraki pek çok sanatçıya kök ve kaynak olacak olan Ruhi Su fenomeni ortaya çıkıyor.

Ruhi Su ismini daha önce duymamıştık. Ruhi Su yıllardır kenarda kalmış, kendisine imkân verilmeyen, TKP tutuklamalarında yatıp çıkmış, operadan atılmış saygın bir isimmiş. Nazım'ın şiirlerini, Karacaoğlan'dan, Pir Sultan'dan türküleri okuyor. "Yunus Emre" adlı bir plağı vardı, onu almıştım. "Dadaloğlum bir gün kavga kurulur," deyişleri insanı etkiliyor, sonradan Cem Karaca da söyledi. Plaklarının yanı sıra, konserlerine de gidip gelmeye baş-

ladık. Edebiyat, tiyatro ve müzikteki bu kültürel canlanma, sosyalistleri besleyen esas kaynaklar arasındaydı. Ruhi Su'nun yanı sıra, Tülay German gibi isimler de ortaya çıktı. Tülay German'ın, Erdem Buri adlı İstanbul Radyosu'nda sunuculuk yapan TİP'li bir kişiyle tanıştıktan sonra dünya görüşü değişiyor; pop müziğini halk türküleriyle harmanlıyor. "Burçak Tarlası" şarkısı örneğin. Türküdeki "bakın şu deyyusun kaç tarlası var," gibi sözler haliyle bizi keyiflendiriyordu. Bu arada, Alevi ozanlarından Âşık Nesimi de TİP'in ufak çaplı toplantılarına gelirdi. Aleviler de TİP'e yöneldi o dönem, çünkü TİP özgürlüğe muhtaç tüm kesimlerin sözcüsü. Âşık Nesimi'nin yanı sıra, Ali İzzet de geliyordu. Ali İzzet'in dizeleri: "Ali İzzet der ki, aynası bu kız milletin / Kurtuluş Savaşı Nazım Hikmet'in / Okur gelir bir gözleri sürmeli." Üç dizesi kalmış aklımda sadece. O da geliyor TİP'e; Alevileri, mesela Pir Sultan'ı daha yakından tanıyoruz böylece. Edebiyat derslerinde kısacık anlatılır geçilirdi ama işte Pir Sultan'ın bir isyancı olduğunu öğrendik. İsyan dizelerini okuyup ezberledik hemen: "Yürü bre Hızır Paşa / Senin de çarkın kırılır / Güvendiğin padişahın, bir gün o da yıkılır."

1960'larda soldaki kültürel kıpırdanmalarda bir tür kırılma da yaşanıyor bana kalırsa. Nihat Sargın 1950'lilerde Sultanahmet Cezaevi'nde yattığı dönemde, adi suçlardan içeri atılmış tutukluların akşamüstü türkü söylediklerinden söz eder. Beni çok etkilemiştir burada anlattığı anekdot. Koğuşlar ayrı tabii, ortada geniş bir avlu varmış. Komünistler demir parmaklıklardan dışarı bakar yahut ranzalarında uzamp sigara tellendirirlermiş. Diğer tutuklulardan biri içli bir türkü söylediğinde komünistlerin koğuşu sessizliğe bürünür, kimse eşlik etmezmiş türküye. Esasında dertlendiklerini, hem de fena halde dertlendiklerini ama bunu birbirlerine ifade edemediklerini anlatır Nihat Sargın. Komünistliklerine halel gelecek diyerek susarlarmış. TKP geleneğinde sanırım böyle bir damar var. Nazım Hikmet de "bırak elinden üç telli zımbırtıyı," der ya hani. Bu dizenin ardından kültür ve gelenek kapsamında çok hararetli tartışmalar dönüyor 1940'larda. Hasan Ali Yücel yazdığı bir şiirle Nazım'la münakaşa eder mesela, sertliğini eleştirir. Ama 1960'larda bu "elitist" durum değişiyor, soldaki insanlar daha rahat nefes almaya başlıyorlar sanki.

Tabii ki, biz çok daha rahattık 1960'larda, kimse kimseyi Ruhi Su'dan türkü dinledi diye yadırgamazdı. Hem komünist hem de bağlamasıyla çıkıyor ve türkü söylüyor Ruhi Su. Ayten Alpman gibi söylemiyor üstelik. Müzik, opera, şan derslerinden gelmiş, bilgisi yüksek. Mırıldandığımız, yüksek sesle söylemediğimiz türküleri Ruhi Su açıkça söylüyordu. Sosyalistlerin ayakları yere basıyordu artık.

Kültür ve sanattaki canlanma yayıncılık alanında da yaşanıyor. TİP de yayıncılık alanında gelişiyor o sıralarda.* YÖN'e *karşı,* Sosyal Adalet *adlı TİP'in süreli bir dergisi çıkmaya başlıyor. Siyasal bilincinizin şekillenmesinde kültür ve sanatın yanı sıra, bu türden siyasi yayınların da etkisi olmuştur diye düşünüyorum.

Partinin kendi ufak yayınları vardı, çeşitli konularda kaleme alınmış, içeriye yönelik yayınlardı bunlar. Zamanla *YÖN* gibi dışarıya da mesaj veren bir dergi çıkarılmasına gereksinim duyuldu. TİP'in yayın organı olmaktan ziyade TİP'lilerin çıkardığı bir dergiydi. Behice Boran'ın "Kestirme Yol Yok!" yazısı için *Vatan*'da yayımlandı dedim ama orada da çıkmış olabilir. Darbecilere, yönelik ideolojik derinliği olan yazılar yayınlanıyordu. Mehmet Ali Aybar da demokrasi meselesinde Behice Boran gibi düşünüyordu.

Gerek Behice Boran'ın gerekse Mehmet Ali Aybar'ın hâkim cuntacı anlayışları eleştiren yazılarının yayınlanması üniversitedeki arkadaş çevrenizde nasıl karşılanıyordu?

Çok tepki yaratıyordu. Behice Boran ne yapıyor, böyle yazı mı olur diye dertleniyor, kızıyorlardı. Hazır darbeden devam ediyorken bir noktaya kısaca işaret etmek istiyorum. 12 Mart dönemini konuştuğumuzda da değinmek istiyorum bu meseleye ama yeri geldiği için bir çerçeve çıkarmakta sanıyorum zarar yok. Kendisine saygı duyduğum Tarık Ziya Ekinci, 12 Mart Muhtırası'na karşı darbeyi desteklediği yönünde düşünceler öne sürerek TİP'i farklı değerlendiriyor. Tarık abi yanlış hatırlıyor. Nihat Sargın'ın anılarında geçer, Artun Ünsal da yazmıştır bu durumun tersinin yaşandığını. Bülent Ecevit gibi "Ben bu hükümete karşıyım," biçiminde kişisel bir karşı çıkış değil TİP'inki. Behice Boran'ın Genel Yönetim Kurulu kararının dışında da ayrıca bir demeci var 12 Mart'a

karşı. Behice Boran 29 Ekim 1970 kongresinden sonra yeni Genel Başkan olmuştu o sıra. Derhal demokrasiye geçilsin yönünde çok kararlı bir demeç verdi. Bu demeç verildiğinde Bulancak'taydım. Akşam lokantada oturuyoruz, farklı siyasetten arkadaşlarımın sızlanmaları ana hatlarıyla şöyleydi: "Sizin Behice Boran ne yaptı, 12 Mart Muhtırası ne güzel oysa? Bizim istediğimiz de bu değil mi zaten, TİP'liler ne yapıyorsunuz, 'bu kadın,' –aynen böyle 'bu kadın'– devrime karşı mı çıkıyor, sen ne diyorsun Şansal, hâlâ 'bu kadını' destekliyor musun?" Genel Yönetim Kurulu üyesiydim ve bu türden ithamlar karşısında bocalıyor ama beslendiğim damar nedeniyle Behice Boran'ın haklı olduğunu düşünüyordum. 12 Mart Muhtırası verildikten sonra, DİSK de dahil, pek çok kurum ve örgüt destek telgrafları çekti. Devrim olduğunu düşünüyorlardı. Giresun'daki ve Bulancak'taki TÖS'çüler de tebrik mesajları göndermişlerdi. İşte bu eşikte TİP Genel Başkanı bir demeç veriyor, muhtıraya karşı tavır alıyor, parlamenter rejimi devam ettirin diyor. Anında gardını alıyor ve tepkisini koyuyor ve gelen rejimin faşist bir rejim olacağını ima ediyor.

1963-1964 yılları* YÖN *etrafında gelişen ve aydınlardan da destek gören Sosyalist Kültür Derneği'nin çalışma sürdürdüğü ve belli bir etki yarattığı yıllar. Behice Boran Sosyalist Kültür Derneği'ni solu bölüp parçalayacağı nedeniyle eleştiriyor.

Bu yıllar bizim TİP'li bilincimizin perçinlendiği yıllardı. Sosyalist Kültür Derneği'nden arkadaşlarımız vardı. Sadun Aren var içinde, Tarık Ziya Ekinci kuruluşunda yer almış. Tarık Ziya'yı tanımıyoruz ama daha. Sosyalist teoriye katkıda bulunurlar diyerek sempatiyle bakıyorduk, toplantılar düzenlerlerdi. Her neyse, birkaç arkadaşla Sosyalist Kültür Derneği'nin Eminönü'ndeki binasına üye olmak için gittik.

TİP üyeliğinden sonra mı oldu bu?

Sonra, önemli olan da o zaten. Gittik. Kim karşıladı hatırlamıyorum şimdi. Oturup sohbet ettik, çay içtik, öğrenci olduğumuzu söyledik. Sordular da mı söyledik yoksa biz mi söyledik, bilmiyorum, laf arasında TİP'li olduğumuzu belirttik. Hiç tepki vermediler. Sonuç olarak bizi üyeliğe kabul etmediler. TİP'lilerin derneği istila edeceğini düşünmüş olmalılar. Sosyalist Kültür Derneği'ne

çok tepki duyduk, TİP'e yönelik bir düşmanlıklarının olduğunu düşündük. Genciz tabii, yirmili yaşlardayız.

Esasında bu husumetin bir doğruluk payı var. Çünkü derneğin kuruluş toplantılarından birine Mehmet Ali Aybar da çağrılıyor. Aybar, Nihat Sargın'a TİP üyesi olmamasına rağmen, sen de bizimle gel diyor ve toplantıya birlikte gidiyorlar. Nihat Sargın Çalışanlar Partisi ile Sosyalist Kültür Derneği arasındaki ilişkinin yanlış olduğunu düşünüyor. Toplantıda söz alıp Doğan Avcıoğlu'na Çalışanlar Partisi ile ilişkiniz nedir diye bir soru soruyor. Nihat Sargın, anılarında bu soruyla "meselenin tam bam teline dokunmuştum," diye yazıyor. Buna mukabil Doğan Avcıoğlu "siz TİP'liler hep böylesiniz, hep ayrılıkçılık" yapıyorsunuz türünden sert bir çıkış yapıyor. Nihat Sargın da ben TİP'li değilim diyor ama boşuna.

Nitekim TİP'in Malatya Kongresi öncesinde, onun üzerine tartışma açarak, beline ilk kazmayı vuran da yine Doğan Avcıoğlu olmuştur. *YÖN* ve MDD gibi gruplar hiç sempati duymadılar TİP'e karşı. İlhami Soysal, İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, Uğur Mumcu gibi kişiler Doğan Avcıoğlu'nun yörüngesindeydiler ve TİP'e iyi gözle bakmıyorlardı. Devletin içindeki kuvvetlerden, askerlerden ve bürokratlardan yanaydılar, ilk defa bunun dışında bir şeyler söyleyen bir parti çıkıyor. Siyaseti aşağıdan örgütlemeye çalışan, sendikacılar tarafından kurulmuş, aydın çevrede de kabul gören bir parti bu. Mülkiyeliler sosyalizmi Doğan Avcıoğlu'ndan dinlerken, bu kez Behice Boran'dan, Sadun Aren'den dinlemeye başladılar, işin uzmanlarından yani.

İstanbul'da yapılan kongrelere siz de katılıyor muydunuz?

Tabii, ilçe kongrelerine katılıyordum. Mahalli seçimlerde TİP Türkiye çapında büyük bir sükse yaptı. İstanbul'da, Ankara'da, İzmir'de işçi semtlerinde örgütlenmişti. TİP ilçe kongrelerini, ben üye olduğum zamanlarda, Eyüp, Gültepe, Zeytinburnu gibi işçilerin bulunduğu yerlerde yapardı. Bize ters gelirdi, ne bu yahu diyerek hayıflanırdık, aydınız ya. Nerde yapacaksın kongreyi? Bize göre, Devrim Ocakları'nın falan yaptığı gibi İstiklal Caddesi'nde.

Partinin ismini de göz önüne aldığımızda aslında yapması gereken yerde yapıyor kongrelerini.

Gayet tabii. Devletin, kurulu düzenin dışında bir parti. Çalışanlar Partisi, devlete yerleşmeye çalışan bir partiydi ama TİP rüzgârı onu götürdü. On işçiyle de olsa, TİP onlarla gelişiyordu. İlçe teşkilatlarının kongrelerine gidiyorduk. Orhan Kemal, Yaşar Kemal gibi isimler de orada. Kongre hazırlıklarını yapıyor, masaları sandalyeleri topluyorduk. Ama bu arada da konuşmacılardan ballar alıyor, istifade ediyorduk. İşçilerle, emeğin durumuyla ilgili konuşmalardı çoğu. Aksaray'da küçük bir sinemada yapılmıştı kongre. Sendikacı falan değiliz, particilik deneyimimiz yok. TİP'in ilçe teşkilatlarına Millet Partisi'nden yahut Kıvılcımlı'nın kapatılan Vatan Partisi'nden gelenler vardı. İşçi mahallerindeki örgütlenme faaliyetlerinin doğal bir sonucu olarak sendika toplantılarına gitmeye başladık. Ne işimiz var sendikayla? İyi tarafıyla da kötü tarafıyla da sendikacıları tanıdık. Faşist kurşunuyla katledilen Kemal Türkler vardı, yine önemli bir isim olan Şaban Yıldız. Ne var ki, TİP'teki sendikacılar Aybar ve Aren çatışmasında, Aybar'a yöneldiler, Kemal Türkler de dahil olmak üzere. Kemal Türkler, 12 Mart Muhtırası verenlere telgraf çekti. Neden? Çünkü yörüngesinden ayrılmıştı. Ama TİP yönetimi, yani Boran'lar, Aren'ler, Sargın'lar sendikacılardaki savrulmaları görmelerine rağmen DİSK'i bırakmayıp teması koparmadılar, meseleleri kişisel dargınlıklara dökmediler.

Parti içi eğitim seminerlerinde neler tartışılıyordu, hatırlıyor musunuz?

Seminerlerde işçi sınıfının temel meseleleri, Türkiye'nin içinde bulunduğu anti-demokratik durumun yarattığı engeller, örgütlenmenin yolları vb. üzerine tartışılırdı. TİP'li olarak tanıdığımız ideologların başka platformlardaki konuşmalarını da takip ederdik, bu konuşmalar daha ziyade TİP'in iktidar, sosyalizm, demokrasi anlayışları ekseninde dönen konuşmalardı. TİP'in ilçe teşkilatlarındaki eğitim seminerlerinde bu tartışmalar pek gündeme gelmezdi, çizgiyi zaten kabul etmişiz.

TİP Gençlik Kolları'nda siyaset sürdürür, ideolojik olarak perçinlenirken, 1963 yerel seçimleri gerçekleşiyor. TİP'in

meşhur radyo konuşmalarının hafızalara kazındığı bir süreç bu. Üniversite derslerinden zaman kotarıp da yerel seçim çalışmalarımıza katılıyor muydunuz?

Okul bitmeden önce oldu 1963 yerel seçimleri. Radyoda seçim konuşmalarında TİP'e de müsaade ettiler çünkü mevzuatta bir boşluk vardı ve o boşluktan yararlanıldı. Türkiye çapında TİP'in meşhur oluşu bu radyo konuşmaları sayesindedir. Hiç söylenmeyen ve duyulmayan, hiçbir partinin söylemeye cesaret edemediği sözler dile getiriliyordu. Diğer parti sözcüleri mıy mıy konuşurlardı, kendileri bile inanmazlardı söylediklerine. O zaman TİP'in Genel Sekreter Orhan Arsal'dı, ses tonu çok çarpıcı ve güzeldi. Hiç unutmuyorum, radyo konuşmasının girişi şöyleydi: "Bir tarafta israf, bir tarafta yoksulluk!" Yoksulluk lafını etmek bile çok zor, çok ender. O zamana kadar olmamış öyle bir şey. Devletin radyosunda üstelik. İlçe kongrelerinde söylersin ama devlet radyosu bu: "Yıllardır bu güzelim memlekette görülen manzara bu. Bir tarafta aç insanlar, bir tarafta bomboş topraklar. Bir tarafta işsiz gençler, bir tafta susuz, elektriksiz, yolsuz köyler ve şehirler. Bir tarafta sıtmadan dalakları şişen, veremden ciğerlerini kusan, trahomdan gözleri kör olan yurttaşlar, bir tarafta Amerika'ya yerleşen doktorlar." Böyle gidiyordu konuşma. İlk defa bu tarz sözler sarf ediliyordu, herkes şaşkındı. İstanbul'da kaldığımız eve yakın gecekondu sakinleri, yolda beni durdurup "sen bilirsin, dün akşam biri konuştu, işçi mi köylü mü diyor, anam diyor, babam diyor, böyle bir şey olur mu?" diye sormuşlardı. "İşçim, köylüm, esnafım, dar gelirli kardeşim!" gibi hitaplar duyulmamış henüz. Şimdi çok normal olan bu hitaplar o zaman sıra dışıydı. Adalet Partisi'nin gazeteleri manşet atmıştı: "Dün Akşam Bükreş Radyosu Konuştu."

Türk sağının anti-komünizm söylemi...

Tabii, anti-komünizme vardırmışlardı işi. Can Yücel'in radyo konuşması da vardı. Can Yücel'i pek tanımıyordum, partide tanıdım. Şikâyet edildi ve Cumhuriyet Savcılığı soruşturma açtı hakkında. Sarsıcı bir konuşmaydı, sesi çok gürdü Can Yücel'in. Düşmanı dostu TİP konuşunca radyo başına gidiyordu.

Yaşar Kemal de şöyle konuşuyor bu radyo konuşmalarında: "Şimdi şurada karşımızda TİP adına konuşabiliyorsam, bu

bir halk çocuğu için gerçekten de bir tesadüftür. Benim gibi yoksul halk çocuklarının doğduğu topraklarda çocuklar daha doğarken ölürler."

Halk çocuklarının siyasette yer alması olmuş şey değildi çünkü. TİP bir buldozer gibi, yol açan bir kar makinesi gibi yeni yollar açtı Türkiye'de. Konuşamamışlar söze kavuştu TİP'te. Herkesi sarstı bu konuşmalar. TİP de şaşkındı aslında, radyo konuşmalarının bu kadar etkili olacağını tahmin etmemişlerdi. İnsanlar TİP'i aramaya başladılar. II. TİP zamanında insanların ayaklarına giderdik 15 ili tamamlamak için ama ilk dönemde böyle değildi bu. Kim bunlar, nasıl böyle kararlı konuşabiliyorlar diye merak ediyordu insanlar. Radyo konuşmalarından sonra TİP, Türkiye çapındaki lehte ve aleyhte tepkileri, Sosyalist Kültür Derneği'nin çıkışlarını falan silip süpürdü. Ben o sıralarda öğrenciyim, derslerime de çalışıyorum, sınavları veriyorum. 1965'e bu lafları daha kuvvetle duyarak girdik.

Aslında 1965 genel seçimlerinin bir tür provası gibi 1963 yerel seçimleri, çalışmalar nasıl sürdürülüyordu, neler yapılıyordu?

1963 mahalli seçimlerinde İstanbul'da sıkıyönetim vardı, yani Sıkıyönetim Komutanlığı'nın gösterdiği yerlerde propaganda yapılabiliyordu yalnızca. Propaganda yapılacak kahvelere, Gençlik Kolları üyesi olarak gider, afişlerimizi asardık ama ne yalan söyleyeyim korkardık. Bir saldırı olabileceği endişesini taşıyorduk çünkü TİP'e karşı çok fazla saldırı vardı. Ama yasal bir seçim süresinde saldırıların olmayacağını hissediyor; seçimlere gölge düşürmek istemezler diye düşünüyorduk. Kahve türünden kapalı yerlerdeki konuşmalar sakin geçiyordu.

Siz de katılıyor muydunuz bu kahve konuşmalarına?

İlk aktif siyaset deneyimlerimizi o sırada edindik. İnsanlarla nasıl konuşulur, onlara nasıl hitap edilir gibi inceliklerin neredeyse hepsini seçim çalışmalarından öğrendik. Sendikacılar, il yönetiminden insanlar konuşuyordu çoğunlukla. Biz gençler olarak konuşma yapacak durumda değildik zaten, daha ziyade geri hizmetlerdeydik ama can kulağıyla dinliyorduk. Doğruyu konuştuğun zaman, insanın her şeyi konuşabileceğini öğrendik. Çetin

Altan'ın bir lafı vardı: "Sosyalist yalan söylemez, yalan söylüyorsa sosyalist değildir." Bu gelişti bizde zamanla, yani sosyalistsen yalan söyleyemezsin. Bu arada, ben öyle topluluk önünde konuşabilen bir insan değilimdir, çekingenimdir. Seçim konuşmalarında kendime olan güvenim arttı. Topluluğa hitap ederken en çekinilen konu, biri bir şey sorarsa, soruya cevap verememe endişesidir. Ama TİP'in cevap veremeyeceği bir şey yoktu, donanımlı insanlardan oluşuyordu çünkü. Diğer partilerinden farklı siyasetçilerdi bunlar, klişeleşmiş siyaset dilinden çok uzaktılar. TİP'te olgunlaştık, piştik, çok şey öğrendik, sosyalist kişiliğimiz oluştu. TİP'te öğrendiklerimizi daha sonra memleketlerimize döndüğümüzde uygulamaya döktük.

TİP'teki arkadaşlık ilişkileri, anladığım kadarıyla üniversitedeki arkadaşlık ilişkilerinden biraz daha farklı, ilişkilerde yalan söylememin yanı sıra, "eleştiri" de devreye giriyor ilk defa. Yeni bir durum bu.

TİP'te arkadaşlık ilişkileri başkaydı. Yalan yok bir kere. Şimdi bir yere yemek yemeye gittiğin zaman, hepimiz öğrenciyiz, öğrencinin fakiri zengini olmaz, öğrenci eşittir. Herkes para verecek, paylaşmayı öğrendik. Az da olsa verecek, olmadığı zaman da bunu söyleyecek, kıvırmak yok, gurur yapmayacak. Utanmamak gerektiğini öğrendik. Giresun'a döndükten sonra pek çok insan beni değişmiş buldu. Doğrudan konuşuyorduk. Benim eğer diğerlerinden farklı bir durumum olduysa, taşrada olmama rağmen taşralı olmamamdır. Başka bir formasyondan gelmiştim, tıpkı diğer TİP'liler gibi. 1965 seçimlerinde Meclis'e giren 15 milletvekilini de hayretle karşıladılar, bunlar nasıl insanlar diye. Başka politikacılardı hakikaten de.

1965 seçimi arifesinde, İçişleri Bakanı Adalet Parti'den Faruk Sükan şöyle bir laf etmiş: "Bunların ikisi bile Meclis'e girerse Meclis çalışmaz."

Hatırlıyorum bu sözü. Bu TİP'lilerin yaman siyasetçi olmalarını ifade etmenin yanı sıra, seçim sisteminden endişe etmelerinden kaynaklanan bir itiraf. Nitekim daha sonra milli bakiye sistemini kanunla kaldırdılar.

1963 yerel seçimlerinde "geri hizmetlerde" bulunduğunuzdan söz ettiniz demin. Neydi o geri hizmetler, ne yapıyordunuz mesela?

Seçim çalışmalarında TİP'in genç üyeleri olarak bize düşen görev hamallıktı. Ben bundan da başlarda çok utanırdım. Bir karton kutuyu alıp da götürmeyi ayıp telakki eden bir anlayıştan geliyorum çünkü bunu taşıyacak olan başkalarıdır. Varlıklı bir ailenin çocuğuyum ve dışarından bir yük alıp getirmemişim şimdiye kadar. Hamallıktan kastım da bayağı taşımacılık, ağır işler. Bir düzen partisinde, sözgelimi AP, CHP'de oy pusulalarını matbaadan alıp gelme işini hamallara havale ederler. Parasını verirler ve taşıtırlar. Öyle gördük ve doğrusunun da o olduğunu sanıyorduk. İlçe başkanı falan gidip gelmez, ayıptır bu.

TİP'te nasıl oluyordu bu işler?

TİP'in mahalli seçimlerle ilgili oy pusulalarını matbaadan taşıma işi gündeme geldi. Hadi bakalım Ali, Ahmet, Şansal, gidip alın dendi matbaadan. Nasıl olur? Üniversite son sınıf öğrenciyim artık. Ama gittik, başka çaresi yok, o işi biz yapacağız. Doğrusu da bu zaten. O zaman birleşik oy pusulası yok, her parti üzerinde adaylarının isimleri yazılı olan kendi oy pusulasını bastırır ve ilçe seçim kurullarına verir, kurul da pusulaları seçim merkezlerine dağıtırdı. Ayrıca sen de elden dağıtırdın. Oy vermesini düşündüğün insana al pusulayı zarfa koy ve at derdin. Pusulaları almak için matbaaya yollandık. Başımızda da 1970'te Nurhak'ta öldürülen Sinan Cemgil'in babası Adnan Cemgil vardı, ilçe başkanımızdı. Tabii bizden bir hayli büyüktü yaşça.

Nasıl biriydi Adnan Cemgil?

Çok ama çok sevimliydi. Bana göre herkes sevimliydi TİP'te ama elbette sevimsizler de olmuştur. Adnan Cemgil sosyalist mücadelede yer almış, ansiklopedi hazırlayan kültürlü bir insandı fakat bizim için sözünü dinlediğimiz bir ilçe başkanıydı. Her neyse, Adnan Cemgil başımızda matbaaya gittik. Kısa bir anımı anlatayım bununla ilgili. Diyelim ki, beş yüzer tane oy pusulası bir deste yapılıyor. Beş yüz, bin deste, işte kaç deste sipariş edilmişse ona göre parası verilecek. Matbaacı geldi, "Adnan Bey, siz beş yüz-

lük bir deste yapın, diğerlerini de bu desteyle kıyaslayarak yapın, yani beş yüz tane oy pusulası sayın, santim hesabı yapın, ona göre desteleri oluşturun, aksi takdirde beş bin tane pusula sayılmaz, çok zaman alır," dedi. Matbaacı işin pratiğini söyledi. Biz de öyle yaptık. On santimlik bir deste hazırladı Adnan Bey ve diğerini yanına koydu, on santime geldi ve durdu. Şöyle bir baktı bana. Yeni hazırlanan destenin üzerine matbaacı görmeden on beş yirmi tane daha ilave etti, küçük muzipliklerdi bunlar. Güya böylece yirmi pusula daha kazanmış olacağız.

Adnan Cemgil'in eşi Nazife Cemgil de TİP çalışmalarını sürdürüyor?

Nazife Cemgil, Aybar, Aren ve Boran ayrışmasından sonra, Boran'a alternatif olarak gündeme geldi. Behice Boran'lar uzaklaştırılınca, deyim yerindeyse ilk raundu Aybar aldı. Behice Boran'ın boşluğu Nazife Cemgil'le ikame edilmek istendi ama tutmadı.

***Karadeniz'de TİP faaliyetlerini konuşurken önemli bir yerde duracağını düşündüğüm için şimdiden sormak istiyorum. 1963'te partiye üye oluyorsunuz birtakım arkadaşlarımızla. Sizden kısa bir süre sonra örgütlenen bir gençlik kuşağı daha var ama. Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya, Deniz Gezmiş gibi isimlerden söz ediyorum. Mahir Çayan'ı ele alalım mesela. 1963'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydoluyor ve bir yıl sonra Ankara'ya, yani Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geçiyor. SBF'de o dönem TİP ve FKK (Fikir Kulüpleri Konfederasyonu) rüzgârları esiyor. Mahir Çayan 1968'e kadar Karadeniz Ereğlisi'nde TİP çalışmaları sürdürüyor hatta. Fakat sol içi tartışmalar yükselince sonradan eleştirisini yapacağı -Mihri Belli'nin ön ayak olduğu- MDD çizgisini benimsiyor. Mahir Çayan TİP'in kurucu simalarından Sadun Aren'le de polemiğe tutuşuyor, 23 Temmuz 1969'da* **Türk Solu** *dergisinde "Aren Oportünizminin Niteliği" adlı bir yazı kaleme alıyor ve TİP'le köprüleri atıyor. Parlamenter demokrasinin, yasal mücadelenin, demokratik mücadelenin kendi bulunduğu koordinattan eleştirisini yaparken Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli ekibini de eleştiriye tabi tutuyor. Nasıl ki, DP söz konusu olduğunda CHP sempatisi duyan gençler*

TİP'in kurulmasıyla başka bir mecraya intikal ettilerse, FKF gibi TİP yörüngesindeki örgütlere sempati duyanlar da daha sonradan başka mecralara kayıyorlar anladığım kadarıyla.

Dev-Genç, FKP falan bizden çok sonra kuruldu. Biz 1960 gençliğiyiz, onlarsa 1968 gençliği. 1960 gençliği DP karşıtı bir gençlikti ve gündemi başkaydı. Benim şöyle bir durumum oldu: 1963 Ekim'inde okulu bitirdim, o arada üç dört ay Bulancak'ta kaldım. Ardından askere gittim. İki buçuk yılım, siyasi hayattan uzak geçti. Sözünü ettiğin yeni gençlik hareketlerinin oluşumunu takip edecek bir durumum yoktu.

TİP şemsiyesinden bir damar silahlı mücadeleye açılacak zamanla, söylemek istediğim bu aslında. Bir başka TİP'li, Kürt entelektüellerinden ve siyasetçilerinden biri olan Canip Yıldırım,* Hevsel Bahçesinde Bir Dut Ağacı *adlı anılarında, şayet TİP Kürdistan'ta kalmış olsaydı, yani 1970 darbesinde kapatılmamış ve etkisi azalmamış olsaydı, bugün Kürt siyasi hareketi silahlı mücadeleye kaymayabilirdi yönünde bir tespitte bulunuyor. Benzer bir tespiti Türkiye'deki sol hareketler için de söylemek mümkün mü acaba? TİP, gençleri yörüngesinde tutabilir miydi?

O zamanlar dünyada yükselen bir devrimci hava da var Derviş, bunu ihmal etmemek lazım. Sadece TİP'i eksen alırsak eksik olur düşündüklerimiz. Latin Amerika Türkiye'nin ilgi alanına girmişti. Artun Ünsal Türkiye solunun Latin Amerika'yı taklit ettiğinden söz eder, silahlı mücadele meselesinde kısmen katılırım bu saptamaya. Can Yücel, Che'nin bir kitabını çevirmişti: *Gerilla Günlüğü.* Kitabı okuyunca etkileniyorsun ama Türkiye öyle değil, en başta köylüler ele veriyor seni; Sinan Cemgil'i, İbrahim Kaypakkaya'yı düşün yeter, ihbar edildi bu insanlar. Küba Devrimi 1959'da gerçekleşmişti ve tüm dünyayı etkisi altına aldı bu devrim. Che'nin karizması herkesi etkiliyordu: Anti-Amerikancı, sosyalist bir devrimci. Vietnam Savaşı patlak verdi ardından. Filistin Kurtuluş Örgütü kuruldu, Ortadoğu'da devrimci söylemlere yaslanan, anti-Siyonist örgütlenmelere gidiliyordu. Dünyanın muhtelif yerlerinde birtakım devrimci meşaleler yanıyor ve alevleri Türkiye'de de parlıyordu. Gençler, kendi coğrafyalarının analizini pek yapmadan bu meşalelerin ateşiyle tutuştular. Bu devrimci gençlere çok saygı

duyuyorum ama durum böyleydi. Öte yandan şu da var: Türkiye İşçi Partisi 1968'lerde kendi içine döndüğü, iç meseleleriyle çarpıştığı, yoğun ideolojik mücadelelerin olduğu bir dönemdeydi. Dışarıda MDD ile de çarpışıyordu. İşte böylesi bir dönemde gençler birer birer TİP'i terk etmeye başladı, parti çekim merkezi olmaktan çıkıyordu. TİP ayrıca yoğun bir anti-komünizm baskısı altındaydı ama buna rağmen demokratik mücadeleyi ön plana çıkarmaya çalışıyordu. Hakkında anayasa mahkemelerinde davalar açılıyordu. 15-16 Haziran olaylarında çıkan Sendikalar Kanunu için hukuki mücadele sürdürüyordu. TİP Marksist-Leninist bir parti değildi, olsaydı bile demokrasi mücadelesini sürdürmesi gerekirdi. Çünkü kendisini etkiliyordu, anti-demokratik bir kanun çıkıyor ve bu dönüp TİP'e vuruyordu. Demem o ki, TİP'in demokrasi mücadelesini, anayasal hakları ve özgürlükleri koruma mücadelesini genç arkadaşlarımız pek önemsemediler aslında, hafife aldılar. TİP ne ile uğraşıyor deniliyordu. Mihri Belli'ler, Doğan Avcıoğlu falan çok etkiledi 1968 gençliğini. Doğan Avcıoğlu demokratik mücadeleyi alaya alıyordu: Tek tek işçileri örgütleyeceksin ve bundan bir zafer kazanacaksın; hem aldılar da ne oldu, hepi topu 15 vekil çıkardılar diye düşünüyordu.

Doğan Avcıoğlu "zinde güçler" ifadesinin yanı sıra, "tutucu güçler" ifadesini de kullanıyor. Şu sözler Avcıoğlu'na ait: "Kurulu düzenin temsilcileri kendi çıkarlarına uygun görüş ve inançları toplumun çoğunluğuna kabul ettirmişlerdir. Yüzyıllardan miras görüş ve inançlar onların yararına işlemekte ve yığınlar bu tutucu güçlerin ideolojik egemenliği altında bulunmaktadır." Doğan Avcıoğlu'na göre, "tutucu güçler"in dönüştürülmesi, TİP'in yapmaya çalıştığı gibi emekçileri ve çalışanları örgütleyerek gerçekleştirilemez. Zaman alır çünkü bu.

Devrimci gençleri "kestirme yola" sevk etme isteğinden başka bir şey değil bu sözler. Mihri Belli eski bir TKP'li olduğu için sözü daha çok dinleniyor. Fakat Avcıoğlu'nun –sol Kemalist– yaklaşımları, CHP ve devlet geleneğinden gelen biri olduğu için o kadar derin değildi bana göre.

Sosyalizm ve iktidar meselesi söz konusu olduğunda Boran'a göre: "Zorlu usullerle iktidara gelip iktidarda kalmak ve te-

peden inme, halk yararına saydıkları işleri yapmak, dönüşümlere girişmekle gerçekleşmez sosyalizm. Sosyalizm halkın bilinçli, örgütlü gücünün iktidara katılmasıyla, memleket yönetiminde söz ve karar sahibi olmasıyla, kalkınmada inançlı, şevkli ve gönülden çabasını sağlamakla olur." MDD'ciler "öncü" kavramını geliştirdiler bu süreçte. Bu yöneliş ise halktan kopmayı getirmişti zaten. Demem o ki, Behice Boran bunların farkında.

Marx'ın hayatı da bir örnek teşkil etmez mi bu açıdan bakıldığında. *Ateşi Çalmak*'ta anlatılan Marx da İngiltere'de işçileri evine çağırıyor, işçi derneklerine gidip geliyor, Enternasyonel'in kuruluşu için canla başla çalışıyor. Behice Boran ve Sadun Aren'in yapmak istedikleri Marx'ın yöntemiydi bana sorarsan. Ama öbür tarafın, Doğan Avcıoğlu'nun derdi bu değildi. MDD'ciler açıkça cuntacı değillerdi, öbürleri daha açıktı, bunu söylemek lazım.

Bir tarafta dönemin Kemalizm'inden kaynaklanan bir tür "elitizm" anlayışı da yok mu tüm bu ideolojik tartışmalarda?

Aslında güncelleştirilmiş Kemalizm de diyebiliriz buna. İstedikleri özünde burjuva demokratik devrimlerin tamamlanmasıdır. Demokratik devrimleri kim yapar, tabii ki işçiler yapmaz! Burjuva devrimlerini burjuvazi yapar. Bizdeki mevcut burjuvazi de asker, aydın, bürokrat ve kimi sermaye sahiplerinden oluşuyor, dolayısıyla halka ve emekçilere ne hacet var. Behice Boran'ın kestirme yol diyerek bunları öfkelendirmesi çok normal. Bunlar şöyle düşünüyorlardı: Bizde en güçlü örgüt askerdir, askerlere bu tezleri kabul ettirirsek tamamdır. Kemalizm'in yapmak istediği de bir yandan ekonomide devletçilik ama diğer yandan da ulusal sermayenin önünü açmaktır. Tabii bunun sonucu da yabancı sermayeye bağlı olmayan ulusal burjuvazinin gelişmesidir. Avcıoğlu ekibinin, MDD'cilerin amacı ismini darbe koymamakla beraber, Milli Demokratik Devrimi yapalım, iktidara kestirme yoldan varalım, askerleri de öncü addedelim yaklaşımı.

1923'tekine benzer bir şekilde bir tepeden inme hamle daha gerçekleştirmek sanki.

Mustafa Kemal sosyalist değildi ama devrimciydi. Mustafa Kemal ve 1923'te başlayan Aydınlanma Devrimi'nin öncülerinin ilk

girişimleri, Osmanlı'dan kalma gerici feodal üst yapı kurumlarını tasfiye etmek oldu. Burjuva Demokratik Devrimleri diyebiliriz buna. Güç dengeleri elverdiğince, anti-feodal radikal atılımlar yaptılar. Aydınlanma Devrimi'nin öncüleri koşulların gerektirmesiyle ve pragmatik bir yaklaşımla da olsa Kuzeydeki sosyalist devletle de [SSCB] dirsek temasında idiler. Nitekim bana göre, altı okun üçü; yani Devletçilik, Devrimcilik ve Halkçılık sosyalist devrimin etkisinin sonucudur. Ekonomide devletçilik, daha doğrusu karma ekonomi, bu esinlenme ve gözlemle tercih edilmiştir. Ekonomide devlet sektörü o zamana kadar dünyada ilk defa Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nde görülmekte. Ülkelerini kalkındırmak isteyen Cumhuriyet'in yöneticileri bu örneği alıp hemen uyguladılar. Başta Lenin olmak üzere SSCB yöneticilerinin Ankara hükümetine ve Mustafa Kemal'e bakış açıları aşağı yukarı bu yönde. Bu nedenle onlar da dirsek temasını devam ettirmiş, ekonomik kalkınma modelini desteklemişlerdir. Mustafa Kemal öncelikli iş olarak, ülkedeki yabancı sermayeye ait yatırımları devletleştirme yoluna gitti. Diğer yandan, dinin devlet üzerindeki etkisini kaldırıp akıl çağını açmaya çalıştı. İşte biraz önce sözünü ettiğimiz kesimler Mustafa Kemal'in yaptıklarını sosyalist olarak yapalım, yani demokratik devrimleri devam ettirelim böylelikle sosyalizme giden yol açılır düşüncesindeydiler sanırım.

Sözünü ettiğim nüanslar da burada iş görüyor zaten, Mahir Çayan mesela. Kafasındaki "öncü" kavramı diğer fraksiyonlarınkinden farklılık arz ediyor. Mahir Çayan, Mihri Belli ile olan polemiklerinde, "biz Kemalist ve milliyetçi değil, sosyalistiz," diyerek hâkim sol söylemlere sirayet etmiş cuntacı eğilimlerle tüm bağlarını kesiyor, farklı bir yol açıyor kendisine.

Mahir Çayan akıllı, yaşına göre iyi bir teorisyen. Başta MDD'ci, sonra oradan da uzaklaşıyor. O da işçi sınıfını reddediyor ama teorik donanımı yüksek olduğu için, "işçi sınıfının ideolojik öncülüğü" tezini geliştiriyor bu kez. Nedir işçi sınıfının ideolojik öncülüğü? Soyut bir kavram bu. Sosyalizmle buradan temas kuruyor Mahir Çayan, iyi niyetinden şüphe edilmez ama bizce yanlış, yanlış da demeyeyim de derinleştirilmeyi bekleyen fikirlerdi bunlar, elbette çok erken öldü. TİP olarak bizdeyse Mahir Çayan'dan farklı olarak, "işçi sınıfının fiili öncülüğü" söz konusuydu: İdeolojik

öncülük değil, fiili öncülük. Bu temel bir ayrımdı. Mahir Çayan, Marksizm'i okumuş, biliyor, zerre cuntacı olmadığı kanısındayım. Yaşayabilseydi eğer sosyalist teoriye çok katkıları olurdu. Dünden bu günü görebilmek imkânsız gibi ama bugün geçmişi değerlendirmek daha kolay. Bu söyleşiyi sosyalist sistemin çöktüğü, bir iki örnek dışında sosyalist devletlerin birer birer ortadan kalktığı bir zaman diliminde yapıyoruz. Şimdi geriye baktığımızda bu tartışmaların bugüne hitap etmeyen, soyut ve çok uzakta kalmış söylemler olduğu düşünülebilir. Doğrudur da belki. Burjuva demokratik devrimlerinin tam anlamda gerçekleşmediği bir ortamda sosyalist devrimin realize edilmesi nereye kadar? Birbiriyle tartışan her iki görüşte de doğruluk payının olabileceğini ihmal etmişiz. Salt işçi sınıfı iktidarı ideolojisinin (proletarya diktatörlüğü) görüşünün yönetime geldiği sosyalist uygulamalarda önce parti, sonra da parti adına kişisel diktatörlüklerin oluştuğu gerçeğini göz ardı edebilir miyiz? O tartışmalar bugün, "kubbede kalan hoş sedalar" olarak anılarımızda naklettiklerimiz olarak kalacak. *Yön*'cülerin görüşü MDD'cilerin tezi ve TİP'in görüşleri ortak bir ara kesitte buluşamaz mıydı? Mahir Çayan'ın "işçi sınıfının fiili öncülüğü" yerine "ideolojik öncülüğü" tezi hemen reddedilecek bir tez miydi? Kaldı ki, bugün için bu keskin tartışmaların fazla önemi de kalmadı. Ben anılarımda var olduğu için değindim bu tartışmalara. Bu demek değil ki sosyalizmin ışığı söndü. Hayır! Dünyada ezen ve ezilen, sömüren ve sömürülen çelişkisi var oldukça sosyalist düşünce de hep varolacaktır bana kalırsa.

MDD'nin, Avcıoğlu grubunun halktan kopukluğu, zinde kuvvetler lafları, iktidara kestirme yollardan gideceğiz tartışmaları sürerken, Behice Boran'ın halka gideceğiz, aşağıdan, tabandan örgütleneceğiniz yollu düşünceleri Ahmed Arif'in bir şiirine de konu olmuş. "Karanfil Sokağı" şiirinden bahsediyorum. Bu şiirin TİP'le ilgili olduğuna Ercan Eyüpoğlu'nun bir yazısında rastladım ve çok şaşırdım. Karanfil sokağı Ankara'da Kızılay'da ve şehrin en burjuva mekânında. TİP'in Ankara İl Şubesi de Karanfil Sokağı'nda açılmış. Bu açılış eleştiri konusu olmuş, bunca emekçilerden, işçilerden söz ediyorsunuz ama partinizin il örgütü burjuvaların arasında. Bunun üzerine Ahmed Arif TİP'e sahip çıkan bir şiir yazmış: "Karanfil sokağında bir camlı bahçe / Cam-

lı bahçe içre bir çini saksı / Bir dal süzülür mavide / Al-al bir yangın şarkısı, / Bakmayın saksıda boy verdiğine / Kökü Altındağ'da, İncesuda'dadır." Şiirde geçen Altındağ ve İncesu semtleri Ankara'nın emekçilerinin, yoksullarının ikamet ettiği yerler. TİP'in köklerinin emekçi halk arasında olduğunu anlatan güzel bir şiir bu.

Ben de şimdi senden öğreniyorum bunu. Ahmed Arif TİP'e ne güzel gönül vermiş, sahip çıkmış. Çok hoş.

1963'te fakülteyi bitiriyorsunuz ve ardından askerlik gündeme geliyor. İki buçuk yıl reel siyaset ortamından ayrı kalmak zorundaydım dediğinize göre, 1965 genel seçimlerinde askerde olmanız gerekiyor, yanılıyor muyum?

Okul bittikten sonra mesleğe atılmadım hemen. Burada bir anımı anlatmak istiyorum. Mehmet Can isimli Kadirli ağalarının sürdürdüğü bir kaymakamdan söz etmiştim. Bizim idolümüzdü bu kaymakam. Biz de kaymakam olalım ve ağalarla mücadele edelim havası hâkimdi çevremizdeki genç kuşakta. Raşit diye bir arkadaşım kafasına koydu ve kaymakam olacağım diye tutturdu. Bunun için İçişleri Bakanlığı'na müracaat ediyorsun, altı ayda bir mülakat var. Bana çok ısrar etti, sen de başvur diye. Ben kaymakamlık istemiyorum, o idealist, kasaba ağalarıyla çarpışacak, ağaları yenecek falan. Ricası üzerine kabul ettim ve başvuru yaptım. Kasım'da Ankara'ya mülakata çağrıldık. Allah bilir ya, bu mülakatı geçemesem keşke diyorum, ama bir imkân neticede. Hâkimlikte önüm açıktı ama ben avukat olmak için yolumu çizmiştim. Bizim dönemden bir genç daha vardı başvuranlar arasında, Oktay Engin diye biri. Oktay'la sınıftan tanışıyoruz. Oktay Engin, 6-7 Eylül olaylarının çıkmasına sebebiyet veren, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba koyduğu iddia edilen Batı Trakyalı bir Türk. MİT tarafından kullanıldığı söyleniyordu. Yassıada duruşmalarında da yargılanmıştı.

Sizden yaşça büyük olmalı ama Oktay Engin?

Tabii bizden yaşça büyüktü, hapiste yatmış ve çıkmıştı. Devletçe korunduğunu söylemek için anlatıyorum bunu. Her neyse, mülakat için bekliyoruz, Raşit, "Şansal, şu Oktay Engin değil mi?" diye sordu. Samimiyetimiz yok ama aynı sınıftan olduğumuz için

selam vermek durumunda kaldık. Mülakatta ne sorarlar diye merak ediyordu, bununla ilgili birkaç soru sordu. Acaba Oktay'ı alırlar mı diye kendi aramızda konuştuk. İçeri girdi ve ardından çekip gitti. Birkaç kişiden sonra da ben girdim.

Ben de merak ettim şimdi, ne sordular mülakatta?

Müdürler heyeti oturuyordu içeride. Sorular gelmeye başladı. Bir süre önce Kennedy öldürülmüştü. Kennedy'nin ölümünün dünya politikasına ne gibi tesiri olmuştur mealinde bir soru sordular. TİP'ten gelen bir öğrenci olarak, ABD'nin politikasının emperyalist bir politika olduğunu söylemem lazım ama nasıl söyleyeceğim, mümkün değil bu. ABD politikasının değişmeyeceğini, ama Kennedy'nin ölümünün ardında silah tekellerinin olabileceğini, bu nedenle silah tekellerinin rahatlamış olduğunu, Vietnam'a yönelik ABD baskısının artabileceğini falan belirttim. Bu cevabım üzerine "İyi de Kennedy'i komünistler öldürmedi mi zaten?" diye soruldu. "Hayır, Sovyetler Birliği neden öldürsün ki? SSCB ile barış içinde yaşamaktan yana bir siyasetçiydi. Kennedy'nin ölümüne en fazla üzülen ülkelerden biri de SSCB'dir," dedim. Bu soruları cevapladıktan sonra çıktım mülakattan. Öğleden sonra saat ikide falan listeler asılacaktı, 19 kişi alınacaktı. SBF'li öğrenciler de vardı, onların tek ekmek kapısı kaymakamlık. Ama bizim önümüzde avukatlık, hâkimlik var. SBF'li öğrenciler acılı bakıyorlardı. Acaba haklarını mı yedik diye düşündüm. Ama bu lafları edecek birini zaten almazlar diye düşündüğüm için rahatım. Nitekim liste açıklandı, Raşit sonuncuydu ve girdi. Sonradan rastladım, girdiğine gireceğine pişman olmuş. Oktay Engin de girmiş, Marmaris kaymakamı oldu. 21. sıradaydım ben. Hadi bana eyvallah diyerek akşam otobüsüyle Ankara'dan Bulancak'a döndüm. Ertesi gün, Raşit telefon açtı, "ne yaptın sen, senden sonra 19. sıradan sonra beş kişi daha aldılar, ismin de okundu," dedi. İyi ki de orada değilmişim. Tereddüt ederdim, hayatım sönerdi.

Kaymakamlık işi de olmayınca Bulancak'tan askere gitme kararı aldınız?

1964 Mart'ında askere gittim. Tuzla Piyade Okulunda geçen altı ayın sonunda asteğmen olarak tayin oldum. Tayin olduğum askeri birlik, Küçükçekmece Gölü'nün iç bölümünde yer alan,

Yarımburgaz denilen tren istasyonunun bulunduğu 19. Zırhlı Piyade Taburu'ydu. Küçükçekmece Gölü'ne bakan, Türkiye'nin o zamanki tek atom reaktörünün bitişiğindeydik. Bizim taburun görevlerinden biri de reaktöre devriye göndermekti. Bir anlamda reaktörün bekçisiydik. Taburdaki subay arkadaşlar (yedek subaylar da dahil) tabur komutanını sıkıştırıp atomun reaksiyonunu görmek istediğimizi söyledik. Randevu aldık. Reaktörü ziyaret günü yaklaşınca taburdaki subaylar arasında bir fiskos başladı. Taburda ben dahil TİP'li olduğu bilinen iki ya da üç yedek subaydık. Bunu zaten açıkça söylüyor, hatta subaylarla politik tartışmalar yapıyorduk. Taburdaki muvazzaf subaylar arasında, TİP'li yedek subayların atom reaktörünü ziyaret etmesinin sakıncalı olduğunun konuşulduğunu öğrendik. TİP'lilerin atom reaktörünü ziyaret etmesinin "düşmana bir devlet sırrını göstermek" demek olacağı tartışılmış. Diğer subaylar üzülerek bu endişelerini samimi bir şekilde söylemişlerdi. Ancak komutanın sağduyusu ve bazı muvazzaf subayların ağır basmasıyla endişeli hava dağıtılmış, biz de diğer subaylarla birlikte reaktörü ziyaret etmiştik. Bir yedek subay arkadaşımız, tabura döndüğümüzde, komutanın isteği üzerine atomun parçalanması ve reaksiyonu üzerine muvazzaf subaylara brifing vermişti. Bizim yüzbaşı, askerlere gazete alırdı, okusunlar isterdi, garip bir insandı. Ben de bölük komutan vekiliyim o sıra. TİP haberlerini takip etmek için *Akşam* gazetesi istetiyor, üstelik gazeteleri kendi bölüğüme de çekinmeden dağıtıyordum, kimseden tepki görmedim. 1965 seçimlerinde Çatalca sırtlarında tatbikattaydık. TİP'li olarak ilk defa oy kullanacağım, bir oyun çok önemli olduğu bir seçimdi. Tabur komutanına gidip "hayatımda ilk defa oy kullanacağım," dedim. "Ne yapayım ilk defa kullanıyorsan," diye karşıladı beni. "Yarın bana bir araç tahsis edin, Halkalı'ya kadar gideyim, Halkalı istasyonunda beni bırakın, oyumu kullanayım, ardından dönerim," dedim. Müsaade etti. Hayret ettim. "Ben zaten biliyorum senin nereye vereceğini, ne olacak ki, verdiğin parti mi kazanacak sanıyorsun, işe yaramaz bir partiye, TİP'e oy veriyorsun neticede." Gittim, oyumu verdim ve kışlaya döndüm.

Askerlik bittikten sonra Bulancak'a dönecek ve taşrada İstanbul'da öğrendiğiniz TİP siyasetini sürdürmeye başlayacaksınız...

TİP 1965 seçimlerinde yoğun bir çalışmanın neticesi olarak 15 milletvekili çıkardı. Büyük bir başarıydı bu bence. Bu sonucun alınmasının en büyük nedeni, seçimde "milli bakiye" sisteminin uygulanmasıdır. 15 sosyalistin bile meclise girmesinden korkanlar daha sonra bu sistemi kaldırdılar. Askerlik bittikten sonra Bulancak'a döndüm ve senin de dediğin gibi TİP'te öğrendiklerimi yerelde pratiğe dökmek için kolları sıvamaya başladım. Aradan geçen yıllarda Bulancak ve Giresun da değişmişti. Avukatlık mesleğini yapmaya karar vermiştim. Hem mesleğimi hem de sosyalist siyaseti aynı anda sürdürmek durumundaydım. Zorlukları, umutları ve hayal kırıklıklarıyla yepyeni bir hayat beni bekliyordu. TİP büyük şehirlerde kısmen de olsa önyargıları kırmış, kara bulutları dağıtmış, hatta kendinden sonraki sol-sosyalist politikaların yolu üzerindeki buzları eritmişti ama taşrada durum bu kadar iyimser değildi, iğneyle kuyu kazmak gerekiyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Taşrada Siyaset: Giresun ve Bulancak'ta TİP Örgütlenmesi

Dev-Yol davası sanıklarından Zeki Kırdemir, nam-ı diğer Gerilla Zeki,* Devrim Bize Yakışırdı *adlı kitabında sizinle ilgili şöyle yazıyor: "Denebilir ki, Şansal Dikmen Giresun ilinde, devrimciliği halk nezdinde meşrulaştıran ilk isimdi. Onun TİP'li olduğunu herkes biliyordu." TİP'in "kar temizleme makinesi" olduğundan söz etmiştiniz. Gerilla Zeki'nin sözlerini dikkate aldığımızda bu tespitin doğrulandığını düşünüyorum, kendinden sonra gelecek siyasetlerin önünü açan TİP... İstanbul'da bagajına sosyalizmi yükleyip gelen Şansal Dikmen, Giresun ve Bulancak'ta, sosyalizm ve demokrasi mücadelesini nasıl meşrulaştırdı? Hangi stratejileri izledi bunun için, kendi yol ve yordamını nasıl buldu?

Kitabı yazdıktan bir iki yıl sonra karşılaştık Zeki ile. Muziplik olsun diye ve bütün solcuları kapsayan, tabii kendimi de içine alacak şekilde, "Zeki, kitabın adını yanlış koymuşsun, esasında 'devrim bize yakışmazdı,'" dedim. Zeki de, o pratik zekâsıyla, TİP'lileri kastederek, "doğru söylüyorsun abi, hakikaten devrim size yakışmazdı," dedi. Bu esprisiyle TİP'lilere yönelik "revizyonist" yakıştırmasını hatırlatmış oluyordu kerata. Ömrü uzun olsun, saygılı bir insan Zeki, gülüştük. 1966 senesinin başlarında askerliği bitirip Giresun'a döndüm. Giresun'da TİP kurulmuştu zaten. Askerlik öncesi Bulancak'taki iki üç aylık dönemde askerliğe zarar vermesin diyerek, TİP'li olduğumu kimseye söylememiştim. Kısacası okulu bitirdiğim tarihle askere gitme tarihi arasında

TİP'le ilgili tek bir girişimim olmadı. Okulunu bitirip dönen kişi havasındaydım. Eminönü ilçe yönetiminden Münir Süer diye bir arkadaş vardı, Baba Münir denirdi. Enteresan bir insandı, acaba bu adam MİT ajanı mı diye kuşku duyardı bazıları. Askere gitmeden önce Baba Münir'e telefon açtım: "Sen bizim başkanımızsın, kaymakamlığa müracaat ettim, askere gideceğim, çavuş çıkarırlar, araştırırlar, sen benim kaydımı siler misin," diye rica ettim. Hiç tereddüt etmedi ve kaydımı sildi. Demek ki hakkında yapılan spekülasyon gerçeği yansıtmıyormuş. Askerlik bittikten sonra TİP'in Bulancak ve Giresun teşkilatlarına hemen uğramadım. Gözlemlemek istiyor, taşrada TİP nedir diye merak ediyor, tabii biraz da dinlenmek istiyordum. Dinlenme faslında avukatlık stajını da aradan çıkarırım diye düşündüm. Fakat Bulancak'ta yanında staj yapacağım avukat yoktu, Giresun'a gittim bunun için. Avukatlık ruhsatını aldıktan sonra Giresun'daki TİP örgütü ile temas kurarım diye düşündüm.

Meselenin merkezinden gelmiş biri olarak, ilk izlenimleriniz neler oldu Bulancak'taki TİP örgütlenmesi hakkında?

Bulancak'taki TİP'lileri tanımıyordum. Uzaktan gözlemlemekle yetindim başlarda. Bulancak'ın yoksullarından, hatta kabadayılarından birkaç kişi vardı, bunlardan biri de ilçe başkanıydı hatta. Kabadayılardan biri de bir taksi şoförüydü, zar zor geçiniyordu, diğer partilerde adam yerine konulmamış insanlardan biriydi. CHP ve AP'de hep mütegallibeler var. Madem öyle tükürürüm hepinize diyerek TİP'li olmuş o da. Henüz 22-23 yaşlarındayım. Bu insanlar TİP'i kendi başlarına kurmuşlar, 1965 seçimlerine de katılmışlar. Hep şunu düşünmüşümdür: Sosyalist teori ile ilgili olarak aydın kesim büyük tartışmalara tutuşurken, gerçek yaşam başka türlü gelişiyor. İşte Bulancak'ta olduğu gibi, insanlar bu tartışmalardan ne kadar uzakta. Kendi halinde insanlar, türlü nedenlerle TİP'le ilişki kurmuşlar. Toplumsal ve iktisadi anlamda çok şey değişmişti Bulancak'ta. Fındıktan rant sağlayanlar, yani faiz zenginleri, fındık tüccarları çoğalmıştı. Tefecilere malını mülkünü kaptırmış kimi insanlar, çözüm yeri olarak radyoda duydukları sesi arıyor, TİP'e sığınıyorlardı. TİP iktidar olursa ellerinden çıkan ipotekli bahçeler geri gelir diye umut ediyorlardı. Staj için Giresun'a gidip geliyordum ve esas TİP'in il başkanını çok merak ediyordum.

Kimdi TİP il başkanı o sıralar?

Mustafa Oksal, kolsuz kahraman demiştik daha sonraları ona, sağ kolu yoktu çünkü. Mustafa'yı kime sorsam çok yaman adamdır türünden cevaplar alıyordum. Ölene kadar sürdü dostluğumuz. Mustafa da Giresunlu ama uzun yıllar İstanbul'da kalmış. Giresun'da Sanat Okulu'nu bitirmiş, ardından öğretmen vekilliği yapmış, işte tam o sıralarda TİP'in Türkiye çapında uyandırdığı havadan etkilenmiş ve Giresun'a döndüğünde TİP'i kuracağım demiş ve kurmuş da. Mustafa'nın ailesini de tanımıyordum, kardeşleri de kabadayı tiplerdi. Kimi elektrikçi, kimi terzi, babayiğit insanlardı. Mustafa Oksal aynı zamanda Madeni Sanatkârlar Derneği Başkanı, esnafla arası çok iyi. Gidip tanışmadım önceleri. Mustafa da duymuş beni. İstanbul'dan, TİP Genel Merkezi'nden öğrenmiş Bulancaklı bir TİP'li Giresun'da avukatlık stajı yapıyor diye. Onun da taze kana ihtiyacı var. Bulancak'ta yanında yöresinde kahvelerin olduğu bir meydan vardı. Bir gün kahvede oturuyordum, bir adam bana yaklaşıyor, gayet iddialı bir sesle "Ben Mustafa Oksal, TİP Giresun İl Başkanı," dedi. Buyur ettim. "Sen TİP'liymişsin, neden bize uğramadın bunca süredir?" Bu soru üzerine "askerliğimi yeni bitirdim, altı ay adliye stajım var, staj bittikten sonra size uğrayacağım," dedim. Tanışma sonrası içimdeki TİP'lilik kıpırdadı tabii. Stajın bitmesini beklemeden, iki hafta sonra falan TİP il merkezine gittim. Mustafa'nın elektrikçi dükkânın üst katındaydı parti binası. Stajdan kalan zamanlarda partiye uğramaya başladım. Bu arada, hâlâ üye değilim, kendisine de söyledim bunu. Zamanla gidip gelmelerim sıklaştı, yeniden TİP'li olma havasına girdim, başka bir ortamda ve başka bir şekilde ama. Dükkânına gittiğim zaman, etrafında köylüler, esnaflar olurdu hep, onların da başkanıydı. Hoş sohbet biriydi. I. TİP süresince Aybar ve Boran da beğenirlerdi Mustafa'yı.

Kimlerden oluşuyordu Giresun TİP örgütü, Bulancak'taki gibi emekçi insanlardan mı?

TİP yönetim kurulu bakırcı, demirci, elektrikçi, sıvacı gibi insanlardan oluşmuştu, tamamen tabandan oluşmuş bir partiydi anlayacağın. Sıvacı İsmail vardı, ilgi çekici biriydi. Filmlerdeki gibi, sosyalist, TİP'li ve emekçi. Bu türden, tabandan gelen insanlar olunca, Giresun'da hiç kimse TİP'e saldırmaya cesaret ede-

memiş, biliyorsun o dönem TİP'e yönelik saldırılar had safhada. Mustafa Oksal'ın geçmişinde kabadayılıktan doğan kavgaları da var. Kardeşleri de keza öyle ve onlar da TİP'te örgütlü. Yanaşmak mümkün değil, dokunan yanar. İyi de olmuş aslında bu. Türkiye çapındaki anti-komünizm, TİP karşıtlığı, TİP'e karşı saldırılar, Giresun'da Mustafa Oksal faktöründen ötürü fırsat bulamadı, cesaret edemedi diyebilirim.

Tarık Ziya Ekinci, Canip Yıldırım, Nihat Sargın gibi isimler Gaziantep TİP örgütüyle ilgili anılarında mutlaka Kürt Reşo'ya değinir, saygı ve hürmetle bahsederler ondan. Bunda Kürt Reşo'nun yiğitliği ve gözü pekliğinin etkisi var elbette. Mustafa Oksal'ı anlatınca Kürt Reşo gibi bir insan canlandı gözümde. Bu itibarla, Mustafa Oksal'ı konuşalım isterim, kimdi ve sizi neden bu kadar çok etkiledi?

Ben Kürt Reşo'yu görmedim ama duyardım. Mustafa ile tanıştıktan sonra beraber hareket ettik hep. Mustafa'nın konuşma yeteneği çok iyiydi. İyi bir konuşmacıysan, insanların o güne kadar duymadığı şeyler de söylüyorsan seni dinlerler. 1966'da kısmi senato seçimleri oldu. Konuşma yapmak için Bulancak'a geldi Mustafa. İl yönetim kurulundan insanlar vardı yanında. Bulancak'ın pazarı Salı günü kurulur, hâlâ da öyledir. Partiler sırayla konuşma yapardı. Sıra TİP'e gelmişti. Mustafa hoparlörü kurdu ve kürsüye çıktı. Ben kenardan izliyorum. "Köylüler, tabanı yarıklar," diye başladı söze, davudi bir ses gürlüyordu meydanda. Millet kürsünün etrafında toplandı. TİP'ten aldığı suyla geliştirmişti kendisini. TİP'li olmayı falan bir tarafa bırak, Mustafa Oksal'ı dinlemesi kendi başına güzeldi. Çattığı çevrelere şimdiye kadar hiçbir parti çatmaya cesaret edememiş, faizciye kim çatacak? Faizciler CHP'li yahut AP'li. Toprak ağalarına vuruyordu. Ağalara da kimse çatamazdı, onlar da düzen partilerinin içindeydi. TİP'in bu hususlarda söyleyeceği çok şeyi vardı ama. Öte yandan, faizci yahut ağa kesiminden parti yönetiminde kimse olmadığı için de ayrıca rahattı. "Bir kasa, bir masa, bir de Atatürk resmi bulurlar, ufak da bir yazıhane açarlar, ne alıp satarlar peki bu insanlar? Sizi alıp satarlar. Sizi soyarlar, tefecilerin ve faizcilerin elinden sizi çekip almak için TİP'teyiz. TİP ezilenlerin, yoksulların partisidir!" Mustafa'nın bu sözleri aklıma kazınmıştır, çok etkileyici bir ko-

nuşmaydı. Alkış kıyamet koptu tabii, can damarından yakalamıştı kendisini dinleyen topluluğu.

Bir şeyi merak ettim siz konuşurken, TİP'e karşı fiili saldırıların yanı sıra, ülkede her yana yayılmış anti-komünizm söylemleri var. Taşrada komünistlik ithamını/suçlamasını nasıl savuşturdunuz? Nitekim CHP değil ama AP bu işin mahiri, TİP'in faaliyetlerini baltalamak için boş durduklarını sanmıyorum.

Komünistlik denilince şapka hikâyesi vardı, Adalet Partililer ve basın hep bunu işlerdi. Şapka hikâyesi şuydu: SSCB'de güya aile yok, erkek eve gelir, bakar ki başka bir şapka var, demek karımla başkası birlikte oluyor der ve çekip gider. Bulancak ve Giresun'da da çok yaygındı bu tip karalamalar, aşağılama senaryoları. Mustafa meydan konuşmalarında şöyle laflar ederdi bu hikâyeyi etkisizleştirmek için: "Arkadaşlar, bizim için komünist diyorlar. Ne komünisti yahu, ben komünist miyim? Hem neymiş efendim kadınları değiş tokuş ediyormuş komünistler. Niye korkuyorsunuz ki siz bundan? O zenginler korksunlar! Kadınlar değiş tokuş olursa, siz kazançlı çıkarsınız, sizin karılarınız tezek kokulu, onlarınki parfüm kokuyor!" Mustafa'nın söylemlerinin inandırıcılığı karalama senaryolarını etkisizleştiriyordu.

Mustafa Oksal'la temasınız yoğunlaşıyor ama hâlâ TİP'e üye değilsiniz, değil mi?

Stajım bitmeden TİP'in Bulancak ilçesine üye oldum. Mustafa sıkıştığında bana başvuruyordu ama Giresun'daki çalışmalara pek dahil olamıyor, toplantılara katılıyordum genelde. Bulancak'taki üyeliğimin ardından Bulancak merkezindeki arayış içinde olanlar ya da okumuşlar yavaş yavaş, benim kanalımla, TİP'e yönelmeye başladılar. Giderek bir tür çekim merkezi oluyordum. Demek ki TİP tehlikeli değilmiş imajı yerleşmeye başlamıştı.

Gerilla Zeki'nin saptamalarına geliyoruz burada: Solu meşrulaştırma meselesi. İnsanların yönelişini nasıl sağladınız?

Kahvede insanlarla konuşuyorum ve onlara göre çok ilginç şeyler söylüyorum. İlkem, yalan söylememek. TİP'e Moskof uşağı

diyorlar ama bu bizim bildiğimiz Şansal, Rus falan da değil diye düşünüyorlar. Beraber olduğumuz arkadaşlar, ramazana rastlamışsak, hadi bu akşam falan evde Oflu Hafız teravih namazı kıldırıyor; sen de gelir misin diye sorarlardı. Bu arkadaşlarım TİP'li de değildi üstelik. Memnuniyetle kabul eder, arkadaşlara eşlik eder, teravih namazımı da kılardım. Namazdan çıktıktan sonra kulübe gidip oyun oynardık. İnsanlardan kendimi soyutlamadım, bu da TİP'le ilgili o kötü imajı benim şahsımda, Bulancak'ta dağıttı. TİP kim Bulancak'ta? Bizim Şansal, tanıdığımız bir ailenin oğlu. Cenazelere katılıyorum, komşuda bir mevlit varsa oradayım, düğünlere sünnetlere gidiyorum. Kısacası toplumla bağımı koparmamaya özen gösterdim. Hem kendi güvenliğim için hem de TİP çalışmalarını daha rahat yapılabilmek için buna ihtiyaç vardı. Bulancak'ın zenginleri çok meşhurdu, ya faizci tüccar ya da fındık fabrikatörüydü. Bazı köylerde büyük toprak sahipleri vardı. Mustafa rica ediyor, falan köyden bizi çağırmışlar, TİP'i merak ediyorlar, haydi gidelim diyordu. Şehir çocuğuyum, Bulancak'ın köylerini bilmiyorum. Broşürleri alıyoruz, köylere yollanıyoruz. Şunu da söyleyeyim, TİP çalışmaları esnasında kendi yaşadığım mekânı daha yakından tanıma imkânı buldum. Hiç unutmuyorum, Çetin Altan'ın yumruklanması ve diğer bazı TİP milletvekillerine yönelik linç girişiminden sonra yaptığımız köy gezilerinden birini Bayındır adlı bir dağ köyüne yapmıştık. Çok yoksul bir köydü. Hiçbir parti gitmemiş şimdiye kadar. Radyodan ismini duydukları bir partinin mensupları ayaklarına gidiyor, caminin imamından öğretmenlere kadar herkes ilgiyle karşıladı bizi. Dindar bir köydü. Halkın dini duygularına saygı duyuyoruz tabii. Çetin Altan olayı sıcak, ne deriz bu insanlara bu konuyla ilgili, yolda giderken bunu düşünüyorum. Mustafa değil, bu kez ben konuşacaktım. İnsanları istismar etmek için değil ama dindar tarafım geldi aklıma. TİP'e yapılanları anlattım. Konuşmamın içeriği şöyle idi: "TİP hakkında söylenilenlere inanmayın, aynı şeyi Hz. Peygamber Efendimize de yaptı bunlar. Meclis'teki TİP'lileri dövüp yerlerde sürüklediler. Neden? Biz sizin gibi yoksul köylünün haklarını korumaya çalıştığımız için. TİP'lileri dövenler kimlerdir? Efendimizin Müslümanlığı yaymasından kim rahatsız oluyorsa işte bunlardır. Kureyş kabilesinin devamıdır bu zorba insanlar. Biliyorsunuz, Kureyş kabilesi Mekke'nin zenginlerinden oluşuyordu. Hz. Muhammed'i karşısına alanlar zengin

ve varlıklı insanlardı: Mekke'nin ağa babaları, tüccarları. Hz. Muhammed ise yoksulların haklarını koruyordu. Yoksulları gözetip Müslümanlığı yayarken kendisine karşı gelenlerin torunları, bugün TBMM'de TİP'e karşı geliyor. Bizler Hz. Muhammed'in o zamanki ilk inananları gibiyiz, biz de yoksulların haklarını koruduğumuz için baskıya maruz kalıyoruz. *Kur'an*'ı Kerim'de Allah, 'Ebu Leheb'in elleri kurusun, kendisi de kurusun,' diye seslenir. Neden bunu söylüyor *Kur'an*? Çünkü yoksulların himayesini sırtlanmış olan Efendimiz Hz. Muhammed'e Ebu Leheb tokat atmıştır. İşte Çetin Altan şahsında yoksulların haklarını savunanlara atılan tokatlarla, Efendimize atılan tokat –aradan bin yıldan fazla geçmiş olsa bile– aynı tokattır." Konuşmam böylece sürüp gitti. İnsanlar sonuna kadar dikkatle dinledi. Ne oldu biliyor musun, Bayındır köyünden silme TİP'e oy çıktı. TİP'e ilişkin anti-komünizm propagandalarını kırmak için bu tarz konuşmalar yapmaktan ben kendi hesabıma çekinmiyordum o yıllarda. Böylece halk TİP'e daha sempatiyle bakıyordu. Mustafa da ben de dinle ters düşmedik hiçbir zaman. Kaldı ki, söylediklerimin ve düşündüklerimin sosyalizmle çeliştiğini o gün de düşünmüyordum bugün de... Bütün dinlerde çıkışta, devrimci bir damar vardır. Hz. İsa da ezilenlerin siyasetini gütmüştür. Daha sonradan, din egemen sınıfların eline geçince bir ideoloji haline gelmiştir. Dolayısıyla bu tarz konuşmaları din istismarı olarak görmüyordum. Hem Şeyh Bedrettin'le tanışmışım, dinsel bir söyleme yaslanarak sosyalizm savunmakta bir beis yoktu.

Köylerde de tıpkı şehirlerde olduğu gibi kahvelerde mi konuşma yapıyordunuz?

Kahvelerde yahut kahve önlerindeki alanlarda yapıyorduk çalışmaları. Broşürlerimizi, bildirilerimizi dağıtıyorduk. Etkili de oluyordu bu türden çalışmalar, nitekim köylüler birer ikişer üye oluyorlardı Bulancak'taki ilçe örgütüne. Köy ziyaretlerini zamanla sıklaştırdık. Mustafa şu köye gidelim mi diye soruyor, gidelim diyordum. Bir araba kiralayıp yola çıkıyor, köyleri ziyaret ediyorduk. Ama şunu unutmayalım, AP'nin yarattığı kâbus hâlâ sürüyor, gidiyoruz ama endişeliyiz. Neyle karşılaşacağımızı bilmiyoruz. Sağda daha sonradan MHP olacak CKMP [Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi] örgütlenmeye başlamıştı. İnsanlar ilk

zamanlarda, CKMP'ye mi yoksa TİP'e mi girsem ikircikliğini yaşıyordu, çoktu böyle insanlar o zaman. TİP'te belki komünistlik vardır diye endişelenenler CKMP'ye gidiyordu.

TİP'in köy çalışmalarında ağalara mı çatıyordunuz çoğunlukla? Bulancak yahut Giresun gibi kentlerde ağalara çatmak nispeten kolay ama ağaların mekânında onları eleştirmek daha güç olsa gerek?

Bir anımı anlatayım bununla ilgili. Bulancak'ın birçok köyünün ortasında yer alan Büyük Ada adlı bir köy vardı. Birkaç köyün pazarı orada kuruluyordu. Çok kalabalık olurdu pazarlar. Mustafa Oksal "Şansal, pazarın kurulduğu bir gün Büyük Ada'ya gidelim ve bir konuşma yapalım," dedi. Malzemeleri aldık yanımıza. Bir araç tuttuk, yollar çok kötüydü. Köye vardık ki pazar kurulmuş. Köylü kaynıyor, herkes gelmiş, insanlar ihtiyaçlarını görüyor, ticaret yapıyor. Bulancak'tan TİP'li arkadaşlar da vardı yanımızda. Bir kahveyi gözümüze kestirdik. Mustafa önde, ben bir iki adım arkasında girdik kahveye. Kahvedekiler kâğıt, tavla falan oynuyorlardı. Bir kenara oturduk. Ay'dan gelmişiz gibi merakla bakıyorlar tabii. Kötü kötü bakanlar da vardı aralarında. Örgütsüz olduğu zaman halktan zarar gelmeyeceğini biliyoruz. Bildirileri masalara dağıttıktan sonra Mustafa Oksal oturup milletin oyununu bitirmesini ya da kısa bir süreliğine bırakmasını bekledi. İlgi çekmek için "bize çay getir," dedi o gür sesiyle. Çayları içiyoruz ama ilgilenen yok. Tavla sesleri devam ediyor. Mustafa Oksal kahvedekilerin susmasını beklemeden "arkadaşlar bizler TİP'liyiz," diyerek konuşmasına başladı. Köy gezilerinde insanlar hoş geldin der, ağırlardı bizi ama bu seferkiler hiç oralı olmadılar. Köşede süklüm püklüm görünen, sakin bir adam oturuyordu. Bizi izliyordu göz ucuyla. Merakla bakıyor, konuşacaklarımızı dinlemek istiyordu, bunu seziyoruz. Mustafa yeniden seslendi: "Biz TİP'liyiz, buraya sizinle görüşmeye, konuşmaya geldik, bizi dinler misiniz?" Beni dinlemezseniz döverim der gibi güçlü bir sesti. Bazıları oyunu bıraktı. Ama köşedeki bazıları var ki, tavlanın pullarını kırarcasına vuruyorlar, konuşmayı engellemeye çalışıyorlardı. Tavla kapanmazsa, o gürültüde konuşman imkânsız. Oyunun etrafına pineklemiş birkaç kişi kötü kötü bakıyordu bize. Ben endişe ettim ne yalan söyleyeyim. TİP'lileri öldürmeye, linç etmeye teşebbüs edenler çok oluyordu.

İçimden herhalde yanlış yaptık diye düşündüm. Köyden tanıdığımız kimse de yok yanımızda, olsa daha rahat ederdik. Çaat çaat diye vurmaya devam ediyorlar pulları. Mustafa çok kızıyor ama linç de edilebiliriz. Derken o köşede oturan sakin görünüşlü adam bir yumruk attı masaya ve var gücüyle bağırdı: "Susun ulan! Görmüyor musunuz adamlar ta Giresun'dan size bir şeyler anlatmak için gelmişler, siz eşek misiniz ki dinlemiyorsun, baş çavuşun beygiri mi osuruyor burada! Misafirimiz bu insanlar, kapatın ulan tavlaları!" Ocaktaki adama al bunların elinden tavlalarını diye seslendi. Köşedekiler sus pus oldu. Çok şaşırmıştık. Bizi destekleyen biri vardı ve rahatlamıştık. Mustafa başladı konuşmaya: "Bu köylerde toprak ağaları varmış. Ağa mağa bırakmayacağız, ellerinden toprakları alacak ve sizlere dağıtacağız. Tefecilere borcu olanların borcu kaldırılacak. Biz iktidara gelene kadar, ne alırsanız alın bu soyguncular dan, ne de olsa geri vermeyeceksiniz." Alkış da yok, ters bir hareket de. Sakin görünüşlü adam misafirlerimize çay getir diye seslendi bu kez ocağa. "Bizi aydınlattınız, bunun için teşekkür ederim," dedi. Çaylarımızı içtik, kalktık çıkıyoruz, "yoldan geldiniz, acıkmışsınızdır, haydi yemeğe gidelim," dedi. Teşekkür edip dönmemiz gerektiğini söyledik ama çok ısrar etti. Mustafa, "seni tanıyalım dayı, kimsin" diye sordu bu arada. Adam bir an durdu ve "ben Nazım ağa. Bütün bu civar köylerin ağasıyım," demez mi, donduk kaldık. Az evvel adamın topraklarını dağıtmak için bir dünya laf ettik. Mahcup olduk, kızardık. İsmimizi söyledik tek tek. Nazım ağa bana "senin babanın arkadaşıyım," dedi, tanıyormuş. Zorla götürdü bizi yemeğe. Ağanın yemeğine gidilir mi, gidersek tüm o konuşmalarımız boşa düşecek. İki arada bir derede kaldık. Olmaz falan dedikse de tutmadı, misafirlerini kabul ettiği bir yere aldı bizi. Arkasında İsmet İnönü'nün bir fotoğrafı vardı. Evinden yemek getirtti, ikramını yaptı.

Nazım ağa tam tersi bir davranışta bulunup, köylüleri size karşı kışkırtabilirdi. Çok olgun bir tavırla karşılamış sizleri. Nitekim Adıyamanlı ağaların TİP İl Başkanı Ziya Önder'i şehrin meydanında AP'lilere linç ettirme hadisesi var, kısa bir süre sonra da ölüyor zaten.

Ziya Önder'in linç edilme girişimini duymuşuz, tedirginiz tabii bunlardan. Nazım ağanın, bizi korumasının nedeni geleneksel

konukseverliğinden. Ama bir etmen daha var bence, ekonomik etmen. Bunu sonradan anladım. Bulancak'ın bilinen bir faizcisi bu ağayı sömürmüş, faize boğmuş. Ağalara çattığımız zaman aynı anda faizcilere de çattığımız için olumsuz tavır almamış olabilir. Konukseverliğin sınıfsal bir nedeni de var anlayacağın. TİP gelirse ne olacak, toprağımı alamaz ama beni faizciden kurtarır diye düşünmüş olmalı Nazım ağa. Bizim durumumuz da tuhaftı doğrusu. Güya ağalara yükleneceğiz ve köylüler de bize gelecek. Gelmiyorlardı! Köylü bize sahip çıkmadı da ağa sahip çıktı. Türkiye'nin çelişkisi bu işte. Sosyalizm taban tutmadı, kendi tabanımızı oluşturamadık, bir türlü olmadı. Köylülerin sosyalist mücadeleye katılımındaki zayıflığın başka bir nedeni de şu olabilir belki: Bu topraklar bizim değildi. Güneydoğu topraklarında yaşayan halk oranın yerlileri. Kürt halkının siyasal mücadelesinin tabana oturmasında etnik nedenlerin yanı sıra, bu neden de etkilidir bana kalırsa. Ama buralar öyle değil. Orta Asya'dan gelenler, Bizans hükümdarı Romen Diyojen'i yendiler ve buraları fethettiler; Bizans'ın topraklarına girip adım adım Anadolu'ya ve Rumeli'ye yerleştiler. Avrupa'daki feodal beylere toprak başkası tarafından, yani devlet tarafından verilmiş değil, toprakları zaten vardı, soydan geliyordu. Bu da toplumsal ve siyasal bir konum sağlıyordu feodallere. Ama Avrupa'nın doğusunda başka bir durum var, buraları fetheden asker-devlet Orta Asya'dan gelen Türk halkını buralara yerleştiriyor, onlara toprağı ihsan ederek dağıtıyor. Türk halkı toprağa devletin eliyle sahip olduğundan, Türk halkında devlete karşı gelme refleksi diğer halklara nazaran daha az gelişmiştir. Diğer yandan toprakta kalıcı olmayacağı düşüncesi de etkili olabilir. Peki, o zaman Şeyh Bedrettin isyanları neden olmuş diye sorabilirsin. Senin de bildiğin gibi bu isyan komünal bir kalkışmaydı. Ayaklanan köylüler, esnaf ve zanaatkârlar toprak ortak olsun, yani üretimin temel faktörü ortak olsun diyerek ayağa kalktılar. Şu da var tabii: Bu isyanların olduğu dönemde, otorite sarsıntılar geçiriyor, Osmanlı'nın "fetret devri" yaşanıyor. Yönetimde boşluk var, Şeyh Bedrettin isyanı otoritenin çözüldüğü, bir anlamda gücün bulunmadığı bir dönemde ortaya çıkıyor. Sözün kısası Bulancak'taki tefeci, tüccar kesimi hep endişelendi bizden. Nazım ağanın gösterdiği toleransı hiçbir şekilde göstermediler. Demirel'in "teşkilatlanmamış kredi piyasası" olarak nitelendirdiği paranın ve lüksün tadını almışlardı bir kere.

Ağalar ve köylülük meselesi üzerine konuşuyorken aklıma geldi şimdi. TİP 1967'de Doğu Uyanışı mitinglerini yapıyor Güneydoğu illerinde. Tarık Ziya Ekinci, Nihat Sargın, Mehmet Ali Aybar, Behice Boran gibi isimler katılıyor bu mitinglere konuşmacı olarak. Kürtlerin siyasallaşmasında, sokakla tanışmasında önemli bir yere sahip bu mitingler. Karadeniz'de bu çapta etkide bulunan bir çalışma yok sanıyorum. Beni düşündürmüştür bu durum. Gerçi bir yıl sonra, 1968'de "Karadeniz Haftası" adı verilen bir gezi düzenleniyor. Geziye Samsun'dan başlanıyor ve Ünye, Fatsa, Bulancak ve Giresun hattı boyunca devam ediyor. TİP'lilerin Ordu'da ve daha birçok yerde can güvenliğini tehlikeye sokan saldırılar var. Mehmet Ali Aybar sonradan katılıyor ekibe. Nihat Sargın Fatsa'dan çıkarken, Aybar'a "hazırlıklı geliyorsunuz değil mi?" diye soruyor: "Silahlı gel." Doğu'da yapılan mitinglerde bildiğim kadarıyla "silahlı gel" yahut "hazırlan gel" türünden durumlar yok. Katılım da yüksek üstelik. Bunda Kürt meselesinin de önemli bir etkisi var, Kürtlere sahip çıkan bir parti olarak TİP'e ilgi gösteriliyor. 1963'teki, 1965'teki konuşmalarında Mehmet Ali Aybar Kürtlere ve Alevilere değiniyor, siyasal ve yasal haklarını dillendiriyor. Tarık Ziya Ekinci'nin de ayrıca katkısı var bu mitinglerde.

Doğu'da ilk defa samimiyetle Kürtlere sahip çıkan bir parti varsa, o da TİP. Oradaki gelişmeleri anlamak için Tarık Ziya Ekinci'nin, Canip Yıldırım'ın anlattıklarına bakmalı. Belge niteliğinde çok güzel kitaplar kaleme aldılar. Devletin hoş bakmadığı, her an kapatacağı bir parti de olsa, Kürt aydınları TİP'e sahip çıkmış; TİP de Kürt aydınlarına, Kürt köylülerine sahip çıkmış tabii. Batı'daki sosyalist TİP'lilerle Güneydoğulu TİP'li Kürt sosyalistler işbirliği yapıyor; şimdiye kadar hiçbir partide olmamış bir şey bu. Fakat şu da var: Doğu bölgesi ile Karadeniz bölgesi bambaşka gerçeklikler. Güneydoğuda bambaşka, etnik farklılıklar, toplumsal yapı var. Öte yandan, Doğu mitinglerini tertip edenlerin içinde ağalar da var, örneğin Faik Bucak. Büyük bir olasılıkla etnik kökeni nedeniyle TİP'in eylemlerine sempatiyle bakıyor. Kürtlerin kamusal alana Cumhuriyet tarihindeki ilk çıkışlarıdır bu mitingler ve bunu da bir partinin gölgesinde yapıyorlar. Başka partilerin böyle bir niyeti yok. CHP'de ve AP'de, 1960 öncesinde de DP'de

Kürtler var ama etnik kimliklerini ön plana çıkarmadan politika yapıyorlar. TİP Kürt halkına kendilerini inkâr etmeden siyaset yapma imkânı tanıyan ilk parti. TİP siyasal partiler kanunundan gelen bazı güvenceleri kullanıyor, yasal statüye sahip. Milletvekilleri var. Kürtler için miting yapan bir siyasi partinin güvencesi söz konusu olduğu için kitlesel katılım gerçekleşiyor. Siyasal ve kamusal kişiliğin oluşturulmasına katkıda bulunuyor bu mitingler. Ama burada, Doğu Karadeniz'de durum başka; para ekonomisi etkili, paranın padişahlığı var. Faizcilere kimi durumlarda doğrudan söylemesen bile karşısın. Bunu onlar da biliyorlar ve TİP'in sloganlarından, propagandasından rahatsızlar. TİP yerel egemen güçlere karşı çıkıyor. Yiyen içen, pavyona giden, İstanbul'a gidip eğlenen insanlar bunlar. Köy ağalarını bile ayaklarına çağırıyorlar. Parayı ondan alıyor köy ağası, fındığı ayağına götürüyor. Ayrıca, Karadeniz'de dayanışma duygusu daha azdır. Arazinin engebesi, yani coğrafya faktörü yüzünden insanlar birbirlerinden kopuk yaşarlar, daha bireyci ve yalnızdırlar.

"Karadeniz Haftası" kapsamında yapılan gezilerde TİP'liler çok zor anlar yaşıyorlar. Adalet Partisi'nin Fatsa ilçe başkanı kışkırtıcı beyanlarda bulunuyor. TİP'liler toplantının yapıldığı sinemada mahsur kalıyorlar, dışarıdaki linç kitlesinden ötürü çıkamıyorlar dışarı. Siz bizi korumazsanız, biz kendimizi koruyacağız diyorlar. Silahlarınız var mı diye soruyorlar kendi aralarında ama kimsede silah yok. Varmış gibi yapıp ancak çıkabiliyorlar. Bu sırada olay yerine, yani Fatsa'ya gelen Ordu valisi linç kitlesine hitaben, "heyecanınıza ortak oluyorum," diyor. TİP'lilerin arabalarına yoldan büyük taşlar atılıyor. Anti-komünizm ivme kazanmış, Komünizmle Mücadele Dernekleri, İlim Yayma Cemiyetleri Karadeniz'de çok yoğun bir çalışma sürdürüyor. TİP heyetini "TİP Haber"de geçtiği üzere, Bulancak'a geldiklerinde Şansal Dikmen karşılıyor.

TİP Haber gazetesinin yazdıkları doğrudur, heyeti ben karşıladım. Fatsa'daki AP'lilerin büyük bir bölümü sonradan MHP'li oldular. Fatsa, merkezde ağası, aristokratı olan ilginç bir ilçedir. Giresun merkezi daha liberal, özgür düşünceli, hatta daha burjuva olduğu için diğer Karadeniz illerindeki TİP'e yönelik saldırılar

burada yaşanmadı. Aklımda kaldığı kadarıyla Mehmet Ali Aybar, Çetin Altan, Tarık Ziya Ekinci, Nihat Sargın gibi isimler vardı heyette. Moral konuşmaları yapıldı, insanlar dinlenildi. Ordu'da da sataşmalar oldu ama ona hazırlıklı gidilmişti. Ordu'daki toplantıya biz de gittik Giresun'dan. Biraz kalabalık gittik, Çetin Altan konuşma yaptı. Mustafa Oksal iyi bir örgütçüdür, Çetin Altan'ın sağına soluna adam yerleştirerek sataşmaları etkisizleştirdi. Ama heyet Giresun'da rahattı. Bunun nedenini şuna bağlıyorum: TİP, Giresun'da tabandan örgütlenmiş bir parti. Bir de dediğim gibi Mustafa Oksal faktörü var tabii. TİP yöneticilerine Fatsa'da yapılan linç girişiminden çok sonra sayın Tarık Ziya Ekinci de geldi Giresun'a. Herhalde ne olup bitiyor bunu öğrenmek için gelmişti. Tarık Ziya'yla birkaç gün beraber olduğumuzu hatırlıyorum.

İlk kez mi karşılaştınız Tarık Ziya Ekinci ile?

Kongrelerde daha öncesinden karşılaşmıştık. İstanbul ve Ankara'ya gidince de görüyordum kendisini ama yakın değildik. Partimizin milletvekili olarak saygı duyduğumuz biriydi. Hâlâ da bu saygım devam ediyor. Diyarbakır'da TİP'in tutunmasında çok yararı olduğunu duyuyordum. Milletvekilliğinin yanı sıra, partinin yönetim kademesindeydi. Tarık Ziya Ekinci ve Mustafa Oksal'la birlikte çalışmalar yaptık. Mustafa, Tarık Ziya'yı Giresun'un Kazancılar Yokuşu'na götürdü. Bakırlarını döven, demlik ve tencere yapan zanaatkârları gezdirdi. Belleğim beni yanıltmıyorsa, Tarık Ziya buradaki gözlemlerini Genel Merkeze de sözlü yahut yazılı bir rapor halinde iletti. Giresun'daki TİP'liler halkla iç içe, endişe edilecek bir durum yok diye belirtmiş raporunda. Tarık Ziya da halkın ilgisinden şaşırmış olmalı. İnsanlar, Şansal Dikmen, Mustafa Oksal bizim gibiler diye düşünüyordu. Sonuçta TİP'liler için yaratılan kötü imaj yavaş yavaş siliniyordu. Esnaflar, alışveriş yaptığımız tanıdık insanlardı. Bulancak'ta Komünist Kenan diye anılan TİP'li birisi vardı mesela, pazar yerlerinde manifatura sergisi açarak geçimini sağlıyordu Kenan. "Komünist" yakıştırmasının ideoloji ile bir ilgisi yok, kendisi dernek toplantılarında dik duran, haksız gördüğü yerlerde muhalefet eden birisi. Böyle olunca da ortalığı karıştıran insan olarak algılanıyor. Eh ülkemizde ortalığı kim karıştırır? Komünistler... Algı böyle olunca bu nedenle komünist adı yakıştırılmış kendisine.

TİP Türkiye'de politik gündeme girince, o da lakabına uygun bu partiyi merak etmiş, kendine yakın hissetmiş TİP'i. Bulancak'ta parti yöneticisi olmuş. Gezici esnaf olduğundan, Bulancak köylerinde epey tanıdığı olan birisi. Komünist Kenan aracılığıyla TİP kimi köylerde taban buldu. 1965 seçimlerinde Giresun'da ikinci sırada milletvekili adayı olmuş Kenan. Ülke çapında TİP'e yönelik saldırıların Bulancak gibi yerlerde olmamasının nedenlerinden biri de, Kenan gibilerin bulunmasıdır. Ayrıca para ekonomisinin etkili olduğu bir yerde, daha dikkatli davranılır. Dengeler hesap edilir; kişisel dengeler, ailevi dengeler. Buna bir yanlış yaparsam, onun çevresi de benim iş yerime yönelik bir eylem yapar diye hesaplar yapılır, frene basılır. Bu gibi yörelerde insanlar Çetin Altan'ı, Behice Boran'ı dövmenin bana ne faydası var diye düşünür ve durur. Fatsa'da neden böyle olmadı? Fatsa ilçe kongresinde TİP Genel Sekreterinin de içinde bulunduğu yöneticilere yönelik linç girişimi neden oluştu? Saldırının yapılacağı önceden neden fark edilmedi, üstelik bir gün önceden Fatsa'da bunun işaretlerini açıkça belli eden bildiriler yayınlanmış olmasına rağmen. Fatsa İlçe Başkanı Zeki Şahin benim fakülteden arkadaşımdı. Beraber oturup kalkan, üç beş kişiden oluşmuş kapalı ve dar bir cemaat şekline dönüştürmüşler TİP'i. Fatsa'da olacakları tahmin edememişler ama Fatsa'da olacaklar bir iki gün öncesinden zaten belli, gevşek davranmışlar. Terzi Fikri, Fatsa olaylarından sonra TİP ilçe sekreteri oldu ama o sırada sadece üye. Genel Merkez yöneticileri gelip gittikten sonra Fatsa'ya gittim. Ordu'dan arabası olan Av. Ahmet Aydın isimli bir arkadaşla gittik, moral olsun istedik, büyük bir tehlike atlatmışlar neticede. Fatsa'daki TİP'li arkadaşlar durumu anlamamışlar, olayları pek kavramış görünmüyorlardı. Benim üzerimdeki izlenim buydu. Hayret ettim! TİP yönetimi rehavet içindeymiş, bize bir şey olmaz mantığı hâkimmiş anlaşılan. Nihat Sargın anılarında Fatsa olaylarını detaylı anlatır. Ama Terzi Fikri'ye ayrı bir yer ayırır. Giresun'da olsa biz bu saldırıların duyumunu mutlaka alırdık; dedim ya esnafın içindeyiz, insanlar gelir ve haberiniz olsun, size saldıracaklar diye uyarırlardı bizi.

Terzi Fikri ile de görüştünüz mü, arkadaşlığınız var mıydı?

TİP'in Fatsa ilçe sekreteri veya ilçe başkanıydı Fikri Sönmez. I. TİP döneminde çeşitli nedenlerle görüşmelerimiz olurdu Fikri'yle

fakat sonradan ilişkimiz kesildi, yollarımız ayrıldı. Bununla ilgili küçük bir anımı anlatayım: 1975'te II. TİP kurulduğunda partiyi toparlamak için biz eski TİP'lileri yoklamaya başladık. Bu bölgenin örgütlenmesi konusunda yardımı istenen bir kişiyim. Çalışmalara başladık. Bu nedenle kalktım Fatsa'ya gittim. TÖB-DER'de bir toplantı vardı gittiğim gün. Terzi Fikri de oradaydı, sonradan Dev-Yol'da siyaset sürdürecek ekipten insanlar da vardı. Fikri eski TİP'li bir arkadaşımız. Sevindik, kucaklaştık, öpüştük, hal hatır sorduk. Muhabbete başladık ve laf arasında "Fikri hazır olun, TİP yeniden kuruldu. Fatsa'da TİP'i yeniden kurmaya hazırlan," dedim. Terzi Fikri'nin bana cevabı şu oldu: "Şansal, bizim arkadaşlar devrime artık namlunun ucundan bakıyorlar, TİP'te yokuz artık." Aynen böyle konuştu. Tabii öyle sert şekilde konuşmadı, gayet tatlı ve nazikti, gelmenize gerek yok, bizim burada TİP kurulmaz demek istedi. Siz ve biz olmuştuk Terzi Fikri ile. Fatsa'da TİP'li bir başka arkadaş daha vardı, ismi Ziya Yılmaz'dı. TİP'e saldırıların olduğu 1968 yıllarında o da TİP'te siyaset sürdürüyordu Fikri'lerle. Bir dönem TİP'in Fatsa ilçe başkanlığını da yaptığını hatırlıyorum. Sonradan THKP-C'nin kurucu kadroları arasına girmiş. Efraim Elrom'un kaçırılması gibi olaylarda yer aldı. Yanlış hatırlamıyorsam "THKP-C'nin muhasebecisi," deniyordu Ziya'ya. 1971'de Ulaş Bardakçı'nın öldürüldüğü çatışmada yaralı olarak yakalandı ve 15 yıl hapis yattı, birkaç yıl önce d e vefat ettiğini duydum.

Terzi Fikri'nin ölümü sizde ne uyandırdı, aradan geçen yılları düşününce?

Üzüldüm tabii. Nihat Sargın'ın anılarında belirttiği gibi, 1979 yılında Fatsa Belediye Başkanlığı'na seçilen Fikri Sönmez, başkanlığı döneminde dikkate değer bir yerel yönetim deneyiminin mimarı oldu. 12 Eylül karanlığında hapiste çürütülen bir belediye başkanı. Eski TİP'li olan bir arkadaşım. Yollar ayrılsa bile arkadaşlığımız sürüyordu, selamlar gelip gidiyordu. Öldüğünü gazetede okudum. 12 Eylül'den sonra birbirimizi görmedik, ben hapse girdim, o da Fatsa'ya yapılan Nokta Operasyonu sonunda tutuklanmıştı, hapisteydi. ÖDP'nin Giresun'da bir kuruluş gecesi oldu, parti başkanı Ufuk Uras da gelmişti. Buradaki ÖDP'liler "abi sen de gelir misin," diyerek davet ettiler. Ufak da olsa bir katkım olsun maksadıyla bir davetiye aldım ve yemeğe gittim. Ufuk Uras'ı tanı-

mıyorum, hoş geldiniz diyerek ayaküstü konuştuk. Ufuk Uras'ın yanında duran ve beni onunla tanıştıran Giresunlu bir arkadaş dedi ki, "Şansal abi bu arkadaş da Fikri Sönmez'in oğlu." Çok duygulandım. Kucakladım kendisini.

Bu anlattıklarımızı da akılda tutarak Gerilla Zeki'nin tespitine yeniden dönelim isterseniz: TİP sizin şahsınızda nasıl meşrulaştı hem Bulancak'ta hem de Giresun'da?

Taşrada TİP'li olmak, TİP'i kurmak ve TİP'in propagandasını yapmak o dönemlerde çok zordu. Yoğun bir kampanya vardı TİP aleyhinde Türkiye çapında. Bu kampanyaların taşraya etkide bulunmaması mümkün değil. Mehmet Ali Aybar'ın uzunca bir süre "biz toplumcu bir partiyiz," demesi boşuna değil. Sosyalist lafı Türkiye toplumunda alerji yaratıyordu. Bu alerjinin en önemli nedeni de, Türkiye'nin düşmanı olarak gösterilen Sovyetler Birliği'nin ismindeki sosyalist ifadesi. Bu çok istismar ediliyordu. TİP'liler olarak yapılan anti-komünizm propagandalarını kırmak için çok uğraşırdık. Çok ilginçtir: I. TİP döneminde komünist olmadığımızı anlatmaya çalışıyorduk, alnımızın damarı çatladı. Bana sorarsan hakikaten de komünist bir parti değildi TİP. Her neyse, II. TİP döneminde ise, bu konu hiç dert olmadı. Hatta o sırada varolan Marksist görüşlü diğer sosyalist partilerden geri kalmama yarışı ile bu terminolojiye daha toleranslı bakıldı, reddedilmedi. Bu da bana göre yanlıştı. Çünkü bu görünüm partinin halk tabanında yaygınlaşmasına engelledi diye düşünüyorum. Belki de parti yönetimi stratejisini böyle oluşturmak istemiştir. TİP'le kitleler arasında bir nefret duvarı örülüyordu. Dinsiz, kitapsız, aile kavramı olmayan insanlar olarak düşünülürdü komünistler. Şimdi bunu nasıl kırarsın bulunduğun yerde? Ben Bulancak'tayım, Mustafa Oksal da Giresun'da. Yaşam biçimin söylenen kötü tablodakilere uygun düşmüyorsa, yani kara propagandanın anlattıklarının dışında bir hayat sürdürüyorsan, kötü senaryo üretenlerin olumsuz propagandasını baştan bozmuşsun demektir.

TİP çalışmalarını nispeten rahatça sürdürmenizde avukatlık mesleğinin de bir etkisi olmuş olmalı diye düşünüyorum.

Olmaz mı? Düzgün bir avukatım. Anti-komünizm hikâyeleriyle yaratılan kötü imaj Şansal Dikmen'e uymuyor, TİP'li olarak simge-

leşmişim. Mazbut denebilecek bir yaşamın var, avukatlığı da hakkıyla yapmaya çalışıyorum. Hangi siyasi görüşten olursa olsun, avukatsan ayrım yapman doğru değil zaten. Avukatlık mesleğine Bulancak'ta başladım, Bulancak'ın ilk avukatıyım. Şöyle bir ilke ile başladım mesleğe ve o ilkemi bugüne kadar devam ettirdim. TİP'li olmama rağmen, hiçbir şekilde, avukatlık mesleğime TİP'i karıştırmadım. Yazıhanemde TİP çalışması sürdürmediğim gibi yazıhanemde TİP propagandası yapmamışımdır. Bulancak halkı siyasi çalışmalarımdan daha fazla avukatlığımla ilgilendi. Avukatlık budur. Ayaklarımız yere basıyor, halkın içindeyiz, davasını verdiği insanlarız, yüz davanın sekseni AP'lilerin davası. Davasını verenler de rahatlar. AP'linin birinin bir davası var, karşısındaki CHP'li ise, kime verecek davayı, CHP'li olmadığımı bildiği için bana geliyor. Başlangıçta oluşması muhtemel buzdan duvarı mesleki faaliyetimden ötürü koyduğum bu ilke nedeniyle eritmiştim. Mesleki avantajlar bir yana, kültürel olarak da topluma yakındım. Ailemizde şöyle bir gelenek vardı: Bayram sabahı bizim evde bayram namazından sonra bir yemek verilirdi. Namazdan çıkarken tek tek çağrılırdı insanlar. Bu gelenek hâlâ devam ediyor mu bilmiyorum ama güzel bir gelenek. O yemeklerde ben de yer alırdım, hatta insanları çağırmaya giderdim. "Ahmet Amca, sen eski camiye gidiyorsun, çıkınca bize gel, bayram yemeği yiyeceğiz," derdim. Şimdi bu insan tipi olunca, TİP'e yönelik o alerjik bakış açısı kırılıyordu. Mahalli oyunları çok severdim, yeri geldiğince oynardım, bu da bilinen komünist tipi değil tabii. Rakı içmem, kumar oynamam, mesleğimi düzgün yaparım, müşterilerimin yüzde sekseni de Adalet Partili insanlardı. Güveniyorlardı bana. Mahkemelerde çalışırken görüyorlardı beni, kaytarmıyorum. İnsanlar şöyle düşünmüş olmalı: TİP iktidara gelirse, Şansal ve Mustafa gibi insanlar gelecek, bu da bir sıkıntı değil. Böylesi bir algının yaratıldığı yerde saldırıların olmaması çok normal. Örneğin Mehmet Ali Aybar'ın I. TİP döneminde, bir akşam üzeri Bulancak'a gelişini hatırlarım. Bulancak halkı meraklı ama saldırgan değildi. Kahve konuşması yaptı Aybar. Konuşma bitti, hava kararadı ama insanlar dağılmadılar. Behice Boran da geldi Bulancak ve Giresun'a, 1968 ya da 1969 tarihleri olabilir. Aybar-Boran-Aren çekişmesinden sonra, yani Behice Boran'ın yönetimden dışlandığı zamanlarda, 1969'da bir Senato Seçimi oldu. Mustafa Oksal, Behice Boran'a gelmesi için rica etti. Behice Boran geldi. Bizimle köy gezilerine

katıldı, konuşmalar yaptı. Faiz meselesini gündeme getirdi, mevcut düzeni eleştirdi, sosyolog bir insan, neyi konuştuğunu biliyor. Sosyalizm lafı etmeden sosyalizmi anlattı insanlara. Tarık Ziya Ekinci'nin Behice Boran'la ilgili yanlış kanaatlere sahip olduğunu düşünüyorum. *Lice'den Paris'e Anılarım* adlı kitabında, Behice Boran'ı "katı" ve "kindar" olarak nitelendirmiş. Çok şaşırdım okurken. Behice Boran katıydı belki ama yalnızca inandığı şeylerde katı ve tavizsizdi. Bunun için Boran'a kızılmaz ki. Özellikle II. TİP'te daha yakından tanıdım Behice Boran'ı. I. TİP'in son dönemlerinde bizimle yaptığı çalışmalardan da biliyorum, çok ama çok uyumluydu. Sözgelimi Mustafa, "hocam şimdi Yağlıdere'nin Ömerli köyüne gideceğiz, gidelim mi?" diye sorduğunda, Behice Boran "ne münasebet Mustafa, bana niye soruyorsun, sen ne dersen onu yapacağız, ben gelmek zorundayım," dediğini hatırlıyorum. Şu konuşmanın içeriği şöyle olursa daha iyi olur derdik, Behice Boran da onu anlatırdı.

"Hocam" diye mi seslenıyordunuz Behice Boran'a?

Behice Hanım demiyorduk, onunla yaşıt değildik çünkü, hocam demek bizim açımızdan daha uygundu. Behice Boran'ın 1969'daki Senato seçimleri için Bulancak meydanında yaptığı konuşma çok etkileyiciydi. Anti-komünizmin kara propagandalardan biri olan, şu aynı odada ve aynı yatakta yatma iftirasını Behice Boran çok anlaşılır, çok güzel bir şekilde çürüttü. Alkış kıyamet koptu meydanda.

Neler söyledi bu hususla ilgili?

Aklımda kaldığı kadarıyla şunları söyledi Behice Boran: "Arkadaşlar bizi aynı odada ve aynı yatakta yatmakla suçluyorlar. Adamın derme çatma bir kulübesi var, ne yapsın! Evinde anası, bacısı, kardeşi aynı yerde yatıyor. Dikkat edin bütün bunlar bu düzende oluyor, yoksa sosyalist düzende değil. Bunu biz mi yaptık, sorumlusu biz miyiz? Anayı, babayı, kardeşleri aynı yatakta yatıranlar onlardır. Adalet Partililer hem sizi sömürüyorlar hem de sosyalistler gelince aynı odada yatacaksınız diyorlar, yalan!" Alkışlar koptu bu çözümlemelerinden sonra. Anti-komünizm bahsinde bir mahalli seçim çalışmasında, bu kez Mustafa Oksal'ın gürültü yaratan bir konuşması oldu. O zamanlar seçim konuşmaları ilçe

seçim kurulunun belirlediği saatte belediye hoparlöründen yapılıyordu ve şehrin her tarafından duyuluyordu konuşmalar. TİP'le dirsek teması olan Âşık İhsani, Kazak Abdal'ın bir şiirini değiştirmişti. Kazak Abdal'ın meşhur şiiri şu: "Madrabaz ile gammazın/ Malı vardır da yemezin / Her ikisin meyyit namazın/ Kılanın da avradını." Âşık İhsani şiiri şöyle çevirmişti: "Kimin ki yalanı pistir / O mutlaka bir iblistir / Halk aşığı komünisttir diyenin de avradını..." Mustafa Oksal bu şiiri ikinci kez değiştirdi ve seçim konuşmasında, hoparlörden o gür sesiyle okudu. TİP'liler komünisttir karalamaları fısıltıyla da olsa kulağımıza çalınıyordu. Zaten komünistlik suçlaması Bulancak'ta ve Giresun'da hiç tutmadı, bize demiyorlardı, bizi ayırıyorlardı belki ama işte Behice Boran, Mehmet Ali Aybar komünisttir deniliyordu. Mustafa konuşmasının sonunda "bize iftira atıyorlar," diyerek Âşık İhsani'nin şiirini şöyle okudu: "Kimin ki yalanı pistir / O mutlaka bir iblistir / Türkiye İşçi Partisi komünisttir diyenin de avradını..." Nasıl bir gürültü koptu etrafta, anlatamam. TİP'liler halka küfrettiler diye ortalığı velveleye verdiler. Özellikle AP'liler yaptı bunu. Bir kahveye gidiyorsun, çalışma yapıyorsun ve arkadaş iyi güzel söylüyorsun da, siz bize hoparlörden küfrediyorsunuz diye yükleniyorlardı. Hiç unutmuyorum, o konuşmasından sonra Mustafa ile bir köy kahvesine gitmiştik. Kahvedekiler bize küfrettiniz, hangi yüzle geldiniz buraya diye çıkışmazlar mı? Mustafa korkusuz biri, ama politika yapıyorsun, kavga çıkarmanın anlamı yok. Bunu söyleyen adama "sen bana küfrettin mi?" diye sordu Mustafa. Adam hayır deyince "o halde ben sana neden küfredeyim arkadaş. TİP komünisttir diyenin de avradını, dedim ben. Sen TİP komünisttir mi dedin?" Adam şaşırdı. Dedim dese, ahaliden tasvip görmeyecek. "Sana soruyorum, dedin mi demedin mi? Dedinse senin de avradını..." Sosyalist mücadele ve örgütlenme çalışmaları taşrada böyle yürüyordu.

Sizin yereldeki bu hususi çalışmalarınızın yanı sıra, TİP 1965 seçimlerinden sonra parlamentoya girmiş, basında -karalama maksadıyla da olsa- ismi geçen, sükse yapmış bir parti. Radyo konuşmalarının yarattığı etkileri de göz önüne alırsak, insanların örgütlenmek amacıyla kendiliğinden TİP'in kapısını çaldığı oluyor muydu Bulancak yahut Giresun'da? Giresun sizin de belirttiğiniz gibi fındık üretim kenti ve bu

alanda belli bir fabrikalaşma ve işçileşme de yaşanıyor. Köylüleri konuştuk ama işçilerin durumundan pek söz etmedik, bu nedenle soruyorum, neydi tablo o yıllarda işçiler açısından?

Bir gün Giresun il merkezinde Mustafa ile otuyoruz. Peştamallı beş altı tane kadın geldi ve "İşçi Partisi burası mı?" diye sordular. 1967 senesi olmalı. Giresun'da FİSKOBİRLİK'in fındık fabrikaları vardı. Fındık kırma fabrikalarıydı bunlar. Fındık değirmenlerde kırılır, bantlarla kadınların önüne gelir, kadınlar da kabuğu kırılmış fındıkları ayıklayıp içini çıkarır ve yenecek hale getirirlerdi. "İçhane işçileri" denirdi bu işi yapan kadın işçilere. FİSKOBİRLİK'in birkaç fabrikası vardı, özel fabrikalar da vardı. TİP il binasına gelen, içhanede çalışan bu kadınlara FİSKOBİRLİK'in o zamanki yöneticilerinden biri çok fazla baskı yapıyormuş; bağırıp çağırıyor, hakaret ediyormuş, ücretler konusunda da insafsızmış. İşçilerin canına tak etmiş. Tesadüfen caddeden geçerlerken Türkiye İşçi Partisi'nin tabelasını görmüşler. Biz işçi olduğumuza göre, derdimizi en iyi bunlar anlar diyerek TİP'e gelmişler. CHP'ye gidemiyorlar çünkü baskıyı yapanın kendisi CHP ilçe yöneticisi zaten, aynı zamanda FİSKOBİRLİK'in de yönetim kurulu üyesi. AP'ye de gidemezler çünkü orası da fabrikatörlerden geçilmiyor. Özet olarak geldiler ve dertlerini anlattılar. "Sizin parti işçilerin dertlerine bakıyor mu?" diye sordular. Çok basit ve çok içten bir soru. Mustafa Oksal tabii ki diye yanıtladı: "Bizim görevimiz işçilerin derdine çare olmak, bunun için buradayız." İçlerinde Ayşe adlı bir kadın vardı, o konuşuyordu çoğunlukla. Mustafa'nın yanıtı üzerine Ayşe, "bizim de bir derdimiz var, ona da çare olur musunuz? Ama korkacaksanız hiç söylemeyeyim daha iyi," dedi. Mustafa Oksal, anlat hele deyince, kadın konuşmaya başladı. Konuşmasının özü şuydu: Biz işçiyiz, madem siz de işçi partisisiniz, ne duruyorsunuz, bize sahip çıkın. Çok etkilenmiştik bundan. Maksim Gorki'nin kitaplarından okuduğumuz sahnelerin demek hayatta bir karşılığı varmış. Mustafa Oksal laf arasında "TİP hiç kimseden çekinmez, sizin de çekinmenize gerek yok, ne istiyorsunuz bizden?" diye sordu. Bunun üzere Ayşe de, "sendika işleri falan varmış, siz bunu kurabilir misiniz?" dedi. Göz göze geldik Mustafa'yla, sustuk. O zamanlar Giresun'da sendika yok. Kurarız diye atladık hemen, o kadar kolaymış gibi. Ayşe

iyi öyleyse ben arada gelip giderim, gelişmeleri öğrenirim diyerek binadan ayrıldı.

Ne yaptınız bu durum üzerine?

Karadeniz'de TÜRK-İŞ'e bağlı TEKGIDA-İŞ sendikası vardı yalnızca ama o da en yakın Samsun'daydı. Çaresiz kalktık Samsun'a gittik. İsmi TİG-İŞ ya da TÜM-GIDAİŞ olabilir. Sendikanın kapısını çaldık. Bekleneceği üzere kötü bir sendika yöneticisi örneği çıktı karşımıza. Meselemizi anlattık, fındık işçileri örgütlenmek istiyor, tanıdıklarımız var aralarında, onlar için geldik dedik. Biz oraya gelemeyiz diyerek bizi geri çevirdiler başta ama pes etmedik ve bastırdık, "siz gelmeyin, bize yetki verin, biz sendikayı kurarız," dedik. TİP'li olduğumuzu söylemedik tabii, TÜRK-İŞ'in alerjisi var TİP'e karşı: TİP sendikayı ele geçirir mantığı. Avukat olduğumu belirttim, güç bela ikna ettik. TİG-İŞ'ten boş üye yazım kâğıtlarını alıp Giresun'a döndük. Ayşe'ye haber gönderdik, diğer kadınlarla geldi. Sendikayı kuracağız diyence çok sevindiler. Bizim kafamızda da bu işçi kadınları ilerde siyasallaştırır, TİP'e kazandırırız fikri var. "Ayşe, benim ev geniş, birkaç gün sonra toplanacağız, sizi de çağıracağız, üye fişleriyle gelin," dedi ve ardından partiden ayrıldılar. Kısa bir süre sonra bizi çağırdılar. Mustafa'yla birlikte Ayşe'nin evine yollandık. Elli atmış kadın işçi vardı sanıyorum, duyan gelmişti. Tıklım tıklım işçi kadınlarla dolu bir ev, üye giriş kartları dolduruyoruz, terliyoruz. Bereket versin evin erkeği de yanımızdaydı, yanlış şeyler söylenebilirdi. O ara kadınlardan biri "kooperatifin başkanı geliyor karılar, kaçın," diye bağırdı. Nasıl bir panik, görmelisin. Siz ne yapıyorsunuz, sizin için buradayız deyince durdular. Karaltı görmüşler sadece. Panik atlatıldıktan sonra epey bir işçi kaydı yaptık, ardından Samsun'a gittik ve nihayet TİG-İŞ'i Giresun'da açtık, ilk sendikaydı. Giresun'da sendikalaşma, yine TİP'in yol açmasıyla başladı. TİG-İŞ sendikası sonradan gelişti ve sanıyorum TEK GIDA-İŞ oldu. Bu gelişme FİSKOBİRLİK yönetimini huzursuz etti ve kendi çalışanları içinden bir sarı sendika kurdu: FINDIK-İŞ Sendikası. İşçileri böldüler, diğer sendika yavaş yavaş çözüldü. O coşkulu kadınların kurduğu sendika kalmadı. Üzülerek anlatıyorum bunu çünkü FINDIK-İŞ Sendikası bütün FİSKOBİRLİK'e bağlı iş yerlerinde, Rize'den Çarşamba'ya kadar örgütlendi. Ney-

se ki, işçiler zamanla DİSK'e geçmeye başladı. Öyle ki, 1977'ye gelindiğinde FİSKOBİRLİK üst yönetimi tarafından kurulan FINDIK-İŞ sendikası bile TÜRK-İŞ'ten ayrılıp DİSK'e geçmek zorunda kaldı. FINDIK-İŞ'in tabanındaki işçilerin Türkiye'deki siyasal bilinçlenmeden etkilenmesi, bilinçlerin yükselmesi buna mecbur etmişti FINDIK-İŞ'i. FINDIK-İŞ yönetimi bu uyanışa direnemedi, ayak uydurdu. Sonra da sendika DİSK'e geçti. 1977'de DİSK'e geçtikten sonra, FINDIK-İŞ sendikasının Genel Başkanı Akçın Koç, "Şansal, bizim Samsun'daki avukatımız ayrıldı, sendika DİSK'e geçti, bize sen yakışırsın bundan sonra," diyerek sendikanın avukatlığını teklif etti. FINDIK-İŞ kapatılana kadar sendikanın avukatlığını yaptım. 12 Eylül gelince, Akçın Koç'la askeri rejimin gözetim evinde doksan gün kadar yattık. O da çok çekti 12 Eylül rejiminden. DİSK yöneticisi olduğu için daha sonra Davutpaşa'da tutuklu olarak kaldı, tahliye oldu ama o kahırlar onu bitirdi, zamansız öldü.

Bulancak'ta TİP'in kuruluş serüvenini konuşuyoruz ama Giresun'un diğer ilçelerinde durum neydi?

TİP Görele'de çok zayıf bir biçimde kurulmuştu. Bulancak'tan sonra ikinci en büyük ilçe olan Tirebolu'da açılamadı bile, TİP'i ilçeye sokmadılar. Tirebolu'nun mütegallibesi kiralamak için bina vermedi. Mustafa Oksal teşebbüste bulundu ama olmadı. Şu var ama Tirebolu'nun köylerinden il yönetiminde bulunan insanlar vardı. Tirebolu'ya yakın Espiye ilçesinde ilçe merkezinde de TİP kurulamadı. Ömerli köyünde kuruldu ama. TİP ve sol siyasetin kaynağıydı bu köy. TİP ilçe başkanı da Ömerli'dendi. Toplantılara, hatta Genel Kurul'a bile gelirdi, Paşa Dayı derdik, çok sevimli bir insandı. Armut dibine düşermiş, Paşa Dayı'nın çocukları da TİP'li, sendikacı ve diğer sol politikalarda oldular. II. TİP döneminde de Ömerli'den çok insan katıldı partiye, çalıştılar, il ve ilçe yönetimlerine girdiler.

Siz yerelde TİP siyasetini güç bela kitlelerle buluşturmaya çalışırken, memleketin Batı yakasında, TİP'in merkezinde, 1968'de Mehmet Ali Aybar ile Behice Boran arasında bir Çekoslovakya hadisesi cereyan ediyor ve bir yarılma yaşanıyor, sonraki yıllara da damgasını vuruyor bu yarılma. TİP'in

içeriden yaşadığı ilk ve belki de en önemli çatlak bu bana kalırsa. TİP içindeki bu gerilimleri taşradan takip ederken ne hissediyordunuz? Bu tartışmalar sizin açınızdan ne ifade ediyordu?

TİP'in gazetesini takip ediyorduk. İçerideki çatlağın yanı sıra, dışarıdaki müdahaleler de TİP üzerinde olumsuz etkilerde bulundu. TİP'in 1966'daki Malatya Kongresi'ne Giresun delegesi olarak katılmıştım. Bu tartışmalar henüz yoktu. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren hep beraberlerdi. Kongrede MDD'cilerin, yani Mihri Belli'lerin bir çıkışı oldu. TİP daha ziyade dışarıyla uğraşıyordu o yıllarda. Delegeyiz ama bu tür ideolojik çıkışlardan bir anlam çıkaramıyorduk. Malatya Kongresi de bizim açımızdan bir okul niteliğindeydi çünkü ilk defa sosyalist bir partinin kongresini gördük. Üst seviyede memleket meseleleri konuşuluyor, maddeler üzerinde tartışılıyordu. Yaşar Kemal'i dinledik. Şükran Kurdakul'u hatırlıyorum, o da güzel bir konuşma yapmıştı. Duymadığımız bir üslupla söze başlamıştı. Diğer partiler, "Sayın Genel Başkanım dedi ki," diye başlarlar söze. Şükran Kurdakul "Aybar arkadaş diyor ki," ya da "Aybar arkadaşın sözüyle," diyerek sürdürüyordu konuşmasını. Yoldaş sözünü çağrıştırıyordu "arkadaş" sözü; yoldaş diyemediği için arkadaş diyordu. Canlı bir kongreydi. Malatya'yı TİP'liler teslim almışlardı sanki, çok güzeldi. Trabzon TİP İl Başkanı –sonradan TKP davasında yargılanan– Atilla Aşut vardı Karadeniz ekibi içinde. Delege olmanın heyecanı vardı üstümüzde. Giresun delegelerine MDD'ciler çelme takmaya çalışmıştı. Malatya'ya vardık ve birileri, "sizin için otelde yer ayrıldı," dedi. Malatya'yı bilmiyoruz, otel falan da bilmiyoruz. Neyse arabayı otelin kapısına çektik, yerlerimiz gösterildi. Meğer MDD'ciler bize otel ayarlamışlar. Delegeleri tavlarsan, MDD'ci olurlar diye düşünmüş olmalılar. Sonradan anladık bizi örgütlemeye çalıştıklarını. Bizimkilerin ihmali de var bunda. Kongrede diş doktoru Sevinç Özgüner de vardı aramızda, aklımda kalanlardan biri de Sevinç Özgüner.

23 Mayıs 1980'de bir sabah evinde öldürülüyor Sevinç Özgüner, faili meçhul cinayetlerden birine kurban gidiyor...

Evet, Sevinç Özgüner faşistler tarafından öldürüldü 12 Eylül'den hemen önce. Çok genç TİP'lileriz ve dönen tartışmala-

rın dışındayız. Görevimizi yapmaya çalışan, köylerde propaganda yapan, TİP'i makul ve meşru, güzel göstermeye çalışan insanlarız. Henüz yukarıda bir tartışma yoktu. Şu olmuştu ama: *YÖN* dergisi TİP hakkında Malatya Kongresi öncesinde bir tartışma başlatmıştı. Bana sorarsan TİP'i dağıtmanın, cuntacılar tarafından bölünme hamlesinin ilk adımıydı bu tartışmalar. Doğan Avcıoğlu uyanık biri, TİP'le ilgili bir tartışma açıldığını yazdı dergide ve herkes görüşünü *YÖN*'de açıklamaya başladı.

Can Yücel'in "Avcı bizi vurma," dediği tartışmalar değil mi bu?

Çok iyi hatırladın. Can Yücel'in sözü şöyleydi: "Ulan Avcı Vurma Bizi!" Olup bitenleri tam manasıyla ifade ediyor bu söz. Can Yücel şair sezgisiyle *YÖN*'de açılan tartışmanın TİP'in beline kazma vurma olduğunu anlamıştı. *YÖN* dergisinin girişimi, MDD'cilerin çabaları sürerken Çekoslovakya sorunu gündeme düştü daha sonra. SSCB'nin Çekoslovakya'yı işgal etmesini Behice Boran da doğru karşılamamış esasında. Behice Boran'ı yakından tanımıyoruz, sadece TİP'in yüksek kademelerindeki bir büyüğümüz. Mehmet Ali Aybar keza bizim için önemli biri. Aybar'ın Meclis'te, "otuz beş milyon metrekare Amerikan işgali altındadır," gibi sözleri bizi coşturuyordu. Bu tartışmaları duyduk ve çok tedirgin olduk. Sen partini burada, kırda bayırda insanlara anlatmaya çalışıyorsun ama birdenbire Çekoslovakya meselesi patlak veriyor, "güler yüzlü sosyalizm" lafları dolaşıyor etrafta. Bizi rahatsız eden bir şey daha oldu. *Cumhuriyet* de dahil bütün gazeteler TİP'e zaten karşı. Bu gazetelerde Aybar'ın demeçlerini okuyoruz. Demeçlerin TİP'in gelişmesine karşı olan gazetelerde yayınlanması bizi çok rahatsız ediyordu. O gazeteler de öyle bir yansıtıyorlardı ki Aybar'ın sözlerini, şöyle örneğin: "Aybar Sovyetlere Karşı Olduğunu Belirtti," "Helal olsun Aybar'a." Burhan Felek'in sözlerini hatırlıyorum, politik anlamda sağcı bir insan: "Aybar'a helal olsun, ben zaten Aybar'ı beğenirdim." O zamanlar Burhan Felek *Cumhuriyet*'te yazardı. O dönemlerde bizler *Akşam* gazetesi okurduk. Bu gazete önemliydi. Çetin Altan da orada yazardı ve çok okunurdu. *Akşam* gazetesinin tirajı oldukça yüksekti, TİP haberlerini de tarafsız biçimde veriyordu.

Aybar nihayet hidayete erdi gibi lanse ediliyor sözleri.

Tamamen öyle! Ne yazık ki Aybar da, bunu destekleyen çıkışlarına devam etti. Behice Boran ve Sadun Aren bir süre sonra Mehmet Ali Aybar'a karşı çıkmaya başladı. Behice Boran tereddüt etmiş önce, disiplinli bir kişi, Aybar'a karşı çıkmayı istememiş. Ama Aybar'ın eleştirileri uzayınca müdahil olmuşlar tartışmalara. Aren ve Boran Sovyetçi oluyor, TİP Genel Başkanı ise anti-Sovyetçi. Basın bunu böyle işliyordu. Bizi ilgilendiren sosyalizmin güler yüzlü yahut asık suratlı olması değildi, öncelikle basının konumuydu. TİP olarak bize yerelde yapılan ithamların ağırlık noktası, neredeyse Sovyet ajanı suçlamasıydı. Şimdi bizim Genel Başkanımız bu silahı düşmanlarımıza verdi. Yukarıda bunlar dönerken biz kendi işlerimizi yapıyoruz tabii, sürekli particilik yapmıyoruz. Avukatlık yapıyorum, Mustafa ekmek parasının peşinde. Birkaç kişinin arasında konuşuluyordu gelişmeler. Sıradan TİP üyeleri bu meselelerle neredeyse hiç ilgilenmiyordu. Gazeteleri okuyor, Aybar neden böyle konuşuyor, iş eleştiriden suçlamaya kaydı diye kızıyoruz Aybar'a. Ben de işgale karşıyım, olumlu bakmamışımdır. Kaldı ki biz Sovyetik değiliz, zaten komünist olmadığımızı ispat için uğraşıyoruz. Mustafa ile kendi aramızda konuşurken Boran ve Aren'e sahip çıkmak gerektiğine karar verdik. Bu kararımızda da haklıydık çünkü Aybar daha da ileri gitmeye, sertleşmeye başladı. Sovyetlere çatıyordu, çatılmaz mı, çatılır ama dedim ya biz burada canla başla TİP'in meşruluğunu, yasallığını korumaya çalışıyoruz. Sovyetler çok mu masum, tabii ki değil. Aleksandr Soljenitsin'in *Gulag Takımadaları* adlı bir romanı var, Stalin rejiminin zorbalıklarını ayrıntılarıyla anlatır. Anlatılanların çoğu doğruydu kanısındayım. Kısacası Sovyetlerin Çekoslovakya işgali bahsinde ben de Mehmet Ali Aybar gibi düşünüyordum ama bunların neden dışarıya malzeme edildiğini bir türlü anlayamıyordum. Boran senin gibi düşünmüyor; bırak düşünmesin, ne var! Öte yandan, zamansız olduğu kadar abartılmış bir tartışmaydı. Aybar'ın böyle bir şeye yönelmesine hâlâ hayret ederim, neden bu ölçüde tedirgin oldu? Sanki SSCB Türkiye'yi işgal edecek de, biz de buna karşı çıkmakla mükellefiz. Hem SSCB'den bize ne? Taşrada iğneyle kuyu kazıyoruz ama kazdığımız kuyulara kürekle toprak atılıyor. İnsanda şevk de kalmıyor, işimizi gücümüzü bırakıp hangi taraf doğru tartışmalarına girdik. Ayrıca bizi rahatsız eden şöyle bir durum da vardı: Gulag takımadalarında yaşananlar

doğru olabilir, SSCB'nin işgali yanlıştır ama uluslararası alanda SSCB'yi bir şekilde savunmak da gerek diye düşünüyorduk. Nitekim Küba, ABD tarafından kıskaca alınmış, yardım eden yalnızca SSCB var. Vietnam devrimini olduğu gibi Angola, Mozambik, Gana, Gine gibi Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadelelerini de hep SSCB destekliyor. Keza Mısır'da Nasır'a, Filistin'de Filistin Kurtuluş Örgütü'ne arka çıkıyor. Şimdi eğri oturup doğru konuşalım, dünyanın neresinde bir ulusal kurtuluş hareketi, sosyalist hareketlenme varsa, biraz da SSCB'nin etkisi ve güveniyle oluşup yürüyordu. Kendi adıma Mehmet Ali Aybar meselesinde SSCB'ye bu kadar yüklenilmesi doğru değil diye düşünüyordum. Bir süre sonra TİP merkezde işler kızıştı ve mevcut çatışmalar geri dönülmez noktalara ulaştı ve bunun üzerine olağanüstü kongre gündeme geldi. TİP'in olağanüstü kongresine ben de Mustafa da delege olarak katıldık. Kongre öncesinde Sadun Aren yanında İzmit senatörü Fatma Hikmet İşmen'le birlikte arabasıyla bir akşam Bulancak'a geldi. Gelir gelmez beni aradı, gidip karşıladım. Bulancak'ta biraz kaldıktan sonra "Giresun'a gidelim," dedi. Anladım tabii meseleyi. Giresun'da Mustafa'yı bulduk; hep birlikte yemeğe gittik. Yemekte Sadun hoca parti içinde dönen tartışmaları anlattı uzun uzadıya. Olağanüstü kongreye gidileceğini söyledi, ilk ondan duyduk. Siz ne düşünüyorsunuz diyerek fikrimizi almak istedi. Hangi tarafta olduğumuzu merak ediyordu Sadun hoca. Yanlış anlaşılmasın, bizi kafaya almak gibi bir derdi yoktu.

"Hangi taraftasınız" diye sorduğuna göre, parti içi bölünmeler, saflaşmalar netleşmişti demek.

Tabii netleşmişti. İdeolojik ayrılıklardan ötürü olağanüstü kongre toplanıyor. Meseleyi bir de Sadun hocadan dinledik. Dedim ya, bizdeki ideolojik altyapı yukarıdakiler kadar değil. Sadun hoca, ele aldığı konuyu sakin ve tane tane anlatır zaten. "Mehmet Ali Aybar Çekoslovakya meselesinden sonra eleştirilerini hayli ilerletti, SSCB'ye çok fazla vurmaya başladı arkadaşlar, üstelik bize [Sadun Aren ve Behice Boran'a] de öfkeyle yükleniyor, Sovyet ajanı ilan edildik nerdeyse," dedi. Ardından ekledi: "Eğer bize hak veriyorsanız buyurun, yakında kongre olacak, kongre delegesi olduğunuz için size geldik," dedi. Aybar'ın çıkışını bir tür sapma olarak değerlendirdiklerini belirtti sonra.

İkna etti mi sizi Sadun Aren anlattıklarıyla?

İkna olduk, zaten biz Aren ve Boran'a yapılanları doğru bulmuyorduk. Sadun hocayla açıklık kazandı fikirlerimiz. Ben şu anki kanaatimle, Marksizm'in diktatörlük fikrini doğru bulmuyorum, biz demokrasi mücadelesi verirken, nasıl böyle bir şeyi savunmuşuz. Bütün bu tartışmalar diktatörlük kavramı etrafında dönüyordu bir yerde. Sonradan derinleştik ama bu kavramdaki yanlışlığı geç fark ettik. Sadun hocayla daha sonra kimi konular söz konusu olduğunda da beraber olduk, dostluğumuz gelişti bu görüşmeler sayesinde.

Sadun Aren'den laf açılmışken, Sadun Aren'le ilgili kanaatlerinizi de öğrenmek isterim. Taşradan bakıldığında TİP'in üst kademelerinde görev ve sorumluluk alan Sadun Aren nasıl bir insan olarak görünüyordu siz genç sosyalistlere?

Sadun Aren öğretici bir insandı. Sosyalizmin doğruluğunu, güzelliğini, sosyalizmin adını anmadan gayet anlaşılır bir biçimde anlatırdı insanlara. Sadun hoca da tıpkı Behice Boran gibi bizimle köy gezilerine katılmıştı. Toplantılarda köylülerin anlayabileceği şekilde konuşurdu. Bir defasında fındık sömürüsünü çok ama çok iyi anlatmıştı, herkes ilgiyle dinledi. Sosyalizm hakkında kitaplar yazmış biri, en iyi bilenlerdendi ama kitap diliyle konuşmuyordu, günlük yaşamdan örnek verirdi. Profesördü ama insanlarla eşit ilişkiler kuruyordu, unvan işlerine takmayan, sade bir insandı. İthalat ve ihracat vurgunlarını, fiyat dalgalanmalarını sayısal verilerle anlatırdı; devlet denetiminin daha sıkı olmasının gerekli olduğunu düşünürdük bu alanlarda, hatta ithalat ve ihracatın devletleştirilmesinin daha doğru olacağı kanısındaydık. Bizi ilgilendiren konulardı bunlar çünkü fındık diyarı burası. İthalat ve ihracatın özel sektörde olmasının yarattığı sömürü ilişkilerini, bunların toplumsal etkilerini hep Sadun hocadan öğrendik. Sadun hoca köy çalışmalarına hiç gocunmadan, yadırgamadan katılırdı, çok çelebi bir insandı. Ankara SBF'nin konferans salonunda 80. yaş yılını kutlama toplantısı oldu, bana da haber verildi, gittim. Çeşitli insanlar konuştu toplantıda. DTP'nin [Demokrat Türkiye Partisi'nin] genel başkanlığını yapan İsmet Sezgin de vardı. Adalet Partisi döneminden tanıyor Sadun hocayı. Herkes merakla bekliyor ne anlatacak diye, ne işi var burada diye düşü-

nenler de var tabii. İyi bir insandır İsmet Sezgin. Konuşmasında aşağı yukarı şunları söylemişti: "Ben Sadun Aren'i Meclis'teki o dört yıllık süre içinde tanıdım, TİP milletvekiliydi. Okulda anlamadığım pek çok karmaşık meseleyi, onun kürsü konuşmalarını dinleyerek öğrenirdim. Hatta bizimkiler, [Adalet Partililer] Bütçe Plan Komisyonu toplantılarında konuşma sırası Sadun Aren'e gelince homurdanırlardı. Bütçe Plan Komisyonu başkanı olarak Sadun Aren'in konuşmasına ve merak ettiğim konuları anlatmasına, süreyi aşmış olsa bile müsaade ederdim. Öyle güzel anlatıyordu ki, dinlememek olmaz. Sadun hoca plandan bahseder, bizimkiler kalkıp 'biz plan değil, pilav istiyoruz,' diyerek sataşırlardı. Dinleyince onlar da anlardı ki, pilav başka plan başka." Karşı taraftan birinin senin hakkında böyle düşünmesi çok güzel bir şey; Sadun hoca işte böyle bir insandı. İsmet Sezgin'in yanı sıra, Turgut Kazan da konuştu. Kapatılan I. TİP'in Merkez Yönetim Kurulu üyesi ikisi de, 12 Mart'tan sonra aynı koğuşta beraber yatmışlar. Turgut, "eğer hapiste yatacaksan Sadun Aren'le yatacaksın; insan Sadun Aren'in yanında moralsiz kalmaz," dedi. Son sözü hoca aldı, o çelebi haliyle teşekkür etti kendisi için söylenenlere. "Her yaşın bir güzelliği var, şimdi ben 80 yaşında olmanın güzelliğini yaşıyorum, düşünüyorum da bundan sonra ölüm var, ölümün de güzel olduğunu sanıyorum ama göremeyeceğim," dedi. Ben hep şöyle düşünmüşümdür: Güler yüzlü sosyalizmin savunucusu asık suratlı Mehmet Ali Aybar'dı; güler yüzlü olmayan sosyalizmin savunucusu ise güler yüzlü Sadun Aren'di. Dünyanın ilginçlikleri işte.

Çekoslovakya gerilimi TİP içinde bölünmelere sebep oluyor, kısa bir süre sonra TİP 4. Büyük Olağan Kongresi'ni yapıyor ve anayasal yurttaşlık ve eşitlik ilkesini öne sürerek bu ülkede Kürt sorunu vardır diyor, bir mesele Türkiye solunda adı konarak dillendirilmeye başlıyor. Öte yandan, bu yıllarda Dev-Genç büyük şehirlerdeki örgütlenmesini genişletiyor. 1968 rüzgârı Türkiye'de Batı'ya nazaran daha sert esiyor; silahlı mücadele gündeme geliyor. TİKKO, THKP-C, THKO gibi sol silahlı örgütler kuruluyor peş peşe. Bir vakitler TİP'e yönelmiş Kürt aydınları ve siyasetçileri Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı kurarak TİP şemsiyesinden kopuyorlar. 1970 darbesine ramak kala Karadeniz'de 1969 yılında fındık mitingleri tertipleniyor. Memleketteki siyasi gelişmeleri de arka

planda tutarak fındık mitingleri hakkında konuşabilir miyiz biraz? TİP olarak neler yaptınız?

O tarihlerde Yeni kuşak devrimci gençlerle (1968 kuşağı) yüz yüze gelmişliğimiz hiç olmamıştı bizim. Hem bu oluşumlar da İstanbul ve Ankara gibi merkezi kentlerde yaşanıyordu. TİP binasını Dev-Genç'lilerin bastığını duyduk, Sadun Aren'e saldırmışlardı, üzüntü verici şeylerdi bunlar ama yeni kuşak devrimci gençlik hoşumuza gidiyordu. Belki de bizim yapamadıklarımızı yapıyorlardı, kim bilir? AP hükümetine, Süleyman Demirel'e karşı oluyordu bütün eylemler. Biliyorsun, Demirel TİP'e kök söktüren biriydi. Dev-Genç AP'ye karşı birtakım eylemler yapıyordu. Bu eylemlerin bazılarını sosyalist olarak doğru bulmasak bile, gençlere sempati besliyorduk, nitekim hayatlarını ortaya koyuyorlardı. Burada gençlik yoktu, çünkü üniversite yoktu. Trabzon'da KTÜ var ama yeni kurulmuş ve cılız. O yıllarda buranın en gençlerinden biri benim, ona göre düşün. Ama buradan üniversite okumaya giden gençler, sömestrde Bulancak'a geldiklerinde bize mutlaka uğruyor, olan bitenleri coşkuyla anlatıyorlardı. Dev-Genç'liler senin de sözünü ettiğin fındık mitingleri esnasında Bulancak ve Giresun'a gelmişlerdi. Fındık mitingleri Giresun, Bulancak, Ordu ve Fatsa'da oldu. 1970'de yapılan büyük kongreden bir yıl önce oldu bu mitingler. Buradaydım o sıra. Karadeniz'de solun tarihi açısından çok önemlidir.

Mitingler fındık fiyatlarıyla ilgili olarak tertipleniyor bildiğim kadarıyla?

Evet, fiyatlar nedeniyle oldu. Fındık üreticilerini ilgilendiren en önemli konu fındık satış fiyatlarının tespitidir. Fiyatları, karma bir devlet teşekkülü olan, aynı zamanda fındığın en büyük alıcısı da olan FİSKOBİRLİK tespit ediyordu. Bu nasıl oluyor, kısaca anlatayım: Devlet düzenleyici rol oynaması amacıyla FİSKOBİRLİK'e Ziraat Bankası kanalıyla para veriyor. Bunun nedeni fındık üreticilerinin spekülatörler tarafından mağdur edilmemesi. Fındığın düşük fiyatla alınmasının önlenmesinde FİSKOBİRLİK destek alımlarında bulunarak fiyatların oluşmasında düzenleyici rol üstleniyor. Şayet fındık satış zamanında FİSKOBİRLİK devreye girmezse, bu durumda fındık tüccarları devreye girer ve fındıkları satın alırlar ama bunu yaparken fiyatları dü-

şük tutarlar, kârları bunu gerektirir ama sonuçta fındık üreticisi zarar görür. Fındık üreticisi köylüler, hem politikacılara hem de FİSKOBİRLİK'e fındık fiyatlarının yüksek tutulması için baskı yapar. Fakat yerel fındık tüccarları da fiyatların aşağı çekilmesi için politikacılara baskı yapar. FİSKOBİRLİK genel müdürünü Ticaret Bakanı, yani siyasi bir mekanizma tayin eder. Nasıl ki TARİŞ'in genel müdürlüğü İzmir'de ise, FİSKOBİRLİK'in genel müdürlüğü de Giresun'da. Her ne kadar yönetim kurulu kooperatiflerden seçilse de, genel müdürün tayinini bakanlık yapar. Siyasi mekanizma nasıl işlerse FİSKOBİRLİK de ona göre fiyat belirler. Politikacıları etkileyemiyorsan, fındık fiyatlarını yüksek tutmanın yolu, başka baskı yollarını uygulamaktan geçer. Fındık üreticilerinin FİSKOBİRLİK'e baskı uygulaması için demokratik mitingler ve yürüyüşler gündeme geldi.

1969 öncesinde de bu tarz demokratik direnişler gerçekleştiriliyor muydu üreticiler tarafından?

Ona geliyorum. 1969'da –Söke'de olduğu üzere– Türkiye'nin başka yerlerinde de köylülerin toprak işgalleri başlamıştı, köylülerin direnişleri sadece Karadeniz'de cereyan etmedi. Tüm eylemler birbirini etkiliyordu. Giresun'da köylüler ve işçiler memleket genelinde süren hareketlerden haberdarlar. İşte böylesi bir ortamda fındık üreticilerinin fındık fiyatlarıyla ilgili mitingler yapma arzuları TİP'liler olarak bizim gündemimize düştü. Ben Bulancak'tayım o sıra, Mustafa ise Giresun'da. TİP ister istemez mitinglere el attı ve mitingleri örgütleme faaliyetleri başladı. Giresun'da, Bulancak'ta, Fatsa'da ayrı ayrı mitingler düzenlendi. Giresun'da gayet muntazam bir kalabalık toplandı; köylüler indiler meydanlara, çünkü doğrudan kendi sorunları. Giresun'daki fındık mitinginin yöneticisi ve örgütleyicisi üreticilerle iç içe olan Mustafa Oksal'dı.

TİP'in yalnız başına, yani dar bir kadroyla böylesi muntazam bir mitingi örgütlemesi zor olmadı mı? Altından kalkması zor olsa gerek? Nasıl üstesinden geldiniz?

İşte tam burada sözünü ettiğin Dev-Genç'liler devreye girdi. Şu var ama: Kimse çağırmadı Dev-Genç'lileri, kendileri geldiler. Mitinglerin örgütlendiğini duyan Dev-Genç'liler, Ertuğrul Kürkçü'nün başkanı olduğu genel merkezden gönderildiler sanı-

yorum. Bu gençlerden hatırladıklarımın arasında Hüseyin Cevahir, Yusuf Küpeli vardı. Çok emekleri geçti fındık mitinglerine. Biz TİP'lilerin bu büyük mitingleri tertipleyecek fiziki gücümüz, yani köylere geziler düzenleyecek, pankartları ve dövizleri hazırlayacak gencimiz yoktu. Partililerin çoğu çalışan insanlardı ve onların da doğru düzgün zamanları yoktu.

Hüseyin Cevahir de mi Giresun'a geldi?

Evet, Hüseyin Cevahir de gelmişti, çok iyi hatırlıyorum bunu. Tabii şimdiki gibi namlı insanlar değillerdi o zaman. Dev-Genç'liler Giresun'dan sonra Bulancak'a da miting çalışmalarına katılmak için geldiler. Hüseyin Cevahir'in Bulancak'a gelip gelmediğini tam hatırlamıyorum ama Nahit Töre ve Yusuf Küpeli vardı. Hepsi militan gençler, çok ama çok yararlı oldular. Mitinglerin yasal yöneticisi Giresun'da Mustafa Oksal'dı, valilikten izin işlerini falan hep o yaptı. Bulancak'ta ise köy muhtarları ve diğer üreticilerdi.

Kalabalık mıydı Dev-Genç ekibi, nasıl ağırladınız bunca insanı?

Sayı veremiyorum ama çok kalabalıktı. Çok güzel, uyumlu bir şekilde çalıştık. Elimizden geldiği kadar ağırladık da. Kimi otellerde kaldı, kimi evlerde. Giresun'da Mustafa Oksal'ın evinde de kalmış olabilirler. Ben bekârdım, ağırlayacak kişisel evim yok. Ama neticede rahat ettirildiler. Çok terbiyeli ve anlayışlı insanlardı. TİP'in disipliniyle Dev-Genç'in enerjisi birleşti ve Giresun'da çok güzel bir miting yapıldı. Mustafa'yı görünce de çok sevdiler, çünkü Mustafa kabadayı, sevmemeleri mümkün değil, tam onların istediği bir adam.

Giresun meydanda mı yaptınız mitingi?

Yok, Giresun otelinin orada, limana yakın bir alanda yapıldı. Mustafa Oksal konuştu mitingte, sömürü mekanizmasını, fındık fiyatlarının oluşumundaki haksızlıkları falan anlattı. Kitle de dinledi. Başarılı bir mitingti, insanlar kitleler halinde gelmişlerdi, bunda mitingin doğrudan TİP mitingi olmamasının büyük bir etkisi vardı. TİP sadece örgütleyen konumundaydı. Ama sonradan ne oldu biliyor musun? Dev-Genç'liler kendi gazetelerinde şöyle yazdılar: "Giresun'da TİP Oportünizmi Yenildi." Şimdi bunu nasıl

yorumlamalı? Kurulan arkadaşlıklar, verilen emekler siyasi ranta kurban edildi diye düşünmüşümdür.

Anladığım kadarıyla Giresun mitingi sakin geçiyor. Fındık üretiminin en yoğun olduğu yerin Bulancak olduğunu söylemiştiniz. Bulancak'taki miting nasıl geçti, o da kalabalık mıydı, bu arada bu mitingler sayesinde fiyatlar arttı mı?

Esas miting sömürünün en yoğun olduğu Bulancak'ta oldu. Daha sonra da Fatsa'da olmuştu. Fiyatlar da arttı, anlayacağın sonuç alındı. Giresun mitinginden birkaç gün sonra gerçekleştirildi Bulancak mitingi. Köylüler, fındık üreticileri falan TİP ilçe teşkilatına geliyorlar ve neden biz de miting yapmıyoruz diyerek taleplerini bildiriyorlardı. Gelen insanlar TİP'li falan değil, altını çiziyorum. İnsanların canlarına tak etmiş artık. Bulancak yavaş yavaş sola kötü bakmayan bir kent haline gelmişti. TİP üyesi hiçbir zaman artmadı ama partiye eskiye kıyasla daha sempatiyle yaklaşılıyordu. Üretici köylülerin talepleri dikkate alınarak Bulancak'ta miting yapılmasına karar verildi. Bulancak hareketlendi. İnsanlar korkuyu atıyorlardı üstlerinden, havada garip bir enerji var, farklı olacak bu kez... Giresun'da miting bitince herkes evine, köyüne dönmüştü. Bulancak nasıl olacaktı, merak ediyorduk? Dev-Genç'liler mitingden bir hafta önce Bulancak'a gelmişti. KTÜ'den öğrenciler de vardı. Bulancak küçük bir yer, militanlar dikkat çekiyorlardı. Dışarıdan oldukları her hallerinden belliydi. Ortak bir çalışma grubu oluşturuldu, herkes görevini üstlendi.

Dev-Genç'liler Giresun'da olduğu gibi teknik/fiziki işleri mi yapıyorlardı?

Tabii tabii, çok yardımcı oldular. Lojistik destek bizdendi: nerede kalınacak, nerede yemek yenilecek. Yemek içmek konusunda bize yük olmadılar, olmak da istemediler ama biz de ikramda kusur etmemeye çalışıyorduk. Başka desteklerimiz neydi TİP olarak? Ben avukat olarak hazırım. Benden başka sol eğilimli birkaç avukat arkadaş daha vardı ilçede. Bu durum hem köylülere hem de Dev-Genç'lilere güven veriyordu. Miting günü geldi çattı. Bir gün öncesinden insanlar dağlardan taşlardan Bulancak'a inmişlerdi. Dev-Genç, Bulancak mitingine TİP'ten çok daha fazla önem veriyordu. Demokratik bir eylemden, bu mitingden devrim kıvılcımları çıkarmaya çalışıyorlardı denebilir. Bu bir tahmindir.

Büyük ve daha genel bir ayaklanmanın ilk adımı olarak mı görüyorlardı dersiniz?

Bana kalırsa öyle düşünmüş olabilirler. Bulancak gibi tek bir ilçeden devrim kıvılcımı çıkarılabilir mi, mümkün mü böylesi bir şey? Tehlike sinyallerini hissetmeye başladım. Dev-Genç'li arkadaşların tabiriyle miting "frensiz" giderse bunun nelere mal olacağını ön görmüş ve bundan endişelenmeye başlamıştım, geniş çaplı tutuklamalar olabilir, kitleye ateş edilebilirdi. Otelde yahut kahvelerde beraberiz Dev-Genç'lilerle; miting hakkında sürekli konuşuyoruz. Bazen yazıhaneme de geliyorlardı. Tabii takipteyiz emniyet tarafından. Dev-Genç'liler heyecanlılardı, görevlerini çok iyi yapıyorlardı ama fındık mitingini bir anlamda devrime dönüştürmek istiyor gibiydiler. Naif ama tehlikeli bir düşünceydi bu bana göre. Şayet bu düşünceler gerçekleşirse, demokratik bir protesto eylemi birçok kişinin başını yakacak bir eyleme dönüşebilirdi ve Bulancak'taki ortam da buna elverişli görünüyordu.

Yazıhanenize geldiklerinde Dev-Genç'lilerle bu hissinizi konuştunuz mu?

Konuşmalar bazen tartışmalar biçiminde devam ediyordu. Şunu yapacağız dediklerinde, "yapmamalısınız çünkü yarın siz gidersiniz ama bu köylüler burada kalır, yanarlar," diyordum. Ama onların buna pek aldırdıkları söylenemez. Olaylara başka perspektiflerden bakarak değerlendiriyoruz. "Arkadaşlar, ülkenin diğer parçalarından bağımsız olan bu küçük ilçede devrim mi olur?" diye sorduğumu hatırlıyorum. Bu arada Dev-Genç'lilerin düşüncelerinden coşkuya kapılan bir kısım CHP'li aydın kesim de devrim havasına kaptırmıştı kendilerini. Onlara göre devrim Süleyman Demirel'in iktidardan düşmesiydi. Eylemin nelere dönüşebileceğini az çok tahmin edebiliyordum. Nitekim Fatsa'da dönüştü daha sonra. Dev-Genç'liler kendi siyasetlerinin stratejilerine çok bağlıydılar. Ciddiydiler, Bulancak'ta devrimi ateşlemeyi düşünüyorlardı. "Devrim" lafını bilerek kullanıyorum çünkü Dev-Genç'lilerle miting kapsamında devrimi tartışıyorduk, çok saygılıydılar ama onu belirtmeli. Yüzüme karşı pasifist diyemiyorlardı ancak arkamdan beni böyle suçladıklarını duyuyordum. Bulancaklı arkadaşlar, "Şansal pasifist ne demek, bu gençler senin için pasifisttir diyor, anlat hele," diye soruyorlardı. Benim değerlendirmeme göre, asıl

pasifizm eylem sonrasında tüm ilçede devletin estireceği baskı ve terör sonucu olacaktı.

Merkezde dönen çekişme ve tartışmalar, siyasi yargılar ve tanımlar burada, taşra da işliyor.

Haliyle buraya da aksediyor. Saygı duyuyorlardı ama bana, hep yanlarındayım, otele gidilecek ben kefil oluyorum. Miting komitesini herhangi bir ihtimale karşı muhtarlardan oluşturmuştuk. Muhtarlar da çok coşkulu, hangi partiden olursa olsun, onlar da istiyordu eylemi. Öte yandan, mitingi halkın örgütlediği, daha doğrusu bir avuç sosyalist insanın niyeti olmadığı bilinsin istedik. Gerçi Dev-Genç'liler hiçbir zaman "çatışma"yı anımsatacak ifadeler kullanmadılar ama stratejilerinin uygulanması halinde bu sonuç çıkabilirdi. Bu arada yanlış anlaşılmak istemem: Dev-Genç'lilerin esas maksadı çatışma ve kan dökülmesi değildi, gerçek anlamda, temiz duygularla devrim yapma arzusuydu bu. İşte böylesi bir çalışma havasında miting gerçekleştirildi. Çok ama çok kalabalıktı. İlçenin politik hayatı açısından eşsiz bir güzellikti bu. Bulancak'a sığmadı zaten miting; Giresun karayolunu işgale dönüştü. Bizim Dev-Genç'liler de köylü kıyafetleri giymişlerdi, ateşlilerdi.

Kentlerde parkalarıyla meşhurlar ama yereldeki kıyafetleri ister istemez değişik.

Hem halkın hem polisin dikkatini çekmemek için köylü kıyafetleri giymişlerdi. Doğrusu da buydu. Parkalı olurlarsa yadırganırlar, dahası köylüler ürker. Kasket ve köylü kıyafetleriyle Dev-Genç'liler hareketi karayoluna taşıdılar. Eylem hoşlarına giden havaya girdi; Giresun-Ordu karayolu kapandı. Köylüler de memnundu bundan, meselenin farkında değiller ki. Bu işin sonu nereye varacak diye kaygılıyım ama ben.

Meydanda yapılan miting nasıl oldu da karayolu işgaline dönüştü ve işgal ne kadar sürdü?

Miting başlangıçta planlandığı gibi gitti. Ancak zaman ilerledikçe rengi değişmeye başladı. Nasıl oldu bu? Topluluktan atılan "FİSKOBİRLİK, Patrona Yemlik," "Fındıkta Sömürüye Son," "Alın Terimizi Faizcilere Yedirmeyeceğiz" gibi sloganlar mitingin coşkusunu ve tansiyonunu giderek artırdı. Üreticiler faizcilere, tefe-

cilere, zenginlere yönelik söylemlerini yükseltmeye başlamışlardı. Yatağında düzgün akan bu nehir bir mühlet sonra taştı. Mağazalar kepenklerini kapattılar. Miting tam yağmalama yönünde sinyaller vermeye başlamıştı ki, o sırada birilerinin yüksek sesle "Karayolunu keselim!" diye bağırması durumu kurtardı. Topluluk bir çıkış bulmuştu, Ordu-Giresun karayoluna aktı. Bir anlamda rahatlamıştık. Yani olası felaket bu biçimiyle önlenmişti diye düşünüyorum. Hiç beklemediğimiz kişiler, lider gibi davranmaya başlamış, toplumun nabzını ele geçirmiş gibiydiler. Halkın karayoluna taşması mürekkebin büyük bir kapta dağılması gibi bir sonuç yaratmıştı. Toplumun yoğunluğu karayolunda seyrelmişti. Yaklaşık dört-beş saat sürdü bu işgal. Trabzon yönünden nerdeyse Giresun'a kadar konvoy oluşmuştu. Piraziz'den Bulancak'a kadar da keza öyle. İnsanın hoşuna gidiyor aslında ama işte bir tarafta duyguların bir tarafta aklın var. Zaman ilerledikçe Bulancak'ta büyük bir panik ve korku yarattı bu. Şunu da söyleyeyim: Bulancak'ın varlıklı kesimi eylemden önce zaten yeterince işkillenmişti. Nasıl ki Dev-Genç'liler devrim yapacaklarını sandılarsa, bunlar da devrim olacağını sandılar. Bulancak'ın varlıklı aileleri bir gün önceden bana gelip "yarın dükkânlarımızı açalım mı açmayalım mı?" diye sormuşlardı. İşte bu varlıklı aileler bir gün boyunca ortadan kayboldular. Köylülerin katılımı çok ama çok yüksekti. Bunun nedeni TİP'in yahut Dev-Genç'in çalışmaları değildi yalnızca. Büyük toprak sahipleri fındık mitinglerini destekliediler el altından. Ağalar mitinge gelmediler belki ama çıkarlarına uygun olduğu için köylülerin gelmesine olanak sağladılar. Sonradan yaptığım gözlemler bu görüşümü doğruladı. Şöyle ki ağalar ve büyük toprak sahipleri keyiflilermiş o gün, köylüler köylerine döndüklerinde kötü karşılanmamışlar. Faizciler ve tüccarlar sıradan köylüyü sömürdüğü gibi büyük toprak sahiplerini de sömürüyordu. Miting bu açıdan ağaların işine geliyordu, üstelik fındık fiyatlarının yüksek olması fındık bahçeleri fazla olan üreticiler için de önemliydi ekonomik açıdan. Para babalarıyla aralarındaki çelişki bu eylemde belirgin olarak görünüyordu. Bulancak'ta fındık mitingleri işte bu dinamiklere yaslanarak işliyordu. Bulancak tarihinde ilkti bu miting. Trafik kapalı, insanlar coşkulu. Bir süre sonra, o fırtına dalgaları taşınca askeri birlikler geldi.

Müdahale oldu mu peki?

Müdahale olmadı.

Bunu neye bağlıyorsunuz, yetkililerde müdahale olursa işler çığırından çıkar kaygısı mı vardı acaba?

Öyle görünüyor, mitingin daha da büyümesini istememiş olmalılar. Polis yoktu ortada, karakol polisleri olur, onlar da zaten zavallılar, yapacakları bir şey yoktu. Bir şansımız da şuydu: Mülkiye'den gelen kaymakamımız bu olaylara sempatiyle bakan, solun suyunu içmiş biriydi. Jandarma birliği Giresun'dan geldi. Giresun'dan jandarma birliğinin gelmesi işin ciddiyetini hatırlatmıştı topluluğa. Askeri birliğin başındaki komutan muhtarları yanına çağırdı. Muhtarlar uzlaşmaya hazırlardı, çünkü paniklemişlerdi, miting yöneticilerini ikna etmek kolay oldu. Bir süre sonra askeri birlik komutanının "köylerinize gidin, size bir şey yapılmayacak," sözleriyle "fırtına" dindi. Haklarında gerçekten de hiçbir şey yapılmadı. Karayolu işgali sona erdi, topluluk dağıldı. Bulancak'taki hava, kasırgadan sonraki durumu andırıyordu. Neyse ki, kimsenin burnu kanamadan eylem bitti. Bulancak mitinginin planlananın dışına çıkması ve karayolunun işgal eylemine dönüşmesinde Dev-Genç'li arkadaşların rolü oldu mu diye sorarsan hayır diyemem. Miting karayoluna taştıktan bir süre sonra bazılarıyla göz göze geldik, bana gülümsüyorlardı. Bu gençlerden Nahit Töre'yi, siyasal bilgilerde okuyan, soyadını hatırlamadığım Nasuh'u gördüğümü hatırlıyorum. Mitinglerden sonra TİP Bulancak'ta daha tehlikeli görülmeye başladı, neticede mitingin arkasında TİP'in olduğu biliniyor, başta emniyet olmak üzere. Bulancak 12 Mart 1971'e kadar nerdeyse devlet tarafından gözaltına alınmıştı adeta, ben de o gözaltına alınanlardan oldum. Fırtınadan sonra Bulancak'a gelen giden çok oldu, sonuçları incelemek için. Bunlardan biri de o zaman, *Milliyet* gazetesinin önemli bir muhabiri olan Ömer Sami Coşar idi. Benimle buluştu, konuştuk, hatta beraber yemek yedik. Notlar aldı, miting yapılan meydanın fotoğraflarını çekti, çok şey sordu. Kendisinin MİT'le ilişkisinin olduğunu sonradan duydum, ne kadar doğrudur bilemem.

Bulancak'tan sonra fındık mitingleri Ordu-Fatsa hattına doğru yayılıyor, buralarda mitingler daha sert geçiyor.

Giresun'da başlayan ve Bulancak'ta yoğunlaşan fındık mitingleri esas doruğuna Fatsa'da ulaştı. Tam hatırlamıyorum ama önce Ordu mitingi oldu. Bu mitingte bir kişi öldü. Bir faizcinin evini çevirmiş kalabalık, herhalde faizci pencereden ateş açıp eylemcilerinden birini vurmuştu. Ordu'da kan döküldü ama esas eylem dediğim gibi Fatsa'da olmuş.

Fatsa'da TİP'ten Terzi Fikri, Ziya Yılmaz gibi isimler var. Birbirinizle koordineli miydiniz bu mitingler esnasında?

Koordineli olmadığımız gibi ilişkimiz de kesikti zaten. Çünkü onlar TİP'le ilişkilerini kesmişlerdi. Başka bir kulvardan yürüyorlardı artık. O nedenle Fatsa'da miting olacağından haberimiz bile olmadı. Ordu ve Fatsa faizciliğin ve sömürünün çok yoğun olduğu yerler. Dev-Genç'in örgütlenmesi de iyi. Fatsa'da artık TİP yoktu. Yollar belki 12 saate varana kadar kesildi. Ordu'daki eylemde içeri alınanlar için sonradan avukat olarak gittim ama. Dev-Genç'liler Ordu'da üzerlerinde silah yakalatmışlardı. Nahit Töre'nin üzerinde vardı, bunu kesin olarak biliyorum ama Hüseyin Cevahir'den pek emin değilim, olabilir. Her neyse beni çağırdılar. Çünkü davalarına girecek başka avukat yok civarda. Sosyalistlerin davasına giren pek olmazdı, avukatlar bundan çekinirlerdi. Ben acele koşuşturdum ve davalarına girdim. Tahliyelerini sağladık. Madem bunca Dev-Genç'ten konuştuk, bir anımı daha anlatmak istiyorum burada. Bu anlattıklarım bildiğim kadarıyla, siyasal tarih kitaplarında yok, sanıyorum ilk kez ben anlatıyorum.

Merak ettim doğrusu, nedir?

Senin de bildiğin üzere 1972'de gerçekleşen Kızıldere olayı, Ünye'deki radar üssünden üç İngiliz teknisyenin kaçırılıp Niksar'ın Kızıldere köyüne götürülmesidir. Deniz Gezmiş'in idamını durdurma maksadıyla yapıyorlar bu eylemi. Darbe olmuş, hava ağır. Deniz Gezmiş'ler içerideler. Mahir Çayan Maltepe'den kaçmış, aranıyor, Balyoz harekâtı sürüyor bir taraftan da. Hatta hiç unutmuyorum, şaka gibidir, Bulancak'tayım, bir akşam bir akrabam telaşla eve geldi, babam da evde. Bizi ikaz etti, "aman, dolmuşta duydum, denizlerde gezmiş birisi varmış [Deniz Gezmiş'i kastediyor], size de uğrayacakmış, aman kapıyı açmayın," dedi. Öyle anlamış zavallı. Kaçan Deniz Gezmiş değil, Mahir Çayan. Dolmuştaki konuş-

malarda benim ismim de geçmiş. Bu yakınıma göre Deniz Gezmiş Bulancak'a gelirse nereye uğrar, bize uğrar tabii. Siyasetle uzaktan yakından ilgisi olmayan insanların böylesine tedirgin olduğu bir dönem... 12 Mart'ın Nihat Erim hükümeti "solcuların üzerine balyoz gibi ineceğiz," demişti. Öyle de yaptı. İktidarın solcular üzerinde estirdiği devlet terörüne "balyoz harekâtı" denmesi de bununla alakalı.

Esasında Mahir Çayan'lar Süleyman Demirel'i kaçırmak istiyorlar ama bu mümkün olmadığı için radar üssünden teknisyen kaçırma kararı alıyorlar.

Onu bilemem. O sırada, Giresun'daki SEKA kâğıt fabrikası kurulma aşamasındaydı: SEKA Aksu Kâğıt Fabrikası. Bu fabrikanın tamamı Japon firması ve mühendisleri tarafından yapılıyordu. Bir gün Giresun'da Mustafa Oksal'la TİP binasında oturuyoruz. Kapı açıldı ve Dev-Genç'li birkaç kişi geldi. Kızıldere eyleminden iki hafta kadar önce, yani Şubat ayı ortalarındaydı sanıyorum. Dev-Genç'liler kendilerini tanıttılar. Onlara göre bizler Giresun mitingini yapan, "oportünizmi yok etmiş," merkezdekilere benzemeyen TİP'lileriz. Gözaltına alındıklarında,davalarına gitmişiz, onları burada ağırlamışız. Her neyse gelenler üç dört kişiydiler, daha önce görmemiştim hiçbirini. Ağırladık, çay ikram ettik, sohbete başladık. Biz biraz da şaşkınız doğrusu, bizden ne istiyorlar diye merak ediyoruz. Çok geçmeden biri söz aldı ve "Deniz Gezmiş'lerin asılmasını önlemek için yardımınıza ihtiyacımız var," dedi. Nasıl yardım edebiliriz diye sormamıza kalmadan, "Japon mühendisleri kaçıracağız," dediler. SEKA'da çalışan Japon mühendisleri kast ediyorlardı. Donduk kaldık. "Siz ne diyorsunuz, memlekette olanların farkında değilsiniz herhalde, sıkıyönetim var, insanlar gözaltına alınıyor, herkes içeri atılıyor, siz bu ortamda nasıl böyle düşünebilirsiniz? Etraf ajan dolu. Parti binası sivil polisler tarafından gözetleniyor," diye karşı çıktık Dev-Genç'lilere. Bunun üzerine, "Ama biz sizinle birlikte eylem yaptık, çalıştık," dediler. "Fındık mitingleri doğru, yasal bir eylemdi ama bunu doğru bulmuyoruz; emniyet, devlet burada öyle bir baskı ve terör estirir ki çok insanın canı yanar, biz olsak da olmasak da bu sevdadan vazgeçin," dedik.

Tepkileri ne oldu peki?

"Halk bizim yanımızda," dediler, hatırlıyorum bu lafı. Mustafa halk sizin yanınızda mı diye sordu hemen. Dev-Genç'liler de, "Siz TİP'liler bunu görmüyorsunuz tabii, fındık mitinglerinde halk kimin yanındaydı? Bulancak'ta, Giresun'da, Fatsa'da ve Ordu'da?" Böyle söyleyince biz de "birkaç yıl önceydi bu dedikleriniz. Nihat Erim'in balyozu var şimdi, durum çok değişti. Herkes herkesi ihbar etme döneminde. Vurulanlar, içeri alınanlar var," dedik. Endişelendik de bir yandan, ne yalan söylemeli. Konuşma böylece bitti. Siz zaten oportünist, pasifistsiniz, TİP'ten ne beklenir ki diye söylenerek ayrıldılar. "Halkın bizimle olacağını göreceksiniz," dediler giderayak. Biz de "şimdi dışarıdakiler iki tane Dev-Genç'linin burada olduğunu bilseler önce onlar yakalatırlar sizi, hangi halktan söz ediyorsunuz?" dedik.

SEKA'daki Japon mühendisleri kaçıramadıkları için Ünye'ye geçmiş olabilirler mi sizce?

Bir tahminde bulunmam mümkün değil. Bana öyle geliyor ama. Fatsa'da Ziya Yılmaz'lar, Terzi Fikri'ler, Avukat Şadi'ler gibi Dev-Genç'lileşmiş eski TİP'liler vardı. Nitekim bizim vermediğimiz desteği onlar verdiler sanıyorum. Radar üssünde İngilizlerin olduğunu Fatsa'dakilerden öğrenmiş olmalılar. Bu arada Dev-Genç'lilerin bize böyle bir teklifte bulunduklarını ve bizim reddettiğimizi, daha sonra Nihat Sargın'dan da işittim. I. TİP kapatılana kadar toplantılarımız oluyordu, işte o toplantılardan birinde bahsi geçti bu konunun. Nihat Sargın'ın "biz endişeleniyorduk ama size güveniyorduk," dediğini hatırlıyorum, duymuş demek ki bir yerden. Çok üzüldük Kızıldere'de ölenlere. Dev-Genç'lilerle burada çalışmışız, kaynaşma olmuş aramızda. Mahir Çayan gelmese bile arkadaşlarıyla kader birliği yapmışız. Bildiğin üzere 12 Mart Muhtırası sonrasında I. TİP kapatıldı. Çalkantılı bir dönem sona erdi. II. TİP'in kurulması için solun yeniden toparlanması, güç toplaması gerekecekti. Bulancak ve Giresun'da darbenin etkilerinin yatışması için eskilerin deyişiyle, ri'cat evresine girildi. TİP kapatılmıştı ve biz örgütsüz kalmıştık. 1970'lere türlü deneyimler edinerek ama neticede yenilerek girmiştik ve önümüzdeki tablo siyaseten pek de iç açıcı görünmüyordu. Daha zor ve çetrefil yıllar bekliyordu bizi, ama nereden bilebilirdik ki gelecek yılların daha zor olacağını...

Mart Darbesinin Etkileri, II. TİP Dönemi ve 12 Eylül'e Doğru

12 Mart darbesi yalnızca silahlı devrimci yapılanmaları değil, aynı zamanda Türkiye'deki demokratik oluşumları da tasfiye etti. Kürtlerin yaşadığı coğrafyadaki ulusal demokratik hareketlenmeler de 12 Mart darbesinden nasibini aldı ve kamusal alanda yasal ve demokratik siyaset sürdüren pek çok siyasetçi ve entelektüel cezaevine atıldı. Bu siyasetçilerin tekrardan siyaset sahnesinde arz-ı endam edebilmeleri için 1974 affını beklemek gerekecekti. 12 Mart darbesini ve onun yıkıcı etkilerini 1961 sonrası yükselişe geçen sol ve sosyalist hareketlerin Türkiye sathında sendelediği –hatta THKP-C, TİKKO, THKO gibi örgütlerde olduğu üzere fiziki olarak çökertildiği– bir tür kesinti dönemi olarak değerlendirmek mümkün. TİP'e de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılması davası açıldı ve yönetici kadroları cezaevine kapatıldı. Darbenin Karadeniz'deki tezahürleri nelerdi, sizi nasıl etkiledi?

Giresun'da gözaltına almalar ve tutuklamalar oldu ama TİP'lilerle ilgili değildi bunlar. Çünkü biz anayasanın ve yasaların verdiği hakların uygulanması doğrultusunda çok dikkatli çalışıyorduk. Öte yandan, TİP demokrasi mücadelesi veren, demokratik olmayan stratejileri reddeden, aynı zamanda demokratik hakların ve özgürlüklerin daha ileri bir düzeye ulaşması için mücadele eden yasal bir parti. Siyasi Partiler Kanunu'na göre örgütlenen, ilçe seçim kurullarında görev alan bir partiyiz. TİP'liliğimizden başka ellerinde bizi suçlayacak herhangi bir kanıt yok. Olamaz da.

Yine de emniyet tarafından sürekli olarak gözetleniyorduk. O sıra Emniyet peşime bir sivil polisi takmıştı. Diyarbakırlı idi bu polis, adı da Şeyhmus'tu. Daha sonra Giresun'dan evlendi ve buraya yerleşti. Kahveye gidiyorum, yakınıma biri oturuyor, Karadenizli tipi yok, belli. Nereye gitsem peşimde. İster istemez tedirgin oluyorsun. Emniyet Müdürü de meşhur Allahsız Sami idi.

Neden Allahsız Sami diyorlardı?

Giresun'a Diyarbakır'dan gelmiş olduğunu duymuştuk Allahsız Sami'nin. Galiba Diyarbakır'da çok işkence yapmış. TİP'in nasıl bir parti olduğunu biliyor. Diyarbakır'daki Kürt sosyalistlerini de yakından tanımış. Sanıyorum Canip Yıldırım'ın anılarında geçiyordu, Allahsız Sami "biz sizi tanıyoruz, siz TİP'lisiniz," demiş onlara. İşte bu Allahsız Sami takmış peşime Şeyhmus'u. "Polis misin, neden peşimdesin?" diye sordum. Kürtçenin o çalık ve tatlı şivesiyle konuştu, mahcup olmuştu. Polis olduğunu söyleyince "sen rahat ol, neticede görevin bu senin ama işte senden biraz tedirgin olduk, hepsi bu," dedim. "Şansal bey, ben amirlerime kaç defa söyledim, bunlar oturup çay içiyor, rakı içiyor, bazen de oyun oynuyorlar, başka bir şey yapmıyorlar, bu adamların yakasını bırakalım dedim ama dinletemedim," dedi. Daha sonra razı etmiş olmalı ki, takip etmekten vazgeçti, birbirimizi görünce hafifçe gülümsüyor, selamlaşıyorduk. Çok sonradan da dost olduk, enişte mizoldu. Biz gözaltına alınmadık ama bu şekilde gözetleniyorduk.

12 Mart bahsinde daha önce kısmen konuştuğumuz bir meselenin üzerine biraz daha gitmek istiyorum müsaadenizle. Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS), Türk Hukuk Kurumu, Devrimci Avukatlar Derneği, Dev-Genç, DİSK gibi pek çok sol yapı ve örgüt, başlangıçta 12 Mart Muhtırası'nı veren komutanlara ve Erim hükümetine destek verdiler. Bu destekte Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk'ların sol kamuoyunda yaydıkları cuntacı kanaatlerin de çok etkisi oldu tabii. Nihat Erim hükümeti sanıyorum bir beklenti yarattı demokratik kamuoyunda. Mehmet Ali Aybar da destek veriyor Nihat Erim'e. Aybar o ara milletvekili ve yıllar sonra Uğur Mumcu'yla yaptığı bir söyleşide Nihat Erim'e verdiği desteği itiraf kabilinden şu sözleriyle açıklıyor: "Senatoda Nihat Erim, 'ben Anayasayı

değiştirmeye değil, tastamam uygulamaya geldim,' demişti. İnanmıştım. Güvenoyu verdim. Sonradan değişti." Aybar'ın "sonradan değişti" diyerek işaret ettiği bu süreç, 21 Nisan 1971'de on iki ilde sıkıyönetim ilan edilmesiyle başlıyor. 12 Mart askeri darbesini devrim sananların, Erim hükümetinden beklentileri suya düşüyor ve eleştiriler baş gösteriyor. 12 Mart Muhtırası'na destek vermeyen tek yapının TİP olduğu görüşüne, sizin de bildiğiniz üzere Tarık Ziya Ekinci anılarında karşı çıkıyor, hatta biraz sert bir tonla bunun esasında bir "rivayet" olduğunu, TİP'in cuntaya "sempatiyle" baktığını belirtiyor. Bu yargısını da TİP Genel Başkanı Behice Boran'ın 12 Mart 1971 tarihli basına verdiği demeçten ve hemen sonrasında Nihat Erim'e yazdığı mektuptan hareketle açıklıyor. Gerçi Tarık Ziya TİP'in cuntaya doğrudan destek verdiğini belirtmiyor ama özellikle Behice Boran'ın yaklaşımlarının Erim hükümetinin yaklaşımlarıyla "örtüştüğünü" düşünüyor.

Tam tersine 1971'in ilk aylarında partinin yeni yönetimi hemen "FAŞİZME HAYIR!" kampanyası başlattı. Ayrıca Genel Başkan Behice Boran, yılbaşı mesajında, "Biz sosyalistler 1971 yılına, büyüyen ve yoğunlaşan faşist tehlike karşısında mücadele azmimizi bileyerek ve zaferin işçi ve emekçi kitlelerde olacağına tam bir inançla giriyoruz," demiştir. Yine TİP MYK, 22 Mart'ta yapılan toplantısı sonunda herkesi uyaran bir bildiri yayınlayarak, "Reform tabloları çizmek anti-demokratik çabaları perdelemekten başka bir şey olmayacaktır," demiştir. Keza Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ve Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ın askeri rejimi meşrulaştıran demeçlerine karşı TİP GYK bildirisi çok açık ve nettir: "Ordu devletin tarafsız gücü olacaksa, işçi ve emekçi sınıfları ile burjuvazi arasındaki mücadeleye karışmaması, taraf tutmaması ve sadece yurt savunması ile ilgilenmesi gerekir." Bu bildirinin yayınlanması nedeniyle *Akşam* gazetesindeki köşe yazısında Çetin Altan "TİP en küçük bir kıpırdaklığa düşmeden Sunay'ın ve Genelkurmay Başkanı'nın 'burjuva sınıfı yanında ağırlık koyduklarını' saptamıştır. Üyesi olduğum bir partinin böyle bir bildiri yayınlamasından doğrusu mutluyum, bildiriyi kıvançla okudum," diye yazmıştır. Tarık Ziya'nın, Behice Boran'ın basına verdiği demeci kendi görmek istediği şekilde yorumladığı kanısındayım. Kaldı ki, Behice Boran'ın demecini o şekilde yo-

rumlamak hiçbir şekilde mümkün değildir. TİP'in Genel Yönetim Kurulu kararı 12 Mart'ın "faşist bir darbe" olduğunu anında tespit edip kamuoyuna duyurdu. Tarık Ziya'nın TİP merkeziyle ilişkisi kopuktu. Boran ve Aybar tartışmasında Aybar'ın yanında yer aldığı için TİP genel merkezi ile ilişkilerini koparmış anlaşılan. Parti o sıralarda fiziki olarak da zor durumdaydı. 1970'de yapılan son kongrede Genel Yönetim Kurulu üyesi oldum. Sayın Ekinci, Behice Boran'a, partideki çatışmalardan ötürü duyduğu öfkeyle bühtan ediyor. O dönemde TİP Merkez Kurulu tutuklanmış; Ekinci ise benimle ilgilenmediler diye şikâyet ediyor. Kim kiminle ilgilenebilecek bir durumdaydı ki. Nihat Sargın da anılarında anlatır, biz o dönem, Ankara'da ve İstanbul'da sıkıyönetim olduğu ve toplantı izni verilmediği için sıkıyönetim bölgesi dışındaki Düzce'de, Avni Jaji adlı bir avukatın yazıhanesinde Genel Yönetim Kurulu toplantısı yaptık. Haksız bir eleştiri Tarık Ziya'nınki. Yapılan çalışmaları görmemek, bilmemek ama buna rağmen olumsuz değerlendirme yapmak... Tarık Ziya Ekinci'ye uygun düşmüyor kanısındayım.

12 Mart darbesine verilen desteğin ve sonrasında yaşanan hayal kırıklıklarının Giresun'daki etkileri nelerdi?

Sonradan birbirimizi yakından tanıyınca daha çok birlikte olduğumuz öğretmen Mehmet Hıdımoğlu TÖS başkanıydı Giresun'da. Mehmet Hıdımoğlu da dahil olmak üzere birçok öğretmen, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nın emriyle gözaltına alınıp Ankara'ya gönderildi. Genel olarak TÖS davası açılmıştı, TÖS Genel Başkanı Fakir Baykurt da tutuklanmıştı. Erim hükümetinde başbakan yardımcısı olan Sadi Koçaş, THKP-C'liler tarafından Efraim Elrom kaçırıldıktan sonra Balyoz harekâtını başlattı, "yakından uzaktan ilişkisi olsun olmasın tüm solcuların içeri alınması gerek" mealinde bir konuşma yaptı. Valiler, kaymakamlar, emniyet harekete geçti. Giresun'da generallere tebrik telgrafları çeken TÖS'ün yöneticilerini gözaltına aldılar. Bir gün TÖS'lü öğretmenler telefon açtılar bana, "arkadaşlarımız gözaltına alındı, Ankara'ya götürüldüler, bize yardım et," diye. Benden başka hiçbir avukat ilgilenmiyor. Zaten o dönemde solcuları savunacak başka avukat da yok. Bir cesaret meselesiydi savunmayı üstlenmek ama ben sosyalist ve TİP'liyim. Giresun'a geldim, TÖS

binasına girdim, arkadaşlara moral vermek istiyorum bir taraftan da. Hukuken yapılacak bir şey var mı, yok mu onu diye araştırdım. TÖS binasına girdiğimde trajik bir şeyle karşılaştım: Girişte ilan tahtalarının asıldığı bir giriş salonu vardı, tahtada, 12 Mart muhtırasını veren kuvvet komutanlarına, generallere TÖS Giresun Başkanlığı tarafından çekilen kutlama telgrafları ve buna cevaben generallerden de Giresun TÖS'e gönderilen teşekkür telgrafları asılıydı. Bu durum ironik, ibret verici bir şeydi. Öğretmen arkadaşların moralleri çok bozuktu, çok endişeliydiler. Alınması gereken önlemleri belirttim, herhangi bir şey olursa bana derhal haber vermelerini söyledim ve ayrıldım. İnsanları alıp Ankara'ya götürmüşlerdi ve Giresun'da yapacağım bir şey yoktu. Sonradan TÖS'çülerden bazıları Giresun'da da yargılandı ve hukuki dayanışmanın gerektirdiği ilişkim hep sürdü.

TÖS'ten ve öğretmenlerden konuşmuşken, Adıyaman TİP İl Başkanı Ziya Önder'in kardeşi Nuri Önder de Bulancak'a geliyor coğrafya öğretmeni olarak. O da TİP'li. Tanışıklığınız oldu mu Nuri Önder'le? Nihat Sargın anılarında "Ziya Arkadaşım" diye bir başlık atmış. Sitayişle bahsetmiş Ziya Önder'den. TİP'in 4. Büyük Kongresi'nden önce, 1970 yazında il kongresi için Yalçın Çerit'le Adıyaman'a gitmişler. Nihat Sargın, Ziya Önder'in kendilerini karşılamaya gelmediğini görünce şaşırdığını belirtiyor ama sonradan anlamışlar ki, ateşler içinde yatıyor Ziya Önder. Ziyaret etmişler, hasta yatağından kalkmış, ağırlamış. Daha sonra tifodan öldüğü söyleniyor. Ama Sargın, Ziya Önder'in arkadaşlarının aktardıklarına daha bir inanıyor: Ağalar tarafından dövülmesine bağlıyor esas nedeni. "Yiğit kardeşimizi en verimli çağında yitirdik," diyor. Ziya Önder'in ölümünden sonra TİP'in Adıyaman'daki etkinliği sönüyor. Belki biliyorsunuzdur, Ziya Önder, BDP milletvekili Sırrı Süreyya Önder'in de babası...

Sırrı Süreyya Önder'in babası olduğunu senden öğreniyorum. Doğrudur. Dediğin gibi Ziya'nın kardeşi Nuri Önder, Bulancak ortaokuluna coğrafya öğretmeni olarak geldi. 1968-69 yılları olmalı. Beni buldu ve "ben Adıyaman TİP İl Başkanı Ziya Önder'in kardeşiyim, buraya öğretmen olarak tayin oldum, TİP'li olduğunuzu öğrendim, ben de TİP'liyim, bilesiniz istiyorum," dedi. Çok

sağlam bir kişiliği vardı Nuri'nin. Sonradan abisi Ziya Önder ya da TÖS başkanı olan diğer abisi geldi kardeşinin yanına, tanıştık, kaynaştık, o da kardeşi gibi hoş bir insandı. Bir akşam lokantada oturduk hep birlikte, yemekler yendi, rakılar içildi. Sohbet ettik, hoşça vakit geçirdik. Sağlıklı, kafası çok açık bir insandı Nuri. Abisinin Adıyaman'da tek başına neler yaptığını anlatırdı bize. İşte o linç girişimleri, ailesine yapılan baskılar, abisinin hiçbir surette geri adım atmaması... İlgiyle dinlerdik. Nuri Önder'le olan ilişkimiz Bulancak'tan tayin olana kadar devam etti. Nuri kendi okulunda öğretmen olan Trabzonlu bir kadınla evlenmişti. Daha sonra Trabzon'a tayin oldu. Adıyaman'daki ailesinin yardım isteği üzerine tayinini Adıyaman'a yaptırdı ve tekrar geri döndüğünü duydum, çile çekti, daha sonra ölüm haberini duydum. Sağlam bir insandı Nuri, abisi de öyle. Bizimle oturup kalkmaktan memur olmasına rağmen çekinmezdi, keyif alırdı. Bazen TİP'in aleyhine konuşulunca, "arkadaşlar ben TİP'liyim," derdi ve toz kondurmazdı TİP'e, sahip çıkardı.

12 Mart darbesinde parti kapatıldıktan sonra siyasi hayatınız bir süreliğine askıya alınmış olmalı. Demokratik siyasetin önü tıkanıyor çünkü. Ne yaptınız, köşenize mi çekildiniz?

Partiler kapatıldıktan sonra malları hazineye devredilir. 12 Mart'ta da böyle oldu. Maliyede TİP'e sempati duyan memurlar vardı. Bir gün geldiler ve "abi sen ilçe yönetici değilsin ama haberin olsun, TİP'in bütün malı mülkü hazineye geçecek, varsa kayda değer bir şeyler hemen alın, çıkarın, gelip tutanak tutacağız ve olan malları alıp gideceğiz," dediler. TİP'in malı ne olacak ki? Bir iki sandalye, masa falan var. Hatta bana takıldılar da: "Abi TİP fakir de bu kadar mı fakir?" İşe yarar olanları çıkardık. Yalandan bir üye kayıt defteri aldım çarşıdan, hepsi bu dedim. Birkaç sandalyeyi ve defteri alıp gittiler. Kapatma kararından sonra ikinci balyoz gelebilir ihtimaliyle üye kayıtlarını sobada yakmıştım. TİP'in kapatılması Anayasa Mahkemesi tarafından radyoyla duyuruldu. Biliyorsundur belki, bu anonsta Kürtçülükten kapatıldığı belirtildi. İnsanlar TİP'ten nefret etsinler diye özellikle böyle verdiler. Türkiye'de Kürtçülük senin de bildiğin üzere, komünistlikten daha olumsuz etki yapar toplum üzerinde. TİP'in 4. Büyük Kongre'de aldığı Kürt halkının anayasal özgürlüklerinin sağlan-

ması gerektiği yönündeki karar kapatılma gerekçesi oldu. Radyodan bu şekilde anons edilince endişe ettik tabii, ben o arada Genel Yönetim Kurulu üyesiyim.

TİP'in Kürtçülük nedeniyle kapatılması nasıl karşılandı Giresun ve Bulancak'ta? TİP 4. Büyük Kongre'de Anayasa'nın özellikle 3. maddesi doğrultusunda 12. maddesinin "tastamam ve eksiksiz" işlemesini, yani vatandaşlar arasında dil, din, inanç ayrımı gözetilmemesi gerektiğini, "Doğulu emekçilerin" ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesinin haksızlık olduğunu belirtiyor ama bu anayasal atıf Kürtçülük olarak değerlendiriliyor. Komünizm ve sosyalizm zaten kötü imgeler, bunlara bir de Kürtçülük eklenince iş daha katmerli bir hal alıyor...

Kapatılma kararının Giresun'daki etkilerini çok bilmiyorum, çünkü o esnada Bulancak'taydım. Ama Bulancak'ta TİP'in Kürtçülükten ötürü kapatıldığının belirtilmesi hayli olumsuz etki yarattı. Birçok köylü üye, korku ve endişe içinde üyeliklerini silmem için bana geldi. TİP'li geçmişlerini yok etmek istiyorlardı. Bu maksatla gelen 25-30 köylüyü hatırlıyorum. Kızıyordum ama sonuçta bizimle öyle ya da böyle çalışmalarda yer almışlar insanlardı bunlar. Üyelik iptali için beş kişilik bir grup gelmişti bir gün. Mahsustan "üyelik öyle kolay silinmiyor, önce maliyeye gideceksiniz, şu kadar para yatıracaksınız, sonra bana geleceksiniz," dedim. Ne oldu biliyor musun, ceplerinden para çıkardılar ve "biz gitmesek olmaz mı? Bizim yerimize kayıt silme işlemini sen yaptırırsın," dediler. Durum böyleydi Bulancak'ta. Şu var ama Kürtçülükten kapatmasalardı başka bir neden bulup kapatacaklardı TİP'i. Ama Kürtçülük olması askeri rejimin çok işine geldi. İlerde bu çeşit sosyalist partiler kurulursa, Kürt lafını edemesinler diye düşünmüş olmalılar, en azından benim yorumum bu. Bilindiği üzere TİP'in Merkez Yürütme Kurulu üyeleri Kürtçülükten değil, komünizm suçlamasından, yani TCK'nın 141. maddesine muhalefetten mahkûm oldular. Kürt halkının dertleriyle ilgilenen, parlamentoya girmiş ilk yasal sosyalist parti TİP'ti. Kürt sosyalistleri de bunun farkında. Nitekim son kongrede, TİP'in Tunceli İl Başkanı Kemal Burkay'ın konuşması sayın Tarık Ziya Ekinci'yi haklı olarak rahatsız etmiş. "TİP Kürt halkının güvence-

sidir," diyor Burkay. DDKO'nun kurucularının ve yöneticilerinin çoğu TİP'li. Sosyalist hareketlenme bir daha yeşermesin denilerek hepsi cezaevine atılıyor.

TİP'in kapatılmasına neden olacak Ekim 1970 tarihli son kongrede delegesiniz. Bu kongre pek çok açıdan ilginç bir kongre. Radikal kararlar çıkıyor, ihraçlar ve tartışmalar yaşanıyor. TİP'in 12 Mart sonrasındaki siyasal seyrini anlamak açısından bu son kongrenin kilit bir öneme sahip olduğunu düşünüyorum. Çekişmelerin damga vurduğu, hararetli tartışmaların olduğu bu kongreyle ilgili düşünceleriniz nelerdir?

Evet, Ankara'daki YİBA Düğün Salonu'nda gerçekleştirilen kongreye delege olarak katıldım. Kongrede sıradan bir delegeydim. Öyle çok fazla ideolojik derinliğim falan da yoktu. Benim hatırımda kaldığı kadarıyla, Güneydoğulu Kürt delegeler, "Doğu Grubu" deniyordu, TİP'in Kürt politikasıyla ilgili bir karar çıkarması için yoğun bir mesai harcadılar. Yadırgadığımdan söylemiyorum bunu, yanlış anlaşılmak istemem, çok doğaldır bu. Kaldı ki, Kongre öncesinde Kemal Burkay "TİP Kürt halkının güvencisidir," demişti. Bu güvencenin kongre kararıyla bir adım daha atması için çaba sarf edildi. TİP'in kapatılmasına neden olan karar yoğun bir faaliyet sonrasında çıktı. Ama bunun Karadeniz ya da Batı delegeleri tarafından pek olumlu karşılanmadığını söylemek durumundayım, onlar açısından tedirgin edici bir şeydi Kürt meselesi. Doğu Karadeniz şoven milliyetçiliği aşabilmiş değil henüz, şimdi bile öyledir. Kürt lafı tedirginlik yarattı ama kararın çıkmasına TİP'li olarak saygı duymak zorundayız. Sanıyorum bu konuda Tarık Ziya Ekinci öngörülü davranıp daha ileri boyutlarda olduğunu sandığım kararı komisyona havale ettirerek, daha makul hale getirmiş. Bu nispeten yumuşatılmış hali bile, Türkiye'de o yıllar için çok ileri bir açılım. Mehmet Ali Aybar'ın da etkisiyle TİP'in kuruluşunda yer alan, sonradan DİSK'i kuran sendikacılar kongreye katılmadılar. Oysa DİSK, TİP'in yarattığı manyetik alanın etkisiyle kurulmuştur. DİSK'i kuran sendikacılar da TİP'lidir. Bence büyük bir vefasızlıktı bu. Belleğimde, kongreye hiç gelmemişlerdi diye kalmıştı ama gerek Ekinci'nin gerekse Sargın'ın anılarından öğrendiğime göre, sadece Kemal Türkler temsilen katılmış ve konuşma

yapmış. Kemal Türkler'in sendikacılar adına gelip konuşması hiç hoş değil çünkü sendikacıların hepsi delege, katılmaları gerekirdi. TİP'te artık Aybar yok diye, sendikacılar olmayacak mı? 1970'deki son kongrede, Kürt delegeleri Aybar'ın tarafında olmuşlardı. Bunda herhangi bir sıkıntı yok ama TİP'in kapatılmasına neden olacak bir kongre kararının çıkarılmasını sağladıktan sonra, bu partiye çok daha fazla sahip çıkmalıydılar bence. Türkiye siyasal tarihinde ilk defa tüzel kişilik olarak Kürt kimliğini tanıyan önemli bir karar çıkarılmış; egemen siyasi güçler de bu kararı fark etmiş üstelik. Bu karar çıktıktan sonra, Tarık Ziya Ekinci'nin anılarından anlıyorum ki, Kürt delegasyonu arasında, Genel Yönetim Kurulu seçimleri olduğunda çekip gidelim mi diye bir tartışma olmuş ve bunun üzerine aday göstermemiş, beyaz oy kullanmışlar. TİP'in organlarına ilişkin gösterilen hiçbir adaya oy vermedikleri gibi, kendileri de aday göstermemiş, boş oy kullanmışlar. Genel Yönetim Kurulu seçiliyor ve oy verilmiyor. Yüksek Disiplin Kurulu seçiliyor, yine hiçbiri aday olmuyor. Aybar'cı çizgi de etkili ama aynı zamanda alacağımızı aldık, buradan ötesi bizi pek ilgilendirmez tavrı da var. Nitekim II. TİP'in kuruluşuna Tarık Ziya Ekinci ve Mehdi Zana dışında I. TİP'in Kürt delegasyonundan kimse katılmıyor. Mehdi Zana'nın katılmasını, Canip Yıldırım "Mehdi biraz heyecanlı bir tiptir," diyerek hafife alıyor anılarında.

I. TİP'in son kongresinde Mehmet Ali Aybar'ın ihracı konusu da gündeme geliyor. Cevap vermek zorunda değilsiniz ama siz hangi oyu kullandınız, onu merak ettim?

Bu kongre sonunda yapılan seçimlerde TİP Genel Yönetim Kurulu üyesi oldum. O zamanki tüzüğe göre, Genel Yönetim Kurulu sendikacılardan ve aydınlardan seçilirdi. Genel Başkan da Genel Yönetim Kurulu üyeleri arasından seçiliyordu. İlk yaptığımız toplantıda, genel başkan seçimi oldu. İki aday çıktı, biri Behice Boran, biri de Şaban Yıldız. Şaban Yıldız, çok saygın bir insan, iyi bir sendikacı ama ben Behice Boran'a oy verdim. Bu arada Boran'a oy vermek çok zordur.

Neden zordur?

Öncelikle kadından genel başkan olması alışılmış bir şey değil. Kadına oy veriyorsun. Bu zorluğu aşmak gerekirdi. Türkiye

siyasal tarihinde ilk defa bir kadın siyasal bir partinin genel başkanı olarak aday olmuş. Oy kullanırken tercih yapmak çok zordu. Şaban Yıldız çok iyi olmakla birlikte, Behice Boran'a oy vermenin gerekliliğini düşündüm ve oyu verirken de kafamdaki tabuları yıkmak için çaba gösterdim. Nihayet Boran'a verdim oyumu, hiç pişman değilim. Şaban Yıldız da olsa pişman olmazdım. 1969 milletvekili seçimlerinde tanıştım Behice Boran'la; Giresun'da seçim çalışmalarımıza katılmıştı, daha sonraki yıllarda da ziyaret ettim kendisini. Bir taraftan çeviri yapıyor, bir taraftan çocuk büyütüyor, bir taraftan da ev işlerini yapıyordu. Hapisten yeni çıkmıştı. Tahliyesinden sonra evinde ziyarete gittim bir gün. Bu ziyaretimdeki tavrını hiç unutmam. Çay demlemişti, ikinci çayı almak için mutfağa yollandığımda "otur, burada evin hanımı benim," demişti. Dışarıda siyasetçi, evde hanım. Aybar milletvekili aday listelerine koymadı Boran'ı ve yakın arkadaşlarını. Behice Boran'a moral olsun diye buraya, Giresun'a çağırdık, tereddüt etmeden kalkıp geldi. Aybar'la ilgili konuşmadan önce kısacık bir anımı anlatmak istiyorum. Seçimler öncesinde Giresun'un Piraziz ilçesinde (o zaman Bucak olabilir) TİP'e ayrılan saatte konuşma yapmak için, Mustafa Oksal, ben, Behice Boran ve birkaç partili arkadaş daha sıramızı bekliyorduk. O sırada Behice Boran'ın Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nden atılmasına neden olan öğrenci grubundan Osman Yüksel Serdengeçti ile karşılaştık. Ya CKMP'den ya da AP'nin adayı olarak propaganda çalışmaları yapıyordu. Ben ortam gerilir diye düşündüm ama olmadı. Çok sakindi Boran, selamlaştılar. Hocam nasıl değerlendiriyorsunuz bu karşılaşmayı diye sorduğumda, "o eskiden beri saldırgan bir tiptir, geldi geçti Şansal," demişti.

Anladığım kadarıyla Mehmet Ali Aybar'ın ihracında olumlu oy verdiniz?

Mehmet Ali Aybar'ın ihracı gündeme geldiğinde içim sızladı. Ama Aybar'ın parti genel başkanlığından sonraki tavırları da yenilir yutulur gibi değildi. TİP'in yükselmesinde büyük emeği ve özverisi olan Aybar'ın, TİP'ten ihraç edilmesi talebinin insanın içini sızlatmaması mümkün değil. Öğrencilik yıllarımdaki tanışıklığımdan sonra, 1965'te İstanbul'da yapılan bir mitingte görmüştüm Aybar'ı; askerdim o sıra ama Cumartesi izinli olduğum

için katılmıştım. Muazzam bir kalabalık vardı Taksim'de. Aybar'ın lider kimliğini ortaya koyan bir mitingti, hali ve tavrı, kararlılığı gözümün önünden gitmez. İşte bu kalabalıklar TİP'le ve Mehmet Ali Aybar imgesiyle tanıştılar. TİP'i TİP yapanların başındadır Aybar. Bu kişilerden birinin ihracını oyluyorsunuz, yaptığını tasvip etmiyorsun ama ihracı benim yüreğimi sızlattı. Ama ihracına olumlu oy verirken bile, elimi aşağı mı indirsem, yukarı mı kaldırsam tedirginliğini hep yaşadım. Bunu da söylemiş olayım. Ama 12 Mart'tan sonra askeri darbenin hükümetine güvenoyu vermesi yanlış yapmadığımızı göstermişti.

Darbeden önce gerçekleşen bu ayrışmalar hakikaten can yakıcı, ardından darbeyle birlikte TİP yönetimi cezaevine atılıyor ve partinin kapısına kilit vuruluyor. TİP'li yönetici kadrolarla temasınız kesilmiş olmalı bu eşikte, yanılıyor muyum?

TİP kapatıldıktan ve kadroları hapishaneye konulduktan sonra mesleğime ağırlık verdim. Bizimkilerle temasım hiç kopmadı. Daha doğrusu ben koparmadım, onu da söyleyeyim. Sadun Aren, Turgut Kazan gibi isimler Niğde Cezaevi'ndeydiler; sanıyorum orada, on beş – yirmi kadar TİP'li vardı. Behice Boran kadın olduğu için Adapazarı'na (Sakarya'ya) nakledilmişti. Arada Ankara'ya gidiyordum. TİP'li mahkûmların bağlantılarını, yani kardeşlerini, akrabalarını bulmuştum. On beş tane birer kiloluk fındık yapar cezaevlerine ulaştırılmak üzere Ankara'ya gönderirdim. Benim için hem küçük bir dayanışma ve vefa, hem de bir tür meşrulaştırma hareketiydi bu. İşte bu insanlar da fındık gönderilen, senin benim gibi insanlar. Bu gibi sembolik jestlerle arkadaşlarla olan bağımı koparmamaya çalıştım.

Peki, gündelik hayat nasıl geçiyordu? Kapatılmış da olsa TİP'li olmak zor olmalı...

Zordu tabii. Eski TİP'li olarak bir ben bir de Mustafa Oksal varız, gönlünden TİP geçenler de korkusundan ortaya çıkmıyor, çoğu da CHP'ye geçmiş zaten. Yerelde ise, bir yıl önceki fındık mitinginde üreticilerin hedefi olan para babalarının hedefine alınmıştık. Fındık mitinglerinin bir anlamda rövanşı, hatta intikamı biçiminde algıladığımız bir olayı yeri gelmişken anlatayım.

Bulancak'ta, Deniz Kulübü adında gittiğimiz bir yer vardı. Öğretmenlerle falan oturup şarkı türkü söylerdik, bir iki kadeh de rakı içilirdi. Ben içmiyorum, arkadaşların yanlarında durup eşlik ediyordum sadece. Parti yok, TÖS kapatılmış, hiçbir şey yok kasabada, hava ağır. Yine böyle efkârlı olduğumuz bir gün, bu akşam gidip Deniz Kulübü'nde oturalım, dedik. Restoran kısmı da bodrumdaydı. Bağlama çalan TÖS'lü öğretmen bir arkadaşımız vardı. Restoranda bir köşeye oturduk, içerinin seyrelmesini bekledik. Geç saatlere doğru kalabalık dağıldı. Karşımızdaki bir masada Bulancak'ın faizci patronları oturuyordu. Yan masalarda da başkaları vardı. Hatırımda kaldığı kadar söyleyeyim, o sırada Deniz Gezmiş ve arkadaşları hapiste, Sinan Cemgil yanındakilerle birlikte Nurhak Dağları'nda vurularak öldürülmüş. Anlayacağın alkolün de etkisiyle arkadaşların kafalar dumanlı ve hepimiz çok hüzünlüyüz. Bağlama çalıyor, biz de söylüyoruz: "n'olaydım, n'olaydım okuryazar olaydım / Deniz mahkemeye düşmüş avukatı ben olaydım." Masamızdan biri sordu: "Şansal abi, Deniz'in avukatı olur muydun?" "Tabii ki olurdum," diye cevapladım. Hüzünlü havamızı dağıtmak için öğretmen arkadaşımız oynak bir havaya geçti, ama nasıl oynak? Hedefimizde bu kez 12 Mart rejiminin komutanları vardı: "Amanın yandan yandan / Biz korkmayız jandarmadan, komutanlardan." Türkünün son bölümünü yüksek sesle ve kinayeli söylüyorduk. İş çığırından çıktı. Karşı masadaki patronların birden ayağa kalkıp tabancalarının namlularını bize doğrulttuklarını gördüğümüzde dehşet ve korku içinde kaldık. İçlerinden biri: "Siz hiç kimseden korkmaz mısınız? Komutanlarımıza da karşı çıkıyorsunuz, o zaman kurşundan korkun!" diye bağırdı. Patronların bize doğrultulmuş namluları ile iki duvarın birleştiği köşede sıkışmıştık. Bir tetiklik zamanımız kalmıştı. O anı hâlâ bulanık hatırlarım, nasıl kurtulduk? Belleğimde yanlış kalmadıysa ayağa kalktım, ikna etmeye çalıştım. O sırada diğer masalarda oturanlardan bazıları, silahlarını bize doğrultan patronları arkadan kavrayarak faciayı engellediler. Patronları durduran diğer bir neden de ailevi tepkiler gelişebilir, düşmanlık olabilir düşüncesiydi herhalde. Şimdiden geçmişe baktığımda o geceki tavrımızı haklı bulmuyorum, büyük ihtiyatsızlıktı. İşin dozunu kaçırmıştık.

Gündelik hayat sessiz ve kasvetli akarken, 12 Mart sonrasında, 1973-1974'lü yıllarda siyaseten önemli bir gelişme yaşanıyor, CHP içinde ayrılıklar nüksediyor ve Bülent Ecevit sahneye çıkıyor... TİP kapatıldığı için solda herhangi bir kıpırdanma yok henüz ama Ecevit'in "Karaoğlan" olarak yükselişi ölü toprağının serpildiği solda belli bir etki yaratıyor. Taşrada örgütsüz kalan TİP'lileri de etkiledi mi Ecevit'in ortaya çıkışı?

CHP, bildiğimiz gibi Türk Aydınlanma Devrimi'ni gerçekleştiren, tek parti döneminin otoriter partisi. Çoğu yazar, 12 Mart cuntasına ilk karşı çıkanın Ecevit olduğunu söyler. Oysa bu yanlıştır çünkü Behice Boran'dır; daha doğrusu Behice Boran'ın dışında tüzel kişilik olarak, yani parti olarak karşı çıkan yalnız TİP'tir. Bülent Ecevit de karşı çıktı tabii, bunu saygıyla karşılıyorum. Ecevit'in cuntaya karşı olmasının en önemli nedenlerinden biri; muhtıraya karşı olunmazsa bunun hesabının CHP'den sorulacağı ihtimaliydi. Bu da, demokratik bir parti için doğru bir öngörü idi. Bülent Ecevit bu öngörüsü ile CHP'nin politika sahnesinden silinmesini engelledi bana kalırsa. Bu anlamda Bülent Ecevit CHP için bir şanstı. Bülent Ecevit, 12 Mart muhtırasının verildiği tarihte CHP'nin genel sekreteriydi. Nihat Erim de milletvekiliydi, Erim'i CHP'den istifa ettirdiler, böylece güya bağımsız oldu. Milli Mutabakat Hükümeti adı verilen, bakanları CHP ve AP'den gelen yeni bir hükümet oluşturuldu. Kabinede meclis dışından teknokratlar da bulunduğu için bu hükümete "beyin" kabinesi de denilmiştir. Ecevit ileri görüşlü ve demokratça davrandı ve buna hayır dedi. İsmet İnönü'ye rest çekti ve genel sekreterlikten istifa etti; birdenbire bir umut haline geldi. "Umudumuz Ecevit" dönemi başladı. CHP kurultayında İsmet İnönü, genel sekreterlik seçiminde Ecevit'i seçerseniz ben istifa ederim çıkışını yapmıştı ama Ecevit hem tabandan örgütlenmeyi sağlamış olduğundan hem de cuntaya karşı olduğu için genel sekreter seçildi. Daha önce çalışma bakanlığı yaptığı için ülkedeki emekçi kesimlerin durumlarını yakından takip ediyor. Ama daha önemli olan şey, kitlelerin gözünde yenilmez gibi görünen İsmet Paşa imajını sarsması oldu. İsmet İnönü de madem sözümü tutmadınız diyerek Kurultay'da genel başkanlıktan ayrıldı. Büyük ihtimalle ben olmasam CHP perişan olur diye düşündü. Bu olay CHP tarihinde bir dönüm noktasıdır. İsmet Paşa ayrıldıktan sonra CHP devlet partisi olmaktan çıkmaya başladı. Menderes'in

bile yenemediği İsmet Paşa'yı Ecevit yenmişti. Kamuoyunda böyle bir imaj oluştu. Bana göre doğruydu da. Hayatında CHP'ye hiçbir zaman sempatiyle bakmayan insanların gönlünü kazandı CHP. Genel başkanlık seçimlerinde Ecevit adaylığını koydu ve CHP genel başkanı oldu. CHP'de "ortanın solu" politikası ağırlık kazandı. CHP ilk defa sosyal demokratça bir havaya girmeye başladı. TİP'in sloganları CHP'nin yeni dönemine uyarlandı. Örneğin, "toprak işleyenin, su kullananın" ya da "ne ezen ne ezilen, hakça bir düzen" gibi sloganlar, eski CHP'ye çok yabancı sloganlardı. CHP'nin İsmet İnönü yanlısı kanadı, Türkiye çapında partiden ayrıldılar ve Güven Partisi'ni kurdular. Türkiye'deki hareketlenmeler buraya da yansıyordu, Giresun'da da bir kabuk değişimi yaşanıyordu. Giresun CHP'de Ecevit yanlısı ekip öne çıktı, sol açısından bir kazanım olarak değerlendiriyordum bunu. "Ortanın solu, Moskova'nın yolu," laflarını etmeye başladı AP'liler. Özetle, CHP'deki bu kabuk değişimi, 1975'e kadarki dönemimize hâkim oldu. Kongrelere katıldık, CHP'nin Bulancak ilçesi için söyleyeyim, CHP'liler seçim propagandalarına beni de çağırır, hatta konuştururlardı. CHP içindeki tefeci, faizci, büyük sermaye sahipleri oradan ayrılıp Güven Partisi'ne ve Adalet Partisi'ne geçtiler. CHP, Ecevit'in fikirlerine uygun bir noktaya geldi. Bulancak ilçe başkanı istifa etti ve yerine bir terzi geçti. CHP'de yeni bir taban örgütlenmesine gidiliyordu. Bu itibarla zaman zaman bizden yardım istiyorlardı. CHP'ye destek olmaya başladık. Kesinlikle organik olarak birleşmemek şartıyla hareket ediyordum. Bulancak belediye başkanlığı seçimlerini aşağı yukarı aktif biçimde ben yürüttüm diyebilirim, seçim komisyonunu yönetiyordum. Seçim de kazanıldı. Bir nevi 12 Mart'ın rövanşı olarak değerlendiriyordum bu yeni süreci. Şu da var: Ben CHP üyesi olmadım ama eski TİP'li başka arkadaşlar bu rüzgâra kapılıp tamamen CHP saflarına katıldılar. I. TİP'in ilçe örgütlerinde çalışmış çoğu insan Ecevit'in yarattığı havadan ötürü CHP'li oldu. Her ne kadar benden yardım isteseler de CHP'ye üye olmadım, mesafeli oldum.

CHP'ye katılanlar arasında kimler var mesela, örnek verebilir misiniz?

Sıradan parti üyelerinin yanı sıra, örgütlü mücadele sürdürmüş insanlar da CHP'ye geçti. Ertuğrul Günay'ı ele alalım örneğin. Ertuğ-

rul benden altı yedi yaş küçüktür. Ertuğrul öğrenciyken İstanbul'a gittiğimde kimi zaman buluşurduk. 68 kuşağının aklı başında bir genci, bir TİP'li ama MDD'ci olmamış. FKF o zamanlar TİP'in yörüngesinde, Ertuğrul FKF'de gençlik çalışması sürdürüyordu. Sağlam mantığı olan biri olarak tanıdım. Fakülteyi bitirdikten sonra Ordu'ya geldi ve staja başladı, staj bitince de avukatlık bürosu açtı. Bir gün bir mahkeme için Ordu'ya gitmiştim, TİP kapatılmış. Geldiğimi duyunca benimle görüşmek istedi. Eksik olmasın çok iyi, saygılı bir insandır. Bürosuna gittik, oturduk. Laf arasında "Şansal abi ben bu Ecevit'i beğeniyorum; daha açık konuşayım CHP'ye girmek istiyorum, eski bir TİP'li olarak sence yanlış mı yaparım, senin kanaatini merak ediyorum," diyerek düşüncemi sordu. Bunu sorması çok normaldi çünkü Ertuğrul'un daha önce üyesi olduğu partinin kapatılmadan önceki Genel Yönetim Kurulu üyesiydim. "Sen bilirsin, benim açımdan yanlış bir şey yapmıyorsun," dedim. Şöyle söylediğimi hatırlıyorum: "CHP'ye üye olduğun zaman artık TİP'li değilsin, bunu bilesin. Senin gibi bir insanın CHP'de olması, Bülent Ecevit'e yararlı olur. Ama CHP'de TİP'li gibi düşünürsen, davranırsan hem sen zarar görürsün hem de parti zarar görür. Ama sendeki sol potansiyelden ötürü de Ecevit'le simgeleşen ortanın solunu tercih etmiş CHP'ye taze kan olursun, çok da iyi olur." Ertuğrul gibi bir insanın kendi köşesinde kalması doğru değildi. Hukuk bilgisi yüksek, çok iyi bir avukattı; avukatlığa başladıktan sonra Ordu'da yıldız gibi parladı. Eski TİP'liler yavaş yavaş CHP'ye kayıyor dedim ya, işte Ertuğrul bir çeşit simgesiydi bu yönelimin. Ertuğrul Günay CHP'ye girince Ordu'daki TİP'liler bundan etkilendi ve çoğu eski TİP'li CHP'ye kaydı. Ertuğrul delege seçimlerini falan düşünerek ağırlığı TİP'lilerden oluşan bir taban oluşturdu, CHP Ordu il başkanı oldu. 1977 seçimlerinde milletvekili olarak meclise girdi. Başlangıçta CHP'de, önceki siyasal tercihi nedeniyle çok iftira attılar Ertuğrul'a. Alparslan Türkeş bile, İstanbul Üniversitesi bahçesindeki kuleye kızıl bayrak çekenlerin arasında Ertuğrul Günay da vardır, diyerek asılsız suçlamalarda bulundu, kendisini hedef gösterdi. Ne var ki, tüm iftira ve hakaretlere rağmen Ordu milletvekili olarak seçildi. 1975'te II. TİP kurulmuştu. 1977 seçimlerinde Ertuğrul'u yeniden gördüm. Doğu Karadeniz'de, yani Samsun'un doğusundaki illerde TİP'in yeniden kurulmasıyla ilgili örgütlenme işlerini genel sekreterlik benden istemişti. Eski TİP'liler de kalmamıştı artık. TİP'i kimlerle kuracağımı bilmiyorum. Kimseyi tanımıyorum, çok

zor bir iş. Benim bu konuda danışıp isim sorduğum insan Ertuğrul Günay oldu. "Ertuğrul bu kez ben seninle bir şey konuşacağım," dedim. Gayet anlayışlı bir tavırla kabul etti. "Şunun hakkında şöyle söylüyorlar, bu insanı yönetim kuruluna alsam olur mu, sen ne dersin?" türünden sorular sordum. Olumlu gördükleriyle ilgili olumlu yanıt verdi; görmedikleriyle ilgili de "aman abi o insanı almayın, TİP'e zarar verir," dedi. Anlayacağın benim hep güvendiğim bir arkadaşım olarak kalmıştır Ertuğrul. Onun TİP'e olan sempatisi hiç değişmedi diye düşünürüm. Örneğin, 7 TİP'li öldürüldü, cenaze törenine o da katıldı. TİP onun hep gönlündedir, hâlâ da durduğunu düşünüyorum. 1979 1 Mayıs'ında sokağa çıkma yasağı vardı, Behice Boran da dahil 100-150 TİP'li tutuklanmıştı. Alınanlardan birçoğu da, Giresun Genç Öncü'lü TİP'lilerdi. Biz CHP milletvekili olan Ertuğrul Günay'a telgraf çektik, sizin döneminizde nasıl böyle bir şey olabilir diye. Elinden geleni yaptı. 12 Eylül'den sonra CHP Genel Sekreterliğini de yaptı, genel başkanlığa aday oldu. Deniz Baykal'la karşı karşıya geldi ama ufak tefek oyunlarla Baykal kazandı. Eğer Ertuğrul CHP'nin genel başkanı olsaydı, CHP bugün böyle olmaz, iktidara gelirdi diye düşünmüşümdür çünkü kendisi TİP okulundan gelme, TİP geleneğinde yetişmiş, halk tipi bir insandır. Yadırgamadığım bir dindarlığı da vardı Ertuğrul'un. Ordu CHP il başkanı olduğu zaman Ordulu CHP'lilerden bazıları, ben Ertuğrul'dan söz ettiğimde, "seninki ne yapıyor biliyor musun, oruç tutuyor" diye eleştiriyorlardı. AKP'ye girmesinden ötürü CHP'liler ve diğer çevrelerden çok saldırı oldu. Oysa dindarlık sahte değildir onda, eskidir. AKP'ye üye olduktan sonra da konuştuk kendisiyle, "beni eleştiriyor musun?" diye sormuştu. Bunun üzerine "senin AKP'ye gitmeni hiç ayıplamıyorum, ayıpladığım Deniz Baykal ve onun etrafındaki o kliktir," dediğimi hatırlıyorum. Partiden attılar, zorladılar buna. AKP'den bakan olunca hem tebrik etmek hem de moral vermek için kendisini aradım ama ulaşamadım. Özel kalemine ismimi yazdırdım. Sonra aradı beni. "Abi beni aramışsın," dedi. "Ben de Ertuğrul sana ne diyeyim, sayın bakanım mı diyeyim, yoksa Ertuğrul mu diyeyim?" diye şaka yaptım. O da, ne dersen de, dedi, gülüştük. Sıcak bir konuşma oldu. 12 Eylül döneminde ben Bulancak Cezaevi'ndeyken gelip beni ziyaret etti, bırakmadı, vefalıdır. Askeri Yargıtay'da davam devam ederken, Ankara'daki bürosunun bir odasını bana ayırdı. Onun bu gibi tavırlarını unutmak mümkün değil.

12 Mart'ta tutuklanmadınız ve daha ziyade avukatlık mesleğinizi icra ediyorsunuz. Siyasi davalara bakıyor muydunuz?

Bakıyordum tabii. O dönemle ilgili ilginç bir hikâye anlatayım. 1972-73 yılları olmalı, Giresun Cezaevi'nden Hüseyin Kılıç adlı birinden bir mektup geldi. Benimle görüşmek istediğini, davasını vermek istediğini yazıyordu. Giresun cezaevinde müvekkillerim vardı, ağırlıklı olarak ceza davalarına bakıyordum. Bu davalarımdan biri için cezaevine görüşmeye gidince Hüseyin Kılıç'ı da çağırdım. Asık suratlı, esmer biriydi. Kendini tanıttı hemen, Elbistan'ın Kösolar köyündenmiş. Suçunu sorduğumda "komünizm propagandası yapmaktan içerdeyim," dedi. Her halükârda benim alanıma giriyordu bu. Ne iş yaptığını sordum, o da "bohçacı olduğunu," söyledi. Bavullarda ev eşyası satan kimselerdir bunlar. Giresun'a zaman zaman gelirlerdi bohçacılar, şimdi onlara ihtiyaç olmadığı için böyle bir meslek yok artık. Suriye'den masa örtüsü, çanak çömlek gibi ev eşyası getirir, bunları pazarlar ve paralarını alıp giderlerdi. Hüseyin, "Şansal bey, ben sizi tanıyorum," deyince, "beni nereden buldun," diye sordum. Öyle ya Bulancak'ta oturuyorum ve Giresun'da başka avukatlar var. Hüseyin, "başka avukatlara da haber gönderdim ama onlar bu davayı almadılar. İsminizi bana cezaevinden verdiler," dedi. Bir taraftan kuşkulanıyorum, kimdir acaba bu insan diye. Dosya numarasını aldım ve gidip dosyasına baktım. Dosyayı okuyunca anlattıklarının doğru olduğunu ve kendisine haksızlık yapıldığını ve haksız yere tutuklandığını gördüm. Nasıl ki benim gibi insanları takip ediyorlarsa 12 Mart döneminde Giresun'daki bohçacıları da takibe almışlar. Çenesi de biraz düşük herhalde, uluorta sosyalizmle ilgili konuşmuş. Sosyalizme çok meraklı bir Kürt Alevi'si. Hüseyin'in kaldığı geçici bekâr evine baskın yapmışlar. Evden *Sosyalist Türkiye* diye bir kitap çıkmış, bir de Âşık İhsani'nin şiirleri. Ağır Ceza Mahkemesi'nde olacaktı duruşması. Davayı aldım, çok sevindi. Kaç lira vereceğim diye sordu. "Hayır, ben bu davalardan para almıyorum," dedim ama bu kez de o şüphelendi benden. Şüphesini dağıtmak için çok az bir para istedim.

Nasıl geçti duruşması, beraat edebildi mi Hüseyin Kılıç?

Bir hafta kadar sonra duruşması olacaktı. Ne yalan söyleyeyim 12 Mart havasından ötürü Hüseyin'i tahliye etmezler diye düşün-

düm, çok bastırmak, çalışmak lazımdı. Hüseyin'in dosyası Ağır Ceza üyesi Muzaffer Bey'de idi. Ağır Ceza Mahkemesi başkanı da sağcı bir tip, çok katı. Muzaffer Bey de sert, nemrut biri, hiçbir avukat yanına gidip de oturamazdı. Muzaffer Bey'in aydın bir tarafı olduğunu seziyordum. Tahliye talep eden dilekçeyi yazıp odasına girdim. Merhaba deyip oturabilir miyim diye sordum, beklemediğim bir şekilde "tabii," dedi. Odasını gözlemlemeye başladım, arkasında kütüphanesi vardı. Doğan Avcıoğlu'nun *Türkiye'nin Düzeni* kitabını gördüm, romanlar falan da vardı. İyiye alametti bu, en azından okuyordu. "Hâkim bey, ne güzel kitaplarınız var," diye lafa girdim. Kitaplarıyla ilgilenmem aramızda bir iletişim yarattı. "Doğan Avcıoğlu'nun kitaplarıyla ilgileniyorsunuz herhalde," dedim. "Evet, severek okuyorum," dedi. Ardından "Hâkim bey helal olsun size, siz bu kitapları okumaktan korkmuyor musunuz," diye sordum. "Neden korkacakmışım, herkes istediği kitabı okur, yayını serbest olan kitapların okunmasına kim karışabilir?" Bu sorusuna cevaben atıldım: "Hâkim Bey, bildiğim biri var, okuduğu kitap nedeniyle bugün hapiste." Neyi kastettiğimi henüz bilmiyor tabii. "Hüseyin Kılıç isimli bir sanık tutuklu ve şu anda Giresun Cezaevi'nde, ben de onun dosyasını inceleyeceğim, dosyası sizdeymiş, birkaç gün sonra da duruşması var, evinde kitap bulundurduğu için 142. maddeden yargılanacak," dedim. "Hangi dosyaymış bu?" diye sorunca numarasını verdim, şöyle bir baktı, çok ilgisini çekti.

Duruşma günü geldi çattı tabii?

Ağır Ceza Mahkemesi başkanı olan hâkim, "Sen ne iş yapıyorsun, hangi okulu bitirdin, daha konuşmadan acizsin, sen bunları anlayacak kapasiteye sahip misin?" türünden sorularla Hüseyin'i aşağılıyordu: "Birileriyle bağın var ki, bu kitaplar senden çıkıyor." Kendini ifade etmekte zorlanıyordu Hüseyin. Başkan bağırıp çağırıyordu, eyvah ceza verecekler diye düşündüm. "Diyeceğiniz bir şey var mı Şansal Bey?" diye soruldu. Ben de "Herkesin kütüphanesinde olabilecek kitaplardır bunlar. Basılması, yayınlanması yasak olmayan, satılan kitaplar, müvekkilim de satın alıp okumuş, bu açıdan kitapların komünizm propagandası olarak değerlendirilmesi mümkün değil," diyerek savunmaya başladım. En azından bir oydan umutluydum. Esip gürleyen Ağır Ceza Mahkemesi

Başkanı ile Muzaffer Bey hiç konuşmuyorlardı, aralarının bozuk olduğunu duymuştum. "Tahliye talebi için ne diyorsunuz," diye soldaki üye Muzaffer Bey'e sordu. Muzaffer Bey de yüksek sesle "tahliye!" diye bağırdı. Muzaffer Bey tahliye deyince, Başkanın sağındaki üye hâkim de "evet tahliye," dedi. Bu hâkimin dosyadan haberi de yok. Herhalde Muzaffer Beyle Başkan anlaştılar ve sanığı tahliye edecekler diye düşünmüş olmalı ki tahliye yönünde oy verdi. Mahkeme başkanının muhalefeti ile tahliye kararı çıktı. Hüseyin Kılıç çok mutlu oldu. Cezaevinden çıktıktan sonra yazıhaneme gelip gitmeye başladı, dost olduk. Kendisine Keko diyordum artık. Bir yaz da memleketine davet etti beni. 1975 olabilir, gittim. Elbistan'da bir dağ köyüydü. Ben, deyim yerindeyse, pasaportsuz yurtdışına çıkmıştım sanki, köylüler Kürtçe konuşuyorlardı kendi aralarında ve hiçbir şey anlamıyordum. Bir gece kaldım köyde, çok mutlu oldular, sağ olsunlar ağırladılar, ikramda bulundular.

Aylar ve yıllar davalar, gündelik hayatın külfetleriyle geçerken 1974'te Ecevit'li CHP iktidara geldi ve siyasi tutuklulara af meselesi gündeme geldi. I. Ecevit Hükümeti olarak da adlandırılan 37. Hükümet Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu Milli Selamet Partisi ile kurulan bir koalisyon hükümetiydi. Bu hükümet bir genel af yasası çıkardı ancak af yasası Meclis'te görüşülürken MSP milletvekillerinin oylarıyla TCK 141 ve 142. maddeden hüküm giyenler kapsam dışı bırakıldı. Bunun üzerine CHP Anayasa Mahkemesi'ne dava açtı ve solcuları dışarıda bırakan af yasasının söz konusu maddelerini iptal ederek, affı herkesi kapsayan bir hale getirdi. Bunun sonucu olarak TİP Merkez Yönetim Kurulu üyeleri, Behice Boran, Sadun Aren ve diğerleri tahliye oldular ve bu tahliyeler sol-sosyalist hareketlerde yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Nasıl karşıladınız bu tahliyeleri? II. TİP'in kuruluşuna vesile olacak bu tahliyeler öncesindeki durum neydi?

Çok sevinmiştim tahliyelere. Tahliyelerinden sonra İstanbul'a gidip Turgut Kazan'ı ziyaret ettim. Yeni bir büro açmıştı Turgut. Sadun Hoca da oradaydı. Politika kazanı ister istemez kaynamaya başlamıştı. O sırada sosyalist partiler kurulsun mu kurulmasın mı tartışmaları yaşanıyordu. Sadun Aren'le Turgut'un ofisinde karşı-

laştığımızda konuştuğumuz mesele de buydu. Tam o sırada, kesin bir şey yoktu ama II. TİP'in kuruluş hazırlıkları olduğunu duyduk. Ofisteki konuşmalarımızdan birinde Sadun Aren'e, "Hocam ne düşünüyorsunuz gelişmeler hakkında, yeniden parti kurmak gerekiyor mu sizce?" diye sormuştum. Sadun Aren, TİP gibi bir partinin yeniden kurulmasına karşıydı, Turgut da bu görüşe katılıyordu.

Neden karşılardı parti kurulmasına, neye dayandırıyorlardı bunu?

Sadun hoca durumu şöyle değerlendiriyordu: "TCK'nın 141 ve 142. maddeleri orada dururken, insanları riske sokmanın bir anlamı yok. Yasadışı bir faaliyetimiz yoktu ama sosyalist bir parti olduğumuz için bu maddelerden yargılandık ve mahkûm edildik. Bu maddeler Demokles'in kılıcı gibi tepemizde sallandıkça örgütlenmeyi genişletemezsin." Sadun Aren ikna etmek için yapmadı bu konuşmayı, fikrini açtı sadece ve bana da mantıklı gelmişti o zaman. "Peki, hocam kim kaldıracak bu maddeleri?" diye sorunca, Sadun hoca da, "CHP var ya işte, o kaldırsın, nitekim af da çıkardı, bunu da kaldırabilir, bu maddeler kalkmadıkça ben şahsen parti kurulmasından yana değilim, kurulacak partide de bulunmayı düşünmüyorum," dedi. Turgut da aynı kanaatte olduğunu belirtti konuşma arasında. Bu maddeler solun önünde engeldi, dolayısıyla akıntıya karşı kürek çekmenin, bu esnada yığınla insanı ziyan etmenin bir anlamı yoktu. Behice Boran ve Nihat Sargın'ın kurmayı amaçladıkları yeni oluşuma başlarda bu nedenle karşıydım. Turgut da bundan sonra hukuk, adalet mücadelesinde olmanın kendisi için daha önemli olduğunu belirtti. Öyle de yaptı.

II. TİP'in kuruluşu aşamasında Behice Boran, Nihat Sargın ve Sadun Aren arasında bir gerilim çıkıyor, bu gerilimin nedeni de parti kurulması konusundaki düşünce ayrılıkları olmalı, yanılıyor muyum?

Saygın bir insan Sadun hoca, ben kendi adıma çok seviyordum. Turgut'un ofisindeki konuşmalarımızı anlatmamın önemli bir nedeni de partinin yeniden kurulması konusundaki düşüncemin netleşmemesiydi. II. TİP kurulurken, Boran'ları ve Sargın'ları suçlayıcı birtakım şeyler yazılıp çizildi. Güya herkese teklif edil-

miş ama Sadun hoca çağrılmamış. Boran'ın sekterliğine yoruldu bunlar. Esasında aralarındaki ayrılık daha önceden başlamış. TİP Merkez Kurulu üyesi olan sanıkların savunması sırasında, savunma öyle mi olsun, böyle mi olsun tartışması çıkmış Boran ve Aren arasında ve bu da biraz soğukluk yaratmış.

Şunu mu söylemek istiyorsunuz: Behice Boran'ın çağırmamasından ötürü değil, Sadun Aren size anlattığı nedenlerden ötürü parti kuruluşuna katılmadı?

Bana göre öyle. Kendi kulaklarımla duydum bunu. Sadun Aren dışarıda tutulmadı, fikri bu yöndeydi ve bu nedenle katılmadı. Savunma konusundaki ayrılığa gelince, Behice Boran ve onun yanında yer alan sanıklar, savunmanın siyasi bir savunma olması yönünde bastırmışlar. Boran TİP tüzel kişiliğinin siyasal savunmasından yana. Hukuki bir yargılamaymış gibi görünse de, bu davanın siyasi bir dava olduğuna kanaat getirmişler. Sadun Aren ve Turgut Kazan gibi sanıklarsa, bu bir ceza hukuku yargılamasıdır, bu nedenle savunmanın siyasi yanına değil hukuki yanına ağırlık verilmesi görüşünü ileri sürmüşler. Uzlaşamayınca biri siyasi yanı ağır basan diğeri de hukuki yanına ağırlık veren iki ayrı savunma veriliyor TİP duruşmasında.

Buradan bakınca fikren ayrılmışlar esasında, tahliye sonrası süreçlere de etkide bulunacak bir tür kopuş alttan alta başlamış...

Aynı kanaatteyim ben de. Sadun hocanın çalışmalara davet edilmemesinin nedeni Boran'ın katılığı değildir bana kalsa. Yargılama sırasında başlayan görüş ayrılığının da bunda etkisi var tabii. Şu da söylenebilir, ki söylendi de: eski tartışmalar bir tarafa, Behice Boran, Aren'le buluşup nezaketen teklif edebilirdi parti çalışmalarına katılmasını. Behice Boran'la bu meseleyi daha sonra konuştum. II. TİP'in kurulmasında, "Sadun Aren'le neden ilişki kurmadınız," diye soruduğumda, sözcüğü sözcüğüne değil ama mealen aktarıyorum, şunları söyledi Behice Boran: "Şansal, ben Sadun Aren'le bu konuda neden ilişki kurayım? Sıradan bir insan değil ki Sadun Aren, partinin teorisyeni, sosyalizmi bilen biri, TİP'te sonuna kadar da yer almış. İşte bak sen de duymuşsun, sağda solda 141 ve 142. maddeler varken parti kurulamaz diyen

bir insana, sırf laf olsun diye siyasi bir parti kuruyoruz, efendim gel de katıl diye neden söyleyeyim. Nezaket usulüyle parti kurmuyoruz ki. Kaldı ki, Sadun Aren tarafından reddedileceğimi de biliyorum, ne anlamı var teklif etmenin. Bizler sosyalistiz, dolayısıyla birbirimize numara yapmanın anlamı yok." Doğruyu söylemek gerekirse Behice Boran bu tarz kibarlıkların burjuva politikası olduğunu düşünen birisiydi, onun tavrı buydu ve çok netti. Boran'ın "sertliği" bu gibi anlarda ortaya çıkıyordu zaten ama kendince ilkeli davranışının dışavurumuydu bu. Behice Boran'ı başkalarından ayıran, Boran'ı Boran yapan da budur.

II. TİP'in kuruluş çalışmaları gerilimlere, dargınlıklara rağmen sürüyordu. Sizin tavrımız nasıl oldu? Başlarda Sadun Aren'in de etkisiyle çekimser, hatta karşı olduğunuzu söylediniz?

II. TİP'in kuruluşunda bana haber salındı, kurucular arasında olmam teklif edildi. İkircikliyim o sıra. Sadun hocanın konuşmalarının da etkisi altındaydım, 141 ve 142. maddeleri düşünüyordum. Ama bir taraftan da içimdeki TİP'lilik depreşmiş, iki arada bir derede kalmıştım. İçim cız ederek, çokça da üzülerek çalışmalarda yer alamayacağımı, bu aşamada partinin kurulmasının doğru olmadığını söyledim ve II. TİP'in kuruluşuna bu düşüncelerle katılmadım.

Teklifi geri çevirirken yadırganmadınız değil mi? Ayrıca nasıl oldu da sonradan fikrinizi değiştirip II. TİP'e katılma kararı aldınız?

Çok makul karşılandı, hiç yadırgamadılar, dargınlık falan da olmadı. İstanbul'a gidip geldikçe yanlarına uğruyordum, ilişkiyi kesmedim. Hepsi saygı duyduğum insanlardı. II. TİP'in Genel Merkezi Beyoğlu'nda, Nuri Ziya sokaktaydı. Nihat Sargın'a mutlaka uğrardım, Behice Boran'a da keza. Çok sıcak karşılarlardı her defasında. Osman Sakalsız gibi eski arkadaşlarım da var, nasıl ihmal edebilirim. Gidip geldikçe, oturup sohbet ettikçe de başlardaki kanaatlerim değişmeye başladı. İkircikliğim 1975'in sonlarına kadar devam etti. Bu arada 141 ve 142. maddelerin en azından kendi açımdan bir sığınak, pasifliğime bir tür mazeret olduğu hissine kapıldım. Giresun ve Bulancak'taki insanlar, ne duruyorsu-

nuz dediklerinde bu maddelerin varlığının arkasına sığınıyorduk. Anlayacağın korkumuzun kalesi olmuştu bu maddeler.

Giresun'da II. TİP kurulmamış hâlâ tabii, Mustafa Oksal da sanıyorum sizin gibi temkinli?

Kurulmamıştı. Giresun'da ben ya da Mustafa Oksal kurabilirdi II. TİP'i. Mustafa'nın durumu değişmişti. Aktif bir insandı, 12 Mart'tan sonra, madem parti yok ben de başka şeylerle uğraşırım dedi ve Esnaf ve Sanatkârlar Derneği başkanı oldu. Burada herkesin gözü bizde, TÖB-DER kuruldu. Gidip geldiğimiz yer TÖB-DER lokali idi. TSİP kuruldu. Bazı öğretmen arkadaşlar da TİP'in neden kurulmadığını sorduklarında yanıt veremiyordum. Maddelerden söz ettiğimde de haklı olarak şu tarz yaklaşımlar dile getiriliyordu: "Peki abi güzel de, 141 – 142. maddeleri kim kaldıracak, CHP mi? Bunun mücadelesini de yine TİP vermek zorunda değil mi?" Bu türden yaklaşımlar zamanla bana doğru gelmeye başladı. Böyle boş durmak, vicdanımı da rahatsız ediyordu.

Dolayısıyla, baştaki kanaatleriniz ve kaygılarınız yerini başka kanaatlere ve düşüncelere bıraktı.

Aynen öyle. Mustafa'ya teklif ettim ilk: "Daha önce de olduğu gibi TİP Giresun il başkanı sen ol, ben de kurucu üye olayım," dedim. Mustafa'nın uğraş alanı değiştiği için kabul etmedi. Bunun üzerine kararımı verip İstanbul'a gittim ve Nihat Sargın'ı bulup TİP'in Giresun'daki kuruluşuna talibim dedim. Bu arada Nihat Sargın insanlara daha yakındır, suratsız görünürdü ama halkla daha ilişkilidir. Neyse, Giresun'da 1975'in sonu 1976'nın başında II. TİP'i kurduk.

Siz mi oldunuz il başkanı? I. TİP'ten insanlarla mı kurdunuz partiyi, kalan var mıydı eskilerden?

Evet, TİP'in kurucu il başkanı oldum. Yönetim kurulu oluşturmak için insanlara ihtiyaç vardı ama eski TİP'ten kimse yoktu. Mustafa da haklı gerekçelerle katılmak istemiyordu. Hatta yeniden uğradım yanına, Nihat Sargın ve Behice Boran selam söylüyorlar sana dedim ama başında olduğu meslek kuruluşlarına olumsuz yansıyacağını düşünüyordu. Ama hiç sitem etmediler

Sargın ve Boran, ben de etmedim. Her zaman yanımızda olmuş bir dostumuz. Sonradan üye olabileceğini söyledi, o kadar, oldu da nitekim.

Bu durumda sizin yeni bir ekip kurmanız gerekiyordu?

O sırada Türkiye'de önemli değişiklikler olmuştu. SEKA kâğıt fabrikasından söz etmiştim, rakamlar tam aklımda değil ama Giresun'da işçi nüfusu yoğunlaşmıştı. Eskiden sadece fındık kırma fabrikalarındaki kadın işçiler vardı ama şimdi üç vardiyalı çalışan yüzlerce SEKA işçisi vardı. İşçilerden ilgi vardı II. TİP'e. Gençler de bizi merak ediyorlardı. II. TİP, I. TİP'ten farklı olarak ideolojisi daha ağır basan, yatay değil, derinlemesine örgütlenen bir partiydi. Selüloz İşçileri Sendikası'na bağlı SEKA işçilerinden partiyi kurduk. II. TİP'te ağırlığı SEKA işçileri oluşturuyordu. II. TİP Türkiye genelinde işçi ağırlıklı olarak kuruldu. İşçi sınıfı ideolojisinin, yani bilimsel sosyalizmin öğretilmesine, yaygın propaganda yerine içe dönük, yani işçi ve öğrencileri eğitmek üzerine kurulu bir parti olarak yapılandı. SEKA'daki TİP'li işçiler fabrikada propaganda yapıyor ve yeni TİP'li işçileri kazandırıyorlardı partiye. Yeni TİP'li işçilerin esnaftan arkadaşları sola ilgi duyuyor ve onlar da TİP'e katılıyorlardı. Giresun özelinde kurucu ve üye işçiler hiç korkmadılar II. TİP'e katılmaktan; bizim korkumuz vardı ama onların yoktu. 12 Mart'ın ağır havası taşrada dağılıyor; Mahir Çayan'ların, Deniz Gezmiş'lerin ölümlerinin yarattığı kederler sonlanıyordu. Behice Boran da başka açılardan tanınıyordu artık. Behice Boran'a daha önce olduğu gibi oportünist yahut revizyonist denilmiyordu, duruşmalardaki tavrı, dik duruşu sosyalist kamuoyunda sempati yaratmıştı: Yıllarca hapis yatmış, efsaneleşmiş bir insan. Boran'la aynı cezaevinde kalan Sevgi Soysal, *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* diye bir kitap yazmıştı. Kitaptaki Behice Boran anlatımı büyüleyicidir. Sevgi Soysal TİP'li değildi ama Boran'ın tavrını, gündelik hayatını ayrıntılarıyla anlatır.

Peki, bu kuruluş döneminde Ordu'da, Samsun'da, Trabzon gibi illerde durum neydi?

Karadeniz'de II. TİP'in ilk kurulduğu il Giresun'du. Samsun bizden sonra kuruldu. Ordu'daki II. TİP'i de bizzat ben kurdum, bunun için görevlendirilmiştim. Ordu'da da insanlar benzer şekil-

de TİP'i arıyorlardı ama Ordu'da Giresun'da olduğu kadar çok işçi yoktu. Trabzon'da çok geç kuruldu parti, kurmakta çok zorlandık. Samsun'u ben kurmadım ama. Aybar'la eskiden tanışıklığı olan Mümin Karaoğlu adında nitelikli bir avukat arkadaşımız kurdu. Samsun'da bir sendikanın avukatlığını yaparken, sendikanın yöneticisi TİP'li olduğu için Mümin Karaoğlu da oranın il başkanı olarak partiyi kurmuş sanıyorum. Fena değildi Samsun. Ünye ve Fatsa'da Dev-Yol hâkimdi, II. TİP kurulamadı. Ordu'nun Perşembe ilçesinde kuruldu ama. Ordu örgütü, sosyalizme ve TİP'e gönül vermiş, aklı başında insanlardan kurulmuştu, çok aktif politika yapmamış olsalar da makul ve özverili arkadaşlardı. Çevrede sevilen, saygı duyulan, Ordu'da politik ağırlıkları olan kişilerdi. Özellikle il başkanı Ekrem Çelebi, yine avukat Kaşif Engin Yurt'un özverili çalışmalarını söylemem gerekir. Ekrem, şimdi aramızda değil. Ruhu şad olsun. Eski TİP'lilerden matbaacı arkadaşlar da vardı aralarında. Giresun militan bir örgüt yapısına sahipti, iyi çalışıyordu. Sonradan Mustafa Oksal da üye oldu. Bu arada, I. TİP döneminde olduğu gibi derhal partiyi kuralım ve bir an önce seçimlere hazırlanalım düşüncesi yoktu II. TİP'te. Ayrıca yine I. TİP'te olduğu gibi Genel Merkez'den insanlar gelip gitmiyordu Giresun yahut bir başka Karadeniz iline, buralarda vakit harcamanın anlamı yoktu nitekim. Öte yandan, Karadeniz'de sorumlu olarak artık ben görülüyordum, güven duyulan biriydim. Genel Merkez'den biriymiş gibi görünüyordum.

II. TİP kurulduktan iki yıl sonra 1977 seçimleri olacak. II. TİP gerek örgütsel gerekse ideolojik olarak değişmiş, bu değişim seçim çalışmalarına nasıl yansıdı, daha evvel olduğu gibi köy gezileri falan şeklinde mi oluyordu etkinlikler?

1977 seçimlerinde TİP, Giresun'da seçime girmedi, dolayısıyla seçim çalışmaları sürdürülmedi burada. TİP Genel Merkezi yasanın gerektirdiği şartları taşıyan illerde seçime katılmaya karar verdi. Gücünü dağıtmak istemedi, hepsine yetişemezdi. I. TİP'te olduğu gibi kadron da yok, üyen var ama yetersiz, çok aktif değilsin bu açıdan. Seçimler sosyalizm propagandası için bir araç olarak görülüyordu. Giresun'da seçimlere katılmadığımız için Samsun'da seçim çalışmalarını yürüttük. TİP'in Samsun'dan milletvekili adayı olarak gösterildim. Bu benim için bir görevdi, bun-

dan onur duydum. Bir seçim komisyonu oluşturduk, Samsun'daki örgüt biraz zayıftı. Mümin il başkanlığından ayrılmış, yerine bir başka avukat arkadaş gelmişti. İyi bir insandı ama o kadar, aktif çalışma sürdüremiyorduk, ister istemez Giresun'dan lojistik destek oluşturduk. Nöbetleşme sistemi kurduk: Bu hafta şunlar gidecek, sonra şunlar gidecek falan. Giresun'da TİP'in gençlik örgütü olan Genç Öncü kurulmuştu. Genç Öncü'nün başkanı olan Necdet Dervişoğlu arkadaşımız da Samsun'daki gençlerle beraber parti çalışmalarına katıldı. Güzel bir çalışma yaptık.

Yine kahvelere mi gidiyordunuz ağırlıklı olarak?

Öyle, kahve gezileri yapıyorduk. TİP'in o dönemki sloganlarından biri şuydu: "Hesap Soracağız!" Kahvelerden birinde hesap sorma ekseninde konuşurken, biri çıkıp "sizin bu kadar hesap makineniz var mı?" diye tatlı bir espri yapmıştı. AP iktidardaydı ve o kadar çok yolsuzluk vardı ki, teşhir etmek durumundaydık. Esas maksadımız olabildiğince çok insana ulaşarak sosyalizm propagandasını yapmak. Milletvekili çıkarmamız mümkün değildi ama siyaseten yoğun bir çalışma yaptık. Samsun'un Havza, Bafra, Ladik, Çarşamba ilçelerini karış karış gezdik. Benim vosvos marka beyaz arabayla bildiri falan taşırdık. Ekibimizin Samsun'daki faaliyetleri iyiydi. Mustafa ile aramızda bir nöbetleşme sistemi kurmuştuk. Ben olmadığım zamanlarda Mustafa gidiyor ve gençlerin başında duruyordu; deneyimli, donanımlı biriydi neticede. Bir gün şöyle bir olay olmuş, sonradan anlattılar bana. Mustafa Oksal Irmak mahallesinde bir kahvede konuşuyormuş, kahve çok kalabalık. Bir başka sloganımız da şuydu: "Sosyalizmin Bayrağını Meclise Dikeceğiz!" Bu sloganın yazıldığı afişler asılmış kahveye o gün. Konuşmadan önce afişlerini asarsın, çıkarken de toplarsın, sistem buydu. Mustafa'nın konuşması esnasında ülkücüler basmış kahveyi, liderleri de içinde. "Hangi şerefsiz bu bayrağı dikecek," diye esip gürlemiş. Mustafa Oksal, "o şerefsiz benim!" demiş. Usta bir politikacı tabii. "Pazar günü seçim var, biz meclise nasıl gireceğiz? Meclise girerken önümüzde bayrak olacak, yürüyüp gideceğiz," demiş. Seçim çalışmaları sırasında Behice Boran da geldi Samsun'a. Kapalı bir sinema salonunda bir konuşma yaptı, dinleyici kitlesi de fena değildi. Boran birkaç gün kaldı Samsun'da. TİP yönetim kurulu üyesi emekli bir öğretmenin, Kaya hocanın evin-

de kaldı. II. TİP döneminde de Behice Boran'ı tanımaya devam ettik, tanıdıkça daha bir seviyorsun. Çok disiplinli biriydi Boran, zamanı boşa harcamak istemezdi. Eve uyumadan uyumaya gidiyorduk. Parti binasına gidiyorduk, çok canlıydı. Halim Bulutoğlu isimli Bafralı bir arkadaşımız vardı yanımızda. Keza ne kadar kaldı bilemiyorum ama Ercan Eyüboğlu da gelmişti Samsun'daki seçim çalışmalarına. Asistandı sanıyorum o sırada Ercan; halkla çok rahat diyalog kuruyordu.

Seçim çalışmalarında sosyalist düşüncenin işlenmesine ağırlık verme kararımızdan söz edip, II. TİP'in Bulancak ve Giresun'daki yeni tabanının da işçilerden oluştuğunu belirttiniz. 1975-1980 arası dönem, Türkiye'nin pek çok yerinde işçilerin grev haklarını kullanarak eylemlerde bulunduğu bir dönem aynı zamanda. Bulancak için de böyle miydi durum? TİP olarak işçilerin mücadelesinin neresinde ve nasıl duruyordunuz?

Madem söz açtın, benim için garip bir deneyim olan bir grevden bahsedeyim. Bulancak'ta çok ilkel koşullarda çalışan, elli altmış kadar işçisi olan bir tuğla fabrikası açılmıştı. İşçilerin patronla sorunları vardı, sanıyorum ücretlerini alamıyorlardı. İşverenin ekonomik durumu iyi olmadığı için işçilere para veremiyor, ücretleri aşağıya çekmeye çalışıyordu. İlçeye tuğla fabrikası açtığı için büyük bir hizmette bulunduğunu düşünüyor tabii. Fabrikanın patronu, CHP zamanından babamın arkadaşıydı. Babam DP'ye karşı mücadele ederken onunla omuz omuza çalışmış, aile dostumuz bir taraftan. Bu kişiye karşı mücadele edilecekti. Önce sendika kurulacak, işçiler örgütlenecekti. İşçiler TİP'e geldiler, ben Giresun il başkanıyım, bizim Bulancak TİP ilçe başkanı da Ali Turan'dı. Rahmetli oldu Ali, tost yapıp satıyordu, bakkal dükkânı vardı. İşçiler akşam olunca Ali'nin dükkânına geliyor, oturup çay içiyor, kendi aralarında konuşuyorlar, ücretimizi alamadık falan diye. Ali de madem öyle, "sendika kurun," diyor işçilere. Sendika kurmayı bilmiyorlar tabii. Ali Turan bana geldi. Mustafa Aktulgalı'nın genel başkan olduğu Keramik-İş Sendikası vardı. Rahmetli Mustafa Aktulgalı'yı aradım ve "Bulancak'ta işçilerin örgütlenme potansiyeli var, işçiler sendika kurmak istiyor; bize adam gönderin ve sendikayı burada örgütleyin," dedim. Be-

nim sendikayı örgütlemeye yetişmem hem avukatlık işlerinden hem de TİP'in işlerinden ötürü mümkün değildi. Mustafa, "Biz kimseyi gönderemeyiz, hiç elemanımız yok, paramız da yok üstelik. Ama TİP için önemliyse bu, size üye kayıt formlarını gönderelim, sendika üyesi yapın insanları," dedi. Sendikalaşma lazımdı ama bunun benim üzerimde kalmasını istemiyordum. İşim sendikacılık değil ki. Sendikayla partinin iç içe geçmesini hoş karşılamıyordum. Ama bu görev de bana düştü çünkü sıkıştırıyorlardı bir taraftan, siz nasıl işçi partisisiniz diyorlardı? Keramik-İş genel merkezinden üye fişlerini istedim ve işçiler akın akın sendikaya üye oldular. Üye fişlerini İstanbul'daki genel merkeze yolladık ve birinci aşama tamamlandı, yani işçiler sendikalı oldu. Sendika temsilcisi patrona gidecek ve toplu iş sözleşmesi yapma çağrısında bulunacak. Bu işi kim yapacak? Keramik-İş'in Genel Başkanı Mustafa Aktulgalı "Şansal ben kimseyi gönderemem, onu da siz yapacaksınız," dedi ve bu ihale de bana kaldı.

Babanızın arkadaşıyla yüz yüze gelmek kaçınılmaz hale geldi.

Evet. İşverenin ekonomik sarsıntılarını biliyorum. Çaresiz kalkıp gittim. Selamlaştık, çay ikram etti. Laf arasında "Hayrola Şansal," diye sorunca, "Ömer amca ben böyle bir görev aldım," dedim. Dinledi, işin nereye varacağını pek bilmiyor yahut bilmezlikten geliyordu. CHP kökenli olduğu için sempatik bakıyordu bu tarz meselelere. Damadı Alpay Kabacalı İstanbul'da yayıncılık yapıyordu, TİP eğilimliydi. Toplu görüşmeler sıcak bir ortamda başladı, ona tamam, buna tamam dedi ama mesele ücretlere gelince durum değişti, görüşmeler çıkmaza girdi. Gerginlik başladı. Ne olur ne olmaz diye yanımda işyeri temsilcileri de vardı. Bir anlaşmaya gitme durumu olursa evet demeden onların da görüşünün alınmasında yarar vardı, onlar da bilsin ne olduğunu. Ben sadece işin hukuki kısmında faydalı olmak istiyordum. İşveren karşımıza MHP il başkanı olan bir avukatı getirmişti. Bunların hasmı kim? MHP. Bu tür toplu görüşmelerde anlaştığın maddeleri imzalarsın, anlaşamadıklarını bir tarafa yazar ve öbür maddelere geçersin. İşverenin vekil tayin ettiği MHP il başkanı avukat da sempatiyle bakıyordu işçilerin mücadelesine. TİP'in sonradan Merkez Yürütme Kurulu üyesi olan Sosyal-İş sendikası Genel Başkanı Özcan Kesgeç arkadaşımdı, MHP'li vekil avukat da tanıyormuş rahmetli

Özcan'ı, laf arasında "Özcan'a selamlarımı ilet," dediğini hatırlıyorum. Taşra burası, işler büyük kentlerde olduğundan başka ilerliyor. Özetle ücretler konusunda görüşmeler tıkandı.

Bu da grevin kaçınılmaz olarak gündeme gelmesi anlamına geliyor tabii?

Grev prosedürü başladı. İşveren grev gibi bir duruma hiçbir şekilde ihtimal vermiyordu. Taksiyle fabrikasının kapısına gelince, "Bu İşyerinde Grev Vardır," pankartıyla karşılaşıyor. Katılım da yüksek. Fabrika anayol üzerinde olduğu için gelen geçenler durup bakıyor, işçilerle konuşuyor, para yardımı yapıyor, yiyecek getiriyor, destek veriyorlardı. Bir bayram yerine dönüşmüştü fabrikanın önü. İşveren şaşırıp kalıyor tabii. Böyle bir şeyi filmlerde görmüştür. Bir kalp krizi geçirdiğini öğrendik, zaten yetmiş yaşında. Hemen hastaneye götürmüşler. Bendeki üzüntüyü düşünebiliyor musun? Başına bir şey gelse çok üzülür, belki Bulancak'ı bile terk edecek duruma gelirdim. Bu arada Kızılay'dan grev çadırı almıştık. Giresun Kızılay başkanı sonra alırım diyerek göndermişti. Bulancak'ta Kurtuluş grubu ağırlıktaydı, Dev-Yol da vardı ama daha azdı. Bu gibi sol hareketler de destek amacıyla gelip gidiyorlardı. CHP Giresun milletvekili Orhan Yılmaz da geldi grevi ziyarete. İşçilerle oturup konuştu, başarılar diledi. Yukarıdaki patron da CHP'li; çok beklemiş bana da uğrar diye ama milletvekili uğramadı. Patrona uğrarsa, işçiler karşıma geçer diye düşünmüş olmalı. Grev TİP'in hegemonyasına dönüşmesin istemiştik. Grev sürerken TSİP'li bir arkadaş, sömestr tatilinde Bulancak'a gelmiş. Bu genç arkadaş bana geldi ve "ben grevci işçilere politik eğitim vermek istiyorum," dedi. Kabul ettim, kulaklarının pası silinsin istedim. Grevin olduğu yere yakın bir kahvede toplandılar. Ben de dinleyeyim diye gittim. Başladı ilkel komünal toplumlarda insanlar şöyle yaşıyorlardı, bu dönemde sınıf farkları yoktu, sonra köleci toplum geldi, sonra da feodal toplum diye uzun uzun ve sıkıcı sıkıcı anlatmaya. İşçiler bu adam ne diyor diye bakıyordu. Böyle ilgi çekici gelişmelere tanıklık ettik anlayacağın. Sonradan düşüncem netleşti: Herkes kendi görevini yapacak, sendikacı sendikacılığını, avukat avukatlığını, partili partililiğini. Bu grev önemliydi çünkü bu grevden epey bir TİP'li üye kazanıldı. Bu işçilerden bazıları Bulancak'ta TİP yönetim kurulu üyesi oldular,

Ankara'da yapılan TİP toplantılarına katıldılar. Grev somut olarak da başarılı oldu. Toplu sözleşme yapıldı, davul zurnayla kutlandı. İşveren, "şu kişiyi istemiyorum, işten atıyorum," dedi. İşçi atılarak grev bitirilmez, görüşmelerde bu tür çıkışları kabul etmedim, ama ara bir formül bulduk. Bulancak belediye başkanlığı seçimlerinde benim çok yoğun çalışmam olmuştu, başkan CHP'liydi, gittim ve durumu anlattım. "Biz TİP'ten belediye başkan adayı çıkarmadık, oylarını bölmek istemedik, fabrikadan atılan bu işçi, aynı zamanda senin seçmenin olacak biri," dedim. İkna ettim ve kadrolu işçi olarak işe başladı. Mağdur olmadı, sonradan fabrika kapandı ama o işçi olarak belediyede çalışmaya devam etti. Başka grevler de düzenleniyordu; Giresun'da fırın işçilerini örgütlemiştik örneğin. Bu grevler TİP'in kamuda duyulmasına neden oluyordu. Zor deneyimlerdi ama benim açımdan, iki arada bir derede kalıyordum çoğunlukla.

Taşrada mücadele nispeten ılımlı bir şekilde sürerken memleket dahilinde siyasetin nabzı yükseliyor o yıllarda. Bu arada TİP'liler katlediliyor. Bu katliam protesto ediliyor, yürüyüşler düzenleniyor. TİP'lilerin katliamında olduğu üzere Türkiye'deki sosyalistlerin para-militer güçler tarafından öldürülmesini nasıl karşılıyordunuz, ölümlerin etkileri ne oluyordu Giresun'da? Giresun'da bu tarz saldırılar olmaz hissinde miydiniz yoksa kaygı mı duyuyordunuz?

Yedi TİP'linin öldürülmelerinin hemen sonrasında partili arkadaşlarla hemen hazırlandık, Ordu ve Giresun'dan bir otobüs dolusu grup olarak yola çıktık. Protesto yürüyüşüne biz de katıldık. Yedi TİP'linin vahşice öldürülmesinden sonra endişemiz arttı doğrusu. I. TİP zamanında halk yönlendiriliyor ve kışkırtılıyordu ama durum değişmişti. II. TİP zamanında solda militan gençlik oluşumları vardı. Faşist güçlerin en azından Giresun'da TİP de dahil, herhangi bir sosyalist yapıya saldırmaları kendileri için ortam elverişli olmadığı için çok daha zordu. Ama endişemiz şuydu: kıstırılıp pusuya düşürülmek.

Faşist saldırıların Giresun'daki Kurtuluş, Dev-Yol gibi sol hareketlerin etkin olmasından ötürü gerçekleşmediğini düşünüyor musunuz?

Saldırıların önündeki önemli engellerden biridir diyebilirim. Bizimle Kurtuluş yahut Dev-Yol gibi siyasetler arasında ideolojik, stratejik farklılıklar vardı. Kurtuluş fraksiyonundan birkaç kişi, Bulancak TİP ilçe merkezini basmıştı. Halkın gözünde bu önemli değildi, hepimizi bir kefeye koyuyorlardı. Nitekim tutuklandığım zaman bana yapılan en önemli suçlamalardan biri de, Karadeniz bölgesindeki bütün gençlik hareketlerinin genel lideri olmaktı. TİP'liyim ama kimin umurunda bu? İthamların doğru olmadığına dair savunma yapmak zorunda kaldım. Hatta Cezaevindeyken Dev-Yol, Kurtuluş yahut Dev-Sol gibi hareketlerin gençlerine takılırdım: "Ulan keratalar sizden neler çektim, içeri girdim hâlâ sizin hesabınızı benden soruyorlar." Sıradan insanların pek ayrım yapmamaları da anlaşılır bir şeydi çünkü bir açıdan haksız sayılmazlardı. Giresun'da Ülkü Ocağı'na bombalı saldırı düzenlendi ve bu saldırıdan ötürü birkaç genç tutuklandı. Onların avukatlığını da ben yaptım. TİP il başkanıyım ve avukatım, solcuların avukatlığını yapmak isteyen başka avukat yok. Devrimcilerin yakınları bana geliyor, hukukî yardım istiyorlardı ve genellikle geri çevirmiyordum. Giresun'daki silahlı eylemler bir ara çoğaldı. 1978 yahut 1979'da bir polis öldürüldü. Silahlı eylemler yükselince Saadettin Tantan Emniyet Müdürü olarak buraya tayin oldu. Tantan'dan önceki müdürün olduğu dönemde şöyle bir olay geldi başıma. Yazıhanemde her zamanki gibi çalışıyordum, bir gün Giresun Emniyet Müdürlüğü'nden bir telefon geldi. Emniyet Müdürü'nün sekreteri, gayet kibar bir şekilde "Müdür bey sizinle görüşme talep ediyor," dedi. Telefonda mı görüşmek istiyor diye sorunca "hayır, siz de uygun görürseniz, size münasip bir saatte, merkezde görüşmek istiyor," dedi. Anlaştık saat hususunda. Emniyet Müdürlüğü kıyıda, kalkıp gittim. Çok kibar davrandı müdür. Çaylar kahveler geldi. Şansal Bey, sizi buraya çağırdım, sakın yanlış anlamayın, diye lafa girdi. Ben bir taraftan eyvah başımıza bir çorap örülüyor diye düşünüyorum. "Ben sizi biliyorum Şansal Bey, güvenliğiniz için sizi çağırdım, istihbarat aldık, sizi öldürecekler, aldığımız istihbarata göre sizi uyarmak zorundayız, biz bu istihbaratı ciddiye alıyoruz, siz de alın," dedi. Dehşete düştüm. Suikast düzenleyecekmiş ülkücüler. Belediye'nin simetriğindeki meydana bakan bir caddede üç katlı bir bina vardı. Bu binanın ilk katında MHP il binası, ikinci katında Ülkü Ocağı, en üst katında da Ülkü Bir bulunuyordu. Adliyeye giderken oradan geçmek zo-

rundaydım. Benim beyaz vosvos, damgalı eşek gibi ortada zaten. Müdür "yaya olarak oradan geçmeyin, arabanızla da sakın yavaş geçmeyin," dedi ve başka güzergâh tarif etti.

Aslı vardı mıydı bu ikazların peki?

Vardı, anlatayım. Görüşmeden bir hafta kadar sonra bir taksi şoförü geldi bana. "Sizi doğrudan ilgilendiren bir şeyi anlatmak zorundayım," dedi. Hayrola, diye sordum. "Geçen gün takside yolcu olan birkaç kişi kendi aralarında konuşuyordu, sizin isminiz geçti. Siz beni tanımazsınız ama ben sizi tanıyorum, 'bu avukat hangi yoldan adliyeye gider, çıkarken hangi yolu takip eder,' diye kendi aralarında sizin izlediğiniz güzergâhın, geçtiğiniz noktaların tespitini yapıyorlardı. Sustum ama çok korktum, başınıza bir iş gelebilir," dedi. Müdür haklıymış demek diye düşündüm. Bu suikast teşebbüsünü 12 Eylül faslını konuştuğumuzda anlatırım demiştim ama burada anlatmam daha doğru olur sanıyorum. 12 Eylül'ün ilk zamanları, Giresun Ziraat Okulu'na askeri yönetim el koydu. Gözaltına alınanları bu okulun binasında tutuyorlardı. Ben de 17 Eylül 1980'de gözaltına alınmıştım. Askeri yönetim bizim gibileri gözaltında tutmak için bu okulu kullanıyordu. Okul askeri rejimden sonra Jandarma Alay ve Bölge Komutanlığı oldu, halen de öyle. Otuzuncu gün olmuştu. Karakollarda işkencelerden geçen solcu gençleri daha sonra buraya getiriyorlardı. Aşağı yukarı 40-50 kişiydik koğuşta. Sendikacılar, TİP'liler, DİSK'liler, Kurtuluş'çular, Dev-Yol'cular var, ne kadar solcu varsa toplanmışlardı bizi. Tuvaletin olduğu tarafta volta alanlarımız vardı. Bir akşamüstü herkes koğuştaydı. Dış kapının zincirleri açıldı ve başçavuş, "hadi gir içeri lan!" diyerek birini içeri attı.

Kimdi diye merak ediyorsunuz tabii?

Tanımadığım genç bir delikanlı, ödü patlamıştı korkudan. Ben volta atıyordum, onu görünce "geçmiş olsun delikanlı," dedim. Çok efendiydi, önünü ilikledi ve nazikçe "teşekkür ederim abi," dedi. "Sen şimdi yemek de yememişsindir, bize de yemek vermiyorlar ama, işte tayın olarak verilen somun ekmeği var, öğleden kalmış fakat idare eder," diyerek ikram ettim. Gerçekten de açtı, çok mutlu oldu, bir köşeye oturup sessizce yedi. Kimsin nesin diye bir şey sormadım, solcu bir öğrenci herhalde diye düşündüm. Delikanlı

ekmeğini yerken, koğuştan biri geldi ve beni koğuşa çağırdı. İçeri girer girmez, "sen bunun kim olduğunu biliyor musun abi?" dedi. "Nereden bileyim, senin benim gibi biri işte, tanışırız, hem seni de daha önceden tanımıyordum," dedim. "Ama bu farklı, bu solcu değil, Giresun Ülkü Ocağı başkanı ve sen ona ekmek veriyorsun!" dedi. Şaşırdım ama ne yapayım. "Vermeyeyim mi, çocuk aç. Bizi içeri atanlar onu da içeri atmışlar. Ben onun kim olduğunu bilsem de aynı şeyi yapar, ekmeği verirdim, biz sosyalistiz" deyince, "faşist köpeğin teki!" diyerek kestirip attı. Bunun üzerine ben de, "biz burada kırk elli kişiyiz, istesek onu öldürürüz ama biz gardiyan değiliz. Bizi buraya atanla onu atan aynı irade. Burada olduğu müddetçe, politik laflar ve çıkışlarda bulunmadığı sürece, yani bizim kurallarımıza uyduğu sürece, hiçbir şey yapmanızı tavsiye etmem, şayet böylesi bir şey aklınızdan geçerse beni çiğnemeden yapamayacağınızı bilin," dedim. Arkadaşları ikna ettim. Ülkücü genç de onun için uğraştığımın farkında. Kalbi tahminim küt küt atıyor, ne olacağını bilmiyor, solcularla daha önce çatışmış herhalde, ben tanımıyorum ama onlar birbirlerini tanıyorlar. Ülkücü delikanlıyı çağırdım, adını sordum, Hilmi Karakılıç imiş adı. Meseleyi anlattım: "Burada sana gösterdiğimiz ranzada yatacaksın, kurallarımıza uyacaksın, kesinlikle politika konuşmayacaksın, bu şartlara uyarsan, ben burada olduğum müddetçe, burada başına bir şey gelmez," Çok sevindi, "tamam abi," diyerek, sağcıların büyüklere hürmet anlayışı uyarınca elimi öpmeye kalkıştı, müsaade etmedim. Dediklerimize harfiyen uyum gösterdi, bizimle beraber masaya oturdu, yemek yedi, hiçbir sorun çıkmadı. Aradan on gün falan geçti ve başçavuş gelip ismini okudu: "Hilmi Karakılıç, tahliyen geldi, hazırlan." Çantasını falan hazırladı. Kapıda benimle karşılaştı, kimse yoktu yanımda, "abi seninle helalleşmek istiyorum, şöyle biraz uzaklaşalım mı, bir şey söylemek istiyorum sana: beni bağışla abi, sana can ve şükran borçluyum," dedi. "Abartma, neden affedeyim," diye sordum. Bir an sustu ve "bizimkiler senin ortadan kaldırılman gerektiğine inanıyorlardı. Bütün solcuların başı, olayların yöneticisi olarak seni görüyorduk. Karar almışlardı, sen bir yerde kıstırılacaktın, burada senden gördüklerimden sonra kendimden utandım, demek gözlerimizde perdeler varmış, hakkını helal et," dedi. Helal ettim. Emniyet Müdürü'nün de şoförün de dedikleri doğruymuş anlayacağın. Hilmi Karakılıç daha sonra Büyük Birlik Partisi' in Yönetim Kurulu üyesi oldu. Hâlâ

bazen rastladığım zaman, önünü ilikler, "Şansal abi bir emrin var mı?" diyerek halimi hatırımı sorar. Şu sıralar aktif politikayı bıraktığını sanıyorum.

Giresun'da değilse bile civar illerde, mesela Trabzon'da TİP'lilere yönelik kimi faşist saldırılar oluyor, bu saldırılardan birinde, 26 Kasım 1978'de Necdet Bulut'un arabası ülkücüler tarafından çapraz ateşe alınıyor ve yaralı olarak kaldırıldığı hastanede yaşamını kaybediyor. Necdet Bulut da 1977 seçimlerinde TİP'in İzmir milletvekili adayı olarak seçimlere katılıyor, aktif bir TİP'li...

Necdet Bulut partiden tanıştığım bir arkadaşımdı, dünya tatlısı bir insandı. Necdet'in cinayetini Trabzon'daki TİP teşkilatının yapısal sorunları kapsamında konuşalım istersen. Trabzon'daki TİP'i istenilen seviyede kuramamıştık, partinin temeli üniversiteli öğrencilerden oluşuyordu çoğunlukla, özü itibariyle zayıf bir örgüttü. Gençler memleketlerinde TİP'li oldukları için Trabzon'daki TİP'i kurmak için kolları sıvamışlardı. Trabzonlu olan öğrenci de çok ama çok azdı. TİP böyle yarım yamalak varlığını sürdürürken Bilgi İşlem Merkezi kurmak için KTÜ'ye ODTÜ'de matematik profesörü olan Necdet Bulut geldi. TİP'liydi Necdet. Beni daha önceden tanıyordu, buraya geldikten sonra ilişkilerimiz daha da arttı. Eşi Neşe Bulut da gelmişti, Neşe de TİP'liydi. Trabzon'da ister istemez yalnız kaldı Necdet, etrafında vakit geçireceği, ilişki kuracağı pek kimse yoktu. Bu nedenle bazen Giresun'a gelirdi hafta sonları, hoşça ve verimli vakit geçirirdik. Giresun'daki TİP'in verdiği eğitim çalışmalarına katılırdı, çok mütevazı bir insandı. Şöyle ki, bazen eğitim çalışmalarını ben veriyorsam, elini kaldırır ve şurayı anlamadım, öğrenmek istiyorum, bir daha anlatır mısın derdi. TİP'e gönül vermiş, öğrenmeye açık bir insandı Necdet. KTÜ'deki işine başladıktan sonra, TİP Genel Merkez'den aramışlar ve TİP'in Trabzon şubesinin oturması için yardım istemişler ondan. Necdet de seve seve kabul etmiş tabii. Hocalığı nedeniyle ilgi odağı olur, insanları çeker diye düşünmüş olmalılar. Arada bir Trabzon'a gider, üniversitede buluşurduk Necdet'le. Akşamları beraber vakit geçirirdik, bazen Necdet'te kaldığım da olurdu, KTÜ'nün sahil tesislerinde kalıyordu. Sonra TİP Genel Merkez'den profesyonel bir partili tayin ettiler Trabzon'a?

Kimdi bu gönderilen kişi?

İsmini vermek istemiyorum. İl Başkanı oldu bu arkadaş, salt gençlerle olmuyordu particilik. İl yönetim kurulunu oluşturmak için gençlere yöneliyordu, o gençlerden hatırımda kalan Çorumlu Hasan Koca'dır. Kendisi KTÜ Orman Endüstri Mühendisliği bölümünde öğrenciydi. İl başkanının Trabzon'da en büyük dayanağı Necdet Bulut olmuştu. Ağzı laf yapan bir arkadaşımızdı; TÖB-DER'e gidip konuşmalar yapıyordu, profesyonel bir partiliydi. İstanbul'daki işini gücünü, eşini bırakıp buraya gelmişti. Necdet Bulut çok iyi TİP'li, Trabzon'da sağlam bir örgütlenme olsun istiyor, elinden geleni yapıyor. TİP'in örgüt yapısının daha iyi noktalara gelmesi için çalışıyorlardı. Güzel bir binamız vardı, ben de zaman zaman gidip geliyor, Trabzon'daki tanıdığım, yararı olacak kişilerle tanıştırıyordum onları. Necdet Bulut olunca, insanlar partiye gelip gidiyorlardı. Taşrada üniversite hocası olmak önemli. Biz de bir anlamda bu durumdan yararlanıyoruz, kaliteli de bir hoca kendi alanında. İstanbul Üniversitesi'nin Jeoloji Mühendisliği bölümünden mezun. Daha sonra burs alarak ABD'ye gitmiş. Bilgisayar üzerine doktora yapmış, bilgisayar doktoralı ilk Türk. Türkiye'ye döndükten sonra ODTÜ'de öğretim görevlisi olarak işe başlıyor. Bilgisayarı yaygınlaştırmak amacıyla Bilişim Derneği'ni kuran biri. TÜTED ve TÜMÖD'ün kuruluşunda ve yönetim kurullarında yer alıyor. ODTÜ Akademik Konseyi'ne üyesi aynı zamanda. 1977 seçimlerinde TİP'in İzmir adayıydı Necdet. Yani çok kaliteli birisiydi. Bir gece sabaha karşı başucumdaki telefonum acı acı çaldı. İl Başkanı arkadaş "Şansal, Necdet hocayı vurdular," dedi. Nasıl oldu diye sordum, kısaca anlattı. Necdet Bulut'un nar çiçeği renkli bir arabası vardı. Karısı Neşe, oğlu Yiğit de yanındaymış, 26 Kasım gecesi saat 24.00 sularında eve dönerlerken tali yola girmek için yavaşlıyor. Karşılarına 7-8 kişilik bir grup çıkıyor. İki yandan kurşun yağmuru başlıyor. Çapraz ateş altında kalmışlar. Necdet hoca karnından, eşi ve oğlu da çeşitli yerlerinden yaralanıyorlar. Hastaneye götürülüyorlar ama Necdet'i, yanlış hatırlamıyorsam, gecikerek ameliyata almışlar. Duyduklarımdan sonra dondum kaldım, içim parçalandı. Üzüntümü anlatamam. "Şimdi nerede," diye sordum İl başkanı olan kişiye. "Devlet hastanesinde yatıyor," dedi. Apar topar Trabzon'a gittim.

Gittiğinizde yaşıyor muydu Necdet Bulut?

Ben gittiğimde ameliyat olmuş, hastanede yatıyordu. Beni görünce gözleri ışıldadı. Yoğun bakımdaydı, yanında eşi Neşe vardı. Ameliyatın sonucunda iyileşme görülmemişti. ODTÜ'deki öğretim üyesi arkadaşlarından bazıları aramış ve "Necdet'i Trabzon'da öldüreceksiniz! Ankara'ya alalım," demişler. Genelkurmay'ın sağladığı bir uçakla ve o yaralı haliyle Ankara'ya, Hacettepe Hastanesi'ne taşındı, iltihap yapmış kalın bağırsak, Trabzon'daki tıbbi müdahalede gecikildiği için ve ayrıca bakımın iyi olmaması nedeniyle kurtaramamışlar. 8 Aralık 1978'de Ankara'da öldü Necdet Bulut. Çok ama çok üzüldük bu ölüme, değerli bir insanı kaybetmiştik. Şimdi düşünüyorum da; nasıl ki benim grev işlerine karışmam doğru değilse, bir hocanın da doğrudan örgütlenme sürdürmesi yanlıştı. Necdet hocanın özverisinden yararlanılmasını doğru bulmuyorum, çok değerli bir hayata mâl oldu bu.

TİP'in ilk faili meçhulü olarak Necdet Bulut'a işaret edilir ama aslında Necdet Bulut'un öldürülmesinden çok önce, 27 Ocak 1971'de TİP'in Amasya İl Başkanı Şerafattin Atalay bir gece evinin kapısının önünde öldürülüyor. Şerafettin Atalay cinayetinin failleri de henüz bulunamadı...

Faili meçhul cinayetler bahsinde söylediklerin doğru, katılıyorum. Ruhu şad olsun, I. TİP'in Amasya İl Başkanı Şerafettin Atalay'dan söz etmezsek bu anılar eksik kalırdı. Aslında sadece Şerafettin Atalay'dan değil, hayatlarını TİP'e adamış bütün Atalay ailesinden söz etmek gerekiyor. Hem Şerafettin'in hem de özverili kardeşlerinin, yani Mustafa Atalay'ın, Hüseyin Atalay'ın, Abdurrahman Atalay'ın adlarını anmadan geçmemiz vefasızlık olur. Atalay kardeşlerden Abdurrahman Atalay II. TİP'in gençlik örgütü niteliğindeki Genç Öncü Derneği'nin Genel Başkanı olarak çok önemli görevler gerçekleştirdi. Mustafa Atalay bugün yaşayan TİP'liler arasındaki bağlantıyı, iletişimi ve sevgi bağını sağlayan kişidir. Amasya TİP İl Başkanı Şerafettin Atalay, o dönemde Amasya çevresindeki bir Nakşibendî efendisinin oğlu olarak bölgede partiyi örgütledi. Taşovalı imam Naci Eren'i TİP'e kazandırdı. Bu gibi özverili çalışmaları nedeniyle doğal olarak faşizmin hedef tahtasında oldu. Bir gece yarısı evine giderken öldürülen yiğit TİP İl Başkanı Şerafettin'in ölümü, Türkiye'nin ilk siyasi cinayet-

lerinden biridir. Daha doğrusu yasal bir siyasi partinin il başkanı olması nedeniyle öldürülen ilk insandır. Nasıl ki Türkiye siyasi tarihinde ilk kadın siyasi parti genel başkanı Behice Boran'sa ve bu görmezlikten geliniyorsa Şerafettin'in maruz kaldığı cinayet de görmezlikten gelinir. Derin devlet veya faşistlerce şehit edilen bu kahramanın kardeşleri onun taşıdığı bayrağı hiç bırakmadılar, hâlâ da taşımaya devam ediyorlar. Hatta Mustafa'nın oğlu Can Atalay da demokrat bir avukat olarak görevini sürdürüyor.

Trabzon il örgütlenmesi anladığım kadarıyla Giresun'a kıyasla biraz gevşek; bu gevşekliğin Necdet Bulut'un ölümünde bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz. Rize'de TİP'in durumu nasıldı peki?

Rize'de çok güzel gelişmeler oldu. Ercan Eyüboğlu'nun etkisi vardı bunda, halkla iç içeydi Ercan. Ercan'ın bu olumlu etkisiyle de Rize örgütünün kurulabileceği olasılığı belirdi. Ben de bölgenin görevlisi olarak seve seve gittim kuruluş çalışmalarına. Yetki belgesiyle ilgili gidip mülkî amirle görüştüm, anlayacağın teknik işleri hallettim. Rize'de güzel bir hava vardı, insanlar örgütlenmeye hazırdı. Elektrik teknisyeni olan Bora Berberoğlu adlı bir arkadaşımız il başkanlığını üstlendi. Rize'deki kuruluşu tamamladıktan sonra Pazar ilçesine geçtik, Pazar'ın neredeyse tamamı Lazdır. Kendisi de Laz olan İsmail Keser adlı biriyle görüşmek üzere gittik. Çok tatlı, sempatik biriydi İsmail. Otelde kalmamıza müsaade etmedi, yoksul evinde ağırladı bizi. Yoksuldu ama gönlü zengindi. İki gün kaldık, yer yatağında yattık. TİP meselesini gündeme getirdiğimizde İsmail Keser bütün sevimliliğiyle tereddüt etmeden "ben kuracağum," dedi ve Pazar TİP ilçe başkanı oldu. Öğretmen bir akrabası, Nuri Keser etkilemiş onu TİP konusunda. Karısı Havva Keser ve yeğeni yönetimde yer aldı; Keser'lerden oluşan bir klandı sanki. Gözü pek, inatçı biriydi İsmail Keser. Örnek vereyim, bir afiş asmış bir gün. Pazar'a, Dev-Sol, Kurtuluş, Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol gibi fraksiyonlar hâkim. İsmail Keser'in sevimli sertliğinden ötürü TİP'e bir şey diyemiyorlar, sempatik de biri. Hani vardır ya koyu CHP'li, koyu AP'li tipler, işte öyle biri İsmail de, koyu TİP'li. TİP afişini birileri gidip yırtmış. Kendisi anlattı, "gittum, siz kim oluyorsunuz da benim afişimi yırtıyorsunuz diye bağırdum." O kadar benimsemiş ki partiyi, afişi bile

kendisinin gibi görüyor. "İsmail abi biz yapmadık," falan demişler. "Bir daha yaparsanız, şöyle yaparım, böyle yaparım," demiş bizimki de. Çok sevimli bir adam, ne yapsın karşısındakiler. TİP'in ideolojisini sorsan doğru düzgün bilemez belki, bilmesi de gerekmiyor, yukarıdaki ideolojik tartışmalar hiç ilgilendirmiyor İsmail Keser gibi emekçi insanları. Rize'de başka ilçelerde kurulduysa da kayda değer değillerdi pek. Bu kuruluşun hemen peşinden, Rize'de senato seçimlerine girildi, 1978 yahut 1979 yılları olmalıydı. Rize'de güzel seçim çalışmaları yaptık. Ben aday değildim çünkü senato seçimleri için kırk yaşını bitirmek zorundasın, otuz beş yaşlarındayım. Giresun'dan takviye olarak gittik. Seçim çalışması sırasında, televizyonda parti binasında akşam haberlerini izliyorduk. Her partinin siyasi propagandası oluyordu akşam haberlerinde, eşit koşullarda konuşma yapılıyordu. TİP Genel Başkanı Behice Boran, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin davetlisi olarak bu akşam uçakla Moskova'ya gitti diye bir haber TİP Genel Merkezi'nden verildi. Eyvah dedim bu iş burada bitti. Bu haber olarak verilir mi? Bir yarışmaya girmiş gibiydi sosyalist siyasetler o zaman. Kim daha çok SSCB'ye yakındır yarışı başlamıştı. Bu yarışa maalesef TİP de katılmıştı. II. TİP için, Tarık Ziya Ekinci'nin eleştirilerinde bu açıdan doğruluk payı vardır diyebilirim, Doğu Avrupa Sosyalist tipi bir parti olmaktan kastı herhalde böyle bir şeydi. I. TİP döneminde komünist olmadığımızı ispat etmek için büyük uğraş verirken II. TİP ise nerdeyse komünist bir parti olduğu imajı vermek için çalışıyordu. Afiş asıyoruz, bildiri dağıtıyoruz, kahve konuşmaları yapıyoruz, buna karşın aldığımız oy çalışmalarımızın karşılığı olmadı. Her şey oy meselesi değil ama en az oyu biz aldık. Üstelik tüm partilerden daha fazla biz çalışma yapmıştık.

Haberin etkisine mi bağlıyorsunuz düşük oy alınmasını?

Tam anlamıyla değil ama bu haberler seçmeni olumsuz yönde etkilemiştir diye düşünüyorum. TİP'in SSCB ile ilişkisi vardır imajı oluştu kitlelerde. Bu imaj bir türlü yıkılamadı. Seçmenle aramızda bir duvar gibi yükseldi. Ama bana göre TİP o imajı haklı çıkaracak bir örgüt değildi. Mehmet Ali Aybar'ın SDP'si Rize'de TİP'ten daha çok oy aldı, keza TSİP de öyle. Üstelik fazla çalışma yapmadıkları halde. İnsanlar TİP'ten ürktüler. Aybar'ın partisinin fazla oy almasının bir diğer sebebi de DİSK'e bağlı GIDA-İŞ

sendikası Genel Başkanı Kemal Nebioğlu'nun Aybar'ın partisinde yer almasıydı. Bu sendikanın Rize çay fabrikalarında tabanı vardı, örgütlüydü.

Rize'deki senato seçimleri çalışmasına İstanbul'dan Nihat Sargın da geliyor sanıyorum.

Nihat Sargın da katıldı. Bir meydan konuşması yaptı, hatta çok memnun kaldı. Nihat Sargın'ı da II. TİP döneminde daha yakından tanıdım. Nihat Sargın görev bilinci yüksek, mütevazı biriydi. Partililer onu kendisinden biri olarak görüyorlardı. Rize'yle ilgili anılarımı anlatırken bir gözlemimi, eleştirimi de dile getirmek istiyorum. Marksist-Leninist partilerde profesyonel kadro ve yöneticiler vardır. Bunun bir gereksinim olduğu söylenir ama ben bunun doğru bir yöntem olmadığına, hatta zararlı olduğuna inanıyorum, başka çözüm var mı, bilmiyorum. Ayrıca şimdi düşünüyorum da aslında Leninist parti modeli doğru bir model mi? Sosyalist sistem yıkılalı otuz yıla yakın bir zaman oldu. Sistemin yıkılmasında Leninist parti modelinin idealize edilmesinin, halktan kopuk partiler, partiden kopuk "polit-bürolu yönetimlerin" hiç mi rolü yoktu? Benim değerlendirmeme göre payı çoktur. Gelelim Rize iliyle ilgili anılarıma. Genel Merkez nezdinde güvenilen biriyim, Karadeniz bölgesinde parti örgütlerinin neredeyse tamamını ben kurmuştum. Bu güven de I. TİP'ten gelen bir güven tabii. Bizim profesyonel particilerimizden Trabzon il başkanımız kendi bölgesinde neredeyse polit-bürolar oluşturmaya çalışıyormuş, ben sonradan fark ettim. Seçimlerden önce mi, sonra mı şimdi hatırlamıyorum, Rize'ye gitmiştim. Akşam Rize'de kalacak, partili arkadaşlarla kimi konular hakkında konuşacaktım. Partiye girildiğinde bir salon vardı, salondan bir kapı İl Yönetim Kurulu odasına açılıyordu. Salona girdim, TİP sempatizanı öğretmenler, çay fabrikasında çalışan TİP'li Rizeli işçi arkadaşlar oturuyorlardı. Suratları asıktı ben girdiğimde, beni görünce gülümsediler, selamlaştık, kucaklaştık, çaylar geldi. İldeki siyasi gelişmeleri falan konuşuyoruz ama neden suratları asık diye düşünüyorum bir taraftan. Az sonra kapalı kapı açıldı ve içerideki hava tekrardan soğudu. Sempatik il başkanımız Bora ve hemen Trabzon il başkanı çıktı. Polit-büro havasına girmişler meğer. Merkezden atanan profesyonel arkadaş, "Şansal, haydi içeri girelim," dedi.

Yönetim Kurulu odasına davet ediyor, odalar ayrılmış, sınırlar çekilmiş...

"Neden, işte burada oturuyoruz ya," dedim. "Yok yok, bu böyle olmaz, sana anlatacaklarım var," dedi. Bir sorun var herhalde diye düşündüğüm için girdim içeri, kapılar kapandı. İçeride il başkanı ve yönetim kurulundan birkaç kişiyle beraberler. "Ne oluyor, bir sorun mu var, neden dışarıdaki arkadaşlarla oturmuyoruz?" diye sordum. Bunun üzerine Trabzon İl Başkanı söz alıp, "Şansal her zaman bunlarla oturulmaz, yönetim kurulu ayrıdır, Marksist-Leninist partilerde bu böyle olur," dedi. TİP Genel Merkez'de böyle bir yaklaşım, mantık yok oysa. Yerelde kendilerince bir düzen kurmuş, kendilerini emekçilerden soyutlamışlardı. Bu arkadaşımız Rize örgütünde öyle bir hava yaratmış ki gelenleri soğutmuş. İl Başkanı Bora'ya "sen de mi öyle düşünüyorsun?" diye sordum. Bu sempatik Rize il başkanımızı da o havaya sokmuştu. Doğrusunun bu olduğunu sanmış. Öyle ya Marksist teoriyi en iyi bilen odur diye düşünmüş. "Açın şu kapıları, salona gidiyor ve orada konuşuyoruz bundan böyle," dedim. Salona geçtik: "bir daha aranızda böyle bir duvar olmayacak, TİP bu değildir, ben burada Doğu Karadeniz temsilcisi olduğum müddetçe böyle bir tavra geçit vermeyeceğim," dedim.

TİP bünyesinde Doğu Karadeniz temsilciliği diye bir birim var mıydı?

Yok, gidip geldiğim için öyle bir hava oluşmuştu. Genel Merkez'ce yakından bilinen birisi olduğum için, bu havayı yaratan arkadaşımızı buradan alın desem alırlardı sanıyorum. Kendisi Dev-Genç geleneğinden gelen, sonradan II. TİP'e katılmış bir arkadaşımızdı. Trabzon iline gelmesi de bir özveriydi, hakkını yememek lazım. Ancak bu tip yaklaşımlarını da görmezlikten gelemezdim. Onun için müdahale etmek gereğini duydum.

Karadeniz hattında bu gelişmeler olurken 1980 öncesinde, 24 Şubat 1979'da TİP'in son büyük kongresi gerçekleştiriliyor ve siz Divan Başkanlığı yapmak üzere kongreye katılıyorsunuz. Bu kongrede de iç çatışmalar, ihraçlar söz konusu...

Şimdi Lütfi Kırdar Kongre Merkezi olan İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda yapıldı kongre. İstanbul'a çağrılmıştım kongre önce-

sinde. TİP Genel Sekreteri Nihat Sargın'dı. Bana seni Divan Başkanlığı için önereceğiz, kabul eder misin diye gayet nazikçe sordu. Şerefli, onurlu bir görevdi bu benim için. Ama zor bir iş çünkü yönetmeliği, tüzük hükümlerini okumam ve hazırlanmam lazım. Kendimce hazırlığımı yaptım. Sonra divan başkanlığına seçildim ve o kongreyi yönettik, bildiğin gibi TİP'in büyük kongresiydi ve parti için önemliydi. Tabii bu kongrenin TİP'in son büyük kongresi olacağını nereden bilecektik.

Yalçın Küçük'ün ihracı konusu var o sıralarda.

Bu kongreden önce TİP'te Yalçın Küçük olayı patlak verdi. Yalçın Küçük TİP yönetimine ağır eleştirilerde bulunuyor, etrafa çok fazla saldırıyor, parti disiplinine aykırı hareket ediyordu. İki ciltlik bir kitap çıkarmıştı TİP'teyken: *Türkiye Üzerine Tezler*. Kitabın sunuş sayfasına şöyle yazmıştı: "Zeki Baştımar'a, Behice Boran'a, Nihat Sargın'a saygıyla." Yolların ayrılma vakti gelmişti ama. İlk zamanlar TİP'in Ankara'da çıkan *Yürüyüş* dergisinin başyazılarını Yalçın Küçük kaleme alırdı. Ankara'ya gittiğimde dergiye uğrardım. Yalçın Küçük dergide olduğunda, konuşur sohbet ederdik. Çok şey öğrendik dergideki yazılarından ama bu yazıların TİP'i, soldaki diğer politikalardan soyutladığı ya da buna zemin hazırladığı değerlendirmesi yapılmaya başlanmıştı. Bu durum Genel Merkez'in de dikkatini çekmiş olacak ki Yalçın Küçük'ü önce *Yürüyüş*'ten uzaklaştırdılar. Belki ittifaklar, cepheler oluşturulacaktı ama herkese çatan, saldıran yazılar yazıyordu Yalçın Küçük. Hırçınlığı zamanla daha da artınca ihraç istemiyle disiplin kuruluna verildi ve ihraç edildi. Bana kalırsa, Yalçın Küçük'ün ihracı partide kan kaybına neden oldu çünkü onunla beraber çok yetenekli kadrolar da ayrıldı. Örneğin TÜM-DER Genel Başkanı Erhan Tezgör ve başkaları da bu ihraçla beraber savruldular. Sınırlı tutulabilirdi bu olay, biraz katı davranıldı bence. Yalçın Küçük partinin, strateji olarak TKP ile ittifaka yönelmesinin doğru olmadığı yönünde uluorta görüş bildiriyordu. Ben o gün de bu gün de Yalçın Küçük'ün ihracı sorununun fazla abartıldığı görüşündeyim. Yalçın Küçük meselesinde daha özenli, daha yumuşak davranılabilirdi. Üstelik Yalçın Küçük'ün TKP ile ilgili söylediklerinin tümünün yanlış olduğu da söylenemez. Nitekim TKP'liler TİP'e karşı çok ağır saldırılarda bulunuyorlardı o sıralarda. TİP'li

sendika başkanlarını, yönetimlerinde TİP'lilerin ağır bastığı sendika yönetimlerini tasfiye ettiği haberlerini duyuyorduk. TİP Genel Merkezi İstanbul'da "Şili Halkıyla Dayanışma" gecesi düzenlemişti. Hangi sol siyasetten olursanız olun, sosyalistler için bundan daha önemli bir çalışma olabilir mi? Biliyorsun Derviş, Şili'de yönetimdeki sosyalist iktidarı deviren faşist bir askeri darbe yapılmış, binlerce, hatta on binlerce kişi öldürülmüş, işkenceye uğramış. Şili halkı faşist General Pinochet'nin zulmü altında. Ama o geceye daha geniş bir kitlenin katılımı için partinin yaptığı çalışmaların –afişlemenin bile– sabote edildiği haberlerini duyunca şaşmamak mümkün değil. Ne kadar doğrudur bilemem ama bunlar söyleniyordu ve yalanlanmadı. Bir örnek daha vereyim. Maden-İş Sendikası'nın Bursa temsilcisi Selim Mahmutoğlu'na sırf TİP'li oldu diye yapmadıklarını bırakmadılar. Her neyse, Yalçın Küçük meselesi konuşuldu hep kongrede. Divan başkanı olmasaydım Yalçın Küçük olayının bu şekilde abartılarak partiye kan kaybettirmesini eleştirecektim ama Kongre Divan Başkanının, yani benim, bu yönde konuşmam uygun olmazdı. Kongrede Yalçın Küçük'ün ihracı olayını eleştiren bir konuşmayı sadece sayın Tarık Ziya Ekinci yaptı. Tarık Ziya Ekinci, Yalçın Küçük'ün disiplin kuruluna verilmesinin doğru olmadığına ilişkin eleştirilere kendisinin de katıldığını, ancak ihraç edilmemesi halinde partinin zarar göreceği düşüncesiyle ihracı onayladığını anlattı, bence doğru bir konuşmaydı. Ben de konuşsam, üç aşağı beş yukarı aynı şeyleri söylerdim. Genel Sekreter Nihat Sargın da bu eleştirilere yanıt niteliğinde MYK adına konuşma yaptı. Daha sonra da kongre sona erdi ve organların seçimine geçildi.

Tarık Ziya Ekinci anılarında Nihat Sargın eleştirilerime cevap verdi ama sonrasında bana konuşma hakkı tanınmadı diyor. Söz almak için direnseydim bile, Genel Sekreter Nihat Sargın'a bağlı Kongre Divan Başkanı olan kişinin bana söz vermesini olanaklı görmüyordum diye ekliyor. Doğru mudur bunlar?

Tarık Ziya Ekinci anılarında ismimi vermeden beni suçluyor. Ama ben hiç de onun sandığı gibi bir düşüncede değildim. Söz isteyen herkese söz vermeyi düşünen birisiyim. Üstelik Tarık Ziya Ekinci gibi saygın bir kişiye söz vermemem mümkün değil, aklımdan bile geçmez. Ama nedense onun aklından geçmiş. "Söz iste-

seydim divan başkanı söz vermezdi," diyor, doğru düşünmüyor. Ayrıca bir konuyu da vurgulamam lazım; gerek Genel Sekreter Nihat Sargın gerekse de Genel Başkan Behice Boran, ne kongre öncesinde ne de kongre devam ederken divan başkanına müdahale anlamına gelebilecek herhangi bir imada bulundular. Buna tenezzül edebilecek kişiler değildir onlar. Boran'ın ve Sargın'ın kişilikleri zaten buna engeldir. Ama Tarık Ziya Ekinci birtakım şeyleri yanlış hatırlıyor ya da hatırlamak istediği gibi hatırlıyor. Söz isteseydi kesinlikle verirdim. Neden konuşmayacakmış? Herkesin kendini ifade etme hakkı vardır. Bir partili genel kurulunda konuşmazsa nerede konuşacak? Benim mantalitem bu doğrultudaydı. Üstelik ben de bu konuda kısmen de olsa kendisi gibi düşünüyordum.

Genel Sekreter Nihat Sargın'a değil de, tüzüğe bağlı olduğunuzu söylemek istiyorsunuz...

Evet öyle. Demokrat tavırlı bir insanım ben. Kongre bitti ve yeni yönetim seçildi. Merkez Yönetim Kurulu yedek üyesi oldum. Parti tüzüğüne göre yedek üyeler Merkez Yönetim Kurulu'nun toplantılarına katılabilirler ama oy kullanma hakları yoktur. Bu toplantılar nedeniyle zaman zaman İstanbul'a giderdim. 1980 öncesinde TİP'in içinde bulunduğu tıkanmaya dair burada kimi gözlemlerimi aktarmak istiyorum. Zaten Türkiye tıkanmıştı. TİP'in en üst kademesindeki bazı kişilerin (isim vermek istemiyorum) parti dışına çıkma, "bilinmeyen bir tanrıya yönelme" eğilimi içinde olduklarını hissettim. TİP'te kalmak risk oluşturuyordu artık. Ama öyle bir tavır alacaksın ki, ayrılma eğilimlerini kamufle edeceksin, kamufle ederek yönetime yükleneceksin, yani Nihat Sargın'ı, Behice Boran'ı suçlayacaksın ve dahası, ismi daha ilerici gibi görünen, tarihsel geçmişiyle de daha ileride bulunan o bilinmeyen tanrıya göz kırpacaksın.

TKP mi o daha büyük ve bilinmeyen Tanrı?

Ben adını koymak istemiyorum. Bu anıları okuyanlar neyi algılıyorlarsa kastettiğim odur. Benim gözlemime göre MYK'daki tartışmalarda Genel Başkana, Genel Sekretere bazıları tarafından yapılan eleştirilerin önemli nedeni sorumluluklardan kaçmaktır. Ama buna başka türlü bir kılıf geçirip bıkkınlığını, çaresizliğini gizliyorsun. Çok daha ileride gibi görünerek, bu zor yoldan kaçışını hazırlıyorsun. Bizim buralarda, Giresun'da bir söz vardır:

"Taşı atmaya niyeti olmayan daha büyüğüne uzanırmış." MYK'daki tartışmalarda, genel başkanı yukarıda anlattığım zihniyetle eleştirenlerin durumuna uygun bir atasözüdür bu. Şunu da söylemem gerekir, yorulmak, bıkmak, hatta korkmak insanca duygulardır. Herkesin gelebileceği bir çizgi vardır. Geldiği o çizgiye kadar yaptığı göreve, verdiği emeğe saygı duyulur. "Arkadaş, bu ortamda ben daha fazla ileri gidemem, benden bu kadar," denebilir; bu açık yürekliliğe saygı duyulur. Kimseden kahramanlık bekleyemezsin, böyle bir hakkın da yok. Ama bunu başka türlü görüntüleyip, süsleyip, sunmayı haklı görmüyorum.

Şunu mu söylemek istiyorsunuz bu dediklerinizle: 12 Eylül gelmese bile Türkiye'nin o günkü ortamında, TİP'teki iç mekanizmalar bir çeşit politik kısırlık içine mi girmişti, daha sonra gelen askeri darbe de herhalde bunun tuzu biberi oldu.

Sadece TİP değil, Türkiye'de hiçbir siyasi hareketin atılacak başka adımı kalmamıştı düşüncesindeyim. Türkiye'nin politik ortamı tümüyle kısır bir döngünün içine girmişti. Benim gördüğüm buydu. TİP'ten uzaklaşıp hiçbir şey yapmadan ama yapıyormuş gibi görünen bir siyasette yer almak çok daha cazipti. Sosyalistsen çok kahırdasın; çünkü açık toplantılar yapmak zorundasın, seçimlere girmek zorundasın, partinin propagandasını yapmak zorundasın, sırf TİP'li olduğu için 7 tane gencin Bahçelievler'de katledilecek, bunlar hep bir tehlike. Ama komünist gibi görünüyorsan kahır daha az; çekilirsin köşene, politik olarak bir şey yapmadan, tehlikeden uzak piponu tüttürür TİP'le de alay edersin. TİP'in Genel Başkanı ve Genel Sekreteri, "o bilinmeyen tanrının" partiyi likide etmesine, eritmesine geçit vermedi, eğer onlar olmasaydı TİP ele geçirilirdi diye düşünmüşümdür hep. O zamanki tartışmalarda "ilerleme" tabiri kullanılıyordu. Yıllar sonra, Nihat Sargın'ı İstanbul'da evinde ziyaret ettiğimde kendisine takılmıştım; "siz ilerlediniz ama ben ilerlemedim, TİP'li olarak kaldım," dediğimi hatırlıyorum; gülümsemişti.

Ama 1980 sonrasında koşullar değişti ve TKP ile TİP birleşti, bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

O başka, koşullar değişmiş, askerî darbe olmuş, faşist bir rejim gelmişti ve birçok insan zorunlu olarak özgürlükleri için yurtdışı-

na sığınmak zorunda kalmışlardı. Partilerin birleşmesinden yıllar sonra, Nihat Sargın'ın Türkiye'ye dönüşünün ardından zaman zaman bir araya geliyorduk. Kadıköy Kızıltoprak'taki evine gidiyordum. Sohbetimiz, dostluğumuz devam ediyordu. Benim gözümde hâlâ TİP Genel Sekreteriydi, yani benim genel sekreterimdi. Bir gün yine böyle bir ziyaret esnasında Nihat Sargın'a sordum: "TKP yönetimi, özellikle İsmail Bilen yönetimindeyken sizin şahsınızda TİP'e karşı çok büyük saldırılarda bulunuyordu. Nasıl oldu da bu birleşme gerçekleşti?"

Ne cevap verdi bu sorunuza Nihat Sargın?

Nihat abinin söyledikleri mealen şunlardı: "Öyle sanıyorum ki bu birleşmede SSCB'nin TKP üzerine ağırlık koyması etkili oldu. Şöyle ki, TİP üyeleri tutuklanmış, parti dağılmış. Behice Boran tanınan bir insan, yurtdışına iltica etmek zorunda kalmış, Türkiye'de açık bir faşizm var. Böylesi bir durumda neden iki parti diye soruyor herhalde SSCB? SSCB, TKP üzerine ağırlığını koymasaydı Behice Boran'ın başında bulunduğu bir partiyle TKP'nin birleşmesi mümkün değildi." Nihat Sargın'ın yorumuna göre; TKP, SSCB yönlendirmesi karşısında karar almak durumunda kalıyor ve TİP'le birleşme yoluna giriliyor, Boran da bu birleşik partinin genel başkanı oluyor. Bu birleşmeyi kolaylaştıran bir başka faktör de, kanımca, İsmail Bilen'in hayatta olmamasıydı belki de. Ondan sonra yerine eski TİP'ten Nabi Yağcı (Haydar Kutlu) geçti, iki örgüt arasındaki gerginlik bu nedenle de yumuşamış olabilir. Boran ve Sargın açısından bakıldığında doğru olduğunu düşünüyorum bu birleşmenin. Gurbette, yani Avrupa'da koşullar başkadır. Koşulları sen koyamazsın, verili koşullar içindesin ve ayrıca yurt özlemi seni terk etmez. Bu arada şunu söylemek istiyorum: Biraz önce sözünü ettiğim gözlemlerim ve değerlendirmelerim Zeki Baştımar'ın ölümünden sonraki döneme aittir. Ayrıca 12 Eylül döneminde TKP kökeninden gelen bazı meslektaşlarımızın, TİP davasındaki gösterdikleri yoldaşça dayanışmalarından söz etmeden geçemeyeceğim. Bu avukat arkadaşlar, 12 Eylül karanlığında önemli görevler yapmışlardır.

12 Eylül Darbesi ve Cezaevi Yılları

12 Eylül'den hemen önce Fatsa'da Fikri Sönmez'in hayata geçirdiği bir belediyecilik deneyimi var. Sosyalist bir aday belediye başkanlığını kazanıyor ve ardından birtakım gelişmeler cereyan ediyor. Süleyman Demirel hükümeti başta ve Fatsa mercek altına alınıyor. Türkiye hayli gergin, Fatsa deneyimi kendine özgü bir belediyecilik örneği. Fatsa deneyimi sizin açınızdan da önemli çünkü tutuklanmanıza neden olacak bir ithama maruz kalıyorsunuz...

On ay kadar süren bir deneyim. Milliyetçi Cephe iktidarının Nokta Operasyonu ile ortadan kaldırdığı, tüm solcuların sempatiyle baktığı, yaşamasını istediği bir deneyim. Bu on aylık dönem, uygulayanların anılarından öğrendiğimize göre, "direniş komiteleri" ve "halk komiteleri" oluşturularak sürdürülmüş. Bu dediklerimi Sedat Göçmen'in *Fırtınalı Denizin Yolcuları* isimli kitabından okumuştum. Daha fazla sürdürülmesi mümkün müydü? Gönül sürdürülmesini ister ama tüm Türkiye'den soyutlanmış bir ilçe belediyesindeki, kubbede kalan bu hoş sedayı bir devrimin sıçrama tahtası olarak değerlendirmek doğru olmaz kanısındayım. Yapılan belediye hizmetlerinin sosyalizme özgü kolektif güzelliklerini takip ediyordum. 12 Eylül cuntası Fatsa'ya büyük bir hışımla girip yok etti, çok insanın canını yaktı, öldürdü, büyük bir tahribat yaşandı. Kenan Evren'in Fatsa üzerinden hava yoluyla geçtiğini söylüyorlardı. Genelkurmay Başkanı Fatsa'yı teftiş ediyor, demeçler veriyordu. İktidarın Fatsa gibi güzel bir örneğe tahammül etmesi zaten mümkün değildi.

Fatsa'da o dönem TİP örgütlülüğü var mıydı?

II. TİP zamanında, biz zaten Fatsa'da örgütlü değildik. Fikri ve arkadaşları yürüttüler belediye başkanlığı seçim çalışmalarını, biz yoktuk. Çok da güzel çalışmışlar anlaşılan. Otobüsle Ankara yahut İstanbul'a giderken Fatsa'ya girmeden jandarma durduruyor, az sonra da devrimci militanlar durduruyorlardı otobüsü. Yadırgadığım için söylemiyorum bunu, iki taraf da birbirinden çekiniyordu. Devlet sosyalistlerin kazanımlarını nasıl ezerim derdindeydi, sosyalistler de doğal olarak gardını alıyordu. Fatsa deneyiminin beni ilgilendiren noktasına geleyim. 1980'in Mayıs yahut Haziran aylarıydı, *Hürriyet* gazetesinde benimle ilgili bir haber yayımlandı. Gazetenin tarihini hatırlamam mümkün değil ama haber iç sayfalarda değil, okunacak bir yerdeydi. "Fatsa'da Neler Oluyor?" başlıklı bir haberdi bu. Devlet Fatsa'ya odaklanmıştı, yok edecekti. Haberi merakla okurken bir cümleye takıldım: "Bilindiği gibi, 1969 yılında Fatsa'da bir fındık mitingi olmuştu ve her taraf işgal edilmiş, karayolları kesilmişti. Bu eylemleri örgütleyenlerin arasında Giresun'da avukatlık yapan Şansal Dikmen de vardı." Haberin içeriği aşağı yukarı böyleydi. Fatsa'yla hiçbir ilişkim olmamasına rağmen yıllar öncesine gidiliyor ve ismim Fatsa'yla ilişkilendiriliyordu.

Nasıl karşıladınız bu haberi?

Ne yalan söyleyeyim, endişe ettim. *Hürriyet*'in MİT'le bağlantılı olduğu söylenirdi. *Hürriyet* bir haber verirse, arkası gelirdi. Benimle ilgili yayımlanan haberi okuyunca da, eyvah bir şeyler olacak diye düşündüm. Karadeniz'de TİP kapsamında yapıp ettiklerimi Dev-Yol'la birleştireceklerdi herhalde. 12 Eylül daha olmamış, tüylerim diken diken oldu. Ülke genelindeki tablo da hiç iç açıcı değildi: Kahveler taranıyor, insanlar sokak ortasında öldürülüyordu. Yaptığım her politik çalışmayı savunurum çünkü hep yasal alanda politika yaptım, bunun dışına da çıkmadım. TİP'te olmamın en önemli nedeni anti-demokratik ya da yasal olmayan yolları reddeden bir görüşte olmamdı. Endişemin içimi kemirmesine daha fazla dayanamadım ve pasaportumu yenileyip Temmuz ayının başında Almanya'ya gittim. Nitekim Fatsa'ya yönelik Nokta Operasyonu da 11 Temmuzda başlamış. Gerekirse siyasi mülteciliğe hazırlıyordum kendimi.

Yurtdışına çıkınca Türkiye'nin politik atmosferini düşündüğümüzde az da olsa rahatlamış olmalısınız?

Avrupa'da rahatladım doğrusu. Oradaki TİP'li arkadaşları ziyaret ettim o arada. Yurtdışına çıkmadan önce Genel Merkeze uğradım, Berlin'de ve Paris'te görüşmem gereken bazı isimler verdiler bana, görev kabul edip bu görüşmeleri yaptım. Günler ve haftalar böylece geçiyordu. Ne olacaksa 30 Ağustos'ta olacak diye bir düşünce vardı herkeste. Biliyorsun, 30 Ağustos askeri şura kararlarının açıklandığı, komutanların görevlerinin belirlendiği tarih. Ağustos'u geçirirsem bütünüyle rahatlayacağım hissine iyice inanmıştım. Derken 30 Ağustos oldu ve darbe gerçekleşmedi. 31 Ağustos'ta ve sonrasındaki birkaç günde de bir şey olmadı. Atlatmıştık, ben artık döneyim dedim çünkü adli tatil bitmek üzereydi ve duruşmalarım vardı. Paris'ten Almanya'ya oradan da Türkiye'ye geçtim, 9 Eylül'de ise Bulancak'taydım.

Bir açıdan talihsiz bir hikâye sizinki. Darbeyi Bulancak'ta karşıladınız o halde?

12 Eylül'de Yargıtay Ceza Dairesi'nde bir duruşmam vardı, ona gitmek üzere hazırlandım. 11 Eylül akşamı Bulancak'tan otobüse bindim, Ankara'ya yollandım. Elmadağ'a yeni girmiştik ki, ikinci şoför "Şansal abi, radyoda bir şeyler anlatılıyor, sen daha iyi anlarsın," diyerek beni uyandırdı. Telaşla kalktım koltuğumdan ve şoförün yanına geçtim, doğruydu, Kenan Evren meşhur ve bir o kadar da meş'um konuşmasını yapıyordu. Otobüsler durduruldu, Ankara'ya girişler yasaklanmıştı. Sağ olsun şoför "abi eğer askeri darbe sana zarar verecekse, seni buradan başka bir otobüse vereyim, geri dön, çünkü başkente gidiyoruz ve tanklar varmış," dedi. "Rahat ol," dedim, teşekkür ettim. Otobüsler askerlerin mevzilendiği otogara girdi. Otobüste bekliyorduk, yolcuların inmesi yasaktı, askerlerin nezaretinde tuvalete gidiliyor ve geri dönülüyordu. Hiçbir yolcunun inmesine müsaade etmeden gelen otobüsleri geri gönderdiler. 13 Eylül sabahı Bulancak'a çaresiz geri döndüm. 17 Eylül'de, Trabzon Askeri Mahkemesi'nde bir duruşmam var. Gizlimiz saklımız yoktu ama yine de o birkaç günlük zaman zarfında ortalıkta görünmemeye gayret ediyordum. İl çapındaki tutuklanmaları duyuyorduk. Herkesin gözleri benim üzerimdeymiş gibi geliyordu bana, bu ne zaman tutuklanacak havasını üzerimde

hissediyordum. Dedim ya TİP'li olmama rağmen beni bölgedeki tüm siyasi fraksiyonların temsilcisi gibi görüyorlardı. Devrimcilerin davalarına girip bir de beraat kararı çıkınca, Şansal Dikmen "teröristleri beraat ettirdi," diye söylenti yayıyorlardı.

17 Eylül'deki duruşma da yine siyasi bir duruşma mıydı?

Evet siyasiydi ama bu kez bizimkilerin duruşmasıydı. Baştan anlatayım hikâyeyi. TİP'in Genç Öncü'lerinden oluşan bir ekip bir yıl kadar önce Perşembe radar üssü önünde "NATO'ya Hayır!" eylemi yapmışlardı. Üssün hemen önündeki alanda yapılmış eylem ama komutan için vatan hainliği gibi korkunç bir olay bu. Derhal Perşembe savcılığına bildirilmiş, polis gelmiş ve gençleri gözaltına almış. Savcıyla görüştük. Askeri üsse girme yok. Anayol üzerinde pankart açıp basın açıklaması yapmanın suçu ne? Davanın hukuki incelikleriyle uğraşıyorduk ama radar üssünün komutanı da bir taraftan bastırıyordu. Diyarbakır Askeri Mahkemesi'ne göndermek istiyordu dosyayı. TİP Ordu İl Yönetim Kurulu üyesi Kaşif Enginyurt adlı avukat bir arkadaşımız daha vardı yanımda. Eylem yapılan yerin askeri bölge olmadığını anlatmak için alnımızın damarı çatlıyordu, savcı iyi bir formül buldu, keşif yapalım, dedi. Gittik ve keşif yapıldı, savcı eylemin askeri üs dışında olduğuna kanaat getirdi. Komutan birkaç askeri tanık olarak çağırdı ve bunlar nereye kadar geldiler, diye sordu. Askerlerin komutanlarının yönlendirmesine karşı çıkmaları mümkün değil. Ben atıldım, "Savcı bey, ben avukatım, yasadan gelen bir sıfatım var, iyi de bu komutan burada hangi sıfatla duruyor? Kamunun temsilcisi sizsiniz, komutan buradan uzaklaştırılsın çünkü askerler baskı altında." Bu çıkışım üzerine komutan "siz nasıl duruyorsanız ben de öyle duruyorum," dedi. Savcı iki arada bir derede kaldı ama anladığım kadarıyla savcı iyi bir hukukçu ve demokrat bir insandı. Çok akıllıca bir formül buldu. "Avukat bey, sizin de burada durma hakkınız yok, albayın da," dedi. Savcının gözünün içine baktım; "anla beni, sen çıkmazsan bu da çıkmaz," diye bakıyordu bana, kabul ettim, komutan da tatmin oldu. Savcı güzel bir keşif yapmış, bilirkişiye bir kroki çizdirmiş ve ardından askerlere sormuş, gençler üsse girdiler mi diye, hayır cevabını almış. Gençler tahliye edildiler ama sonradan yine tutuklandılar. Savcı tayin olmuş ve yerine gelen yeni savcı ve mahkemeye bakan hâkim, eylemin

askeri bölgede işlendiğine karar vererek, dosyayı Trabzon Askeri Mahkemesi'ne göndermiş. Askeri mahkeme gençleri tekrar tutukladı ve gençler askeri cezaevine atıldılar. Duruşmada tutuklu olarak yargılanıyorlardı, duruşmaya avukat olarak girdim. Mahkeme başkanı olan hâkim, Binbaşı İlhami Yelekçi idi. İlginç bir tipti İlhami Yelekçi, Gazi mahallesi olayları nedeniyle Trabzon'da polislerin avukatı olarak yeniden belirdi. Emekli olduktan sonra avukatlık yapmaya başlamış. Duruşmada sanıklara bağırıp çağırıyordu: "Ulan siz kimsiniz ki, NATO'ya karşı çıkıyorsunuz, bok herifler! NATO'dan çıkalım da Rusya mı girsin buraya. Rusya bir girsin de görürsünüz o zaman ananızınkini" Aynen böyle konuşuyordu. Kalkıp hâkime, yaptığı konuşmalarının doğru olmadığını söylemek istedim ama diğer avukat arkadaşlar kolumdan tutup yatıştırdılar beni, olay çıkması ihtimali olduğunu söyleyerek beni ikna ettiler. Savcı konuştu o ara, ardından ben kalktım, hakaret anlamına gelecek sözcükleri kullanmadan ağır bir savunma yapmaya hazırlanıyordum ki, "dur avukat bey, tahliye istiyorsunuz değil mi? Uzun konuşmana gerek yok. Tahliye istemini yazdırırım buraya, merak etme, bu deyyusları tahliye ediyorum," dedi ve tahliye etti. Daha ben ne diyeyim, istediğim bu zaten. Yaptığı rezalete ve küfürlere rağmen sanıkları tahliye ettiği için denecek bir şey kalmamıştı. Sanıklar tahliye oldu ama yargılama sürüyordu.

Bu davanın daha sonraki duruşmalarına gittiğinizde İlhami Yelekçi ile karşılaştınız mı yeniden?

Evet. 17 Eylül 1980 gününü anlatmak istiyorum. Hâkim İlhami Yelekçi duruşma bittikten sonra bana "avukat bey, gel de bir çay içelim," dedi. Ne konuşacak bu benimle diye merak ediyorum tabii: "Avukat bey, kendine dikkat et, bu davalara fazla bakma artık, bakacaksan da sert söylemlerde bulunma, ne olacağı belli değil, Trabzon Askeri Mahkemesi lağvedildi, benim de yetkim kalmadı, bugün son duruşmaya çıktım." Bu arada yeri gelmişken bu dava dosyasının başına gelen ilginç hikâyesini anlatayım. Trabzon Askeri Mahkemesi lağvedildiği için dosya ortada kalmış. Genelkurmay ya da yetkili hangi makam kimse dosyayı Diyarbakır Askeri Mahkemesi'ne göndermiş. Diyarbakır Askeri Mahkemesi eylemin 3. Ordu bölgesinde olması nedeniyle bu kez dava dosyasını Erzincan Askeri Mahkemesi'ne göndermiş. Dosya böyle gezerken bu

arada ben de Erzincan Askeri Cezaevi'nde tutukluyum. Bir gün Erzincan Askeri Mahkemesi'nden bana bir duruşma davetiyesi geldi. Yanlış anlaşılmasın diye açıklayayım; Erzincan Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nden değil. Çağrı kâğıdında falan gün falan kişilerin avukatı olarak askeri mahkemede bulunmam isteniyordu. Yani avukat olarak savunma görevine çağırılıyordum. Saçları üç numara tıraşlı olarak sıkıyönetim askeri cezaevindeyim. Bir deneme yapayım dedim, yerse. Cezaevi komutanından görüşme talep ettim. Elimdeki çağrı kâğıdını göstererek, falan gün askeri mahkemede avukat olarak bulunmam isteniyor deyince, komutan "tabii Şansal bey gitmeniz gerekiyorsa biz sizi göndeririz," dedi. Diğer yandan avukatlık cübbesi gerekiyordu. Onu da beni ziyarete gelen bir avukat arkadaştan rica ettim, o da bıraktı cübbesini. Ama bir yandan da endişeliydim bu iş neye varacak, diye. Hatta bir başka avukata bu durumu söylediğimde "yine mi macera arıyorsunuz Şansal bey," diye şaşkınlığını dile getirdi. Duruşma günü geldi, cezaevi komutanı askeri disiplinin gerektirdiği titizlikle bana bir araba tahsis etti ama kolumda kelepçe, elimde cübbenin bulunduğu poşetle, Üçüncü Ordu Askeri Mahkemesi'ne gittim. Herkes o kadar normal karşılıyordu ki ben bile hayret ettim. Duruşmanın yapılacağı askeri mahkemenin önünde yanımda iki tane süngülü er, kolumda kelepçe beklemeye başladım. Bu arada başımdaki astsubaydan kelepçelerimi çıkarmasını rica ettim, "Komutan, cübbeyi nasıl giyerim çıkarmazsan?" deyince o da çok makul karşıladı, her şey bir oyun gibi devam ediyordu. Biraz sonra askeri hâkimin sesini duydum: "Avukat bey nerede, gelsin." Yargılamanın yapılacağı odaya girdim, askeri hâkim yüzbaşı önce anlayamadı, sonra saçımın tıraşlı olduğunu ve yanımda da iki asker olduğunu görünce ne yapacağını bilemedi. "Siz tutuklu musunuz avukat bey?" diye sorunca, "evet," dedim. Askeri hâkim yüzbaşı şaşırdı, panikledi, ne yapacağına karar veremedi. "Yüzbaşım, yasalarımızda tutuklu avukatın sanıkları savunmasını engelleyici bir hüküm yok, madem beni buraya getirmişler, bırakın ben savunmamı yapayım," dedim. Yüzbaşı epeyce endişelenmişti bu durumdan: "Bakın avukat bey, sözümü üzerinize alınmayın ama bu, Roma hukukunda kölelerin özgür insanları savunmasına benzer bir durum. Siz tutuklusunuz ve savunduklarınız özgür, ben bu sorumluluğu üzerime almak istemiyorum. Ama sizi de üzmek istemem, şöyle yapacağım: Sizin söyleyeceklerinizi askeri savcı söylemiş olsun,

ben zapta geçeyim, madem görevsizlik kararı istiyordunuz ben de o kararı veriyorum, dosyayı Perşembe Asliye Ceza Mahkemesi'ne gönderiyorum." Askeri hâkim aşağı yukarı bu sözleri söyleyerek bu ilginç hukuk olayını bitirdi. Sanıyorum hukuk tarihinde elleri kelepçeli olan bir avukatın müvekkillerini savunması hiç olmamış bir olaydır. Gelelim Trabzon Askeri Mahkemesi'nden sonra olanlara. Duruşma bitti, duruşmadan sonra Trabzon'dan ayrıldım ve öğleden sonra Bulancak'a geri döndüm. Yorulmuştum, eve gidecektim. Bulancak meydanına vardım. Seyyar satıcıdan bir salkım üzüm aldım ama o ara fark ettim ki herkes bana bakıyor. Daha ne olduğunu anlamadan beş altı sivil polis, ellerinde akrep diye tabir edilen silahlarla çembere aldılar beni. Meğer millet polislere bakıyor, korkudan ses çıkaramıyormuş. Sanki kaçacakmışım gibi kıstırdılar beni. "Ne oluyor?" diye sorunca, "seni götüreceğiz," dediler. "Tamam, ben de sizi bekliyordum," dedim. Polis arabasına attılar ve Giresun Jandarma Komutanlığı'na bağlı garnizona götürdüler. Fındık mitingi yaptığımız meydandan bu kez polislerce tutuklanıp götürülüyordum. Askeri rejim zaten bunun için gelmişti. Patronların çıkarlarını korumak için.

Nasıl bir yerdi garnizon?

Garnizonda sendikacılar, dernek yöneticileri, partililer, kimi ararsan vardı. Akşam olmuştu. Nöbetçi astsubay, belli ki demokrat bir kişi, mırıldanarak, "Avukat bey çok üzüldüm, seni neden alıyorlar ki Adalet Partililer dururken," dedi. Bana iki battaniye verdirtti. "Herkese bir battaniye veriyoruz aslında, betonun üzerinde yerde yatacaksınız, yatak yok, battaniyenin birisini altınıza alırsınız diğerini de üzerinize çekersiniz," dedi. Battaniyelerimi aldıktan sonra siyasilerin bulunduğu yere götürülmek üzere askerler koluma girdi. Merdivenle aşağı indik. Loş bir ortamda adımlarken kapısının üzerinde "Fırın" yazan bir yerin önünde durduk ve içimden biraz da gülümseyerek "bunlar Hitler'i de geçtiler galiba, yoksa fırına mı atacaklar bizi?" diye düşündüm. Kapı açıldı, içeri girdim. Tahminimce kırk kişi falan vardı içeride, endişeli gözlerle bana bakıyorlardı. Ortamı biraz yatıştırma maksadıyla, "merhaba arkadaşlar, avukatınız yanınızda, üzüntüye hiç gerek yok, ben bir hafta önce Paris'te Seine Nehri'nin kenarında tatil yaparken, şimdi Güre Deresi'nin kenarında sizinle tatil yapmak için

buradayım," deyip moral vermek istedim. Garnizonda fazla kalmadık, bir zaman sonra Ziraat okulunu boşaltıp bizi oraya aldılar. Gözaltı süremiz doksan günü buldu bu arada. Bir hukukçu olarak üç günden fazla gözaltı olmaz, kanunen bu yapılan doğru değil diyorum ama aldıran yok. Trabzon MİT bölgesinden biri geldi ve bizimle tek tek konuştu. Grupları sordu ve cezaevi komutanı da anlatıyordu. Bizden önce DİSK'e bağlı FINDIK-İŞ sendikası yöneticilerinin önünde durup, bunlar sendikacılar dedikten sonra, bizim önümüze geldiler. Bunlar da Türkiye İşçi Partisi yönetiminden deyince, MİT temsilcisi durdu ve "bunlar neden burada? TİP, yasal bir parti, başka bir neden mi var?" diye sordu. Komutan not aldı, bizi bırakacaklar kanısına kapıldık, sevindik ama bu boş bir hayaldi. Kurtuluş, Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol gibi siyasetlerden gençler vardı ağırlıklı olarak. Bir iki tane de ülkücü vardı, Milli Selamet Partisi'nden birkaç kişi daha geldi sonra.

Gözaltında sorgu faslı oldu mu?

Erzincan 3. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı'ndan bir sorgu ekibi geldi, dosyalarımız Erzincan'a gitmişti. Asteğmen savcının yanına tek tek çağrıldık. Ben de çağrıldım. Şaka gibi, "suçunuz nedir," diye sordu. "Bana göre bizim suçumuz yok," dedim. Dosyayı inceledi, "şimdi diğer tutuklular için yasadışı olarak şunu yaptı falan deniliyor ama dosyanızda bir şey göremiyorum," dedi. Rahatladım. "O halde siz söyleyin ben de yazayım," dedi. "Ne söyleyebilirim ki, biz TİP'liyiz, 12 Eylül oldu ve bizi aldılar." Askeri savcı şaştı ve ısrar etti: "Siz yine de bir şeyler söyleyin, ben de kâtibe yazdırayım." Bunun üzerine "TİP il başkanıyım, hiçbir yasadışı faaliyetim yoktur, gözaltına alınmamın hiçbir hukuksal kaynağı yoktur, derhal serbest bırakılmam gerekir," yönünde laflar ettim. Diğer TİP'li arkadaşlar da benzer şeyler söylediler. Bizi serbest bırakacaklar diye çok umutluydum, bekliyordum. Hakikaten de o sırada serbest bırakma kararı çıkmış ama askeri savcılık bu karara itiraz etmiş. 1980 yılının Aralık ayına doğru doksan günümüz bitti ve tutukluluğumuz bize tebliğ edildi. Giresun'dan Keşap Cezaevi'ne nakledildik. Yeri gelmişken bir şey söylemek istiyorum. Sen de merak etmiş olabilirsin; bu adamlar neyle suçlanmışlar diye. Tahliye olduktan sonra, dava dosyasını inceledim. Ne için suçlandığımızı ben de doğal olarak öğrenmek istiyordum.

Çünkü bize göre yasadışı bir çalışmamız yoktu. Giresun'daki askeri yetkililer TİP il binasında; Nazım Hikmet'in *Kuvayi Milliye Destanı* adlı kitabı, Marks ve Engels'in fotoğraflarının olduğu bir posteri yasadışı çalışmanın kanıtları olarak kabul etmişler ve bizi mahkûm eden karar da aşağı yukarı bu kanıta dayanıyor. Bunlar şimdi komedi gibi gelebilir ama o zaman vahim deliller olarak kabul edilmiş.

Nasıl bir yerdi Keşap Cezaevi?

Keşap Giresun'un bir ilçesi. Yeni bir cezaevi yapılmıştı. TÖB-DER, TSİP, Kurtuluş, Dev-Yol falan hepimizi oraya naklettiler. Keşap günlerinden bir anımı anlatmak istiyorum burada. Bulancak Emniyet Amiri "Mayacı" adı verilen çok ama çok acımasız biri. "Mayacı" denmesinin sebebini anlatayım. Bulancak'taki devrimci ve sosyalistler, Adliye binasının üst katında bulunan Emniyet Amirliğinde Mayacı'nın işkence tezgâhından geçiyorlar. Bu psikopat herif işkence esnasında sürekli "ulan sizin topunuzun mayasını sinkaf edeceğim," diye bağırıyormuş. Bu okkalı küfür nedeniyle bu adı almış. Mayacı, "ayı bağı" denilen özel bir işkence yöntemi uygulamış gözaltındakilere. Giresun'daki işkenceler ise "İdi Amin" diye anılan birinci şube müdürünün yönetiminde yapılıyormuş.

Türkiye'deki devlet güdümlü Hizbullah'ın 1990'larda Kürt hareketiyle savaşı esnasında uyguladığı "domuz bağı"nı biliyorum ama bu "ayı bağı"nı ilk kez duyuyorum, nasıl bir yöntem bu?

Öncelikle şunu söyleyeyim: Ben maruz kalmadım ama Keşap cezaevinde anlatılanlardan biliyorum "ayı bağı"nı. Giresun birinci şubede ifadeleri alınanlar, ardından Keşap cezaevine gönderiliyorlardı. İşkenceden çıkanlar koğuşa geldikleri zaman kurtulduk diye seviniyorlardı. Gençlerle konuşur, onları dinlerdim. Her tarafları yara bere içinde kalmış insanları kendimizce tedavi ederdik. Bizim "Elektrik tedavisi" diye dalga geçtiğimiz bir yöntemimiz vardı. Vücuduna elektrik verilip Keşap cezaevine gelen gençleri biz de şaka yollu söylemiş olayım "su tedavisinden" geçirirdik, yani su kaynatıp onları yıkardık. Ama anlatacağım hikâye "ayı bağı" yöntemiyle ilgili. Bu vahşi işkence yönetimde eller kol hiza-

sında birbirinin içinden geçecek biçimde kavuşturulur. İki metre uzunluğundaki bir bez kalın bir daire şekline getirilerek düğümlenir ve boyna geçirilir. Kalın bir demir çubuk boyundan geçirilmiş bezle, kavuşturulmuş kolların içine çapraz biçimde sokulur. Ayaklar yukarıya kaldırılıp baş hizasına yükseltilir ve boyundaki bezden çemberin içine geçirilir. Tavandaki çengele asılan demir çubuk burgu gibi döndürülmeye başlanır. İki büklüm olmuş insanlar döndürüldükçe işkence etkisini göstermeye başlar. Kan dolaşımı azalır, şakaklar zonklamaya, kalp atışları değişmeye, beden morarmaya başlar, nefes kesilir gibi olur ve bu esnada Mayacı küfürler eder: "Mayanızı sinkaf edeceğim hepinizin!" Bir gün, Mayacı'nın "ayı bağı"nda üç gün asılı kalmış Dev-Yol sanığı bir delikanlıyı koğuşa getirdiler. İlk gün çok ağladı. "Benim vicdanım rahat, kimseyi ele vermedim," diye kendi kendine konuşuyordu. Bir ara bana, "abi, bana sorguda avukat Şansal Dikmen'i tanıyor musun diye sordular ama ben senin bizimle bir ilişkin olmadığını söyledim," dedi. Ertesi gün elinde birtakım kâğıtlarla geldi. Akli dengesi bozulma eğilimi gösteriyordu bana kalırsa çünkü verdiği kâğıtlarda kendisinin emniyet görevlisi olduğunu yazıyor, cezaevini emniyet teşkilatının ikinci sınıf okulu kabul ediyordu. Birbiriyle bağlantısız cümleler yazmıştı, cümleler bitince de "anlaşıldı tamam," diye yazıyordu. İşkenceye uğrarken o sırada telsizden çıkan sesleri dışa vuruyordu. "Seni avukat Şansal Dikmen bile kurtaramaz," diye sayıklamaya başladı. Kişiliği ip gibi çözülüyor, her geçen gün hastalığı ilerliyordu. Bir süre sonra etrafa saldırmaya başladı, on beş yirmi kişilik koğuşta can güvenliğimiz kalmamıştı. Kıştı, sobanın üzerindeki sıcak demiri alıyor ve insanlara saldırıyordu. Çaresizdik, hücreye gönderilir endişesiyle cezaevi idaresini devreye sokmadık. Kendi yöntemlerimizle ilgilenmeye karar verdik. Ne var ki, her geçen gün daha da kötüleşti. Maocu bir tutuklu vardı. Bir gece yarısı sobanın üzerindeki kaynar suyu Maocu bir tutuklunun üzerine dökmek üzereyken yakaladık.

Bütün bunlara rağmen, durumu cezaevi idaresine bildirmediniz değil mi?

Aynı davadan yatan arkadaşları kendisini yatarken bağlamaya başladılar. Ama bu da kâr etmedi, çıldırmaya doğru hızla ilerliyordu. Doktor değiliz, ben kendimce konuşuyor, derdini anlama-

ya çalışıyordum ama nafile. İdareye söylemek zorunda kaldım sonunda. Söyledim de bir şeye mi yaradı, hiç oralı olmadılar. Görüş için bana gelen ziyaretçiler oluyordu bazen, çoğu da avukat arkadaşlardı. Keşap savcısından izin alıp görüşüyorlardı benimle. Gelenlerden birine, "derhal bunun babasına haber verin, deliriyor; durumu sıkıyönetimin garnizon komutanına söyleyin, yangın çıkarır falan deyin" dedim. Avukat arkadaşlar gidip söylemişler ama komutan hiç oralı olmamış, "namussuz bir terörist, delirsin," demiş.

Ne yaptınız peki?

En son çare olarak can güvenliğimiz yoktur şeklinde resmi bir dilekçe yazdım. Etkili oldu, garnizon komutanı da devreye girdi ve onu almaya geldiler fakat o çıkmak istemedi, kimse götüremez beni diye direniyordu. İşkenceye götürüleceği endişesi ağır basmıştı. "Mahir, Hüseyin, Ulaş, Kurtuluşa Kadar Savaş" sloganını atıyor, cezaevini inletiyordu. İkna etmeye çalıştım, olmadı. Cezaevi komutanı geldi. Komutana, "isterseniz babasını devreye sokalım, babası tahliye oldun desin. Başka türlü çıkmaz buradan." Makul gördüler, Bulancak'tan babası çağrıldı. "Hadi yavrum tahliye oldun," dedi ama o "ben gitmem," diye diretti. Babası "yavrum, annen evde seni bekliyor," deyince inandı ve alıp götürdüler. Samsun'da Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde tedavi olmuş, daha sonra Erzincan cezaevinde yeniden karşılaştık kendisiyle, düzelmişti. 12 Eylül yargılamalarından sonra öğretmenliğine devam etti. Bu arada Keşap cezaevinde kaldığımız sürede işkence sayılıp sayılamayacağına karar veremediğim bir uygulamaya değinmek istiyorum. Cezaevinin komutanı olan astsubaydan sonraki yetkili kişi kıta başçavuşu bir askerdi. Öğrendiğimize göre askerden önce İzmir ya da Bursa genelevinde korumacılık yapıyormuş, karakteri bozuk, aşağılık birisiydi. Geceleri kendi odasındaki teybi en yüksek seviyede çalar ve sesini koğuşlara verir, bizi uyutmamaya çalışırdı. Tabii zamanla insan buna da alışıyor ve bu sesle uyumayı öğreniyor. Ancak her gece, birkaç kere üst üste çaldığı "Vicdansız Sabuha" şarkısının çığlıkları belleğimize işlemişti. O çığlık çığlığa çalınan "Vicdansız Sabuha" şarkısı dönemin ortamına denk düşüyordu. Daha sonra bizi Keşap'tan Trabzon'daki cezaevine götürdüler. Bir ay da bu cezaevinde kaldım. Eski bir Amerikan üssünü

cezaevine çevirmişlerdi. Lüks bir yerdi, elektrikli şofbenler vardı. Tabii lüks olsun diye değil, başka yer kalmadığı için bizi naklet-mişlerdi. Yılbaşında yeni cezaevindeydik. Buradaki halimizden memnunduk. Rize'den Halkın Kurtuluşu, Dev-Yol gibi sol fraksi-yonlardan insanlar getirilmişti.

Bildiğim kadarıyla işkence daha ziyade Rize'de olmuş 12 Ey-lül döneminde?

Evet, hem de çok yoğun. Rize'den gelenlerle Trabzon'da konu-şurduk. İşkenceden geçenler, gözaltına alınıp tutuklananlar, Trab-zon Boztepe Askeri Cezaevi'ne getirilirlerdi, çoğunluğu da genç insanlardı. "Abi bizi bir daha götürmezler değil mi?" diye sorar-lardı bana. İşkencenin Rize'de çok ağır olmasının sebebi, Rize'nin Pazar ilçesinde ve Ardeşan civarlarında yapılan silahlı eylemlerdi. Dalga dalga tutuklu getiriliyor, gelenler, işkenceden sonra Boz-tepe ortamında rahatlıyorlardı. Sohbet ediyor, dertleşiyor, kay-naşıyorduk. Devrimci gençlere sürekli TİP'liler revizyonist ve oportünisttir dendiği için bizi görünce hayret ediyorlardı, meğer TİP'liler de tutuklanıyormuş diye. Cezaevi koşullarında kaynaştık gençlerle, ideolojik ayrımlar buharlaştı.

İster istemez başka türlü bir dayanışma hali başlıyor, hayatı götürme, devam ettirme derdi baskın çıkıyor olmalı.

Evet öyle. Dayanışma ortamına giriyorsun. Artık önemli olan cezaevindeki birlikte yaşamayı kolay hale getirmek. Rize'den iş-kence görüp gelenlerin başlarından geçenleri sadece dinlemi-yordum, aynı zaman da not da alıyordum. Konuşuyor ve rahat-lıyorlardı. Sonra aldığım notları tahliye olanların ceketlerinin vatkalarına koyup dışarı gönderiyordum. Gönderemediklerim de oluyordu tabii. Yaşanılanların silinip yok olmasını istemiyordum, bu bir tür hafıza koruma yoluydu benim açımdan. Rize'deki du-rumu gözler önüne sermek için bana anlatılan olaylardan birkaç örnek vereyim şimdi sana. Şöyle bir not almışım, aynen aktarı-yorum. Rize'de bir grup devrimci genç içeri alınmış. Hangar gibi bir yere götürülmüşler, gözleri bağlanmış hepsinin. Karanlıkta bir yer, hoparlörden şöyle bir ses duymuşlar: "Devrim ordusunun neferleri, yoldaşlar! Hoş geldiniz. 1917 Bolşevik İhtilali'nden bu yana bir savaş devam etmektedir. Bu savaşı siz devrimciler kay-

bettiniz, biz kazandık, savaş esirimizsiniz. Savaşta esirlere nasıl muamele edilir, biliyorsunuz. Esirlerin kulağını, burnunu, hatta s.kini kesmek serbesttir. Tabancalarımızda üç kurşun var, bildiklerinizi söylemezseniz, bu kurşunlar beyninize doldurulacaktır." Bir başka işkence mağduru şöyle şeyler anlattı: "Gözlerimiz bağlı, beşer onar götürülüyorduk işkence odasına. Rize Eğitim Enstütüsü'ndeki bir spor odasına alınmıştık. İşkence başladı. Aç susuz, günlerce sandalye üzerinde, ellerimiz ve ayaklarımız bağlı bir şekilde işkence yaptılar ama her şeye rağmen direndik. Onların istedikleri ifadeleri imzalamadık. Derken bir dal sigara ikram ettiler, sigara vermelerine çok sevinmiştik ama sigaradan her nefes aldığımızda vücudumuzun uyuştuğunu hissettik, sonra her şeyi hayal âleminde görmeye başladık, önüme boş beyaz bir kâğıt koydular. Havada uçar gibiydim, kâğıdı imzalamamı söylediler, imzalamayı engelleyen irademiz, içtiğimiz esrardan ötürü kaybolmuştu. Kâğıdı imzaladım." Sadece devrimciler değil, CHP Rize İl Sekreteri avukat Haydar Kulaksız örneğinde olduğu üzere işkenceye uğrayan başka insanlar da vardı. Zaman zaman solcuların davasına baktığı için gözaltına alınmış. Üç-dört gün aralıksız işkenceden geçmiş, birtakım gizli örgütlerin şefliğini Haydar'a yüklemeye çalışmışlar. Rize'nin Fındıklı ilçesinden Hasan'ın anlattıklarını notlarıma şöyle kaydetmişim: "Günlerce yemeksiz, susuz işkencede kaldım. Susuzluktan dudaklarım çatlamış, kabuk bağlamıştı. Bir ara polisin odadan çıktığını ve askerin yalnız kaldığını fark ettim. Su için askere yalvardım. Hiç değilse mendilini muslukta ıslayıp dudaklarıma sürmesini istedim, kabul etti. Biraz sonra ıslak mendili getirdi. Alıp dudaklarıma götürdüm, tuzluydu. Birden idrar kokusunu aldım. Asker mendile işemişti. Belden altımı soydular. Çırılçıplaktım, bir tanesi cinsel organıma ip bağladı, diğeri sırtıma çıktı, gözlerim bağlıydı, ipi çekmeye başladılar, üstümdeki polis ayaklarıyla katıra vurur gibi vuruyordu." Rize'deki işkencelere ilişkin aldığım notlara bir şerh düşmüşüm: "İşte Evren'sel Kemalizm'den görüntüler."

Siz anlatılan hikâyeleri dinliyor ve not ediyordunuz? Giresun'da TİP'lilere yönelik herhangi bir işkence teşebbüsü olmuyor anladığım kadarıyla, Rize'de durum farklı ama değil mi?

Rize'deki TİP'li arkadaşlarımdan bazılarına işkence yapıldığını öğrendim. Trabzon'a gelen tutuklular anlattılar. Şöyle bir şey olmuş aklımda kaldığı kadarıyla. Rize TİP İl Başkanı Bora'yı işkenceye almışlar, bu esnada polisin biri "ulan, evde ananın sözü mü geçiyor yoksa babanınki mi?" diye kükremiş. Bora da, "babam idare ediyor," deyince polis başlıyor dayağa ve küfre: "Ulan evde erkeğin idare edeceğini biliyorsun da, koskoca memleketi Behice Boran denen karının idare edemeyeceğini bilmiyor musun?" Bora'nın başına bir başka olay daha gelmiş ki, anlatıldığında koğuşta gülmüştük. İlk gözaltı günlerinde, polis Bora'yı sorguya almış. Adamın telaffuzu kötü ya da biraz hızlı konuşuyormuş. Bora'ya "sende Türk kanı var mı?" diye sormuş. Öyle hızlı sormuş, kelimeleri yuvarlamış ki, Bora bunu "senin dükkânın var mı?" diye anlamış ve "yok," demiş. Bu yanıt işkenceciyi deliye çevirmiş, ben Türk değilim demek faşist bir işkenceci için öfkelenme nedeni, başlıyor ağır kaba dayağa. Bora dayak yerken "ben işçiyim, dükkânım nereden olsun," diyor ama boşuna. Fıkra gibi. Bunları Laz arkadaşlar o tatlı şiveleriyle anlatınca gülmemek elde değil. Fındıklı'dan gelen arkadaşlardan Lazca öğrendim bu arada. İster istemez bazen daldığım anlar oluyordu. Fındıklıdan Laz arkadaşın biri gelir ve hep şöyle derdi: "Muyi duşunam Şansal abi? Ham cunta cevoningtat, evongtit cevongtit dolobragadit [neyi düşünüyorsun Şansal abi, bu cuntayı devireceğiz, bu cuntayı evirip çevirip devireceğiz]." Telaffuzda hatam olabilir, aklımda kalanlar aşağı yukarı bu biçimdeydi. Fındıklı'daki arkadaşlarla Erzincan'da beraber yattık. Bitişik koğuşta kalıyorlardı, bana pencereden genellikle Lazca seslenirlerdi. Askerler bu konuşmaları duyunca "burada İngilizce konuşulmaz, Türkçe konuşun ulan," diye bağırırlardı.

Trabzon Boztepe hapishanesi tutukluların nefes aldıkları bir yer anlattıklarımıza bakılırsa. Ne kadar kaldınız Trabzon'da?

Yaklaşık bir ay kadar kaldık. 1980'den 1981'e geçişi, yılbaşını orada kutladık. Dansöz Nesrin Topkapı'yı izledik televizyonda, Kibariye'yi dinledik. Dediğim gibi rahat bir yerdi. Trabzon'daki bir olayı anlatmak istiyorum, daha sonra devamı Erzincan cezaevinde yaşanmıştır. Dev-Yol davasından tutuklanmış Mehmet Sözbir isimli bir öğretmen vardı bizim koğuşta. Samsun'dan getirilmişti sanıyorum. Mehmet'in böbrek sancıları başladı, herhalde

taş vardı. Dayanılır gibi değildi, bağırıyor, inliyor, çırpınıyordu. Tutuklunun böbreğinde taş varmış, çok acı çekiyormuş, idare için hiçbir önemi yok tabii. Aspirin verip gönderiyorlardı. Ama biz bastırdık. Cezaevi komutanından görüşme talep ettim. 12 Eylül'den önce Trabzon Askeri Mahkemesi'ne avukat olarak gidip geldiğim için kendisiyle tanışıyoruz. Mehmet Sözbir'in hastaneye gönderilmesini kabul etti. Alıp hastaneye götürdüler, film çektiler ve böbreklerinde taş olduğu anlaşıldı. Tekrar geri getirdiler koğuşa ama çözüm ne? Yok. Böbrek sancısının çözümü ameliyattır. Yeniden komutuna çıkıp olayın ciddiyetini anlattım, kendisini yalvar yakar ikna ettim. Komutanı tanımamın kredisini Mehmet Sözbir için kullandım. Tutuklu solcu bir arkadaşıma yardım etmenin bir dayanışma gereği olduğuna inanan birisiyim. Velhasıl Mehmet'i alıp askeri hastaneye götürdüler, ameliyat oldu, bir süre sonra da koğuşumuza sağlığı yerine gelmiş biçimde döndü. Çok sevindik. Mehmet'i ameliyat ettirmeyi başarmıştım, çok mutluydum bunun için. Ama sonra ne oldu biliyor musun? Trabzon'dan Erzincan'a sevk edildik, çok cezaevi dolaştık orada, altı yedi ay sonra 1 nolu Askeri Cezaevine nakledildik. Tesadüf, Mehmet Sözbir'le aynı koğuşa düşmüştüm yine, orada yatıyordu.

Nasıl karşıladı sizi?

İlk karşılaşma anında kucaklaştık. Koğuş yirmi beş kişilik küçük bir koğuştu. Biz yedi kişilik bir TİP ekibiydik. Dev-Yol, Halkın Kurtuluşu, Dev-Sol sanıkları vardı bizim dışımızda. Kurtuluş'tan da iki sanık kalıyordu. Ranzalarımızı yerleştirirken "Mehmet neler yaptın biz yokken?" diye sordum ama Mehmet'te ses seda yok, konuşmuyor, sorularımı cevapsız bırakıyordu. Trabzon'da sohbet ederdik, şarkı söylerdi, sesi de güzeldi. Birden fark ettim ki, göz ucuyla diğerlerine bakıyor. Revizyonistlerle, oportünistlerle konuşmayacaksın baskısı vardı üzerinde. Günler böyle geçiyordu, ben de selamı sabahı kestim. Havalandırmaya çıkmadığım bir gün Mehmet Sözbir de koğuştaydı. Herkes çıkmıştı ve sadece ikimiz vardık. Konuşmak istedim, göz göze geldik, "Mehmet yakışıyor mu bu sana? Neden bizimle konuşmaktan kaçınıyorsun? Trabzon'da senin canın için çırpındım, buradan çıktıktan sonra bir daha birbirimizi görmeyeceğiz belki ama devrimcilik vefa, kadir bilirlik istemez mi? Sen de hiç mi insanca duygular kalma-

dı? Korkuyor musun? Sana benimle konuşma dediklerinde buna direnemedin mi hiç? Benim hayatımı bu arkadaşım kurtardı diyemedin mi benim için? Bu nasıl devrimcilik?" Hiç ses yok, sustu. Çok düşündürmüştür beni bu, solun ideolojik önyargılarının arkadaşlık ilişkisini, dostluğu yok edişini göstermek için bu ibret verici olayı anlatıyorum.

Laz kökenli tutuklulardan bahsettiniz Rize özelinde. Trabzon'da da bildiğim kadarıyla Rumca konuşan bir nüfus var. Cezaevinde Rumca konuşan tutuklular var mıydı hatırladığınız?

Trabzon'un Çaykara ilçesinden, Trabzon CHP Gençlik Kolu Başkanı Nuri Aydın isimli bir genç getirildi bir gün. Trabzon'un Çaykara, Tonya gibi ilçeleri Rumca konuşur diye duyuyordum. Şimdi de konuşurlar ama genelde bunu saklarlar. Nuri Aydın da işkenceden geçirilmişti, başından geçenleri anlattı bana. Babası koyu Ecevit'çi, hatta Başbakanlıkta müşavir olarak çalışıyordu. 12 Eylül darbesinden birkaç gün sonra Trabzon'da Ecevit'in bir mitingi yapılacakmış, bu mitingi parti adına düzenlemekle görevli olanlardan biri de Nuri Aydın. Kurtuluş'tan arkadaşları varmış Nuri Aydın'ın, o suçlamayla alınmış zaten. Şunu da söyleyeyim yeri gelmişken: Darbe öncesinde her türlü fraksiyon CHP'de bulunabiliyordu; bir çeşit paravan gibi kullanırlardı CHP'yi. Bunun CHP'ye çok zararı olmuştur. Şöyle örnek vereyim bu hususta. Darbeden önce CHP kongrelerine beni izleyici olarak çağırırlardı. TİP'e devrim dersi verenlerin, yani "siz oportünistsiniz, revizyonistsiniz" diyenlerin çoğunu CHP'nin delegesi olarak görür ve şaşırırdım. CHP'de ne işiniz var diye sorduğumda "burada bir devrimci abimiz var, onu desteklemek için buradayız," diye kıvırırlardı. Yine böyle bir CHP kongresinde TİP hakkında çok ağır konuşmuş, fraksiyonunu tam hatırlayamadığım bir gence rastladım, yakasında CHP rozeti vardı, kongrenin düzenini sağlamakla görevliydi. Göz göze geldik, TİP il başkanı olarak davet edilmiştim. Konuk locasında oturuyordum. Beni görünce kıpkırmızı oldu. "Merhaba, TİP'liler revizyonist, pasifist ama sizler devrimcisiniz, bu durumda burası CHP/ML mi oluyor?" diye takıldım. Utandı ve "biliyorsun, Lenin 'en gerici sendikalarda bile çalışacaksınız,' demiştir," diyerek topu Lenin'e attı. İyi de "burası geri-

ci bir sendika mı? Lenin CHP'de mi çalışın diyor," diye takıldım. CHP'yi paravan olarak kullanan TKP eğilimlilerin de olduğunu biliyordum. Hatta CHP'den milletvekili olmak için adaylığa başvurup biz TİP'lilere daha ilerideymiş havası verenler de olurdu. Yanlış anlaşılmasın CHP'li olmak herhangi bir sorun değildir, saygı duyarım. Kişilerin politik tercihidir neticede. Ama TKP'ye göz kırpıp CHP'li olmak her iki örgüte de zarar verdiği gibi en büyük zararı da sosyalizm düşüncesine vermiştir kanısındayım. Her neyse, gelelim Nuri Aydın olayına. Cezaevinin tek avukatı bendim, hukuki sorunlarda cezaevindeki tutuklulara yardım ediyordum. Verdiği ifadelerin işkence altında söylendiğini anlatmak için çırpınıyordu. İktidarda askeri rejim var ama kızağa çekilmiş olmasına rağmen babası hâlâ Başbakanlıkta müşavirdi. Nuri'ye "baban hâlâ önemli bir yerde, sen bu işkence meselesini babana anlatmanın bir yolunu bul," yönünde bir çözüm önerdim. Kaldı ki, hâkim karşısında, önceden verilmiş ifadeleri reddetme artık sıradanlaşmıştı. "Nasıl iletebilirim ki abi?" diye sordu. Eczacılık yapan bir ablası görüşüne gelip gidiyordu. Görüşmecini uzaktan görüyor, yan yana gelemiyordun. Konuştuklarını da dinliyorlardı. Nuri, ablasına işkence altında ifade verdim demeye kalmadan çekip içeri alırlardı. Başka bir yol düşündük, başından geçenleri kâğıda aktaracak, ablasına verip dışarı çıkaracaktık. Kimse görmeden oturup maruz kaldığı işkenceleri yazdı, ben de bazı yerlerini düzelttim.

İyi de nasıl çıkacak bu hikâyeler dışarıya?

Benim görüşme ile Nuri'nin görüşmesini aynı zamana denk getirdik. Ablasına yeni bir ayakkabı almasını söyleyecekti. Çamaşırlar didik didik ediliyordu. Ayakkabının astarını açıp kâğıdı içine yerleştirdik. Ablası geldiğinde ona verecektik. "Fakat ablam bu eskisini alıp çöpe atar, kâğıdın ayakkabının içinde olduğunu söyleyemem ki," dedi. Çaykaralıların Rumca konuştuğunu biliyorum, Rumca konuşabiliyor musun diye sordum. Rumca değil de Çaykaraca diyorlar konuştukları dile. Rumca birkaç cümleyle anlatacaksın bunu dedim. Görüş gününde eski ayakkabısını getirdi, değiştirmesini istedi ablasından, o arada birkaç kelime Rumca konuşarak meramını anlattı. Askerler duydular ama anlamadılar, kâğıt dışarı çıktı.

Etkisi oldu mu peki?

Ablası kâğıdı babasına gönderdi. Babası oğlunun işkenceye uğradığını anlatan kâğıdı, *Cumhuriyet*'te yazan gazeteci Mustafa Ekmekçi'ye ulaştırmış. Mustafa Ekmekçi de başbakan müşavirinin oğlunun Trabzon'da gördüğü işkencedir diyerek, mektubu olduğu gibi yayınladı. Gazete almamıza izin veriliyordu cezaevinde. Haberi gördükten sonra gözün aydın Nuri, hikâyen dışarıya ulaştı," dedim. Nuri ile beni cezaevi komutanlığına çağırdılar. Sorguya çekildik. İfade verdik ama herhangi bir sıkıntı çıkmadı.

Trabzon'daki bir aylık tutukluluk süresinden sonra sizi bu kez Erzincan'a yolluyorlar.

Boztepe cezaevini kapatacaklarmış. İşkence olayının dışarı sızması oranın yönetimi açısından rahatsız edici bir durum yaratmış. Nereye gideceğimizi bilmiyorduk tabii. Arif Cebebi adında Espiyeli bir astsubay vardı. Onu da Trabzon Askeri Mahkemesi'ne duruşma için geldiğim günlerde tanımıştım. Bir gün koğuşumuza geldi ve "Erzincan'a vardım" türküsünü söyledi. Anladık. Bizi daha ciddi bir cezaevine yollamak istiyorlardı. Boztepe'deki tüm tutuklular olarak, KTÜ'nün servis otobüsleriyle, soğuk bir kış günü Erzincan'a yollandık. Yolculuk boyunca jandarma eskortluk yaptı. Gece yarısına doğru Erzincan'a vardık, buz gibi bir soğuk vardı. Erzincan cezaevi yerin iki buçuk metre altındaydı. 59. Topçu Tugayı'nın bodrumunu cezaevine çevirmişlerdi, tutuklular akın akın geliyordu. Kalabalıktı koğuşlar, diğer askeri cezaevinde yer kalmadığından, bizim için burayı cezaevine çevirmişlerdi. Trabzon'dan gidenlerin hepsi aynı koğuşa verilmedi, dağıttılar. Yeni insanlarla karşılaştım. Asıl askeri cezaevi başka bir yerdeydi. O da ağzına kadar doluymuş. Gümüşhane, Trabzon, Rize, Samsun illerinden getirilenler kapatılmıştı 59. Topçu Tugayı'na. Daha sonra havaalanı tarafında 3 Nolu Cezaevi adında yeni bir cezaevi daha açtılar, ben oradan tahliye oldum. 59. Topçu Tugay'ı bildiğin zindandı; havasız, güneşsiz, yerin altında bir yerdi.

Bu yeni cezaevindeki koğuş hayatı nasıldı? Günler nasıl geçiyordu?

Sivas'tan, Tunceli'nden falan gelen yeni kişilerle karşılaşıyorsun. Günler başlarda güzel geçiyordu. Bir mahpus kalabalık bir

koğuşta rahat eder. En kötü şey mahpusun yalnız kalmasıdır. Dört kişiyle kalırsın, o da yalnızlıktır. Anlaşamazsın, o da başka bir işkenceye dönüşür. Yüz kişilik bir koğuştaydık, bu bir avantajdı tabii. Çeşitli fraksiyonlar olmasına rağmen bir uyum ve dayanışma vardı aramızda. Koğuştaki bazı sorunların cezaevi idaresine iletilmesi için Dev-Yol, Dev-Sol'dan tutuklu olanlar beni önerdiler. Koğuşun temsilcisi tayin edildim, idare de kabul etti bunu. İçlerinde en yaşlı başlı olanı benim, avukatım da aynı zamanda. 59. Topçu Tugayı'ndaki cezaevi koğuşumuzda bizlere saygılı davranıyorlardı. Koğuştaki tutuklularla aramızda bir çeşit kader birliği oluşmuştu ve her şey iyi giderken, birdenbire Dev-Yol ve Kurtuluş sürtüşmesi başladı ve huzur bozuldu.

Nasıl bir sürtüşmeydi bu?

Öyle politik konulardan kaynaklanan sürtüşmeler değildi, daha ziyade koğuştaki gündelik yaşamla ilgili basit sorunlardan ötürü kamplaşma yaşandı. Kavgalardan birine örnek vereyim. Gün uzun, sabah kalkıyorsun ve geceye çok vakit var. Zaman geçmiyor. Devrimci arkadaşlar zaman geçirmek için bir bilgi yarışması düzenlediler. Dev-Yol ve Kurtuluş'tan olmak üzere iki yarışmacı grup oluşturuldu. Şiddetli bir kavga bu yarışmalardan birinde gerçekleşti. Bir grup soru soruyor, öbür grup da cevaplamaya çalışıyordu; cevaplayamayan puan kaybediyordu. Yenilen çay parasını ödüyordu. Demlik verirlerdi, parayla alınırdı çay. Bu bilgi yarışmalarında genellikle beni hakem tayin ederlerdi. Sağ olsunlar bilgisine, yaşına başına güvendikleri biriydim. Ayrıca iki fraksiyonun da dışında olduğum için tarafsız sayılıyordum. Hiç unutmuyorum, Kurtuluş grubu, Dev-Yol grubuna bir soru sordu: "10. gitar konçertosunu kim besteledi?" Soru bu. Ne yalan söyleyeyim, Dev-Yolcuların okumuş yazmışları fazlaydı, yani daha kültürlülerdi. Onlarla oturup kalkıyordum, güzel konuşmalarımız oluyordu, daha aklı başında kişilerdi. Onlar da beni seviyorlardı. Bu soru karşısında Dev-Yolcular afalladı. Fiskoslar başladı, saat de tutuluyordu. Zaman doldu, cevabı bilemediler. Puanı Kurtuluş'un alması lazım bu durumda. Hakem olarak görüşümü belirttim ve Kurtuluş ekibine "bu sorudan size puan vermiyorum çünkü bir tek gitar konçertosu vardır, o da Rodrigo'nundur. Yirminci, onuncu falan yok, bir tane var, soru yanlış olduğu için puan

alamazsınız," dedim. Kıyamet koptu. Beni tarafgirlikle suçladılar, "doğrudan yanayım," dedim ama kime anlatıyorsun. Birbirlerine girdiler. Keşke doğrucu Davut olmasaydım. Böyle basit bir bilgi yarışmasının, Dev-Yol Kurtuluş çatışmasına dönüşeceğini bilemezdim. Bu olaydan sonra 1981 1 Mayıs'ında her grup anma toplantısını koğuşun birer köşesine çekilerek kendi aralarında yaptılar. Faşizmin zindanında, 1 Mayıs gibi ortak bir değer için bile bir araya gelmek mümkün olamıyor, var gerisini sen düşün...

Bir yarışmadan ötürü gerilim bu denli ciddi boyutlara ulaşabiliyordu demek?

Yarışma bitti ve sonra da bir daha yapılmadı. Bu yarışma bir dönüm noktasıdır. Gerginlik oldu gruplar arasında, öyle ki, komünler bile ayrıldı. Kurtuluş ekibi beni hedefe oturttu. Kurtuluşçuların lideri, cezaevinden çıktıktan sonra avukat olduğunu duyduğum birisiydi. İsmini vermiyorum. Rizeliydi, ekibini bana karşı kışkırtıyordu. Yıllar sonra bir gün, Bulancak'ta avukatlık büromda otururken kapım açıldı. Tanımadığım birisi kendisini tanıttı. Bu oydu. İstanbul'da avukatlık yaptığını söyledi. Rize'ye giderken bana uğrayıp özür dilemek istemiş. 10. gitar konçertosunun olmadığını öğrenince Erzincan Cezaevi'nde bu nedenle çıkan olaydan ve bana yönelik haksız tavrından dolayı mahcup olmuş. Bana uğrayarak olayın izlerini silmek istemiş. Bunu yapmak da güzel bir davranıştır. Cezaevinde yine bir voleybol oyunu nedeniyle benzer bir gerilim daha çıktı. Cezaevinin komutanı Esat yüzbaşı diye biriydi. Bir gün Esat yüzbaşı, havalandırmadan daha çok yararlanmamız için, "eğer istiyorsanız bir top ve file alın, voleybol imkânı sağlayayım size," dedi.

Yeraltında yaşayan mahpuslar açısından güzel bir imkân...

Tabii ki, nefes alacaksın, spor yapacaksın. Gruplar olarak bir araya geldik, tartışma başladı. Topun ve filenin alınması için para toplamak lazım. Para idareye verilecek, onlar da malzemeyi tedarik edecek, bahçedeki direkleri hazırlayacaklardı. Ben ve diğer arkadaşlar ne güzel maçlar olacak, yarışmalar olacak, dahası dışarıda olacağız diye sevindik. Bir kısım tutuklular hemen başladılar olumsuz söylemlere: "İdare bunu yaptığına göre, bunun arkasında bir şey var." Tartışmalar esnasında "ne olabilir ki?" diye sorduk.

"Bu bir tezgâh ve biz buna alet olmayız, biz neden alalım top ve fileyi, idare alsın," dediler. Böyle düşünmeyenler çoğunluktaydı. Dev-Yol'cu ve onlar gibi düşünen diğer fraksiyonlardan bazıları da olaya böyle bakmıyorlardı. Voleybol oynamanın biraz daha dışarıda kalmak için fırsat olduğunun bilinciyle top işine sahip çıktılar. Oylama yapıldı. Top alınması ve para toplanması kararı çıktı oylamadan. Ama bir sorun daha var ortada. Karşı çıkanlar ve para vermeyenler ne olacak? Para veren kişiler, "parası olmayana bir diyeceğimiz yok, durumu elverişli olmayanların parasını biz aramızda paylaşırız, olay böylece çözülür," diye düşünüyorlardı. Doğrusu da buydu. Ama karşı çıkanlar için durum biraz daha karmaşıktı. Top ve file almak idareyle işbirliği yapmaktır diyenlerin, voleybola katılmamalarını beklersin ama öyle olmadı. File kurulup da top oynanmaya başlanınca, bu kez zorla takımlara girmeye çalıştılar. Tabii genç bunlar, kanları kaynıyor ama onları yönlendirenlerin yanlış mantıkları, kompleksleri bu gençler üzerinde baskı yaratıyor. Top oynamanın neresi devrimciliğe aykırı sorusu kafalarından geçiyor ama o baskı bunun dışavurumunu engelliyordu.

Dava dosyanız ne durumdaydı bu arada?

TCK 141 ve 142. maddelerine muhalefetten dava açılmıştı. Burada avukatımla ilgili konuşayım. Ben tutuklandığım sırada bekârdım. Evlenme hikâyem de ilginçtir. Evlilik hikâyem Erzincan'a gelmemle başladı. Tesadüflerle dolu Türk filmi senaryoları gibi bir hikâye. Ailesini Bulancak'tan tanıdığım TİP'ten bir arkadaşım avukatlığa başlamıştı İstanbul'da. Erzincan'da yattığımı öğrenince benimle görüşmek için Erzincan'a geldi. Sonradan öğrendim, başına türlü işler gelmiş o arada. Avukat arkadaşım Erzincan'ı bilmiyor, kaç tane cezaevi var, Şansal Dikmen bunların hangisinde yatıyor? Hangi cezaevinde olduğumu öğrenmek için 1. Ordu Komutanlığı'na gidip ismimi veriyor. 59. Topçu Tugay'ında olduğumu öğreniyor ve çıkıyor. Gece Erzincan'da kalacak, otel ararken karşısına yedek subaylığını yapan, fakülteden tanıdığı bir arkadaşı çıkıyor. Kısa bir konuşmadan sonra "bir arkadaşımı ziyarete geldim, şimdi de otel arıyorum," diyor. Bunun üzerine yedek subay, "gerek yok, sana orduevinde bir oda veririz, orada kalırsın," teklifinde bulunuyor. Bulancaklı avukat arkadaş kabul ediyor teklifi ve kendisine ayrılan odaya yerleşiyor ama gece yarısı kapı çalınıyor, askerler tarafından

gözaltına alınıyor ve Merkez Komutanlığı'na götürülüyor. Kim bu kadın, burada ne arıyor diye gözaltına almışlar kendisini. Aradığı kişi askeri yönetimin gözünde azılı bir komünist, bu bile yeter neden gözaltına alınmak için. Peşine birilerini takmışlar. Yedek subayı da gözaltına almışlar. Sabaha kadar gözetimde kalmış. Sabah askeri hâkimin huzuruna çıkarılıyor avukat arkadaş. Hâkim dosyaya bakıyor, ortada bir şey olmadığını görüyor ve serbest bırakıyor. Serbest bırakıldıktan sonra cezaevine bana geldi görüşmeci olarak, başından geçenleri anlattı. Ben de, "git artık, daha fazla kalma buralarda," dedim. "Sana bir avukat tutup, öyle gideceğim," dedi. "Bizim avukata ihtiyacımız yok. Kaldı ki ben kimseyi de kolayca beğenmem biliyorsun." Erzincan'dan bir avukat bulunmasına da gerek yoktu diye düşünüyordum çünkü bizim Giresun TİP davası İstanbul 1. Ordu Sıkıyönetim Komutanlığı'na bağlı askeri mahkemede görülmüştü. Hiç mahkemeye çıkmadan yargılandık, daha sonra mahkûm olduk. Talimatla ifademiz alınmıştı, hepsi bu. Derdimizi bizi yargılayanların önünde anlatalım dedik ama olmadı. Arkadaşım "ben seni ziyarete gelmeden önce bir avukat bürosuna uğradım, DİSK'e bağlı sendikalardan ikisinin avukatlığını yapıyor, ona vekâletname vereceğim, senin beğeneceğin biri," dedi ve ayrıldı. Nitekim bana tuttuğu avukatı çok beğendim.

Peki, avukat yanınıza geldi mi?

Tabii. Bana tuttuğu avukat kadındı. Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Erzincan'a geri dönmüş. Stajdan sonra burada avukatlık yapmaya başlamış. Vekâletname aldıktan sonra görüşümüze geldi. Bu vekâletin yaşamımın bir dönemeci olacağını, ileride avukat Nurdan Özden'le evleneceğimi nereden bilebilirdim. Hayatın ilginç tesadüfleri bunlar. Nurdan arada bir bizi ziyarete gelir, isteğimiz olup olmadığını sorar ve giderdi. Arada bir Mustafa Oksal, "Şansal, bak bu avukat hanım güzel bir kız, kaçırma," diye beni yönlendirmeye çalışırdı. Bu tip sözlerini zaman zaman tekrar ediyordu. Bir defasında "Mustafa dur, biliyorsun, ne olacağımız belli değil daha. Savcı, iddianamesinde bizim için 15 yıl ağır hapis cezası istiyor," dedim ama diğer yandan da içten içe neden olmasın diye düşünmeye başlamıştım. Önce o gözle bakmıyordum, her ne kadar ayıp diye düşünsem de sonradan alıcı gözüyle bakmaya başladım. Kimseye açmadım bunu. Ama şimdiki genç

lerin deyimiyle söylemek gerekirse içimde bir elektriklenme başlamıştı. Güler yüzlü, sıcakkanlı biriydi.

Tabir için mazur görün beni, siyaseti değil ama sevdayı yasadışı götürmeniz gerekmiş.

Bir bakıma öyle diyelim. Nitekim ilişkimiz sonradan evliliğe dönüştü, hemen olmadı tabii. Nurdan duruşmalarıma giremedi zira yargılama İstanbul'da görülüyordu. İstanbul'daki avukatlarımıza iletilecek bir şey varsa, onları iletirdi. Bu arada kısa bir süre sonra Nurdan'ın da bir polis komplosuyla gözaltına alındığını öğrendik. Çark çok kötü dönüyordu dışarıda. Nurdan ve ofis arkadaşı, solcuların davalarını yüklenen Erzincan'ın önemli avukatlarıydılar. Bu nedenle polislerin dikkati üzerlerinde yoğunlaşmış. Cezaevinin bir tarafında biz yatıyorduk, avukatımız ise cezaevinin kadınlar koğuşunda yatıyordu. Bunu öğrenince çok üzüldük, ne yapabiliriz diye düşünmeye başladık. Biz kendimizin tutuklu olduğumuzu unutmuştuk adeta. Belki Nurdan için bir yararımız olur diye Mustafa Oksal ve ben kendi yattığımız cezaevi komutanıyla bir görüşme talebinde bulunduk. Bunu konuşmak istedik komutanla. Şöyle sözler ettiğimi hatırlıyorum: "Biz avukatımızı tanıyoruz, hiçbir şekilde yasadışı oluşumlarla ilişkisi olamaz, haksız yere yatıyor, bir şey yapamaz mısınız?" Bu söylediklerimizi belki birilerine iletir umudundayız. Cezaevi komutanı, "Şansal Bey, sen ne diyorsun, kendi halinize, derdinize bakın öncelikle. Sizi kim çıkaracak buradan, onu düşünün?" Nurdan gözetimde bir hafta kaldıktan sonra salıverilmiş. Bize gelince Erzincan cezaevinde bir yıl kadar kaldıktan sonra tahliye olduk.

Kendi cezaevi deneyimlerinizden hareketle anlattığınız panoramaya göre, gerek Giresun'daki, gerek Keşap ve Trabzon'daki, gerekse Erzincan'daki hapishanelerde Mamak, Diyarbakır yahut İstanbul Metris ve Bayrampaşa cezaevlerinde olduğu üzere, yoğun işkence ve hak ihlalleri pek yaşanmamış. 12 Eylül cuntasının hapishanelerdeki pratikleri bu saydığım cezaevlerinde çok sert geçerken Karadeniz'de bu süreç nasıl ve neden bu kadar hafif gitti acaba?

Bunu ben de bilemiyorum doğrusu. Dediğim gibi Karadeniz illerinde işkence sadece polis sorgusunda oluyordu, cezaevleri

kısmen rahattı. Diyarbakır'daki işkenceler biraz farklı ve daha insafsızca. Sosyalizm mücadelesi ve Kürtlerin anayasal, demokratik haklar için mücadelesi iç içe geçtiğinden, işkence çok daha fazla ve ezici olmuş. Mamak Askeri Cezaevi ise, silahlı örgüt sanıklarının kaldığı merkezî bir cezaevi olduğu için sanırım onlara gözdağı vermek istenmiş. İşittiklerimden anladığım kadarıyla Mamak Cezaevi yöneticileri ruh hastası tipli kişilerden seçilmiş. Bu nedenle de işkence ağır oralarda. Erzincan'da kaldığım sürece cezaevinde işkenceye rastlamadım. Erzincan'daki cezaevi hikâyemiz önce 59. Topçu Tugay'ında başladı. Sonra birkaç ay kalmak üzere havaalanındaki 1 Nolu Cezaevine geçtik, nihayet 3 Nolu cezaevi açıldı ve oraya nakledildik. 3 Nolu cezaevi en rahat olanıydı. Bir cezaevindeki en önemli şey havalandırmadır. Sabahtan akşama kadar sürüyordu havalandırma faslı. Koğuşun bitişiğindeki yemekhaneden havalandırmaya geçiliyordu, kapılar akşam hava kararıncaya kadar açıktı.

Diğer hapishanelerde olduğu gibi İstiklal Marşı okutuluyor muydu kaldığınız cezaevlerinde?

3 Nolu cezaevinde hiçbir şey olmadı. Altı ay kadar kaldığım 59. Topçu Tugay'ında günlük cezaevi yaşamı şöyleydi: Sabahtan kalkıyor, toplanma yerinde toplanıyorduk, askeri deyimle içtima deniyor buna. Bir süre sonra, İstiklal Marşı söylemek için emir verilirdi. Biz bu emre başlarda uymak istemedik. Bunun sonucunda, bazı hak kısıtlamaları oldu. Koğuştaki arkadaşlarla bu konuyu görüştük. Benim arkadaşlara da aktardığım, onların da katıldığı görüşüm şuydu: İstiklal Marşı'nı fazla abartmayalım, söyleyelim ve hak kısıtlamalarını yok edelim. Bunu başka türlü, daha akıllıca sabote edebiliriz. Bu arada şunu söyleyeyim, İstiklal Marşı'na karşı olmak değildi bizim tavrımız. Marşın üzerimizde bir baskı aracı olarak dayatılmasına karşı çıkıyorduk, bunu o koşullarda işkence olarak algılıyorduk. Emir komuta altında söz gelimi Enternasyonal Marşı'nı söyletmeye kalksalardı, buna da direnirdik.

Nasıl sabote ettiniz marşı?

Çok cılız seslerle, zaman zaman marşı detone ederek, geveleyerek söyledik. Yüksek sesle deseler de aldırmadık, dinleyenler bile rahatsız oldular. Nitekim sonunda idare de pes etti. Olmaz olsun böyle İstiklal Marşı deyip vazgeçtiler. 59. Topçu Tugayı'nda baş-

larda yokken birden arama tarama sorunu gündeme geldi. Ayda bir emniyetten sivil polisler gelir, hepimizi dışarı atar, koğuşu yağmalarcasına altüst ederlerdi. Aramanın biri 1981 Mart ayına denk gelmişti. Hava çok soğuktu, yağmur da yağıyordu, bizi dışarı çıkardılar. Tir tir titriyorduk. Başımızda askerler bekliyordu, polisler de aşağıda koğuşu yağmalıyorlardı. Sıkıyönetim komutanlarından Hüseyin Paşa da gelmişti. Yatın diye bağırdılar. Yatmanın hiçbir mantığı yoktu. Ben o sıra hastaydım, ağır bir idrar yolları enfeksiyonu geçiriyordum, bu arada kulaklarımda da iltihap olduğu için ağrılar içindeydim. Mustafa Oksal da romatizmalıydı, bir kolu da yok zaten. Yerler su içinde ve buz tutmak üzere. Bağırtıdan sonra yatıldı ama ben ve Mustafa ayakta kaldık. "Yatın ulan!" diye bağırdılar yine. Asker dipçiğiyle vurmaya hazırlandı ki subay durdurdu, "neden yatmıyorsunuz?" diye sordu. "Mustafa Oksal arkadaşımız neredeyse felçli, siyatik ağrıları var; ben de ağır enfeksiyon geçiriyorum, yere yattığım zaman ciğerlerime işleyecek, idrar yolları iltihabı da var bende, ağrılıyım, sancılıyım," dedim. Bunun üzerine "bırak asker," dedi. Bu arama taramadan bir müddet sonra, bizi bir haftalığına başka cezaevine götürdüler. Tekrar zindana döndük ki, birtakım şeyler değişmiş.

Ne gibi değişiklikler yapılmıştı?

Koğuşu bölüp küçültmüşlerdi, yüz kişilik koğuş yirmişer kişilik üç ya da dört koğuşa dönüştürülmüştü. Koğuşların etrafı da demir parmaklıklarla çevrilmişti. Koğuşun içinde sıra sıra masalar vardı, yemeği de orada yiyorduk. Tuvaletler de koğuşların arka tarafındaydı. Banyoyu da tuvalette yapıyorduk. Geri döndüğümüzde tuvaletlerin önüne parmaklık yapılmıştı. Eskiden istediğimiz zaman gidiyorduk tuvalete ama şimdi koğuşla tuvaletlerin ilişkisi kesilmişti. Akşam dokuzda parmaklıklara zincir vuruluyordu, sabah beş ya da altıya kadar sürüyordu bu durum. Yani tuvaletlerle koğuşların ilişkisi sabaha kadar kesikti. O arada tuvaleti gelenler ne yapacak? Sorduk, şikâyet ettik ama dinlemediler bile.

Nasıl çözdünüz peki bu sorunu?

Küçük tuvalet için çözüm var: şişeler, bidonlar kullanılıyordu. Ama büyük tuvaletimizi sabaha kadar tutmak zorundaydık.

Bir akşam bir arkadaşımızın yediği yemekten ötürü bağırsakları bozulmuş, ishal olmuştu. Bağırıp çağırdık ama nöbetçi askerler hiç oralı olmadılar. "Anahtar bizde değil, olsa bile açamayız, emir böyle" dediler. Arkadaşımız kıvranıyor ve utanıyordu. Ben de "bunu yapanlar utansın, senin utanmana gerek yok," dedim. Gazeteleri çıkardık, üst üste yığdık. Biz arkamızı dönüyoruz, sen tuvaletini yap dedik. Utana sıkıla yaptı. Bok kokusuyla sabaha kadar uyuyamamıştık.

Beş altı ay sonra 59. Topçu Tugay'ından 1 Nolu cezaevine nakledildiyorsunuz? Gündelik hayat değişiyor, insanlar değişiyor, dünya değişiyor. Bu yeni cezaevinde nasıl geçiyordu günler?

1 Nolu cezaevinde şartlar daha kötüydü ama en azından tuvalet koğuşun içindeydi. 15-20 kişilik koğuşlardı bunlar. Dev-Yol, Dev-Sol, Halkın Kurtuluşu ve bir de biz TİP'liler vardık. Bizle mecbur kalmadıkça konuşmuyorlardı. Onlara göre biz "revizyonist" sayılıyorduk, kendilerini daha bizlerle tanışmadan konuşmamaya programlamışlardı. Diğer cezaevlerine nazaran daha katı ve örgütsel önyargılarla koşullanmışlardı. Bir zaman sonra, bu fraksiyonların sanıkları, koğuşa bir televizyon alınsa nasıl olur diye konuşmaya başladılar. Televizyon olunca zaman daha rahat geçiyor. Akşam hava kararıktan sonra açılıyordu. Bizden önce idareyle bir çatışmaları olmuş, idare de bunlara çok kötü davranmış. Televizyonu almışlar ellerinden, ambara kaldırmışlar.

Televizyonun alınması için sizi mi devreye sokmak istediler?

Öyle. Kendi paralarıyla aldıkları televizyonu tekrar istemişler, ama idare cezalandırmak için vermemiş. Bizden medet umdular bunun için. Mustafa Oksal ve ben onlara göre yaşlıyız, "siz söylerseniz verirler," dediler. Elbette iki anlama geliyordu bu laf: "Siz söylerseniz verirler." Bu sözler ima yoluyla ithamı da içeriyordu. "Biz bir kendi aramızda görüşelim," dedik. Bizim için de güzel bir şey bu, dünyayı takip edeceğiz. Ama ben de katılaşmıştım, bu onların kurmuş olduğu bir tuzak olabilirdi. Adımızı işbirlikçiye çıkarırlardı. Mehmet Sözbir, "idarenin adamı olmasalardı beni Trabzon'da nasıl ameliyat ettireceklerdi," diye laf etmiş Erzincan'a geldikten sonra. Bunları duyduğumuz için sözlerine güvenmek

mümkün değildi. Mustafa "ne var Şansal bunda, neden bu kadar katısın?" deyince tavrımı koşullu olarak yumuşattım. Kabul ettik. Koğuştaki televizyon isteyen arkadaşları yanımıza çağırdık. "İki ihtimal var; idare ya kabul eder ya da reddeder. Kabul ederse bunu bizi istismar etmek için, TİP'e ideolojik bir saldırı malzemesi olarak kullanabilirsiniz, size güvenimiz yok. Mehmet Sözbir'in ameliyatı nedeniyle teşekkür edeceğinize ideolojik saplantılarla asılsız dedikodu ve karalama yaptınız, televizyon konusunda idareyi ikna edebilirsek bize şükran duyun demiyoruz ama aleyhte de tezvirat yapmayın. Devrimci olduğunuzu söylüyorsunuz, o zaman devrimci sözü verin." Bu şartımızı kabul ettiler, söz verdiler. Komutanla görüşmek için bir dilekçe yazdım, nöbetçi gardiyana verdim. Görüşme talebimizi kabul etti, Mustafa ve ben kalkıp gittik. Komutanı güç bela ikna ettik ve televizyon kuruldu. Televizyonla ilgili ilginç bir hikâye anlatayım. 1981'in Haziran veya Temmuz aylarıydı. İspanya'da faşist Franco öldükten sonra diktatörlük rejimi çökmüş, parlamenter bir rejime geçilmeye çalışılıyordu. Kral Juan Carlos sürgünden çağrılmış, yeniden tahta çıkarılmıştı. Demokratik seçimler yapılmış ve yeni bir hükümet kurulmuştu.

İspanya'daki bu gelişmelerin Erzincan 1 Nolu cezaevi ile ne alakası var, hakikaten merak ettim?

Bir akşam televizyonu izliyorduk. Haberler canlı yayından veriliyordu. Eli silahlı Franko yanlısı Falanjist faşist subaylar rejimi hazmedemedikleri için parlamentoyu bastılar. Kürsüye çıkıp sağa sola ateş ettiler. Televizyondan canlı olarak izliyorduk bunu. Faşist subaylar parlamentoda silahlarını ateşlediler ki birdenbire koğuştaki bazılarından bir alkış koptu. Dayanamadım ve "siz neyi alkışladığınızı biliyor musunuz arkadaşlar?" diye sordum. İçlerinden biri söz aldı ve "gayet tabii biliyoruz neyi alkışladığımızı, siz parlamento âşığı TİP'li siyasetçilerin neyi alkışladığımızı anlaması mümkün değil. Parlamentonun basılmasının canınızı sıkması çok doğal!" dedi. "Peki, bu parlamentoyu basanların kim olduklarını biliyor musunuz?" diye ikinci bir soru sordum. Ne dediler biliyor musun, çok iyi aklımda: "Kim olursa olsun!" Tutamadım kendimi, bağırarak "bunlar faşist subaylar. Franco yönetiminde otuz yıl boyunca komünistleri öldürmüş, Cumhuriyetçileri öldürmüş, anarşistleri, solcuları, devrimcileri öldürmüş bir kasabın adamla-

rı parlamentoyu basıyor ve siz bunu alkışlıyorsunuz. Biz oportünistiz, siz devrimcisiniz, bu nasıl oluyor anlamadım. Bu halinizle 1936-1939'da İspanya iç savaşında ölen cumhuriyetçilerin, solcuların, devrimcilerin, sosyalistlerin kemiklerini sızlattınız," dedim. Dayanamamıştım, yanlışlarının farkına varsınlar istedim. Daha ilginç bir şeyden bahsedeyim sırası gelmişken. Kendisinin öteden beri TKP sempatizanı olduğunu bildiğimiz, Giresun'da avukatlık yapan bir arkadaş vardı. Cezaevinde bizim gibi TİP davasından tutuklu olan bir yönetim kurulu üyemizi, Seyfi Aydın'ı ziyarete gelmişti. Onu ziyarete gelince beni de çağırtmıştı görüşmek için. Seyfi, bu avukat arkadaşın yakınıydı. Bu görüşme cezaevi komutanının odasında yapılıyordu. Bir ara, bir er geldi ve komutana bir şeyler söyledikten sonra Komutan odadan dışarı çıktı. Yasadışı bir örgütün sanıkları olmadığımız için bizi gelen avukatla baş başa bırakmakta bir sakınca görmedi komutan. Komutan odadan çıkınca sözünü ettiğim avukat hemen kulağıma eğildi, kendince beni teselli etmeye çalışıyordu; "Şansal, hiç merak etme, bir süre sonra bitecek çektikleriniz, Milli Güvenlik Konseyi içinde bizden de biri var," dedi. Şaşıp kalmıştım. "Kimmiş?" diye sorunca, "Jandarma Genel Komutanı Ali Haydar Cilasun," cevabını verdi. Yorum yapmadım, sustum. Tahliye olduktan çok sonra, bu garip düşüncenin kaynağının "bilinmeyen tanrının," yani TKP polit-bürosunun 12 Eylül 1980'den sonra yayınladığı "Politik Durum ve TKP'nin Durumu" başlığını taşıyan belgeden kaynaklandığını anladım. TKP 12 Eylül faşizmine faşizm dememek için elinden geleni yapmış. Berlin'de yayılan kaynaklarından okuduklarıma göre, "cuntayı bir bütün olarak ele almanın yanlış olacağını, içinde demokratların da var olduğunu" savunmuşlar. İşte bu söylemler bizi ziyarete gelen avukatın etkilendiği görüşlerdi anlaşılan. Yıllar sonra Metin Gür isimli eski bir TKP yöneticisinin anılarını içeren *TKP'nin Avrupa Yılları* adlı kitabını okuduğumda bu hususun belgelerle anlatılmış olduğunu gördüm. Okuyunca daha iyi anlaşılıyor politikalarındaki öngörüsüzlüğün nedenleri. Askeri rejimin TKP'ye vurmayacağı yönünde hayaller kurmuşlar. Faşizme faşizm bile demekten kaçınıp "askersel devirme, evirme" diyerek 12 Eylül'ü bir anlamda yumuşak göstermeye çalışmışlar. Nedeni de kanımca, SSCB'nin dış politikasına bağımlı olmak. Nitekim SSCB, 12 Eylül paşalarını ne eleştirmiş ne de kınamıştır. SSCB askeri rejimi üzmek istemiyor, TKP'liler de 12 Eylül faşizm değildir yönünde

bildiriler yayınladılar. Kısacası biz TİP'liler hapisteyiz ama TKP'ye uzunca bir süre dokunmadılar. Çok sonra askeri rejim, hatırımda kaldığına göre Kızıl Fener ismini verdikleri bir operasyon başlattı, ondan sonra TKP'nin üzerine gittiler. Onlar da "gâvur"un gâvur olduğunu geç de olsa anladılar. Ama neye yarar? İçinden Mustafa Suphi'lerin, Nazım Hikmet'lerin, Ruhi Su'ların geçtiği bu örgütün prestijini böylelikle yok ettiler.

Tahliye olduğunuz son cezaevinin diğerlerine nazaran şartlar hususunda çok iyi olduğunu söylediniz, bu cezaevinde nasıl geçiyordu günleriniz?

Hatırlıyorum, Mamak'tan bazı tutuklular nakledildi bizim bulunduğumuz 3 Nolu cezaevine. Bunlar siyasi tutuklu değillerdi, silah kaçakçılığı yaptığı iddia edilen kişiler. Bunlardan bazıları da Rize ve Trabzon kökenli armatörlerdi. Onları bizim koğuşa verdiler, cezaevi ortamını görünce şaşırıp kalmışlar. Armatör Yaşar Pişkin'i hatırlıyorum içlerinde. Biz yanlış yere mi geldik diye çok şaşırmışlardı. Burası bir cennetti onlar için. Mamak'ta olup bitenleri anlattılar bize. Mamak'ın nasıl bir cehennem olduğunu bunlardan öğrendik. Erzincan 3 Nolu Cezaevi, koşulları iyi olan bir cezaeviydi. Akşama kadar bahçede olurduk, yemek yer, sohbet ederdik. Güneşlenmeyle ilgili bir anımı anlatayım. Havalandırmaya çıkardık istediğimiz zaman. Tabii bu nedenle de güneşe çıkmış oluyoruz. Kıştan ötürü hasta düşmüştüm. Birinci kışı atlatmışım, ama ikinci kışta nerede olacağım belli değil. 15 yılla yargılanıyorum. Kulaklarım ağrıyor, grip oluyorum. Doktor haftada bir geliyor, yalandan bakıp gidiyordu. Güneşin çok iyi geleceğini tahmin ediyordum. Erzincan güneşi de çok güzel bir güneştir. Mustafa Oksal'ın eski tip uzun paçalı donları vardı. Birini istedim şort yapmak için. İpini çekerek kesip kısalttım, bir mendili yırtarak şortumun iki tarafına ekledim, hepten don gibi görünmesin diye. Güneşlenmeye başladım, üstüm çıplak. Cezaevi idaresi de bir şey demiyordu.

Koğuştan tepki aldınız mı güneşlenme hususunda?

Beni gören diğer tutuklular özellikle silah kaçakçılığından tutuklu olanlar da yaşları gereği bizim romatizmamız var diyerek çıktılar güneşlenmeye. Armatörler de mavili, yeşilli, morlu don-

larıyla havalandırmaya çıkıp güneşe bıraktılar kendilerini. Birinci gün böyle geçti. İkinci gün fiskoslar başladı. Ne olduğunu anlamadım, bizim bazı sol fraksiyonların temsilcileri bir toplantı yapmış ve beni eleştirmişler. Bana gelip bu akşam falancının ranzasında bir toplantı yapıyoruz, görüşmemiz gerekiyor dediler. Olur dedim, toplantının yapılacağı ranzaya gittim, temsilciler oturuyorlardı. Söze başladı bir temsilci: "Abi bilirsin biz seni sever ve sayarız, bize çok faydan dokundu, hâlâ da dokunuyor. Ama senin donla, şortla yarı çıplak bahçede dolaşmanı devrimci ahlaka uygun bulmuyoruz." dedi. Dinliyordum, öbür fraksiyonların temsilcileri de buna benzer laflar ettiler. Söz sırası bana geldi: "Arkadaşlar siz burada Nurculuktan mı yatıyorsunuz yoksa Marksist Leninist örgüt kurma suçlamasıyla mı? Güneşe çıkmamı günah mı kabul ediyorsunuz? Nedir bu söylediklerinizin mantığı? Şu anda Şili'de faşist bir rejim var, Şili zindanlarında insanlar bir parça güneş görmek için nelerini vermezler, biz burada güneşin altında, güneşten yararlanmak için, cezaevinin bile karışmadığı bir olanağa sahibiz ama siz bunu elimizden almak için uğraşıyorsunuz. *Kur'an*'a mı karşı geldim, Marx'a mı karşı geldim? Söyleyin nerede yazıyor bu?" Biraz düşündükten sonra söylediklerime hak verdiler ve ayrıldılar. Hatta bir süre sonra çoğu soyunup güneşe çıkmaya başladı. Bu arada şunu da belirtmeliyim, bu tip sorunlar çıkıp kafaların karıştığı zamanlarda içinde bulundukları fraksiyonu ya da sol politikaları bilerek ve bilinçle tercih eden kültürlü gençler meselelere ağırlıklarını koyarak doğru sonuç alınmasına yardımcı olurlardı. Onların devreye girmesiyle çoğu kez huzur ve denge sağlanmıştır koğuşta. Yine bunları anlatırken kendilerinden söz etmeyi görev bildiğim, belleğimde kalan iki kişiyi, lider görünümündeki Dev-Yol sanığı Ersin Ergün Keleş ile Ali Kemal Bilginer'i anmam gerekir. Sağlam görüşleriyle çoğu sorunların çözülmesinde devreye girip dengeyi sağlamışlardır.

Avukatlık mesleğini hapishanede de sürdürüyor muydunuz, davalar için gelip danışıyorlar mıydı size?

Sürekli tutuklamalar oluyor, yeni insanlar geliyordu cezaevine. Tutuklular zaman zaman mahkemeye çağrıldıkları için bana hukuki konularla ilgili sorular soruyorlardı. Sonuçta ceza davalarına bakan bir hukukçuyum. Bir ara Espiye CHP Belediye Başkanı

Mümtaz Tepealan ile oğlu Mehmet Tepealan getirildi cezaevine. Yaşça bizden çok büyüktü Mümtaz Tepealan. Dev-Sol'a yardım ve yataklıktan tutuklanmış. Hayatı boyunca CHP'den başka bir parti tanımamıştı. Olayları kavrayamıyor, nereden bulaştım diyor, Dev-Sol'la ne ilgim var benim diyordu. "Şansal hele anlat bana şu Dev-Sol nedir?" diye sorardı. Şu anda hayatta değil, iyi bir insandı. Espiye'deki solcu gruplar yardım istemeye gelince o da yardım edermiş. TİP'e de yardımları dokunmuş. Solcuları geri çevirmeyen bir insan anlayacağın. Koğuşta ranzanın üst katında yatıyordu. Bir akşam televizyonu izliyorduk hep birlikte. Haberlerde Bülent Ecevit'in gözaltına alınıp Zincirbozan'a götürüldüğünü verdiler. Haberlerin ortasında Mümtaz abinin sesi duyuldu, Ecevit'e bir küfür savurdu. En aşırı Marksist bile olsan, birinin Ecevit'e küfretmesi tepki yaratır. Ama bizimki bunun farkında değil. Herkes toparlanmaya başladı. Yeni gelmiş cezaevine, pek de tanımıyorlar tabii, fısıltılar ve kıpırdanmalar başladı, anladım. Hemen devreye girdim: "Arkadaşlar siz Mümtaz abinin kim olduğunu bilmiyorsunuz, sizin fraksiyon da dahil herkese yardım eden biridir." "Ama Ecevit'e küfretti," diye söylendiler. Bana bırakın bu işi dedim, Mümtaz abiyi alıp arka taraftaki yemekhaneye götürdüm, "sen ne yaptın abi?" diye sorunca "ne yapmışım ki, Şansal" dedi. "Abi Ecevit'e sövdün, yapma gözünü seveyim," dedim. Biraz düşündükten sonra, "söverim, ne olmuş ki, kendi partimin genel başkanına sövüyorum, Behice Boran'a sövmedim ki, sen neden alınıyorsun hem buna?" dedi. "Senden ricam bir daha sövme Mümtaz abi. Soldan kimseye küfür edilmez burada. Olaylar başka türlü gelişir, başın derde girer, rahatın kaçar sonra," dedim. Ne demek istediğimi o zaman kavradı, sustu. Mümtaz abinin sövme gerekçesi basit bir akıl yürütmeye dayanıyordu. Ona göre, Bülent Ecevit ile Süleyman Demirel anlaşsalardı bunlar olmaz ben de hapiste olmazdım. Bu konularda da bir daha söz etmedi. Anlayacağın günler bu gibi olaylarla geçip gidiyordu ki, 1982'nin Ocak ayında, bir gece yarısı astsubay koğuşun kapısını açtı ve ismimizi okuduktan sonra, "valizlerinizi toplayın, tahliye emriniz geldi," diye bağırdı.

Diğer TİP'li tutuklular da tahliye oldu mu?

Hep beraber olduk. Mustafa Oksal hasta olmuştu, Ankara Gata Hastanesi'ne gönderilmişti, tüberküloza yakalanmıştı. Gece yarısı

gelen bu tahliye kararına sevinemedik ilk önce; çünkü dışarıda hava çok soğuktu. Aklımda kaldığına göre eksi 15-20 dereceye yakındı. Cezaevi ise Erzincan'dan uzakta bir yerdeydi. Gece yarısı araç bulmak zaten imkânsızdı, nasıl gidecektik? Valizleri topla da, bu karda kışta nereye gidiyorsun, donar ölürsün.

Sabahı beklemek gerekir herhalde?

Asker kafası bu. Komutana, "biz gitmiyoruz, çıkamayız, sabahı beklemek istiyoruz," deyince "mecburuz sizi çıkarmaya," dedi. İçeri alırken de zor, dışarı çıkarırken de zor. "Gönüllü olarak sabaha kadar kalmak istiyoruz yoksa donup ölürüz dışarıda," dedik ama dinlemediler. Nitekim bizden önce tahliye olanlardan bazıları donmaktan zor kurtulmuşlardı. Bir çözüm bulmaya çalıştım, bir kâğıt alıp dilekçe kabilinden bir şeyler yazmayı önerdim. "Biz altında imzası olanlar tahliye emrini aldık, ancak ertesi güne kadar gönüllü olarak cezaevinde kalmak istiyoruz," anlamında bir yazı yazalım dedim o da olmadı. Koğuştan çıkalım, hiç değilse bekleme yerinde duralım dedim ama o da işe yaramadı. Madem öyle bir araba ayarlayın bize, benzinini biz koyalım, bizi merkeze bırakın diye teklif ettik bu kez. Neyse ki, bunu kabul ettiler. Gece yarısı bir araba tahsis edildi ve çıktık. Özgürlüğümüze kavuşmuştuk. Bizim çıkış işlemlerimizi hazırlayan astsubay, biz cezaevinden ayrılmak üzereyken "Şansal bey, sizinkiler Giresun'dan gelmişler, Urartu otelinde sizi bekliyorlar yemeğe," dedi. Bu Urartu Oteli daha sonra Nurdan'la benim nikâh törenimizin yapıldığı yer olacaktı. Bu otel bugün artık yok, 1992 Erzincan depreminde yıkıldı. Otele vardık. Kardeşim Nurhan Dikmen gelmişti, o ilgileniyordu benimle. Diğerlerinin de ailesi gelmişti, mutluyduk, özgürlüğümüze kavuşmuştuk. Yemek yedik, birer kadeh rakı içtik. Eve dönüş çok zor oldu ama. Bir kişinin özgürlüğe kavuştuktan sonraki 24 saat içinde iki kez ölümün eşiğinden dönmesi ne demektir sana anlatmaya çalışayım. Erzincan için "etrafı dağlık, ortası bağlık" denir. Doğru bir sözdür bu. Gerçekten de bahar ve yaz aylarında Erzincan'ın seyrine doyum olmaz. Ağır kış koşullarında ise etraftaki bu güzel dağlar bu kenti doğal bir hapishaneye çevirirler adeta. Cezaevinden tahliye olsan bile, Erzincan dağlarını aşıp da bu kentten tahliye olman çok zor. Ölümle burun buruna getirir seni. Nitekim öyle de oldu. İki çıkış yolu vardır Erzincan'ın

bu mevsimde. Biri Sivas, yani batı yönüdür ki Sakaltutan dağında bu mevsimde çakılıp kalabilirsin. Diğer yol kuzeydeki Kelkit-Gümüşhane yönüdür. Bu yolu tutarsan Pöske dağında kara saplanırsın. Doğu tarafı Erzurum yönüdür ve çıkış yolumuz değil, o tarafı yok kabul edeceksin. Güney tarafı da Munzur dağlarının bulunduğu yöndür ve o da bizim yönümüz değil, oradan çıkış imkânsızdır zaten; arkası Dersim'dir. Ertesi gün akşama doğru, Erzincan'dan ayrılmak üzere Kelkit yönünden yola koyulduk. Aman Allahım kar, boran, tipi var, hava dondurucu, eksi 20 derece civarında. Pöske dağını tırmanırken motorumuz bozuldu, arabamız stop etti. Dağ başında kalmıştık, akşam da olmuştu. Gelen geçen de yok yoldan. Hava daha çok kararda, donmak üzereydik nerdeyse. Soğuk yüzümüzü kırbaçlıyordu. İçimden "bak sen şu şansa, özgürlüğüne kavuştun ama şimdi de ölümle burun burunasın," diye düşünüyorum. Arabayı ters yöne, yokuş aşağı döndürüp iterek dağın dibindeki dereye kadar indik. Orada bir kulübe gördük, içinde bekçisi olan bir yerdi, rahatladık. Kulübede yanık yağ yakan bir soba var. Bekçiye "al şu parayı, fazla yak, bizi ısıt," diye rica ettik. Bir süre sonra ısındık da, sıcaktan gevşedik, uyumuşuz. Ama bu kez de dışarıdaki fırtına nedeniyle rüzgâr sobayı söndürdüğü için, uyuduğumuz kulübenin içi çiğ gaz dolmuş. Yani bu kez de karbon monoksit zehirlenmesinden ölüyorduk. Bizi kurtaran "prostatım" oldu. Tuvalete çıkma ihtiyacımla uyanınca ölümden ikinci kez geri dönmüş olduk.

Gerçekten zor bir eve dönüş hikâyesi. Cezaevinden sonra rahatlamış, dinlenmiş olmalısınız.

Bulancak'a döndük. Özgürlüğün tadını yaşadığım sırada, Erzincan 3. Ordu Sıkıyönetim Mahkemesi yeniden tutukluluğuma karar vermiş. Giresun TİP yöneticileri hakkında açılan dava, daha sonra İstanbul'daki 1. Ordu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde görülmekte olan TİP ana davası ile birleştirilmişti, yargılama orada yapılıyordu. Tahliye kararımı da orası vermişti. Benim tahliye olduğum duyulunca, Bulancak'taki bir kısım eşraf, tahliye olmamdan rahatsız olmuşlar anlaşılan. Bir ihbar furyası başlamış. Benim için bütün yasadışı örgütlerin lideridir yönünde asılsız jurnaller gönderilmiş sıkıyönetim komutanlığına, tutuklama kararı da bunun üzerine çıkmış. Tutuklanmamı isteyen de meşhur Nuh Mete Yük-

sel. TİP davasından hiç endişe etmedim, çünkü zaten onu savunuyordum, savunduklarımdan ötürü de 15 yıl yatarım, o benim onurumdur. Fakat bu kez, asılsız ve karanlık bir suçlama vardı karşımda, birkaç kişi bulup aleyhime konuşturmuşlar anlaşılan. Bu tutuklama talebi bana bildirildiğinde ben Ankara'daydım. O sırada yanımda koruyucu meleğim, sevgili arkadaşım avukat Nezahat Gündoğmuş vardı. Erzincan'da davaları olan Bulancak'tan tanıdığım bir avukatla birlikte Ankara'dan Erzincan'a gittik. Erzincan'a varınca dosyaya baktık ve bir itiraz dilekçesi verdik. Ben Erzincan'dayken tutuklama kararı kaldırıldı. Bir süre Bulancak'a dönmedim, Ankara ve İstanbul'a geçtim. Kendimi unutturmak istedim. Bu arada, İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi bizim yargılandığımız TİP davasını bitirmiş, mahkûmiyet kararı vermişti. Bana da TCK 141. maddeden 5 yıl mahkûmiyet kararı geldi ama tutuklama yok. Zaten yaklaşık bir buçuk yıl kadar tutuklu kalmıştım. Askeri Yargıtay'ta temyiz yoluna başvurdum. O arada bir iki yıl daha geçti. Ankara'da yaşayan, TİP davasını yürüten, yargılamalarda çok emeği geçmiş iki saygın TİP'li avukat arkadaşım vardı. Harika iki dost, harika iki hukukçu; Erşen Sansal ve Nezahat Gündoğmuş. Erşen ayrıca Bahçelievler'de katledilen 7 TİP'linin davasını takip eden ve hâlâ katillerinin peşlerini bırakmayan bir hukuk savaşçısı, yiğit bir avukat. Genellikle onlarla beraberdim, savunmalarımızı hazırlıyorduk. Keza İstanbul'daki TİP davasını başından beri Erşen Sansal ve Nezahat Gündoğmuş'la birlikte savunan avukat Fikret İlkiz, avukat Belkıs Kıroğlu, avukat İnci İşbulur ile bugün aramızda bulunmayan avukat Necati Siyahkan'ın yardımlarını unutmak mümkün değil. Bu arada evliliğe yönelik adımlarıma da öncelik vermeye başlamıştım. Aklım hep Erzincan'daki Nurdan Özden'deydi. Bir duruşma için Giresun'un Alucra ilçesine gitmiştim. Oradan Erzincan'a gitmeye karar verdim. Nurdan Özden'in bürosunu biliyordum. Kapısını çaldım ama Erzincan'dan ayrılmıştır diye de ödüm kopuyor. Oturduk, sohbet ettik, ayrıldım sonra. Önce Bulancak'a sonra da Ankara'ya geçtim. Erşen ve Nezahat ile davamızın Askeri Yargıtay'daki savunmasını hazırlıyorduk, bana da oluşturdukları hukuk bürosunda görev verdiler. Nurdan'la Ankara'da yeniden buluştuk. Bu esnada benim de düşüncelerim netleşiyordu. Erzincan'da davaları olan Bulancaklılarla birlikte ben de gidiyordum. Amacım Nurdan'la daha çok birlikte olabilmekti. Sonunda düşüncelerimi Nurdan'a ilettim,

birlikte yemeğe gittiğimiz Urartu otelinde kendisine evlenme teklif ettim. Nurdan bir süre düşündü ve "ama bizim aile Alevi," diye açıklama yapınca, "Ben zaten sosyalistim, hiçbir sakıncası yok benim için. Biliyorsun ben dil farkı bilmeyen, din farkı bilmeyen bir görüşten geliyorum. Mezhep ayrımının benim için ne önemi olabilir?" diye karşılık verdim. Bizim aile Erzincan'a gitti, tanıştılar. Daha sonra Askeri Yargıtay'daki dava sonuçlandı. Beş yıllık ağır hapis cezam onandı. Ayrıca bir yıl süreyle de Kayseri'de sürgün cezası çıktı. Ben "sürgün" diyorum buna zira yasadaki ismi "genel gözetim altında bulundurulmak"tır. Benimle evlenmeyi kafasına koyduğu anlaşılan Nurdan, İstanbul 1. Ordu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'ne başvurarak Kayseri'deki bu sürgün cezasını Bulancak olarak değiştirtti.

Hayatı toparlarken bir kez daha cezaevi yolu görünüyor öyleyse...

Evet, öyle oldu. Moralimi bozmadım ama. Askeri Yargıtay Başsavcılığı, Yargıtay Genel Kurulu'na, TİP yasal bir partidir diyerek lehimizde itiraz etti. Bu itiraz, Genel Kurulda oy çokluğuyla reddedildi. Mahkûmiyetim kesinleşti, Bulancak'a döndüm. İnfaz için dosyam Bulancak savcılığına gönderilmişti bu arada. Adalet Partisi eğilimli bir savcı vardı. Bulancak cezaevinde benden başka kimsenin kalmayacağı bir koğuş hazırlattı bana. Sekiz ay Bulancak cezaevinde kaldım. Cezamın geri kalan kısmı da infaz edilmiş oldu. Mahpusluk toplam iki yıl sürdü. Bu arada Nurdan da ziyaret etti beni, çok sevinmiştim. 1987 yılının başlarında meşruten tahliye oldum. Tahliye olduktan sonra hemen evlenme hazırlıklarına başladık. Aynı yılın 11 Temmuz'unda evlendik. Bu evlilikten iki tane güzel kızımız oldu. Halk arasında bir söz vardır: Armut dibine düşer, uzağa gitmez. Armut ağacı biz olursak bizden düşen iki meyve, kızlarımız Pınar ve Zeynep bu sözü doğruladılar. Bizden aldıklarına yenilerini ekleyerek, güncelleştirerek hem kendi yollarını hem de başkalarının yollarını aydınlatan birer meşale oldular. Eşim Nurdan'ın sosyalizme duyduğu sempati benimle karşılaşmasını sağlamıştı. Aramızdaki her türlü zorlukları, coğrafi ve ailevi engelleri güçlü sezgisi ve güçlü iradesiyle bir bir kaldırıp bana ulaştı. Aslında bir maceraya atıldı diyebilirim. Birbirini besleyerek akan iki dere gibi buluştuk, ırmaklaştık ve biz olduk. Ağaçtan

dibine düşen iki meyvenin olgunlaşmasında emeği çok büyüktür. Şu anda kızlarımızın her ikisi de bizim gibi hukukçu. Büyük kızım Pınar Dikmen Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Yüksek lisansını da İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde yaptı, tezinin konusu ise "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Mahpusların Sağlık Hakkı"dır. Pınar'dan bir buçuk yaş küçük olan kızım Zeynep Dikmen de İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Şimdi avukatlık stajını yapıyor. O da İş Hukuku ve İşçi Hakları konusunda yüksek lisans eğitimi yapma hazırlığında.

Siyasi hayatınız 12 Eylül'deki cezaevi yılları ve hemen akabinde gerçekleşen evlilik sonrasında noktalanmıyor ama başka mecralara kayıyor anladığım kadarıyla. Avukatlığa devam ediyorsunuz, hatta 1994'te Giresun Baro Başkanlığı'na seçiliyorsunuz. TKP ve TİP birleşmesinde yer almıyorsunuz, aktif siyasete bu anlamda son veriyorsunuz.

Evet, bu süreçten sonra örgütsel olarak politik bir hareketin içinde yer almadım. Evlenmiştim. İçe döndüm ve mesleki faaliyetlerimi devam ettirdim. II. TİP'ten arkadaşlarımla ilişkim mesleki anlamda oldu. TİP'li diğer arkadaşlarımla da temasım mümkün olduğunca sürüyor. TİP, TKP ile birleştiğinde arandım ama ben TİP'li olarak kalmayı tercih ettim. Gönlümde hâlâ TİP vardır. O benim onurumdur. Kişiliğimin oluşmasının okuludur. 1994'te seçildiğim baro başkanlığı görevimi 2004 yılına kadar sürdürdüm. 1995 seçimlerinde CHP'den milletvekili aday adayı oldum. Ön seçime girdim, birinci sırada milletvekili adayı oldum. O sıralarda düşüşe geçmiş bir partiye yararım olur, demokratik mücadelenin bir parçası da ben olurum diye katılmıştım seçimlere. Genel seçimlerde çok az bir oy farkıyla seçilemedim. Aslında seçilmeyişime üzüldüm diyemem. Züğürt tesellisi olarak kabul edilmesin bu sözlerim, gerçek düşüncem budur. CHP'den seçime girme nedenleri arasında şu da vardı: CHP'yi içinden ve yakından tanımak istedim. Hayal kırıklığına uğradığımı söyleyebilirim. CHP'deki çalışmalarımda beni kendilerinden biri kabul edenler de oldu, hep bir kuşkuyla bakanlar da. Sonuçta bazılarının gözünde hâlâ TİP'liydim. TİP'li olmaktan onur duyduğumu bu söyleşinin başından beri söylüyorum. Çünkü TİP bir okuldur. CHP'de

bir TİP'li gibi değilim. Olmadım, olunmamalıdır da. Çünkü CHP de TİP değil zaten. CHP'nin Avrupa sosyal demokrat partileri gibi olmasını isteyen biriyim. Bana göre Türkiye'nin böyle bir sosyal demokrat partiye ihtiyacı var. Zaman zaman bana sordukları olur partililerin, daha çok da genel başkanlık seçimleri öncesinde: "Abi, CHP'nin başında genel başkan olarak kimi görmek istersin?" Yanıtım her zaman şu olmuştur: Oscar Lafontaine. Biliyorsun Oscar Lafontaine Alman Sosyal Demokrat Parti'nin önceki başkanlarından, bir de kitabı var: *Kalp Solda Atar*. İşte CHP'den hep bunu bekliyorum, umudum gün be gün azalsa da.

Son bir soru sormak istiyorum: 1942'de başlayan ve çeşitli dönemeçleri, kırılma anları olan bir hayatı konuştuk. 2014 Türkiye'sinde yaşıyoruz. Türkiye ne 1960'ların, ne 1970'lerin ne de 1980'lerin Türkiye'si. 1980 sonrasında mağlup olmuş bir sol var bugün. Ne var ki, toplumsal eşitsizlikler ve adaletsizlikler devam ediyor. Geçmiş deneyimlerinizi de hesaba katarak sorarsak, bugünden baktığımızda solun yeniden toparlanabilmesi için neler düşünüyorsunuz?

Önce TİP'le ilgili genel bir değerlendirme yapmak istiyorum. Şimdi geriye baktığımda Türkiye'nin toplumsal yapısına uygun gerçekçi sosyalist hareketin I. TİP olduğunu görüyorum. Biz bunu o zaman anlamamıştık. Değeri de bilinemedi. Bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm mücadelesinin ilk bayraktarıydı I. TİP. Bunu büyük bir şevk ve emekle, onurla ve özveriyle yaptı. I. TİP Türkiye'de daha sonra gelecek her türlü sol yapılanmaların önünü temizleyen, bir kar temizleme makinesi gibi çalışmıştı. Her türlü kahrı çekmiştir. Baskılar, mahpusluklar, yokluklar, linç edilme girişimleri... Senin de dediğin gibi çağ değişti. Demokrasi mücadelesini ve sosyalizm mücadelesini iç içe gören bir gelenekten geliyorum ben. 12 Eylül 1980'de sanki üzerimizden 100 tonluk bir tank geçmiş gibi olduk. 1980 sonrası Türkiye'sinin toplumsal ve politik görünümü atom bombası atılmış Hiroşima gibiydi adeta. Gündemdeki sorunlar değişti. Sosyalizm mücadelesinden demokrasi mücadelesinin mevzilerine püskürtüldük. Bu arada Kürt sorunu ağırlıklı olarak gündemde ve hâlâ çözülebilmiş değil. Bu sorunun bütünüyle çözümü için Kürtlerin politik demokratik hareketinin, Türkiye genelindeki örgütlü demokrasi güçleriyle

dayanışma içinde olması gerek. Türkiye'nin genelinde demokrasi için mücadele veren güçlerin, siyasal partilerin de, Kürtlerin anayasal demokratik mücadelelerine önyargısız yaklaşmaları gerekir kanısındayım. İktidarda kalıcı olmak için her yola başvuran dinsel tandanslı faşizme geçit vermemek için Türkiye'nin demokratik-sosyalist güçleriyle dayanışma içinde olunmalı, birlikte mücadelenin yolları yaratılmalı, önyargılar aşılmalıdır. Öte yandan, dünyada sömürü olduğu sürece sosyalizm fikri her zaman olacaktır. Fakat sömürünün değerlendirmesi de artık Marksizm'in Ortodoks tespitlerindeki gibi olmamalı. Bunu görmemiz gerekir. Dünyada büyük teknolojik gelişmeler oldu, bu gelişmelerin hızına yetişmek mümkün değil. Çağımız bilişim çağıdır. Sözün kısası, Leninist parti modelinin geçerli olmadığını düşünüyorum. Sosyalist sistemin temeli olan Leninist parti modelinin reel sosyalizmin çöküşündeki rollerini görmezlikten gelemeyiz. Keza "İşçilerin zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri yok," sözü bugün ne derece gerçekçidir? İğneyi kendime de batırıyorum bunu söylerken. TİP'liler olarak demokrasi mücadelesini hep ön planda tutuyor ve militanlığını yapıyorduk ama iktidarın ele geçirilmesi ve proletaryanın diktatörlüğü görüşünü hiç eleştirmedik, genel bir doğru gibi geliyordu. Bugün bana bir çelişki gibi görünüyor bu. Marksizm'in ana kurallarını revizyondan geçiren –revizyon lafından korkmamayı da öğrenmek lazım tabii– Marksizm'i reddetmeyen, Marksizm'den esinlenmiş ama bu çağa uygun yorumlarla hareket eden politik bir örgütlenme gerek. Türkiye'de demokrasi mücadelesi, geniş emekçi sınıf ve tabakalarla ilişkisini koparmayan bir temele oturmalı. Toplumun kapitalizmden ve onun siyasi iktidarından zarar gören unsurlarının bir araya gelmesi, ortak bir paydada birleşmesi demokrasi ve sosyalizm mücadelesi açısından önem teşkil etmektedir diye düşünüyorum.

Çok teşekkür ederim bu güzel söyleşi için. Benim için de ziyadesiyle öğretici oldu...

Esas ben teşekkür ederim sevgili Derviş, dilerim bu söyleşinin sosyalist düşünceye katkısı olur. Anılarımın yazıya dökülmesine ilişkin son birkaç şey daha söyledikten sonra söyleşiyi bitirelim. Bu kitap çalışmasına başlamadan önce çok tedirgindim. Taşradaki bir TİP'li in anıları başkaları için ne anlam ifade edebilir

ki diye düşünürdüm hep. Belki birkaç dostum nezaketen okuyacaklardı. Anılarımı neden anlatmalıydım? Bu soru zihnimi epey meşgul etti. Taşradaki bir TİP'linin anlatacaklarının ne önemi olabilirdi? Hatta benim ne önemim vardı? Ama bellek kıymetli ve önemliymiş, bunu anladım. Aynı masada, aynı partinin il ve ilçe toplantılarında, genel kurullarında, önemli kişilerle politik çalışmalar yapıyoruz. Bu çalışmalarda birlikte olduğum insanların sohbetlerinde söylediklerini genç belleğime kaydediyormuşum meğer. Anılarımı kitaplaştırmaya özendiren, hatta buna zorlayan canım kızım Pınar oldu. Seni de Pınar buldu zaten, çok memnunum bundan. Keza sevgili Av. Fikret İlkiz, Mustafa Atalay gibi dostlarım yaşadıkların seninle gitmesin demeye başladılar. Biraz düşününce hak verdim çevremdekilere. İki TİP'in de yüksek kurullarında bulunup halen hayatta olan birkaç kişiden biriyim. Belki de yalnız ben kaldım. Hatırladıklarımı dile getirmenin gerekli olduğunu kabul ettim. Hepsine teşekkür ederim bana cesaret verdikleri için. Bu anıları kayda geçmek, yayıma hazırlamak için 1000 km'lik bir yoldan Giresun'a gelme özverisinde bulunan sana da çok teşekkür ederim Derviş. Anıları kitaplaştırmada bana yol gösteren, yüreklendiren, seni tavsiye eden Sayın Tarık Ziya Ekinci'yi özellikle anmak isterim. Anılarla ilgili fotoğrafların toparlanması kolay olmadı. Bunların toparlanmasında, belleğimin tazelenmesinde yardımlarını gördüğüm TİP Giresun İl Yönetim Kurulu üyesi Seyfi Aydın'a teşekkür ederim.

Giresun, 2014.

TİP Kongresi'nde Behice Boran'la

TİP Kongresi'nde konuşurken.

İstanbul'da yapılan TİP'in son Genel Kurulu'nda (Büyük Kongre'sinde) Genel Başkan Behice Boran. Arkada Divan Başkanı olarak Şansal Dikmen.

Kongre, Şansal Dikmen Divan Başkanlığı'nda TİP'in son büyük kongresi, Behice Boran'la.

Giresun TİP İl Kongresi, 1976.

Tuğla fabrikasında, Keramik-İş Sendikası'nın grevinde, 1976/77.
Bulancak.

Almanya'da tedavi gören Server Tanilli ile.
Osnbrück/Almanya.

1970'li yıllar.
Bulancak.

TİP senato seçimleri çalışması.
Rize.

TİP İl Kongresi.
Giresun, 1977.

Giresun İl Kongresi, 1978, konuşan Yavuz Ünal.

Sendikanın hukuk müşaviri olarak, Disk'e bağlı Fındık-İş Sendikası'nın Genel Kurulu'nda, 1977/78.

TİP'in son Genel Kurulu, Divan Başkanı olarak.

Tuğla fabrikası grevi, Ordu ve Giresun TİP üyeleriyle grevdeki işçilerin dayanışması.

TİP Giresun Yönetim Kurulu Üyeleri: Kasketli: Seyfi Aydın, ortadaki: Mustafa Oksal, sağ baştaki: Şansal Dikmen.

Nihat Sargın ve bir grup TİP'li ile Rize'de.
1978

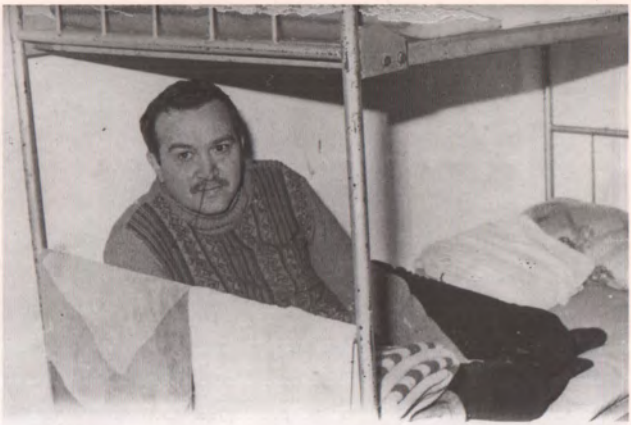
Senato seçim çalışmaları sırasında, Nihat Sargın'la Rize'de.
1978.

Dr. Necdet Bulut'u anma gecesi, ortadaki kadın Neşe Bulut.
Trabzon.

Kemal Anadol'la Giresun'da.
1985

Erzincan askeri cezaevinde.

Keşap Cezaevi'nde arkadaşlarıyla.
Sol başta: Nevzat Özdemir, Soldan üçüncü: Mustafa Oksal, Arkadaki: Seyfi Aydın, Sağdaki: Soner Akar, Öndeki: Şansal Dikmen.

Bulancak Cezaevi'nden tahliye olurken.
1987.

Baro Başkanı iken.
2004.

TİP kimlik kartlarıyla Şansal Dikmen.

Zehra Dikmen arkadaşlarıyla, geleneksel kıyafetleriyle, 1923, Bulancak

Eşi Nurdan Dikmen, kızları Zeynep ve Pınar

Yedek subaylık dönemi, üç tipli, 1964 Mart ayı. Baştaki Şansal Dikmen, ortadaki Turgut Kazan, sondaki İlhan Güveloğlu

1952 okul bahçesi

Sağdaki babası Nafi Dikmen, Bulancak

Türkiye'de sol-sosyalist ideolojinin yeşerip serpilmesinde 1961'de kurulan TİP'in yabana atılmayacak bir önemi vardır. 1968'in devrimci hareketlerine söylemsel olarak kanallar açan TİP'in siyaset mesaisi hayli müşkül olmuştur: Linçlere maruz kalınmış, kimi üyeleri yargısız infazlara kurban gitmiş, 12 Mart Darbesi'nde sakıncalı bulunarak tümden kapatılmış, kurucu kadroları cezaevlerine atılmıştır.

Adalet Partisi ile CHP arasına sıkışıp kalmış, dönemin siyasal atmosferine taze bir soluk katan TİP'in Karadeniz sathındaki örgütlenmesi de türlü zorluklarla şekillenmiştir. Giresun'un Bulancak ilçesinden Avukat Şansal Dikmen'in siyasal hayatı, hem I. TİP'in hem de 12 Mart sonrası yeniden örgütlenen II. TİP'in Karadeniz'deki serüvenini, solun büyük umutlarını ve hayal kırıklıklarını gözler önüne seriyor. Taşra karanlığında iğneyle kuyu kazarak sosyalist siyasetin maya tutması için uğraşan Şansal Dikmen'in hayatı vesilesiyle taşranın siyasal tarihine ışık tutuluyor bu kitapta. Solun tarihine merkezden değil çeperden, yukarıdan değil aşağıdan bakılıyor. Hırçın hizipleşmeler, tahripkâr kırgınlıklar üzerinde değil, dostluklar ve sevinçler üzerinde duruluyor; hatalarsa soğukkanlılıkla masaya yatırılıyor ama her defasında insani olanda ısrar ediliyor. Behice Boran'dan Nihat Sargın'a, Sadun Aren'den Tarık Ziya Ekinci'ye, meşhur Terzi Fikri'den Ziya Yılmaz'a, Hüseyin Cevahir'den Nahit Töre'ye, pek çok ismin Karadeniz'deki icraatları mercek altına alınıyor; solun Karadeniz'deki hafızası ve deneyimleri Şansal Dikmen'in şahsında gün yüzüne çıkarılıyor.

9 789755 398266

15 TL